

**ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM
UNIVERSITY**

**ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ**

**ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES INSTITUTE**

**2021 - Özel Sayı (20. Bölge Bilimi ve
Planlama Kongresi)**

**Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Erzincan Binali Yıldırım University
Social Sciences Institute**

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute
E-ISSN 2148-9289

Cilt/Vol. 2021 - Özel Sayı Sayı/Special Issue –Aralık/December 2021

Sahibi/Owner

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
On Behalf Of Erzincan Binali Yıldırım University Social Sciences
Institute

Assoc.Prof. Dr./Doç. Dr. Necdet TOZLU

Sorumlu Müdür/Director

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜLMEZ

Editör/Editor-In-Chief

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Recep GÜLMEZ

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

Uluslararası Hakemli bir dergi olan Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD gibi uluslararası dizinlerde taranmakta ve Ulakbim Online Dergi İzleme Sistemi tarafından izlenmektedir. Dergimiz yılda iki kez yayınlanmaktadır. Akademik usullere uygun atıf yapılmak suretiyle dergide yayınlanan çalışmalardan alıntı yapılabilir.

Dergiye yapılacak atıflarda ESBDER kısaltmasının kullanılması tavsiye olunur.

Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, an international journal, is indexed by Index Copernicus, Researchbib, DRJI, SOBIAD and followed by Ulakbim Online Journal Management System. The journal is biannually published. The publications can be cited according to academic ethic rules.

ESBDER is suggested to be used as an acronym for the journal title and for all citations.

Çalışmaların bütün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The author of the article published in this journal is duly responsible for its content.

İletişim Bilgileri/Contact Details

ebyu.sbder@erzincan.edu.tr

Adres/Address: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Eğitim Fakültesi
Binası, Kat: 2, **Yalnızbağ Yerleşkesi - ERZİNCAN**

Tel.: +90 446 224 29 00

Fax: +90 446 224 29 01

ERZİNCAN

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZİNCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

ÖZEL SAYI EDITÖRLERİ / SPECIAL ISSUE EDITORS

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Suat TUYSUZ
(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR
(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)

LANGUAGE EDITOR/DİL EDITÖRÜ

Assist. Prof. Dr./Dr. Öğr. Üyesi Emrah ÖZBAY

ADMINISTRATIVE ASSISTANT/İDARI BİRİM

Teaching Assistant/Arş. Gör. İbrahim Kurtcebe AKKUŞ
Yüksek Lisans Öğrencisi/M.A. Student Ecem BALABAN

ERZİNCAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
ERZINCAN UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

2021 (20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi Özel Sayısı)

TEŞEKKÜR/ACKNOWLEDGMENT

Bu dergi, kıymetli bilgileriyle yayınları değerlendiren değerli hakemlerin katkılarıyla yayımlanmaktadır. Emeklerinden dolayı minnettarız.

We acknowledge our gratitude to the dearest reviewers for their scoring and evaluating the articles submitted and their valuable contributing comments.

YAZIM KURALLARI

1. Makaleler “Office Word” programında A4 boyutlarında hazırlanmalıdır.

2. Makalelerin uzunluğu dergi formatında olup, 20 sayfayı geçmemelidir.

3. Sayfa düzeni; Normal olup Sol: 2,5 cm, Sağ: 2,5 cm, Üst: 2,5 cm ve Alt: 2,5 cm olmalıdır.

4. Makalenin ilk sayfasında;

- Türkçe Başlık, 12 punto TIMES NEW ROMAN olarak için Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın (Bold) formatta; İngilizce başlık 12 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı.

-Yazarın ad ve soyadı tamamı büyük, Times New Roman, 11 punto olarak makale başlığının altında ortalı bir şekilde belirtilmelidir.

-Yazarın unvanı, çalıştığı kurum bilgisi, e-posta adresi ORCID numarası 10 punto, Times New Roman olacak şekilde yazar adının altına, şablonda gösterildiği şekilde yazılmalıdır.

-Türkçe ve İngilizce atıf/citation bilgisi Times New Roman, 10 punto yazılmalıdır.

5. Makalenin ikinci sayfasında;

-Türkçe Başlık, 12 punto TIMES NEW ROMAN olarak Tamamı Büyük, Ortalı ve Kalın formatta; İngilizce başlık, 12 Punto Baş Harfleri Büyük ve Ortalı olacak şekilde yazılmalı. Makale başlığının altına Times New Roman, 11 Punto ve tamamı büyük olacak şekilde yazar ismi yazılmalıdır.

-150 kelimeyi geçmeyecek Türkçe ve İngilizce özet ile en az 3 - en fazla ise 4 tane olmak üzere Türkçe ve İngilizce anahtar kelimeler bulunmalıdır. Türkçe özet “Öz” ve İngilizce özet “Abstract” 10 punto Times New Roman, tek satır aralığı olacak şekilde yazılmalı.

ÖNEMLİ UYARI: Makalemizde kör hakemlik sistemi uygulandığından dergimize gönderilen metnin ilk halinde yazar kimliğini belirtecek herhangi bir ifadenin yer almaması gerekmektedir. Yazarın kişisel bilgileri hakem sürecinin ardından metne eklenecektir.

6. Makale Metni;

- 11 punto ve “Times New Roman” karakteri ile tek satır aralığı alt ve üstten 6nk kullanılarak yazılmalıdır. Yazımda, virgül ve noktalardan sonra bir karakter ara verilmelidir.

-Paragraflarda başlangıç girintisi olmamalıdır, paragraftan önce ve sonra ise 6nk boşluk bırakılmalıdır. Ayrıca Paragraflar arasında ilave boş satır bırakılmamalıdır.

-40 kelimedenden fazla olan alıntılar ortalanmalı ve 10 punto olarak italik yazılmalıdır

7. Başlıklar;

-Makalede ana başlıklar 11 punto ve tamamı büyük; Alt başlıklar 11 punto kalın (bold) ve sola yaslı, olarak 1., 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.1.2.1. gibi ondalıklı şekilde numaralandırılmalıdır. Ana başlıkların bütün harfleri büyük yazılmalı, alt başlıkların ise sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Başlıklar en çok 4 düzeye kadar bölümlendirilmelidir. Başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalı, başlık sonrasında ise boşluk bırakılmamalıdır.

8. Makale içindeki tüm tablo, şekil ve grafikler;

-Metnin uygun yerlerinde ardışık olarak numaralandırılmış bir şekilde, sayfaya ortalı olarak gösterilmelidir. Her tablo, şekil veya grafiğe bir başlık verilmelidir. Başlık; tablo, şekil veya grafiğin üstünde, sayfaya ortalı, yalnızca kelimelerin baş harfleri büyük olacak şekilde ve 10 punto olarak yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik içindeki metin 10 punto aralığında olmalıdır. Tablo, şekil veya grafikler kolaylıkla okunacak biçimde olmalı ve yukarıda verilen sayfa yapısına (sayfa marjlarını aşmayacak şekilde) uygun olmalıdır.

Örnek: Tablo 3: Gruplararası Etkileşim

9. Extended Summary (Genişletilmiş Özet);

-Türkçe makalelere "İngilizce Genişletilmiş Özet (Extended Summary)" eklenecektir. "Extended Summary" Times New Roman 11 punto, tek satır aralıklı olacak şekilde metnin sonunda Sonnotlardan önce yazılmalıdır.

10. EÜSBED Yazım Kuralları olarak DİPNOT ve METİN İÇİ olmak üzere iki tür yazım kuralı kabul edilmekte tercihen APA 6 yazım kuralları istenmektedir. Metin içi ve Dipnot usullerine ilişkin gerekli bilgi ve örnekler "Atıf Kuralları" başlığı altında verilmiştir.

11. Makalede kullanılan her türlü kaynak, kaynakça bölümünde yer almalıdır. Kullanılan kaynaklar nitelik (tez, kitap, makale, rapor vb.) ayrımı yapılmaksızın yazar soyadına göre alfabetik olarak sıraya konulmalıdır. Aynı yazarın eserleri "en yeni tarihli" olandan başlanarak kaynakçaya yerleştirilmelidir. Kaynakça girintisi (Asılı – 1 cm) olarak ayarlanmalıdır.

ATIF KURALLARI

EÜSBED Yazım Kuralı APA 6 yazım kuralları istenmektedir.

- Atıflar metin içerisinde APA 6.ya uygun olarak yapılmalıdır. Dipnot yerine sonnotlar tercih edilmeli. Metin içerisinde atıflar yazar(lar)ın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Yazar adı yoksa kurum adı yazar yerine kullanılmalıdır. Örnek;

Tek yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

İki yazarlı yayınlarda atıf: (Gulmez ve Akar, 2016:22).

Üç ve daha çok yazarlı yayınlarda atıf: (Akar vd., 2014:35).

Birden fazla kaynağa atıf: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Kaynağın tamamı için atıf: (Inal, 1995)

Yazar adı olmayan kaynaklar için atıf: (TÜİK, 2012:45).

- Yapılacak atıf bir internet sitesinden alınmışsa ve atfın yazarı belirli ise süreli yayımlardakine benzer şekilde atıf yapılmalıdır. İnternette indirilen kaynak için tarih verilmemişse ilgili dosyaya erişim tarihi kaynağın yılı olarak kullanılmalıdır. Eğer atfın yazarı belli değilse parantez içerisinde internet sitesinin kurumu ve erişim yılı yazılmalıdır. Örnek;

Yazar adı ve yayın yılı belli olan atıf: (Yerli, 2012)

Yazar adı ve yayın yılı belli olmayan atıf: (Rekabet Kurumu, 2008).

- Bir yazarın aynı yıl içinde yayımlanmış birden fazla eserine atıf yapılıyorsa, eserler yılın yanına a, b, c, şeklinde harf verilerek gösterilmelidir. Örnek;

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

KAYNAKÇA YAZIM ÖRNEĞİ

Kitap

TURAN, E. (2008). Siyaset Bilimine Giriş, YKY, İstanbul.

INAL, D. ve TIKEN, N. (2008). Dil Politikası, Ütopya Yayıncılık, Ankara.

REIS, Y., EREN, O. ve GUNDUZ, İ. (2008). Karşılaştırmalı Edebiyat, Hacettepe Yayınları, Ankara.

Ceviri Kitaplar

DRUCKER, P. (1994). Kapitalist Ötesi Toplum, (Çev.) ÇORAKÇI, B., İnkilap Kitabevi, İstanbul.

Editörlü Kitaplar

OKÇU, M., AKTEL, M. ve KERMAN, U. (2007). "İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve 'Avrupalılaştırma'", (Ed.) YILMAZ, A. ve BOZKURT, Y., Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Yazar Adı Olmayan Kitaplar

DPT (2003). İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: DPT 2671, Ankara.

Dergiler

YAVUZ, A., ALBENİ, M. ve KAYA, D.G. (2009). “Ulusal İnovasyon Politikaları ve Kamu Harcamaları: Çeşitli Ülkeler Üzerine Bir Karşılaştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi EÜSBEDİ ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(4): 65-90.

Gazeteler

GÖKÇE, D. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu”, Milliyet, 15 Mart.

Tezler

ÖZKUL, G. (2008). Girişimcilik Teorileri ve Girişimci Tipleri: Antalya-Burdur-Isparta İllerinde (İBBS Düzey 2 TR61 Bölgesinde) İmalat Sanayi KOBİ'lerindeki Girişimciler Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

İnternet Bazlı Kaynaklar

1. Eğer kaynağın yazarı belirli ise süreli yayımlardakine benzer şekilde kaynakçada verilmelidir. Ancak, kaynağın yer aldığı internet adresi de tüm uzantılarıyla verilmelidir. Eğer internetten indirilen kaynaklar için tarih verilmemişse, ilgili dosyaya erişim tarihi hem kaynakçada hem de metin içinde kullanılmalıdır. Örnek;
ENER, N. (2002). “Yeni Yükselen Pazarlar (Emerging Markets) İçin Pazarlama Stratejileri”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/11/02-neriman/02-neriman.htm>, (10.05.2005).
2. Eğer kaynak bir yazara ait değil de bir kurum veya kuruluşa ait web sayfasından alınmış ise, kaynakçada kurumun adı, yazının başlığı (varsa) ve tüm uzantılarıyla internet adresi verilmelidir. Örnek;
REKABET KURUMU (2010). “Rekabet Hukukunun Esasları”, <http://www.rekabet.gov.tr/index.php?Sayfa=sayfaicerik&icId=53>, (17.03.2010).

SUBMISSION GUIDELINES

1. Articles should be prepared in A4 sizes in "Office Word".
2. The length of the articles is in journal format and should not exceed 20 pages.
3. Page layout; Normal should be Left: 2.5 cm, Right: 2.5 cm, Top: 2.5 cm and Bottom: 2.5 cm.
4. On the first page of the article;
  - Turkish Title should be written in All Large, Medium and Bold format for 12-point TIMES NEW ROMAN; English title 12 Point Initials should be Capitalized and Centered.
  - The author's first and last name should all be indicated inlarge, Times New Roman, 11 point under the article title.
  - The title of the author, the information of the institution in which he works, the e-mail address orcid number 10 point should be written under the author's name, as shown in the template, as shown in the template.
  - Turkish and English citation information Times New Roman, 10 points should be written.
5. On the second page of the article;
  - Turkish Title, 12 point TIMES NEW ROMAN in All Large, Medium and Bold format; English title should be written with 12 Point Initials Large and Centered. Under the article title should be written times new novel, 11 point and the author's name, all of which are large.
  - Turkish and English abstracts that will not exceed 150 words and Turkish and English keywords should be present, at least 3 - maximum 4. Turkish abstract "Abstract" and English abstract "Abstract" 10 point Times New Roman should be written as a single linespacing.

IMPORTANT WARNING: Since the blind refereeing system is applied in our article, the first version of the text sent to our journal should not contain any statements that will indicate my author ID. The author's personal information will be added to the text after the referee process.
6. Article Text;
  - Single line spacing with 11 points and the character "Times New Roman" should be written using 6nk from the bottom and top. In writing, a character must be paused after commas and dots.
  - Paragraphs should not have an initial indent, and 6nk spaces should be left before and after the paragraph. Additional blank lines should not be left between paragraphs.

Excerpts with more than 40 words should be centered and written italics in 10 points
7. The titles are;
  - The main titles in the article are 11 point and all large; Subheadings should be numbered as 11 points thick (bold) and left-leaning, denoted as 1st, 1.1st, 1.1.1st, 1.1.2., 1.1.2.1. All letters of the main headings should be capitalized, and only the initials of the subheadings should be capitalized. Titles should be partitioned up to 4 levels. 1 line of space should be left before the headings, and no spaces should be left after the title.
8. All tables, figures, and charts in the article;
  - It should be shown in the center of the page, numbered sequentially in the appropriate places of the text. Each table, shape, or chart must be given a title. The title should be located at the top of the table, shape, or chart, centered on the page, with only the initials of the words capitalized, and 10 points. The text in the table, shape, and chart must be in the range of 10 points. Tables, figures or charts must be readable easily and comply with the page structure given above (not exceeding page margins).

Example: Table 3: Intergroup Interaction
9. Extended Summary
  - "Extended Summary" will be added to Turkish articles. "Extended Summary" Times New Roman 11 point should be written before endnotes at the end of the text with a single linespacing.

10. As EUSBED Spelling Rules, two types of spelling rules, DIPNOT and TEXT, are accepted and preferably APA 6 spelling rules are requested. The necessary information and examples regarding the text and footnote procedures are given under the heading "Citation Rules".

11. Any resource used in the article should be included in the bibliography section. References used in quality (thesis, book, article, report, etc.) it should be sorted alphabetically according to the author's surname without discrimination. The works of the same author should be placed in the bibliography starting from the "most recent dated". Bibliography indentation (Hanging – 1 cm).

12. EUSBED Spelling Rule APA 6 spelling rules are requested.

Citations should be made in accordance with APA 6 in the text. Endnotes should be preferred instead of footnotes. Citations in the text should be made in the form of the surname of the author(s), the year of the source and the page number. If the author name does not exist, the institution name should be used instead of the author. The example is:

Citation in single-author publications: (Gulmez, 2017:70), (Gulmez, 2017:71,73), (Gulmez, 2017: 71-79).

Citation in two-author publications: (Gulmez and Akar, 2016:22).

Citation in publications with three or more authors: (Akar et al., 2014:35).

Reference to multiple sources: (Schumpeter, 1934:66; Haldun, 2005:36)

Citation for the entire resource: (Inal, 1995)

Citation for sources without author names: (TÜİK, 2012:45).

If the citation is taken from a website and the author of the citation is specific, it should be referred to in a similar way to in periodicals. If no date has been given for the resource downloaded from the Internet, the date of access to the relevant file should be used as the year of the resource. If the author of the citation is not known, the institution of the website and the year of access should be written in parentary brackets. The example is:

Citation with author's name and publication year: (Yerli, 2012)

Author name and unspecified citation: (Rekabet Kurumu, 2008).

If more than one work of an author published in the same year is cited, the works should be shown by giving letters a, b, c, next to the year. The example is:

Gulmez (2013a), Gulmez (2013b).

EDİTÖRLERİN NOTU

Değerli bilim insanları,

Dünya ekonomisi, imalat sanayii üretiminde gözlenen yavaşlama ve küresel ticaret savaşlarıyla birlikte azalan ticaret hacminin etkisiyle ivme kaybetmektedir. Yatırım, ticaret, verimlilik ve ücret artışlarındaki zayıf görünüm, yüksek borç oranları ve dünya ekonomisindeki yavaşlama küresel iktisadi faaliyet üzerinde baskı yaratmakta bu da gerek bireysel gerekse de bölgesel ölçekte gelir eşitsizliğini önemli bir problem haline getirmektedir. Bu kapsamda geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılması gerek Dünya Bankası, gerekse de Avrupa Birliği politikalarında önemli bir yer işgal etmektedir. Öyle ki, bugün Avrupa Birliği bütçesinin yaklaşık üçte birlik bir kısmı yalnızca ekonomik, sosyal ve bölgesel eşitsizliklerin giderilmesine ayrılmış durumda. Geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ve bölgeler arası gelir farklılıklarının azaltılması dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli bir gündem maddesi olarak durmaktadır. Gerçekten de gelir eşitsizliği, toplumların tüm tabakalarını etkilemekte, toplumsal uyumu, ekonomik gelişmenin sürdürülebilirliğini ve kamu politikalarının etkinliğini güçleştirmektedir. Bu çerçevede özellikle planlı döneme geçtiğimiz 1960'lardan sonra yapılan politika belgelerinde bölgeler arası farkların giderilmesi hususu, Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın hazırladığı kalkınma planlarındaki önemli başlıklardan birini oluşturmaktadır. Özellikle de Avrupa Birliği'ne adaylık statüsüyle beraber, kalkınma politikasında bölgesel ölçek ön plana çıkmaya başlamıştır. Öyle ki AB'nin bölgesel politikalarındaki temel gaye, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması ve bölgeler arası dengesizliklerin azaltılmasıdır. Bu bağlamda, yereldeki dinamikleri harekete geçirerek bölgesel kalkınmayı sağlamak adına ülkemizde kalkınma ajansları kurulmuş, DOKAP, DAP, KOP gibi kurumsal yapılanmalar üzerinden bölge planları oluşturulmaya başlanmıştır.

Bölge kavramsallaştırmasının oldukça önemli olduğu günümüz dünyasında bölgelerin dinamiklerini anlamak ve politika belgelerine altlık oluşturmak amacıyla yapılan her türlü araştırmanın çok önemli olduğu kanaati taşımaktayız. Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi'nin 20 yıldır düzenli olarak gerçekleştirdiği bilimsel toplantıların bu çerçevede çok önemli bir yeri olduğunu düşünüyoruz. Bu sene 20.sini gerçekleştirdiğimiz Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi'ne üniversitemizin ev sahipliği yapmasından duyduğumuz memnuniyetimizi belirterek, kongrede sunulan bildiriler arasında Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen ve hakem değerlendirmesinden geçtikten sonra yayımlanan bu özel sayının bilim camiasına katkı sunmasını dileriz.

Dergimizin özel sayısına makale göndererek ve hakemlik yaparak katkı sunan değerli araştırmacılarımıza teşekkür ederiz.

Dr. Suat TUYSUZ & Dr. Ahmet YAZAR

Özel Sayı Editörleri

İÇİNDEKİLER/TABLE OF CONTENTS

A- ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES

Yeşim KUŞTEPELİ-Sedef AKGÜNGÖR- Yaprak GÜLCAN

AKILLI UZMANLAŞMA STRATEJİLERİ, PANDEMİ SÜRECİ VE KALKINMA AJANSLARI / SMART SPECIALIZATION STRATEGIES, PANDEMIC PROCESS AND DEVELOPMENT AGENCIES.....1-12

Tolga ALA -Sezer UĞUZ

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMANIN GİRİŞİMCİLİK, İNOVASYON VE AR-GE ÇALIŞMALARIYLA İLİŞKİSİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ VE LDA MALLET UYGULAMASI / BIBLIOMETRIC ANALYSIS AND LDA MALLET APPLICATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN REGIONAL DEVELOPMENT WITH ENTREPRENEURSHIP, INNOVATION AND R&D STUDIES IN TURKEY.....13-29

Serdar YETİŞEN- Murat Ali DULUPÇU

BÖLGESEL DİRENÇLİLİK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: 2009-2019 DÖNEMİ İÇİN DÜZEY 2 BÖLGELERİ KAPSAMINDA DUYARLILIK ENDEKSİ UYGULAMASI/ A RESEARCH ON REGIONAL RESISTANCE: APPLICATION OF THE SENSITIVITY INDEX WITHIN THE LEVEL 2 REGIONS FOR THE PERIOD 2009-2019.....30-47

Fatih ORHAN

ERZİNCAN'IN YÖRESEL YEMEKLERİNİN GASTRONOMİ TURİZMİNE KAZANDIRILMASININ BÖLGE KALKINMASI AÇISINDAN ÖNEMİ / THE IMPORTANCE OF BRINGING ERZINCAN'S LOCAL DISHES TO GASTRONOMY TOURISM FOR REGIONAL DEVELOPMENT.....48-62

Leman ALBAYRAK

PANDEMİ SÜRECİNDE KÖYE DÖNÜŞ; KIRSALIN EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISINDA YAŞANAN GELİŞMELER, ARTVİN ÖRNEĞİ / RETURN TO THE VILLAGE DURING THE PANDEMIC; DEVELOPMENTS IN THE ECONOMIC AND CULTURAL STRUCTURE OF THE RURAL, EXAMPLE OF ARTVIN.....63-75

Yağmur ÖCAL - Özge ERCOŞKUN

KENTLERDE EKOLOJİK ÜRETİM VE SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: ANKARA MAMAK KADIN KOOPERATİFİ (MAKKOP)/ ECOLOGICAL PRODUCTION AND SOCIAL SUSTAINABILITY IN CITIES: ANKARA MAMAK WOMEN'S COOPERATIVE (MAKKOP).....76-86

Burcu KILINC SAVRUL – Fatih AKIN

KORONAVİRÜS SALGINININ TÜRKİYE'DE E-TİCARET SEKTÖRÜNE ETKİLERİ / THE EFFECTS OF THE CORONAVIRUS EPIDEMIC ON THE E-COMMERCE SECTOR IN TURKEY.....87-97

Dilara TEKİN

TR31-İZMİR BÖLGESİ SEKTÖREL YOĞUNLAŞMA ANALİZİ / SECTORAL SPECIALIZATION ANALYSIS OF TR31- IZMIR REGION.....98-106

Çiğdem ÜSTÜN - Derya GÜLTEKİN KARAKAŞ
TÜRKİYE'NİN SAĞLIK GÖSTERGELERİNİN BÖLGESEL VE ULUSLARARASI
KARŞILAŞTIRMA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ / AN EVALUATION
OF TURKEY'S HEALTH INDICATORS FROM A REGIONAL AND INTERNATIONAL
COMPARATIVE PERSPECTIVE.....107-132

Büşra ERDEN - Mehmet Ali YÜZER
LOJİSTİK MERKEZLERİN YER SEÇİMİNDE ULAŞIM BAĞLANTILARININ ROLÜ /
THE ROLE OF TRANSPORT LINKS IN THE LOCATION SELECTION OF LOGISTICS
CENTERS.....133-146

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-Özel Sayı (20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi)- E-ISSN-2148-9289

**AKILLI UZMANLAŞMA STRATEJİLERİ, PANDEMİ SÜRECİ VE
KALKINMA AJANSLARI**

Smart Specialization Strategies, Pandemic Process and Development Agencies

Yeşim KUŞTEPELİ

Prof.Dr,Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi İktisat Bölümü

Professor, Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Economics

yesim.kustepeli@deu.edu.tr

0000-0001-9600-2892

Sedef AKGÜNGÖR

Prof.Dr,Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi İktisat Bölümü

Professor, Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Economics

sedef.akingor@deu.edu.tr

0000-0002-5178-8948

Yaprak GÜLCAN

Prof.Dr,Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi İktisat Bölümü

Professor, Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Economics

yaprak.gulcan@deu.edu.tr

0000-0001-7779-8071

Atf/©: KUŞTEPELİ, Yeşim- AKGÜNGÖR, Sedef-GÜLCAN, Yaprak, (2021). “Akıllı Uzmanlaşma Stratejileri, Pandemi Süreci Ve Kalkınma Ajansları”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Özel Sayı, ss. 1-12

Citation/©: KUŞTEPELİ, Yeşim- AKGÜNGÖR, Sedef-GÜLCAN, Yaprak, (2021). Smart Specialization Strategies, Pandemic Process and Development Agencies, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Special Issue 1, 1-12

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research

Geliş Tarihi-Received Date : 28.06.20021

Kabul Tarihi-Accepted Date : 17.09.2021

Sayfa Numarası-Page Numbers: 1-12

Doi : 10.46790/erzisosbil.959025

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

AKILLI UZMANLAŞMA STRATEJİLERİ, PANDEMİ SÜRECİ ve KALKINMA AJANSLARI

Smart Specialization Strategies, Pandemic Process and Development Agencies

YEŞİM KUŞTEPELİ- SEDEF AKGÜNGÖR-YAPRAK GÜLCAN

Öz:

Üç ana boyutu (potansiyel ekonomik faaliyetlerin belirlenmesi, girişimci keşif ve yenilikçi ağlar) olan akıllı uzmanlaşma stratejileri (AUS), bölgelerin kendi dinamikleri ile teknoloji ve yeniliklerden faydalanarak büyümesini ve kalkınmasını hedefleyen ve 2013'te Avrupa Birliği tarafından kabul edilen bir politikalar bütünüdür. Türkiye'de akıllı uzmanlaşma stratejileri, uygulayıcı kurumlar için bir rehber olarak benimsenmeye başlamıştır. Mart 2020'den bu yana tüm dünyayı etkisine alan COVID-19 pandemisinden her bölge farklı şekillerde etkilenmiş ve etkilenmeye devam etmektedir. Akıllı uzmanlaşma stratejileri, bölgelerin kendi potansiyellerini kullanarak, COVID-19 pandemisi sebebiyle karşılaştıkları sorunlara çözüm üretebilmelerini sağlayabilir. Bu araştırmanın amacı, COVID-19 pandemisi sürecinde Türkiye'deki 10 Kalkınma Ajansının AUS kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetleri incelemek ve politika önerilerinde bulunmaktır. Sonuçlar, seçilen Kalkınma Ajanslarının AUS kapsamında Bölgesel Yenilik Stratejisi Planı hazırlamalarına rağmen, pandemi sürecinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin AUS açısından yeterli olmadığını ve artırılması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Akıllı Uzmanlaşma Stratejileri COVID-19 Pandemisi, Türkiye'de Kalkınma Ajansları

Abstract:

Smart specialization strategies (SSS) with three main dimensions (potential economic activities, entrepreneurial discovery and innovative networks), are policies adopted by the EU in 2013, with an aim to provide development paths for regions by utilizing their own dynamics, technology and innovations. In Turkey, SSS has started to be used as a guide for implementing institutions. Each region has been and continues to be affected in different ways by COVID-19 pandemic since March 2020. Regions' SSS can be a tool to solve the COVID-19 related economic problems. This study aims to survey the activities of 10 Development Agencies in Turkey within the scope of AUS during the pandemic. The results show that although the selected Development Agencies prepared a SSS, their activities during the pandemic period were not compatible with an SSS sufficient in terms of SSS and should be enhanced.

Key words: Smart Specialization Strategies, COVID-19 Pandemics, Development Agencies in Turkey

1. GİRİŞ

Akıllı uzmanlaşma stratejileri (AUS), bölgelerin kendi dinamikleri ile teknoloji ve yeniliklerden faydalanarak kalkınmasını sağlayan ve 2013'te AB ülkeleri tarafından uygulanmaya başlanmış bölgesel kalkınma odaklı bir politikalar bütünüdür (European Commission, 2020). Türkiye, Avrupa Birliği tarafından başlatılan akıllı uzmanlaşma stratejisi kapsamında çalışmalara başlamış ve AUS için destek sistemlerinin kurumsallaştırılmasını güçlendirme konusunda ilerlemeler sağlamıştır (Akgüngör v.d., 2021).

Akıllı uzmanlaşma stratejisinin üç ana boyutu vardır:

- **AUS1. Potansiyel ekonomik faaliyetlerin belirlenmesi:** Bu boyut, bir bölgedeki potansiyel ekonomik faaliyetlerin teknolojik ilişkililik ve karmaşıklık kavramları dikkate alınarak belirlenmesini önermektedir. Hidalgo v.d. (2018), teknolojik ilişkililik kavramını, yeni bir teknolojinin/mesleğin/endüstrinin bölgedeki önceden var olan beceri ve yeteneklerle ne ölçüde bağlantılı olduğu olarak tanımlamaktadır. Karmaşıklık ise, teknolojinin başka bölgelerde taklit edilmesinin zorluğunu belirleyen bir ölçüttür (Balland v.d., 2019). Karmaşıklık, belirli faaliyetlerde çeşitlendirmenin sürdürülebilir olmasının bölgeye uzun dönemli ekonomik katkısı olacağını işaret etmektedir. AUS politikaları çerçevesinde en iyi birleşim, yüksek karmaşıklık ve yüksek ilişkililiktir. Bu birleşimde bölgenin avantajları taklit edilemez ve bölgede yer almayan yeni yatırımların bölgeye girme potansiyeli yüksek olur. Böylelikle bölgeler, sahip oldukları yetenekler ve alt yapı ile diğer bölgelerde olmayan/taklit edilmesi zor olan faaliyet alanlarında uzmanlaşma olanağı yaratmaktadır.
- **AUS2. Girişimci Keşif:** Farklı ortamlardan katılımcılar (politika, iş dünyası, akademi vb.) kapsayıcı ve interaktif bir tartışma ortamında bir araya gelerek, potansiyel yeni aktiviteleri keşfedebilir ve yeni fırsatlar belirlenebilir. Yani ilişkililik ve karmaşıklık ekseninde belirlenen faaliyetlerin bölgede yer alan girişimci tarafından da düşünülmesi, kabul edilmesi, farklı kombinasyonların tartışılması ve içselleştirilmesi önemlidir. Böylesi girişimsel keşif yoluyla ortaya çıkan sonuçlar, politika yapıcılar tarafından değerlendirilerek hayata geçirilebilir.
- **AUS3. Yenilikçi Ağlar:** Bölgesel kalkınma ve gelişme, diğer bölgeler ve küresel aktörlerle daha fazla iş birliğine, yenilikçi bağlantılara ve küresel ağlarda yer alınmasına ihtiyaç duymaktadır. AUS'nin üçüncü boyutu, yeni bilgi ve birikim, yeni pazarlar, yeni ürünler, yeni süreçler, yeni hammaddeler ve endüstriyel organizasyonlar ile sonuçlanacak bölge içi ve bölge dışı aktörlerle etkili ve verimli iş birliklerini vurgulamaktadır.

Türkiye'deki 26 Kalkınma Ajansından AUS kapsamında Bölgesel Yenilik Stratejisi Planı hazırlayan 10 Kalkınma Ajansı bulunmaktadır (Şahin ve Ertürk, 2021):

1. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)
2. Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)
3. Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)
4. İzmir Kalkınma Ajansı (IZKA) fchyy67
5. Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)
6. Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)
7. Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)
8. Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)
9. Zafer Kalkınma Ajansı (ZKA)
10. İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)

Bölgeler, yürütmekte oldukları AUS'ni kullanarak COVID-19 pandemisi sebebiyle karşılaştıkları sorunlara çözüm üretebilir ve daha sonra karşılaşılabilecekleri olumsuz olaylara karşı hazırlıklı olabilirler. AUS, bölgelerin kendilerine özgü çözümler üretmesine, COVID-19 nedeniyle yaşanan ekonomik daralmanın olumsuz etkilerini azaltmasına yardımcı olabilecek çözümler sunabilmektedir.

Araştırma, COVID-19 döneminde AUS bölgesel kalkınma politikalarının durumunu betimsel olarak ortaya koymak üzerine odaklanmıştır. Bu araştırmanın amacı, COVID-19 pandemisi sürecinde yukarıda

sıralanan 10 Kalkınma Ajansının gerçekleştirdikleri faaliyetleri AUS boyutları kapsamında değerlendirmek ve politika önerilerinde bulunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümü konu ile ilgili literatür araştırmasını sunarken, üçüncü bölüm seçilen 10 Kalkınma Ajansının COVID-19 pandemisi sürecinde yaptığı faaliyetleri özetlemekte ve AUS boyutları kapsamında yapılan değerlendirmeyi ortaya koymaktadır. Dördüncü ve son bölümde sonuç ve politika önerileri tartışılmaktadır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Akıllı uzmanlaşma stratejileri (AUS), bölgelerde yeni ve/veya yüksek potansiyelli ekonomik faaliyetlerin seçilmesi ve kaynakların daha verimli alanlara yönlendirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu stratejilerin temel amacı, bölgenin rekabetçi üstünlüğünün olduğu alanların belirlenmesi, bu alanlarda başarılı olmak için girişimcilik bilgisinin kullanılması ve uygulanabilir kalkınma stratejilerinin belirlenmesidir (Kutgi ve Maden, 2018).

İlk olarak 1933'de Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan bölgesel kalkınma ajansları, bölgesel stratejilerin uygulanması, yerel ve bölgesel girişimciliği destekleme, altyapı hizmetlerinin sunulmasına yardımcı olma ve özel sektörün yakın geleceği açısından yerel ve bölgesel çözümler araştırmak gibi birçok amacı olan kuruluşlardır (Tekin, 2011). AUS, amaçları doğrultusunda Kalkınma Ajansları için bölgeye özel kalkınma ve büyüme politikaları belirleme ve uygulama açısından tüm aşamalar için yol gösterici stratejiler bütünüdür.

Pandemi süreci boyunca virüsten ve virüsün etkilerinden korunabilmek için hükümetlerin, kurulların ve Dünya Sağlık Örgütü'nün politikaları ve önerilerinden dolayı, her bölge (ve Kalkınma Ajansları) ekonomi, eğitim, sağlık, turizm, sosyal vb. alanlarda farklı çözüm önerileri üretmek zorunda kalmışlardır. Yazarların bilgisine göre, AUS ve Kalkınma Ajanslarını pandemi süreci kapsamında inceleyen bir çalışma henüz yer almamakla beraber, pandemi süreci ile ortaya çıkan sorunlarla ilgili ve bu sorunlara karşı nasıl akıllı çözümler üretilebileceğine dair çalışmalar yapılmıştır.

Bailey v.d. (2020), pandeminin etkilerinin bölgeden bölgeye değiştiğini ve bunun nedeninin politikacıların verdiği tepkiler, sokağa çıkma kısıtlamalarının süresi, şiddeti ve diğer hareketlilik kısıtlamaları (seyahat, toplanma, vb. hakkında kısıtlamalar) olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, COVID-19'un bölgelerde arzı, Endüstri 4.0'ı, bilgi üretimini ve yenilikleri, iklim değişikliğini ve şehirlerin düzenini nasıl etkilediğinden bahsetmişlerdir. Örneğin, aslında COVID-19'dan önce de yüksek nüfusa sahip şehirlerde hedeflenmiş olan altyapı değişiklikleri, pandemi sürecinde sosyal mesafenin korunabilmesi için daha da önem kazanmıştır. Tisdell (2020) ise hastane kapasitelerinin özellikle az gelişmiş ülkelerde yeterli olmaması, azalan üretim ve artan işsizlik, pandemiye kontrol edebilmek için yaş gruplarına göre vatandaşların izole edilmesinden dolayı oluşan ekonomik ve sosyal sıkıntılar, vatandaşlara sağlanan özgürlüğün kısıtlanması, ülkelerde talep ve arzı kısıtlayan faktörler, yaşlıların, fakir insanların ve kadınların karşılaştığı etik meseleler gibi problemlerden bahsetmiştir. Koç (2020), 1980 sonrası ortaya çıkan yeni kurum işletmeciliğinin (YKİ), COVID-19 gibi bir sorun için nasıl bir çözüm sunacağı sorusuna yanıt aramıştır. Geleneksel kamu yönetiminden farklı olarak YKİ, daha az girdiyle daha çok çıktı almayı amaçladığı için habis sorunlarının çözümünün ötelenmesi mümkündür; ancak pandemi döneminde çözüm karmaşık olsa da kamuda dönüşüm hızla gerçekleşmiş, hatta normalleşme adımları ekonomik sebeplerden ötürü hızla atılmıştır (Urhan ve Aslançoç, 2021; Bilgiç, 2020). Koç (2020), alınmış olan tüm önlemlere rağmen, pandemi sonrasında ekonomi, eğitim, psikolojik ve fizyolojik sağlık, artan plastik atıkların geri dönüşümü gibi dünyada ortaya çıkacak sorunlara değinmiş ve bu sorunlardan dolayı dünyanın gelecekte eskisi gibi bir yer olmayacağını ve kamu yönetimlerinin farklı biçimlenmesi gerektiğini savunmuştur.

Bazı araştırmacılar ise COVID-19'un şehirler üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Balcı ve Türk (2020), COVID-19'un kentsel yaşamda ve kentlerde yaşayan insanlarda oluşan etkileri ve bunlardan dolayı kent planlamasında yapılması gereken değişimleri ortaya koymuşlardır. Örneğin, salgın, doğal afet ve diğer felaketlerden korunmak için akıllı kent stratejilerinin ve planlarının kullanımının daha yaygınlaşacağını belirtmişlerdir. Lai v.d. (2020) COVID-19'dan sonra yüksek, orta ve düşük gelirli ülkelerde, şehir düzeninin karşılaşılabilecek problemlerden bahsetmişlerdir. Gelişmiş ülkelerde kentsel planlamanın

özellikle ulaşımda, kaldırımlarda, parklarda, barlarda, vb. alanlarda insanlar arasındaki sosyal mesafeyi sağlamak amacıyla tekrar düzenlemesi gerektiğini; düşük ve orta gelirli ülkelerde ise özellikle kapalı alanların tasarımının insanların karşılaşmasını kısıtlamak, aşırı kalabalık gibi meseleleri önlemek amacıyla yenilenmeye ihtiyaç duyduğunu önermişlerdir. Ayrıca, gelecekte devletlerin akıllı şehir teknolojisiyle birlikte “big data” (büyük veri), yapay zekâ ve sensor teknolojilerinden faydalanarak şehirlerin daha sağlıklı ve dayanıklı olmasını sağlayacağını belirtmişlerdir. Yigitcanlar v.d. (2020), yapay zekâyla oluşturulan şehirlerin insanlar için doğal afetlere, pandemi ve diğer benzeri felaketlere karşı daha korunaklı alanlar oluşturacağı fikrini öne çıkararak, bunun için hem yapay zekânın günümüzdeki halinden çok daha fazla gelişmiş duruma gelmesi ve belediyelerin hem dijital altyapılarının gelişmesi hem de kapasitelerinin artması gerektiğini savunmuşlardır.

Bu çalışmalardan farklı olarak, Polishchuk v.d. (2020) bireysel çalışan girişimcilerin bölgesel akıllı uzmanlaşma üzerindeki etkisini anket yoluyla araştırmışlardır. Araştırmaya %32’si üretim sektöründe olmak üzere 380 girişimci katılmıştır. Anket sonuçlarına göre, girişimcilerin %34,1’inin pandemi sonrasında harcamaların artacağını düşündüğü, yeniliklerin bölgesel seviyede geliştirilmesi gerektiği ve bu şekilde diğer şirketler, üniversiteler, AR-GE enstitüleri ile iş birliği, ortaklaşma, eğitim veya finansal destek alma ile bu projelerin artırılmasıyla bölgesel ekonomik kalkınmanın da gerçekleşeceği sonucuna varılmıştır. Eğri ve Doğaner (2020) ise Türkiye’de farklı sektörlerden KOBİ’lerle yaptıkları anket sonucunda katılan firmaların %62’si pandemiden derinden etkilendiğini, yarısından fazlası ise cirolarının büyük bir oranda düştüğünü belirtmiştir.

Boyacı (2019) ve Çınar ve Özkaya (2020) COVID-19’un Türkiye sağlık sektörü üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Boyacı (2019), Türkiye’nin COVID-19’dan önce gerçekleşen sağlık sistemindeki reformların ve regülasyonların pandemi ile mücadelede nasıl etkili olduğunu tartışmıştır. Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) kapsamında yapılan düzenlemeler ile Türkiye, 2003 yılından itibaren evrensel sağlık düzeyine gelmiştir. 2013 yılına kadar gelişen bu süreçte Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) kurulmuş, hem devlet hastaneleri hem özel hastaneler gelişmiş, sigorta ve ödemelerde eşitlik sağlanmış ve hekim ve personellerin performanslarını iyileştirmeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Çınar ve Özkaya (2020) ise Türkiye’nin yüksek potansiyele sahip olduğu medikal turizmi SWOT analizi kullanarak değerlendirmiştir. Medikal turizm, Türkiye’nin turizm potansiyelini sağlık hizmetlerinde de gösteriyor olması, hastanelerde yeterli ekipmanlara sahip olması, hekimlerin başarısı ve kaliteli hizmet verilmesi, fiyatlarda gelişmiş ülkelere rekabet gücüne sahip olması gibi avantajlardan dolayı seçilmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle, pandemi sürecine rağmen Türkiye, güçlü yönlerini arttırarak ve sahip olduğu zayıflık ve tehlikelerin de azalmasına karşı stratejiler izleyerek, alınan tedbir ve politikalarla medikal turizmin bu süreçte gelişmesini sağlayabilir.

COVID-19 pandemik felaketler kategorisinde yer alan bir çeşit biyolojik afettir. Bu nedenle her doğal afette olduğu gibi bu krizi yönetebilmek için afet öncesinde afet hazırlık planı yapılmış olması gerekmektedir. Turan ve Çelikyay’a (2020) göre genel olarak dünyada afetlere hazırlıklı olma ve risk azaltma süreçlerinin etkin bir şekilde kullanılmadığı görülmüştür. Kayıkçı (2021), pandeminin bir haritasını çıkarmak amacıyla süreç analizi uygulamış, Türkiye’de problemin tespiti ve gündem oluşturma, politika formülasyonu, yasallaştırma, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamaları üzerine hangi yolların izlendiğini incelemiştir. Diğer ülkelerin aksine, Türkiye’de ilk iki adımda COVID-19’dan önce hazırlanmış olan “Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı” ile influenza virüsüne bağlı bir enfeksiyon tespit edildiğinde alınacak virüsten korunmaya ve kontrole yönelik önlemler sayesinde pandemiye hazırlıksız yakalanılmamıştır. Politika uygulanması adımı ise Sağlık Bakanlığının Bilim Kurulunu kurması ve bilimsel çalışmaların başlatılması, Toplum Bilimleri Bilim Kurulunun oluşturulması ile toplum ve tahribatın en aza indirilmesi, sağlık altyapısının güçlendirilmesi, eğitim-öğretimin çevrimiçi olarak devam etmesi, spor ve sanat etkinliklerinin ertelenmesi ve sokağa çıkma yasağı gibi düzenleme ve kısıtlamaların kısa bir süre içerisinde hayata geçirildiği gözlemlenmiştir (Kayıkçı, 2021; Turan ve Çelikyay, 2020).

COVID-19 tüm ülke ve bölge ekonomilerinin değişmesine ve dönüşmesine sebep olmaktadır. Açık göz ve Günay’ın (2020) çalışmalarında belirttiği gibi pandemi sadece kişilerin sadece sağlıklarını tehdit etmemiş, aynı zamanda ekonomiyi de hem olumlu hem de olumsuz olarak derinden etkilemiştir. Online alışverişin, dijitalleşmenin, yeni ve akıllı teknolojilerin kullanımının artması; yeni çalışma koşullarının oluşması, işletmelerin temizlik ve güvenliğe daha çok önem vermeleri gibi fırsatların ortaya çıkmasını

sağlamıştır. Türkiye’de de kısa dönemde olumsuz birçok etkisi görülmüş olsa da virüsün kontrol altına alınması ve yerel yönetimlerin ve Kalkınma Ajanslarının da destekleriyle imalat sanayide ihracatın, turizm gelirlerinin ve yabancı yatırımların artacak ve ülkede sürdürülebilir bir büyüme kısa dönemde görülecektir.

Literatür araştırmasında görüldüğü üzere, COVID-19 her bölgeyi farklı şekillerde etkilemiş olsa bile, bölgelere özgü akıllı uzmanlaşma stratejilerinin, karşılaşılan problemlerle mücadele konusunda önemli bir araç olduğu düşünülmektedir. Bölgelerin, pandemi sürecinde kendilerine özgü yaratacakları çözümlerle yeni politikalar ve reformlar uygulayarak kalkınmalarını sağlayabilecekleri düşünülmektedir. Bu çalışma, Kalkınma Ajanslarının çalışmalarını, ASU boyutları çerçevesinde ortaya koymak ve bir durum değerlendirmesi yaparak literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

3. TÜRKİYE’DE COVID-19 PANDEMİSİ VE KALKINMA AJANSLARI

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın (2020) açıklamasına göre “Kalkınma ajansları COVID-19 ile Mücadele ve Dayanıklılık Programı” ile pandemi ile mücadeleye katkı sağlamak ve etkilerinin azaltılması için yenilikçi çözümler sunan projelerin desteklenmesi amaçlanmıştır. Kalkınma Ajanslarının belirlediği öncelikler ise şu şekilde belirtilmiştir:

1. Virüsün yayılımının önlenmesi ve kontrol altına alınması
2. Halk sağlığı için acil hazırlık ve müdahale çalışmaları
3. Salgının ülke ve bölge ekonomisine negatif etkilerinin azaltılmasına yönelik yenilikçi çözümler geliştirilmesi.

Bu bölümde, yukarıda belirtilen ve akıllı uzmanlaşma konusunda çalışmakta olan 10 Kalkınma Ajansının COVID-19 pandemisi sürecinde AUS kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetler konusunda bilgi sunulmaktadır.

• Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)

Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı, pandemiden zarar gören işletmeleri desteklemeyi amaçlayan KOSGEB Hızlı Destek Programını duyurmuştur. BAKKA, COVID-19 ile Mücadele ve Dayanıklılık Programına başvuran 57 çevrimiçi projeden Bartın Üniversitesinin “In-Vitro İlaç Tarama Sisteminin Oluşturulmasına Yönelik Main Proteaz Rekombinant Olarak Üretilmesi” projesine destek sağlamıştır. Bu iki faaliyet, akıllı uzmanlaşma stratejilerinin iki boyutu olan potansiyel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi ve girişimci keşif kapsamına girmektedir.

• Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)

DOKA, bölgede sürdürülebilir turizm altyapısının ortaya çıkarılması için Mali Destek Programını açıklamıştır ve bu kapsamda beş projeye destek sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, Teknik Destek Programı kapsamında firmalara çeşitli konularda yönetim danışmanlığı verileceğini duyurmuştur. DOKA’nın bu faaliyetleri AUS’nin potansiyel ekonomik faaliyetlerinin desteklenmesi ve girişimci keşif boyutları kapsamındadır.

• Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)

GEKA, Yönetim Danışmanlığı Teknik Destek Programı ile kapasite eksikliği sebebiyle çeşitli sorunlarla karşılaşan, kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlara destek sağlamaktadır. Programın öncelikleri arasında bölgede sanayi, turizm ve tarım sektörlerinin gelişmesi ve güçlenmesi, yerel yönetimlerin planlama kapasitelerinin artırılması ve proje kapasitesinin güçlendirilmesi yer almaktadır. GEKA tarafından yayınlanan Güney Ege dergisinde yer alan Çelik’in yazısı (2021), pandeminin bölgede yer alan tarım, gıda, imalat sanayi ve turizm sektörlerinin nasıl etkilediğine ve GEKA’nın bölgenin potansiyel ekonomik faaliyetler boyutunu kullanarak bölgede yer alan sektörlerin gelişmesi ve kalkınması hedeflediğine işaret etmektedir. GEKA’nın bu faaliyetleri AUS’nin potansiyel ekonomik faaliyetlerinin desteklenmesi ve girişimci keşif boyutları kapsamındadır.

- **İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)**

İZKA, COVID-19 ile Mücadele ve Dayanıklılık Programı kapsamında destek almaya hak kazanan 3 projeye (EFATECH Firması, Dokuz Eylül Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi ve İzmir Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu) destek sağlamıştır. İZKA, ayrıca, Genç İşi Kooperatif tarafından Temmuz 2020’de düzenlenen “Covid-19 Sonrası Kalkınma için Kooperatifler: Kalkınma Ajansları ve Yerel Yönetimlerin Rolü” başlıklı webinara katılmıştır. Bunların yanı sıra, Kalkınma Güncesi adı verilen platformda İZKA personeli tarafından COVID-19 ve akıllı uzmanlaşma ile ilgili üç araştırma raporu yayınlanmıştır (Temiz Enerji Odaklı Akıllı Uzmanlaşma ve İzmir için Kalkınma Fırsatları, COVID-19’un Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından ‘Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı’ Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme ve COVID-19 Sürecinde Yeşil Dönüşümü Başlatmak Adil Dönüşümü Birlikte Yaratmak). Mevcut faaliyetler, potansiyel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, girişimci keşif ve yenilikçi ağlar boyutları kapsamındadır.

- **Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)**

Doğu Marmara Kalkınma Ajansı, 2021 Yılı Teknik Destek Programı kapsamında TR42 Düzey 2 bölgesinde yer alan illerde faaliyet gösteren firmaların bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilmesi için, kurumsal kapasite eksikliğinden dolayı hazırlık ve uygulama aşamalarında sorun yaşayanların çalışmalarına katkı sağlanacağını açıklamıştır. Ayrıca, COVID-19 ile Mücadele ve Dayanıklılık Programı kapsamında destek almaya hak kazanan 2 projeye (TÜBİTAK Ulusal Metroloji Enstitüsü ve Muallimköy Teknoloji Geliştirme Bölgesi) destek sağlamıştır. Genç İşi Kooperatif tarafından Temmuz 2020’de düzenlenen “Covid-19 Sonrası Kalkınma için Kooperatifler: Kalkınma Ajansları ve Yerel Yönetimlerin Rolü” başlıklı webinara katılmıştır. DOKA, bu faaliyetler ile akıllı uzmanlaşma stratejilerinin üç boyutuyla da pandemi sürecinde bölge kalkınmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır.

- **Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)**

MEVKA hazırladığı “COVID-19 Salgınının TR52 (Konya-Karaman) Bölgesindeki Ekonomik ve Sosyal Etkileri” raporunda bölgede pandemiden dolayı görülen istihdam, üretim, dış ticaret, tarım, sanayi, turizm ve eğitim gibi alanlardaki etkileri incelenmiş ve bu incelemeler sonucunda Konya’da ve Karaman’da sektörlerin ihtiyaç duyduğu politikalar ve yenilikler listelenmiştir. MEVKA’nın bu faaliyeti, AUS’nin potansiyel ekonomik faaliyetlerinin desteklenmesi boyutu kapsamındadır.

- **Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)**

Orta Karadeniz Kalkınma Ajansının hazırlamış olduğu “COVID-19 Salgınının TR83 Bölgesi Üzerindeki Ekonomik ve Sosyal Etkileri” başlıklı rapor sunulduğu üzere, salgının Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat’taki yer alan sektörlerle etkileri, yetkili kurum, kuruluş ve işletmelerle görüşülerek araştırılmış ve edinilen bilgilere göre bölgede var olan potansiyel değerlendirilerek öneri ve fırsatlar sunulmuştur. Böylece bu bölgede, pandemi sürecinde akıllı uzmanlaşmada yer alan potansiyel ekonomik faaliyetler ile gerekli riskler alınması ve girişimci keşif boyutu ile kalkınmasının amaçlandığı görülmektedir.

- **Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)**

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı, Dijital Beceri Geliştirme Sertifika Programı ile 18-29 yaş arası eğitimine devam etmeyen ve çalışmayan gençlere, özellikle gıda, turizm, lojistik, makine, tekstil ve otomotiv sektörlerinde dijitalleşme becerilerinin kazanılması için e-ticaret, dış ticaret veya sosyal medya yönetimi alanlarında eğitimler vermiştir. Bu eğitimlerle akıllı uzmanlaşma stratejilerinin girişimci keşif boyutu ile bölgede yer alan sektörlerde gençlerin yeni bilgi ve birikim edinmesi ve işgücüne katılması ile bölgenin kalkınmasını amaçladığı görülmektedir.

- **Zafer Kalkınma Ajansı (ZKA)**

ZKA, COVID-19 ile Mücadele ve Dayanıklılık Programı kapsamında 5 projeye 3,2 milyon TL’lik destek sağlamıştır. Türk Patent ve Marka Kurumu, ZKA ve Uşak Ticaret ve Sanayi Odası, KOBİ’lere destek vermek amacıyla, Hezarfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi için toplantı ve sonrasında KOBİ’lere Sınai Mülkiyet Hakları Eğitim Semineri düzenlemiştir. Bu proje ile girişimci ağ boyutu ile kurumların bir araya gelmesiyle bölgede KOBİ’lerin kalkınması amaçlanmaktadır.

- **İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)**

İKA, AUS1 kapsamında çalışmalar yapmıştır. TRC1 bölgesinde İpekyolu Kalkınma Ajansının faaliyet alanını kapsadığı Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerinde yer alan işletmelerin ve kooperatiflerin sahip oldukları potansiyeli değerlendirebilmesi amacıyla Yönetim Danışmanlığı Teknik Destek Programı açıklanmıştır. İpekyolu Kalkınma Ajansı tarafından hazırlanan COVID-19 Salgını Ekonomik Etkileri Raporu'na göre TRC1 bölgesinde turizm, hizmet, ulaştırma, dayanaklı tüketim malları ve uluslararası ticaret olumsuz etkilenmiştir. Ancak salgını iyi analiz ederek ve sektörel düzeyde yapılacak senaryo öngörülerini ile pandemi döneminin en az hasarla atlatılacağı öngörülmektedir.

Tablo 1, Türkiye'deki 26 Kalkınma Ajansından AUS kapsamında Bölgesel Yenilik Stratejisi hazırlayan 10 Kalkınma Ajansının COVID-19 pandemisi sürecinde yine AUS kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sınıflandırılmasını göstermektedir. Tablonun son satırında yer alan yüzdeler, AUS kapsamında ilgili boyutta (AUS1, AUS2 ve AUS3) faaliyet gösteren Kalkınma Ajanslarının oranını göstermektedir. İncelenen Kalkınma Ajanslarından iki tanesi hariç (ORAN ve ZKA) hepsi (8 tanesi yani %80'i) "AUS1. Potansiyel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi" konusunda, yine 10 Kalkınma ajansından iki tanesi hariç (MEVKA ve İKA) hepsi (%80'i) "AUS2. Girişimci Keşif" boyutunda çalışmalar yapmışlardır. Ancak "AUS3. Yenilikçi Ağlar" boyutunda sadece İZKA ve MARKA (%sadece 2 tanesi yani 20'si) faaliyet göstermişlerdir. Ayrıca, diğer bir bakış açısı ile, 10 Kalkınma Ajansından sadece 2 tanesi (İZKA ve MARKA; 20%) akıllı uzmanlaşma stratejilerinin üç ana boyutu ile ilgili faaliyetler yaparken, 4 Kalkınma Ajansı (BAKKA, DOKA, GEKA, OKA; 40%) AUS'nin iki ana boyutu, 4 Kalkınma Ajansı (MEVKA, ORAN, ZKA, İKA; 40 %) ise AUS'nin sadece bir ana boyutu ilgili faaliyetler gerçekleştirmiştir.

Bu çalışmada incelenen Kalkınma Ajanslarının akıllı uzmanlaşma stratejileri çerçevesinde Bölgesel Yenilik Stratejisi hazırladığı göz önüne alındığında, yapılan faaliyet ve çalışmaların artırılmasının gerektiği aşikârdır.

Tablo 1. AUS kapsamında Bölgesel Yenilik Stratejisi Planı hazırlayan 10 Kalkınma Ajansının COVID-19 Pandemisi sürecinde AUS kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetlerin sınıflandırılması

	AUS 1	AUS 2	AUS 3
	Potansiyel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi	Girişimci Keşif	Yenilikçi Ağlar
Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)	*	*	
Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)	*	*	
Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)	*	*	
İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)	*	*	*
Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)	*	*	*
Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)	*		
Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)	*	*	
Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)		*	
Zafer Kalkınma Ajansı		*	

(ZKA)			
İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)	*		
AUS kapsamında ilgili boyutta faaliyet gösteren Kalkınma ajanslarının oranı	% 80 (8/10)	% 80 (8/10)	%20 (2/10)

4. SONUÇ

Üç ana boyutu (potansiyel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, girişimci keşif ve yenilikçi ağlar) olan akıllı uzmanlaşma stratejileri (AUS), bölgelerin kendi dinamikleri ile teknoloji ve yeniliklerden faydalanarak büyümesi ve kalkınmasını hedefleyen ve 2013'te Avrupa Birliği tarafından kabul edilen bir politikalar bütünüdür. Türkiye, akıllı uzmanlaşma stratejileri konusunda kurumsal olarak girişimlerde bulunmuş ve akıllı uzmanlaşma stratejileri, uygulayıcı kurumlar için bir rehber olarak benimsenmeye başlamıştır.

Bölgesel kalkınma yazınında yeni bir yaklaşım olarak ortaya çıkan akıllı uzmanlaşma stratejileri, her bölgenin kendi büyüme yollarını keşfetmesini sağlayacak bir bakış açısıyla bölgelerin yeterliliklerine vurgu yapmaktadır. Çeşitlendirme fırsatlarının belirlenmesine ve bu fırsatların fizibilite, sosyo-ekonomik etkileri ile rakip ve komşu bölgelerle farklılaşmalarına göre öncelikle dirilmesine dayanan akıllı uzmanlaşma stratejileri, Mart 2020'den beri tüm dünyayı etkisi altına alan ve bölge ekonomilerini derinden etkileyen COVID-19 pandemisiyle ortaya çıkan sorunlarla mücadelede daha büyük bir önem kazanmıştır. COVID-19 pandemisi her bölgeyi farklı şekillerde etkilemiş olsa da, bölgeler kendilerine özgü akıllı uzmanlaşma stratejilerini kullanarak karşılaşılan problemlere çözüm üretebilirler. Pandemi sürecinde AUS kapsamında yeni politikalar ve reformlar uygulanması, bölgesel kalkınma ve gelişmeye destek verecektir.

Bu çalışmada, Türkiye'deki 26 Kalkınma Ajansından AUS kapsamında Bölgesel Yenilik Stratejisi hazırlayan 10 Kalkınma Ajansının COVID-19 pandemisi sürecinde yine AUS kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetler incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. İnceleme sonuçları seçilen 10 Kalkınma Ajansından sadece 2 tanesinin (İZKA ve MARKA) akıllı uzmanlaşma stratejilerinin üç ana boyutu (potansiyel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi, girişimci keşif ve yenilikçi ağlar) ile ilgili faaliyetler yaptığını göstermektedir. Diğer 8 Kalkınma Ajansından 4 tanesinin AUS'nin iki ana boyutu (potansiyel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi ve girişimci keşif) ve 4 tanesinin de AUS'nin sadece bir ana boyutu (potansiyel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi veya girişimci keşif) ilgili faaliyetler gerçekleştirdiği görülmektedir. Ayrıca, incelenen Kalkınma Ajanslarından %80'inin AUS'nin "potansiyel ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi" ve "girişimci keşif" boyutunda çalışmalar yaparken, AUS'nin "yenilikçi ağlar" boyutunda sadece %20'sinin faaliyetleri olduğu belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen 10 Kalkınma Ajansının, pandemi sürecinde bölgesel önlemleri alma konusunda genel anlamda aktif oldukları ve daha çok AUS'nin ilk iki boyutu ile çalışmalar yaptıkları ve üçüncü boyut olan "yenilikçi ağlar" açısından yetersiz oldukları görülmektedir. Özellikle, incelenen Kalkınma Ajanslarının akıllı uzmanlaşma stratejileri çerçevesinde Bölgesel Yenilik Stratejisi hazırladığı göz önüne alındığında, yapılan faaliyet ve çalışmaların artırılmasının gerektiği aşikârdır.

AUS kapsamında, Kalkınma Ajanslarının pandeminin yarattığı olumsuz etkileri azaltma yönünde kullanabileceği çok çeşitli araçlar vardır. Bu kapsamda Kalkınma Ajanslarının kendi bölgelerinde AUS kapsamında destek verebilecekleri ve öncülük ve danışmanlık yaparak düzenleyebilecekleri politikalar şöyle özetlenebilir:

- Her bölgenin sektörlerinin yüksek karmaşıklık ve yüksek ilişkililik (düşük risk ve yüksek fayda) ekseninde incelenerek öncü sektörlerin belirlenmesi ve dolayısıyla potansiyel ekonomik faaliyetlerin ilişkililik (relatedness) ve karmaşıklık (complexity) boyutları ile ortaya konması,
- Belirlenen öncü sektörlerde pandemi sebebiyle yaşanan durgunluğun giderilmesi amacı ile AUS kapsamında politika önerilerinin geliştirilmesi,

- AUS kapsamında politika önerilerinin geliştirilebilmesi için bölgedeki farklı sektörlerden katılımcıların (politika, iş dünyası, akademi, sivil toplum vb.) interaktif bir tartışma ortamında bir araya getirilerek yeni ve potansiyel fırsatların, faaliyetlerin ve politikaların belirlenmesi,
- AUS kapsamında bölgesel kalkınmayı ve pandemi ile mücadeleyi destekleyecek politikaların geliştirilebilmesi için büyük önem arz eden “yenilikçi ağlar” boyutunun güçlendirilmesi,
- Yenilikçi ağlar boyutunun güçlendirilmesi için, yeni bilgi ve birikim/pazarlar/ürünler/süreçler/hammadde/endüstriyel organizasyonlar/çözümler ile sonuçlanacak, diğer bölgeler ve küresel aktörlerle daha fazla iş birliği yapılması ve küresel ağlarda daha çok yer alınması.

Sonuçlar, seçilen Kalkınma Ajanslarının AUS kapsamında Bölgesel Yenilik Stratejisi Planı hazırlamalarına rağmen, pandemi sürecinde gerçekleştirdikleri faaliyetlerin AUS boyutları açısından yeterli olmadığını göstermektedir. AUS, potansiyel ekonomik faaliyetlerin seçilmesinden sonra bunun girişimciler ve girişimci keşif kapsamında etraflıca tartışılmasını, içselleştirilmesini ve bölgenin ağ ilişkilerinin yenilik yaratma potansiyeli elde edecek şekilde güçlendirilmesini öngörmektedir. Kalkınma ajanslarının AUS kapsamında yürüttükleri faaliyetlerin çalışmada ele alınan üç boyut kapsamında nitel araştırma yöntemleri kullanılarak daha ayrıntılı ve sistematik olarak ele alınması önerilmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Ö. ve GÜNAY, A. (2020). The early impact of the Covid-19 pandemic on the global and Turkish economy. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50(SI-1), 520-526.
- AKGÜNGÖR, S., KUŞTEPELİ Y. ve GÜLCAN, Y. (2021). Türkiye’de Akıllı Uzmanlaşma Stratejileri ve Üniversiteler. *Yerel Ve Bölgesel Kalkınmada Değişen Dinamikler: Teori, Politikalar Ve Uygulamalar* içinde (273-2984) Şahin. M. H. ve M. Ertürk, Nobel Akademik Yayıncılık.
- BALCI, D. ve TÜRK, A. (2020). COVID-19 Sonrası Kent Planlamasında Yaşanacak Olası Değişimler Üzerine. *Journal of Turkish Studies*, 15(8), 3389-3400.
- BALLAND, P. A., BOSCHMA, R., CRESPO, J., & RİGBY, D. (2019). Smart specialization policy in the European Union: relatedness, knowledge complexity and regional diversification. *Regional Studies*, 53(9), 1252-1268.
- BAILEY, D., CLARK, J., COLOMBELLI, A., CORRADINI, C., PROPRIS, L., DERUDDER, B., FRATESI, U., FRITSCH, M., HARRISON, J., HATFIELD, M., KEMENY, T., KOGLER, D., LAGENDIJK, A., LAWTON, P., ORTEGA-ARGILÉS, R., OTERO, C., ve USAI, S. (2020). Regions in a time of pandemic. *Regional Studies*, 54, 1163-1174.
- BILGIÇ, A. K. (2020). COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü. *İDEALKENT*, 11 (31), 2084-2112.
- BOYACI, İ. (2020). Türkiye Sağlık Sisteminin Dönüşümü (2003-13): COVID-19 Pandemisi ile Mücadele Sürecinde Sağlık Reformlarına Yeniden Bakış. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 59-80
- ÇELİK, E. (2021). COVID-19 SALGINININ TR32 BÖLGESİ’NDEKİ ETKİLERİ. *Güney Ege*, 25, 57-60.
- ÇINAR, F. ve ÖZKAYA, B. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Pandemisinin Medikal Turizm Faaliyetlerine Etkisi . *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi* , 2(2), 35-50.
- EĞRİ, T. ve DOĞANER, A. (2020). COVID-19 Ve Ekonomik Kriz: Kobiler Özelinde Bir Değerlendirme Ve Politika Önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 128-145.
- EUROPEAN COMMISSION. (2020a). *Smart Specialization Platform*. Retrieved from <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/>
- HIDALGO C.A. et al. (2018) The Principle of Relatedness. In: Morales A., Gershenson C., Braha D., Minai A., Bar-Yam Y. (eds) *Unifying Themes in Complex Systems IX*. ICCS 2018. Springer Proceedings in Complexity. Springer, Cham.
- KAYIKÇI, S. (2021). Türkiye’de İnfluenza Pandemisi Politikası Analizi: COVID-19 Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 333-345.
- KIMURA, F., THANGAVELU, S. M., NARJOKO, D., ve FINDLAY, C. (2020). Pandemic (COVID-19) Policy. *Regional Cooperation and the Emerging Global Production Network*. 34(1), 3–27.
- KOÇ, Ö. M. R. (2020). COVID-19 Merceğinden Habis Sorunlar ve Kamu Yönetimi. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(22), 238-251.
- KUTGİ, D. ve MADEN, S. I. (2018). Bölgesel Yenilik Sistemlerinde Yeni Bir Yaklaşım: Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi ve Teorik Temelleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 55, 142-156.
- LAI, K. Y., WEBSTER, C., KUMARI, S. ve SARKAR, C. (2020). The nature of cities and the COVID-19 pandemic. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 46, 27-31.
- KARLI, R. Ö. ve ÇELİK, S. (2020). Akıllı Kentlerin Gelişiminde COVID-19 Etkisi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı*, 321-338.

- POLISHCHUK, Y., IVASHCHENKO, A., ve KORNYLIUK, A. (2020). Regional Smart Specialization: Microbusiness Impact. *Baltic Journal of Economic Studies*, 6(5), 209-215.
- ŞAHİN, M. H. ve ERTÜRK, M. (2021). Akıllı Bölgesel Kalkınma İçin Akıllı Uzmanlaşma Stratejisi, Ölçümü ve Kalkınma Ajansları Üzerinden Bir Değerlendirme. *Yerel Ve Bölgesel Kalkınmada Değişen Dinamikler: Teori, Politikalar Ve Uygulamalar* içinde (205-234) Şahin. M. H. ve M. Ertürk, Nobel Akademik Yayıncılık.
- TEKİN, A. (2011). Küreselleşen dünyada bölgesel kalkınma dinamikleri, kamu politikaları ve bölgesel kalkınma ajansları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29.
- T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI (2020). Kalkınma Ajansları Kovid-19 İle Mücadele ve Dayanıklılık Programı. <https://www.sanayi.gov.tr/covid-19/destek-ve-tesvikler#kalkinma-ajanslari-kovid-19-ile-mucadele-ve-dayaniklilik-programi>. Son erişim tarihi: 25/06/2021.
- TISDELL, C. A. (2020). Economic, social and political issues raised by the COVID-19 pandemic. *Economic Analysis and Policy*, 68, 17–28.
- TURAN, A. ve ÇELİKİYAY, H. (2020). Türkiye’de KOVİD-19 ile Mücadele: Politikalar ve Aktörler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3(1), 1-25.
- URHAN, G., ve ASLANKOÇ, S. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Politika ve Yerel Yönetimler: İstanbul İlçe Belediyeleri Örneği. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(69), 945 - 980.
- YIGITCANLAR, T., BUTLER, L., WINDLE, E., DESOUZA, K. C., MEHMOOD, R., ve CORCHADO, J. M. (2020). Can building “artificially intelligent cities” safeguard humanity from natural disasters, pandemics, and other catastrophes? An urban scholar’s perspective. *Sensors*, 20(10), 2988.

EXTENDED SUMMARY

Smart specialization strategies (SSS) are group of policies adopted by the EU in 2013 that enables regions to grow and develop by utilizing their own dynamics, technology and innovations. Smart specialization strategy has three main dimensions: relatedness and complexity for potential economic activities, entrepreneurial discovery and innovative networks (Akgüngör et al., 2021).

Among the 26 Development Agencies in Turkey, 10 of them prepared Regional Innovation Strategy Plans within the scope of SSS (Şahin and Ertürk, 2021). These are, Batı Karadeniz Development Agency (BAKKA), Doğu Karadeniz Development Agency (DOKA), Güney Ege Development Agency (GEKA), İzmir Development Agency (IZKA), Doğu Marmara Development Agency (MARKA), Mevlana Development Agency (MEVKA), Orta Karadeniz Development Agency (OKA), Orta Anadolu Development Agency (ORAN), Zafer Development Agency (ZKA), İpekyolu Development Agency (İKA).

Republic of Turkey, Ministry of Industry and Technology (2020) started to support projects that offer innovative solutions to contribute to fight against the pandemic and reduce the economic and social impact through "Development agencies' Combat and Resilience Program against COVID-19". SSS may be an innovative tool for the regions to help them find unique and innovative solutions to the problems they face due to the COVID-19 pandemic and be prepared for future crises.

The purpose of this paper is to study activities of the 10 Development Agencies listed above with regards to the three main dimensions of the SSS during the COVID-19 pandemic and to make policy recommendations. The pandemic caused each region to face different economic and social problems. The literature review shows that even though COVID-19 has affected each region differently, the problems encountered can be tackled with unique smart specialization strategies. The results of the research show that only 2 of the 10 selected Development Agencies (İZKA and MARKA) carried out activities related to the three main dimensions of smart specialization strategies (supporting potential economic activities, entrepreneurial discovery and innovative networks). It is seen that 4 of the other 8 Development Agencies carried out activities related to the two main dimensions of SSS (supporting potential economic activities and entrepreneurial discovery) and 4 of them only one of the three dimension of SSS (supporting potential economic activities or entrepreneurial discovery). In addition, 8 out of 10 Development Agencies held activities on "supporting potential economic activities and entrepreneurial discovery" and 2 held activities on "innovative networks" dimension of the SSS.

The Development Agencies examined within the scope of the study are generally active in taking regional measures during the pandemic and they mostly work with the first two dimensions of SSS (supporting potential economic activities and entrepreneurial discovery) and they are insufficient in terms of the third dimension, "innovative networks". Considering that these Development Agencies have prepared a Regional Innovation Strategy within the framework of smart specialization strategies, it is obvious that the activities and studies should be increased following the three interrelated dimensions of the SSS framework.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-Özel Sayı (20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi)- E-ISSN-2148-9289

**TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMANIN GİRİŞİMCİLİK, İNOVASYON VE
AR-GE ÇALIŞMALARıyla İLİŞKİSİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ VE LDA
MALLET UYGULAMASI**

Bibliometric Analysis and LDA Mallet Application of the Relationship between Regional
Development with Entrepreneurship, Innovation and R&D Studies in Turkey

Tolga ALA

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Muhasebe ve Vergi Bölümü
Assist. Prof. Dr, Erzincan Binali Yıldırım University, Department Accounting and Tax

tala@erzincan.edu.tr

0000-0002-5879-

Sezer UĞUZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü
Master's Student, Atatürk University, Department of Computer Engineering

sezeruguz1@gmail.com

0000-0001-6492-2846

Atf/©: ALA, Tolga(2021); UĞUZ, Sezer (2021) *Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Girişimcilik, İnovasyon ve Ar-Ge Çalışmalarıyla İlişkisinin Bibliyometrik Analizi ve LDA Mallet Uygulaması, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 2021, Özel Sayı, ss. 13-29*

Citation/©: /©: ALA, Tolga(2021); UĞUZ, Sezer (2021) *Bibliometric Analysis and LDA Mallet Application of the Relationship between Regional Development with Entrepreneurship, Innovation and R&D Studies in Turkey Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 2021, Special Issue, pp. 13-29*

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/ Research
Geliş Tarihi-Received Date : 09.07.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 22.09.2021
Sayfa Numarası-Page Numbers: 13-29
Doi : 10.46790/erzisosbil.968808

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMANIN GİRİŞİMCİLİK, İNOVASYON VE AR-GE ÇALIŞMALARıyla İLİŞKİSİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ VE LDA MALLETT UYGULAMASI

Bibliometric Analysis and LDA Mallet Application of the Relationship between Regional Development with Entrepreneurship, Innovation and R&D Studies in Turkey

TOLGA ALA, SEZER UĞUZ

Öz:

Bilgiyi sürdürülebilir ve ticarileştirilebilir kılan araçların başında girişimcilik, ar-ge ve inovasyon kavramları gelmektedir. Çalışmamız Türkiye'de son yıllarda yapılmış inovasyon, girişimcilik ve ar-ge konulu çalışmaların bölgesel kalkınma ile ilişkisini ortaya çıkarıcı konu modellemelerine yönelik incelemeler yapmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada 2019, 2020 ve 2021 yılının ilk çeyreğinde DergiPark veri tabanında yer alan konu başlığı, özet ve anahtar kelimeler içerisinde geçen girişimcilik, ar-ge ve inovasyon konularını içeren yayınların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Toplam 376 makale ve bildiri türü incelenmiştir. Girişimcilik kelimesi 200 adet çalışmada, Ar-Ge 62 adet çalışmada, inovasyon kelimesi ise 114 çalışmada analiz edilmiştir. Bu makalelerin elde edilmesinde veri kazıma kullanılmıştır. LDA Mallet yöntemiyle makalelerin özet metinlerinden kelime ağırlığına dayalı olarak konu modellemesi yapılmıştır. Bölgesel kalkınma, kalkınma politikası ve bölgesel kalkınma araçları gibi kavramlarla ilişkileri incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, son yıllarda girişimcilik, ar-ge ve inovasyon kelimelerinin geçtiği araştırma çalışmalarının yoğunlukta olduğu belirlenmiş ancak bölgesel kalkınma konularıyla düşük bir ilişki test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Ar-Ge, İnovasyon, LDA Algoritması

Abstract:

Entrepreneurship, R & D and innovation concepts are the leading tools that make knowledge sustainable and commercializable. Our study aims to examine the subject models that reveal the relationship between innovation, entrepreneurship and R&D studies conducted in Turkey in recent years and regional development. In this study, a bibliometric analysis including entrepreneurship, R&D and innovation in the subject title, summary and keywords in the Dergipark database in the first quarter of 2019, 2020 and 2021 was conducted. A total of 376 articles and paper types were examined. The word of the entrepreneurship was analyzed in 200 studies, R&D in 62 studies, and the word innovation in 114 studies. Data scraping was used to obtain these articles. With the LDA Mallet method, topic modeling was made based on the word weight from the abstract texts of the articles. The relations with the concepts of regional development, development policy and regional development tools are examined. As a result of the study, it has been determined that the research studies in which the words entrepreneurship, R&D and innovation have been intense in recent years, but a low relationship with regional development issues has been tested.

Keywords: Entrepreneurship, R & D, Innovation, LDA Algorithm.

1. GİRİŞ

Bilginin bir üretim faktörü olarak değerlendirilmeye başlandığı günümüzde geleneksel üretim faktörlerinden girişimcilik, emek ve sermayenin dönüşüm yaşadığını görülmektedir. Girişimcilik günümüzde sadece üretim faktörlerini bir araya getiren unsur değil aynı zamanda bilgiyi elinde tutan ve erişebilen yönü bulunmaktadır. Emek unsurunda ortak mekânda bulunmaksızın farklı ülke ve bölgelerdeki insanların bir çatıda çalışabildiği şartlarda ve daha çok zihni faaliyetlerde yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. Bilim ve teknolojinin gelişmişlik parametreleri arasında bir ölçü aracı olarak sayıldığı kabul edildiğinde bilgiyi sürdürülebilir ve ticarileştirilebilir kılan araçların başında Ar-Ge ve inovasyon kavramları gelmektedir. Bu kavramlar günümüz gelişmiş ekonomilerinin işletme yapılarında başat rol oynamakla birlikte sık kullanım alanına sahiptir.

Bu çalışmada iktisadi yapının son yıllarda en çok önem taşıyan konuları arasında sayılan girişimcilik, Ar-ge ve inovasyon kavramlarına yönelik dergipark veri tabanında gerçekleştirilmiş çalışmalar incelenmiştir.

Girişimcilik, yeni organizasyonların ortaya çıktığı süreçtir (Gartner, 1989). Girişimci, bir fırsatı algılayan ve onu takip etmek için bir organizasyon yaratan kişidir (Bygrave & Hofer, 1991). Fırsat odaklı, yenilikçi ve büyüme odaklı bir zihniyet veya düşünme biçimidir. Büyük şirketlerde ve sosyal sorumluluk sahibi kar amacı gütmeyen kuruluşlarda bulunabilmektedir (Allen, 2006:434).

İnovasyon, rekabet, teknolojik değişim ve tekrarlayan krizlerle karakterize edilen bir dünyada ayakta kalmak isteyen tüm çağdaş işletmeler için bir zorunluluk haline gelmiştir. İnovasyon kavramı, bir kuruluşta faaliyetlerinde hedeflenen bir iyileştirme elde etmek için yeni teknolojinin veya yeni yönetim uygulamalarının kullanımını ifade etmektedir (Tornatzky ve diğ., 1990). İnnovasyon araştırmaları alanındaki birçok bilimsel yayın, inovasyonun bir firmanın rekabet avantajına katkıda bulunduğu ve firmanın hayatta kalması için bir gereklilik olarak görüldüğü öncülünden yola çıkar (Johannes, 2018:17).

Ar-Ge üzerine oldukça geniş teorik literatürün çoğu süreç yeniliğine odaklanmaktadır. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki firmaların Ar-Ge yatırımlarının yaklaşık dörtte üçünün ürün Ar-Ge'sine ayrıldığı gerçeği göz önüne alındığında, bu odak dikkat çekicidir (Scherer and Ross, 1990).

Ülkemizde 2000'li yıllardan sonra yerini almaya başlayan bu kilit kavramlar literatür yönünden sürekli eklemeli olarak gelişmekte ve yenilenmektedir. Çalışmamız Türkiye'de son yıllarda yapılmış inovasyon, girişimcilik ve ar-ge konulu çalışmaların bölgesel kalkınma ile ilişkisini ortaya çıkarıcı konu modellemelerine yönelik incelemeler yapmayı amaçlamaktadır. Bu alanlarda çalışmaların sıklık kazandığı ve ilgi gördüğünü çalışmamızın bibliyometrik analiz kısmında gözlemlenmektedir.

Metin madenciliği ve LDA mallet uygulaması ile makine öğrenme ve yapay zeka araçları bir arada kullanılarak konu daha derinlemesine incelenme fırsatı sağlanmıştır. Çalışma bu yönüyle incelediği kavramların içerik değerlerini yansıtıcı bir özelliğe sahiptir. Bu alanlarda araştırma ve geliştirme yapacak bilgi kullanıcılarına bir Ar-ge niteliği sağlamaktadır. Akademik bir çalışmada makine öğrenme ve yapay zeka araçlarının bir arada ve ilk defa kullanılması yönüyle inovatif ve girişimcilik özelliği ön plana çıkmaktadır. Çalışmanın sonunda araştırmacılara yeni konu çıkarımları sağlamıştır. Bölgesel kalkınma konuları ile ilgili yapılmış çalışmalarla düşük bir ilişki tespit edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bir bölgenin gelişme stratejileri sosyo-ekonomik, kültürel, demografik, teknik ve siyasal faktörlere dayalıdır. Bölgesel kalkınma ise gelişme stratejilerine bağlı olarak bölgenin doğal ve beşerî kaynaklarının etkin dağılımına, ülke ve dünyadaki gelişmeler ışığında ticari ve sosyal yapının iyileştirilmesine ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını düzenlemesine yönelik politikaların üretilmesi ve konumlandırılması sürecidir. Kalkınma politikaları özellikle ülkemiz gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bölgeler arası dengesizlik ve kalkınmışlık farklarından kaynaklı kronik sorunsallara yönelik çözümlenmeleri içermektedir.

2.1. Girişimcilik

İş dünyasında çeşitli riskler alınarak kâr elde etme, kârı yönetme, iş girişimini geliştirme önemli ölçüde belirsizlik ve finansal risk altında girişimcilğe girmek için üretim araçlarını düzenleyen kişidir. Küreselleşme ile birlikte özellikle iş dünyasında artarak ortaya çıkan bir takım belirsizliklerin iyi yönetilebilmesi bilgi birikimi gerektirmektedir. Girişimciliğin rolü belirsizliklerin bertaraf edilmesine yönelik risklerin değerlendirilmesi ve yönetilebilmesini sağlayıcı gerekli bilgi ve donanımla karşılayabilmesidir.

Girişimcilik alanının kabul görmüş bir tanımının olmadığı yaygın olarak kabul edilmektedir (Bygrave & Hofer, 1991; Cunningham & Lischeron, 1991; Gartner, 1989, 1990; Shane & Venkataraman, 2000; Venkataraman, 1997 ve diğerleri). Ortak bir tanım bulunmasa da girişimcinin yaşadığı çağın şartlarını iyi bilmesi ve riskleri öngörmesi beklenir.

Girişimciliğin herkes tarafından genel kabul görmüş ilk tanımı 1755 yılında Fransız asıllı İrlandalı ekonomist Richard Cantillon tarafından yapılmıştır. Cantillon’a göre girişimci, kar elde etmek amacıyla işi organize eden ve işin riskini üstlenen kişidir. Joseph A. Schumpeter ise girişimcinin yenilikçi yönünden, denenmeyen teknolojileri geliştiren ve dinamik olabilme özelliklerinden ilk kez bahsetmiştir (Schumpeter: 1934). Drucker (1998), girişimciliğin bir disiplin olduğunu ve herhangi bir disiplinde olduğu gibi öğrenilebildiğini ifade etmektedir.

Bir girişimci, sahip olduğu potansiyelini devamlı surette tecrübelerine dayandırarak, yenilikler yapmak için kullanmaktadır. Girişimciler, risk ve tehlikeleri iyi analiz ederek, fırsatları fark etme konusunda diğer insanlardan daha belirgin bir fark yaratırlar (Iyer, 2016).

2.2. Araştırma ve Geliştirme

Araştırma ve geliştirme faaliyetleri geçen yüzyıldaki teknolojik bilimsel devrimin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geliştirilen teknolojilerin veya tekniklerin ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden hazırlanma ve gözden geçirilme ihtiyacı araştırma yapma periyodunun zamana yayılmasına gerektirmiştir. Son yüzyılda toplam kalite yönetimi, süreç iyileştirme gibi yönetim anlayışlarının da etkisiyle araştırma ve geliştirme iklimi oluşmuş, hedeflenen sonuçları almaya başladıkça da bir disipline dönüşmüştür.

Araştırma ve geliştirme (Ar-Ge), firmaların üretkenliğinin, büyümesinin ve rekabet avantajının en kritik belirleyicisi olduğundan, Ar-Ge performansının ölçülmesi Ar-Ge yöneticilerinin ilgi odağı haline gelmiş ve kapsamlı bir literatür incelenmiş ve Ar-Ge performansının farklı Ar-Ge ölçümlerini ve belirleyicilerini belirlemeye başlamışlardır (Salimi ve Rezaei,2018).

Ar-Ge faaliyetleri bünyesinde barındırdığı yüksek yenilikçilik kabiliyeti ile yüksek katma değerli üretimler yapılması açısından ülkelerin gelişmişliğinin bir manivelası olarak değerlendirilmektedir (Galan-Muros vd., 2017). Ar-Ge, rekabet avantajı sağlayabilen yenilikçi veya gelişmiş teknolojiyi yaratmayı amaçlayan süreçler dizisidir. İnovasyon ile birebir ilişkili olduğu kadar birbirini tamamlama özelliği de bulunmaktadır.

2.3. İnovasyon

İnovasyon kelimesi, latince “innovatus” sözcüğünden türetilmiştir. İngilizcede yaygın “innovation” olarak kullanılan bu kavram Türkçe’ de “inovasyon” olarak kullanılmaktadır (Elçi, 2006:1). 1990'ların başında, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) himayesi altında, inovasyonun ölçülmesiyle ilgilenen istatistikçilerin ortak bir çabası, Oslo kılavuzuna yol açmıştır (OECD, 2010). İnovasyon kavramı özünde yeniliği veya yenilenmeyi ifade eder.

İnovasyon, endüstrileri ve pazarları temelde yeniden yapılandıran geniş ve kapsamlı değişiklikler arayan pazar deneyleri olarak görülebilir (Schumpeter: 1934). Organizasyonlardaki sıra dışı uygulamalardır (Downs & Mohr, 1976). İnovasyon dinamik bir bakış açısı ile bilgi ekonomisini karakterize eden kilit bir süreçtir (Çoban ve Balıkcıoğlu, 2020). İnovasyon yeni ve geliştirilmiş bir ürünü veya hizmeti, bir süreci, yeni bir pazarlama metodunu ya da iş geliştirme sürecinde kullanılabilecek yeni bir yönetim

tekniklerini, çalışma ortamını ilgilendiren yenilikleri veya kurum dışı ilişkilerde yapılabilecek geliştirmeleri kapsayabilir (Chetty ve diğ., 2010).

İnovasyon şirketlerin uzun vadeli rekabet gücünü ilgilendiren en önemli konulardan biridir. İnovasyonun en önemli karakteristik özelliği değer yaratan yenilikleri içeriyor olmasıdır. Ar-Ge faaliyetlerinin son ürünü inovasyondur. Çoğu zaman işletmelerin teknolojisini, ürünlerini veya hizmetlerini iyileştirmeyi amaçlayan süreçler dizisidir.

Geoffrey Moore'a göre (2006), inovasyon türleri ürün liderliği, müşteri yakınlığı, işletme mülkiyet bölgesi ve kategori yenileme bölgesi ana başlıkları altında dört temel kategoride sınıflandırmıştır. Alt başlıklarda bilinen inovasyon türleri; düzen bozucu stratejik inovasyon, uygulama inovasyonu, yeni ürün inovasyonu, süreç inovasyonu, deneyim inovasyonu, pazarlama inovasyonu, iş modeli inovasyonu, yapısal inovasyondur.

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Girişimcilik konulu yüksek lisans tezlerine yönelik Yök Tez'de 2007-2017 yılları arasında yer alan tezlerin bibliyometrik özellikleri açısından incelenmiştir. Girişimcilik alanında yayımlandığı tespit edilen 143 yüksek lisans ve 44 doktora tezine rastlanmıştır. Lisansüstü çalışmaların büyük bir çoğunluğu işletme anabilim dalı bünyesinde yürütülmüş ve 2007 yılından itibaren sürekli artış eğiliminde olduğu tespit edilmiştir (Kılıç vd., 2017:694).

Mairesse ve Mohnen 2005 yılında yaptıkları çalışmada Ar-Ge'nin inovasyon açısından önemini araştırmışlardır. Araştırmalarında inovasyon düşük teknoloji sektörlerinde yüksek teknoloji sektörlerine göre Ar-Ge'ye genellikle daha duyarlı olduğunu ve inovasyon göstergelerinin, anlam ve nesnel kalite açısından farklılık gösterebildiğini belirtmişlerdir. Ar-Ge yoğunluğunun inovasyon üzerindeki etkisi boyuttan daha güçlü ve ileri teknoloji sektörlerinde daha belirgin olduğunu bulmuşlardır. Yüksek teknoloji sektörlerinde, Ar-Ge/çalışandaki yüzde birlik artış, yeniden firmaya ürün inovasyonu için beş ikili gösterge için yenilik yapma olasılığını yaklaşık yüzde 20 oranında artırdığını ifade etmişlerdir (Mairesse ve Mohnen: 2005:187-192).

Pessoa 2007 yılında yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ile Ar-Ge (araştırma ve geliştirme) yoğunluğu arasındaki korelasyonu inceledikten ve Ar-Ge'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin teknolojinin büyüme hızına aracılık ettiği göz önüne alarak; Ar-Ge yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında yakın bir ilişki bulunamamıştır. Ancak verimliliği artırmaya yönelik diğer yatırımların daha önemli olma olasılığını artırmaktadır. Örneğin, organizasyona, yönetime, finans mühendisliğine ve eğitime yapılan yatırımlar genellikle daha büyük ölçekte olmalıdır ve bunlardan kaynaklanan yenilikler somut olmadığından, patentlenemez olduğundan ve daha hızlı yayılıma tabi olduğundan, bunlarla ilişkili dışsallıklar muhtemelen çok daha büyük ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde Ar-Ge harcamalarının etkisinden daha fazla etkiye sahip olabilir (Pessoa, 2007:14).

Stratejik girişimcilik üzerine yapılan bir bibliyometrik analizde 2007-2013 yılları arasında uluslararası düzeyde tek dergi üzerinde 123 makale incelemiştir. Stratejik girişimcilik araştırmalarında ekonomi ve rekabet temelinde yaklaşımlar ile kaynak temelinde ve örgütsel davranış temelinde yaklaşımlar göze çarpmaktadır (Çaylan, 2014:75).

Künü ve Duman'ın 2020 yılında yaptıkları bibliyometrik analizde girişimcilik ekosistemini meydana getiren faktörlere yönelik bir çalışma yapmıştır. Çalışmasında girişimcilik ekosistemini biyolojik ekosistem ile benzerlikler oluşturduğunu her bir bileşenin birbirini olumlu ve olumsuz etkilediğini belirtmiştir (Künü ve Duman, 2020:50).

Porter ve Stern (2000), 17 OECD ülkesinin 1973-1993 yılları arasındaki verileri inceleyerek, inovasyonun temel belirleyicilerini ve etkilerini analiz etmişlerdir. Çalışmalarında panel veri tekniğini

kullanmışlar ve inovasyonun, beşeri sermaye ile ilgili ülkenin ulusal bilgi stokuyla pozitif olarak ilişkili olduğu sonucunu tespit etmişlerdir (Porter ve Stern, 2000).

4. ARAŞTIRMA

Bu çalışma, Dergipark veritabanında 2019, 2020 ve 2021 yılının ilk çeyreğinde yayınlanmış olan, araştırma ve geliştirme, girişimcilik, inovasyon kavramlarını konu alan 376 makale ve bildiri türünü içermektedir. Bu kavramların makalelerin başlık, anahtar kelime ve özetlerinde geçmiş olması çalışmaların araştırmamızın temel noktasını teşkil eden kavramları konu aldığı varsayılmıştır.

4.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İşletmecilik ekosistemi teknolojiyi son yıllarda daha aktif kullanmaya başlamış ve teknolojik gelişmelerden daha fazla etkilenmeye başlamıştır. Teknolojinin işletme yönetimlerine getirdiği faydalar ve kolaylıklar özellikle planlama ve kontrol faaliyetlerinde daha çok kendisini hissettirmiştir. Üretim alanında ise verimlilik ve etkinlik düzeylerinde önemli ölçüde avantajlar sağladığı söylenebilir. Bu gelişmeler ışığında işletmecilik anlayışında özellikle girişimcilik ekosistemi bir dinamizm kazanmış, süreçlerin daha başarılı yönetilmesi için güncel ve revize programlara ihtiyaç duyulmuştur. İnovasyon, girişimcilik, araştırma ve geliştirme kavramları bu payede gelişme kat ederek, işletmelerin gündemlerinde daha sık yer almaya başlamıştır.

Akademik ortamda yenilik ve girişimcilik hakkında makaleler için yapılan ilk aramalar, kapsamlı ancak parçalı bir literatürde çeşitli disiplinlerde ve araştırma alanlarında çalışmaların varlığını göstermiştir. Bu nedenle, geleneksel literatür incelemelerinin yaygın önyargılarından kaçınmak için ilgili literatürün kapsamlı bir özetini sağlamak için sistematik bir yaklaşım kullanıldı. Sistematik incelemeler, şeffaf ve tekrarlanabilir bir prosedür kullanarak inceleme sürecinin ve sonucunun kalitesini iyileştirir (Tranfield ve diğ.: 2003).

Çalışmamız Türkiye’de son yıllarda yapılmış inovasyon, girişimcilik ve ar-ge konulu çalışmaların bölgesel kalkınma ile ilişkisini ortaya çıkarıcı konu modellemelerine yönelik incelemeler yapmayı amaçlamaktadır.

4.1.1. Python Programlama Dili

Python, oldukça basit ve zarif söz dizimine sahip olmasının yanı sıra etkileşimli ve nesne yönelimli bir programlama dilidir (Sanner: 1999). Genel kullanımın dışında özellikle son yıllarda Yapay Zeka çalışmalarında kullanılan önemli programlama dillerinden birisidir. Python açık kaynak bir olması, ilave bir derleyiciye ihtiyaç duymaması, öğrenmesi ve geliştirilmesi oldukça kolay bir yapıya sahip olması nedeniyle son yıllarda akademik çalışmalarda kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır.

Python programlama dilinin kullanım alanları oldukça yaygındır. Veritabanı, yapay zeka, makine öğrenme, web uygulamaları, veri analizi ve işleme gibi bir çok alanda kullanılmaktadır. Çalışmamızda python programlama dilini seçmemizin temel nedenlerinden biri de kelime bulutu yazılım kütüphanesi ile uyumlu çalışmasıdır.

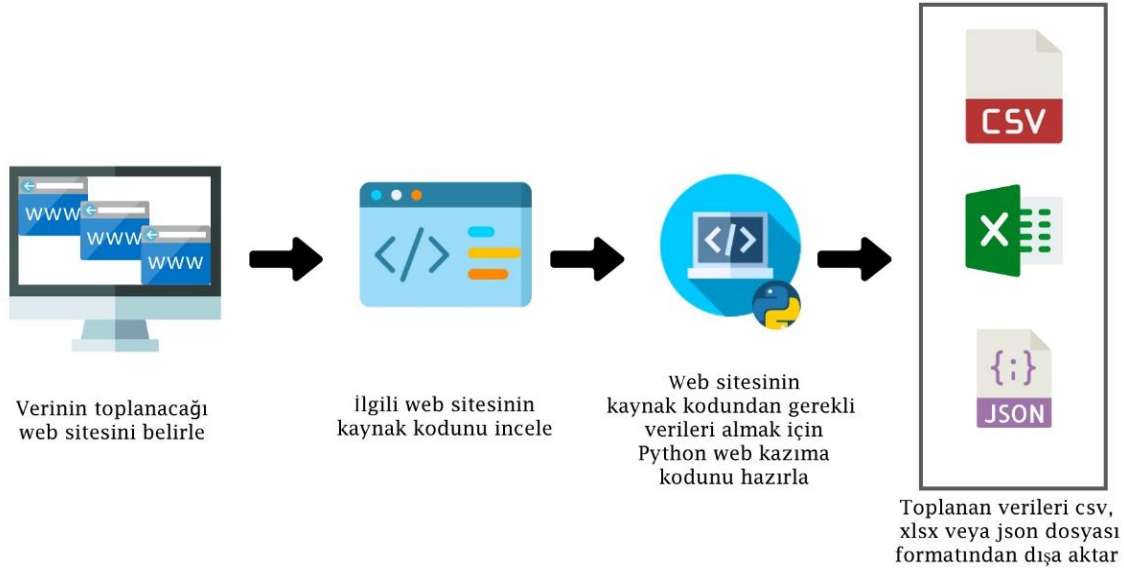
4.1.2. Web Kazıma (Web Scraping)

Web’den bilgi çıkarma olarak da bilinen web kazıma (web scraping), Dünya Çapında Ağ (WWW: World Wide Web) üzerinden herhangi bir web sitesinden ham veriyi almak, alınan bu ham veriyi ön-işlemeden geçirdikten sonra analiz etmek için bir sisteme veya veritabanına kaydedilmesini sağlayan bir tekniktir (Zhao: 2017).

Genel olarak, web veri kazıma, Web’den ilgilenilen içerikleri sistematik bir şekilde çıkarma ve birleştirme işlemi olarak tanımlanabilir. Böyle bir süreçte, Web robotu olarak da bilinen bir yazılım aracı, geleneksel bir Web geçişinde Web sunucuları ile insan arasındaki tarama etkileşimini taklit eder. Adım adım, robot gerektiği kadar Web sitesine erişir, ilgili verileri bulmak ve çıkarmak için içeriklerini ayrıştırır ve bu içerikleri istendiği gibi yapılandırır (Glez-Pena vd., 2014:789).

Bu çalışmada Python programlama dili ile web kazıma gerçekleştirilmiştir. Şekil 1’de web kazıma sürecinin aşamaları gösterilmektedir.

Şekil 1: Web Kazıma Süreci

4.1.3. Metin Madenciliği

Metin madenciliği (text mining), doğal dil metninden belirli amaçlar için anlamlı ve yararlı bilgiler çıkarmaya çalışan ve günümüzde gelişmekte olan bir alandır. Metin madenciliği ifadesi genellikle büyük miktarlarda doğal dil metnini analiz eden ve muhtemelen yararlı olabilecek bilgileri elde etmemizi sağlayan bir sistemi belirtmek için kullanılır (Witten, 2004).

4.1.4. Konu Modelleme ve Lda

Konu modelleme, metin madenciliğinde veri ile metin belgeleri arasındaki ilişkileri bulmada kullanılan en güçlü teknikler arasında yer almaktadır. Konu modellemesinde Gizli Dirichlet Ayrımı (LDA: Latent Dirichlet Allocation) bu alanda kullanılan en popüler yöntemlerden birisidir (Jelodar: 2019). Bir belgede yer alan kelime ve kelime grupları farklı konularla ilgili olabilir. Bu küçük kelime gruplarına benzeyen bazı kelimeler aynı şekilde diğer dokümanlarda da yer alır. Böylece her dokümanda farklı konu gruplarının yer aldığı bir kombinasyon oluşturulur. Her bir dokümanda istatistiksel olarak ağırlıkta olan konu o dokümanın baskın konusu olarak atanır. LDA yöntemi ile kelimelerin daha iyi anlaşılması ve belgelere daha hassas konu ataması yapılır (Barde, 2017).

4.1.5. Mallet

MALLET (The MACHine Learning for Language Toolkit) metin madenciliği için kullanılan Java programlama dili tabanlı bir yazılım paketidir. Konu modelleme, metin sınıflandırma, metin kümeleme ve bilgi çıkarma gibi birçok işlemde kullanılan açık kaynak kodlu bir yazılımdır (Barde,: 2017). LDA yönteminin daha iyi sonuçlar vermesini sağlamak için kullanılır.

MALLET (McCallum 2002), belge sınıflandırma, kümeleme, konu modelleme ve diğer metin madenciliği uygulamalarını içeren doğal dil işleme için Java tabanlı bir pakettir. MALLET konu modelleme araç setinde LDA, PAM ve HLDA uygulamaları vardır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Örneklem çerçevesinde makale ve bildirilere ait verileri incelemek üzere DergiPark veritabanındaki 2019, 2020 ve 2021 yılı ilk çeyreğinde yayınlanmış çalışmaları kapsamaktadır. Bu çalışmaların konu başlıkları, özet ve anahtar kelimelerinde geçen araştırma ve geliştirme, girişimcilik ve inovasyon kavramları ele alınmıştır. Şekil 2'de araştırma kapsamının süreci yer almaktadır.

Gil'e göre, bu çalışma betimleyici istatistik araçlarıyla bibliyometrik bir çalışma kullanan nicel bir yaklaşımla tanımlayıcı ve keşfedicidir (Gil:1999).

03 Mayıs 2021 tarihinde inovasyon, girişimcilik, Ar-ge kavramları DergiPark veritabanından sorgulanarak ilgili makale ve bildiri adı, özeti, yazarları, anahtar kelimeleri, yayınlanma tarihi, dergi adı ve makale linki bilgileri web kazıma yöntemi ile toplanarak bibliyometrik bir araştırma yapılmıştır.

4.3. Bulgular

Çalışma esnasında Dergipark veri sistemi üzerinde web kazıma yapılırken 24 arama sayfasında 10'ar adet makale veya bildiriye erişim yapılmasına izin vermektedir. Araştırmanın sınırlılığı veritabanının kapasitesinden kaynaklı bir durum olarak çalışmanın bütünlüğünü etkilemiştir. Bu nedenle araştırma her bir konu bazında ayrı ayrı 240 adet çalışma ile kısıtlanmıştır.

4.3.1. Bibliyometrik Analizler

Araştırmamızda bibliyometrik analizler yapılarak konu başlıkları ile ayrı ayrı araştırmanın bibliyometrik profili ortaya konulmaya çalışılmıştır. Girişimcilik, araştırma ve geliştirme ve inovasyon konularını içeren makalelerin son yıllarda sayılarında artış eğiliminde olduğu tespit olunmuştur.

Girişimcilik kelimesi 200 adet çalışmada, Ar-Ge 62 adet çalışmada, inovasyon kelimesi ise 114 çalışmada analiz edilmiştir. Bu makalelerin elde edilmesinde veri kazıma kullanılmıştır. Bu çalışmada yer alan inovasyon, girişimcilik ve ar-ge makalelerinin bibliyometrik analizleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Bibliyometrik Analizler: İnovasyon, Girişimcilik ve Ar-Ge

	İnovasyon	Girişimcilik	Ar-Ge
Makale Başlıklarında Ekonomik Büyüme ile İlişkili Makale Sayısı	4	3	14
Makale Başlıklarında Ekonomik Kalkınma ile İlişkili Makale Sayısı	1	0	0
Makale Özetlerinde Ekonomik Büyüme ile İlişkili Makale Sayısı	10	11	23
Makale Özetlerinde Ekonomik Kalkınma ile İlişkili Makale Sayısı	2	6	0
2019 Yılı Makale Yazısı	48	93	28
2020 Yılı Makale Yazısı	56	88	27

2021* Yılı Makale Yazısı	10	19	7
Tek Yazarlı Makale Yazısı	41	62	26
İki Yazarlı Makale Yazısı	53	99	28
Üç Yazarlı Makale Yazısı	18	35	4
Çok Yazarlı Makale Sayısı	2	4	4

*Yılın ilk çeyreği

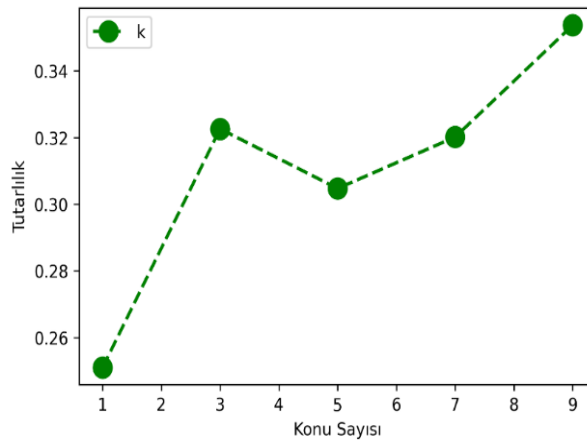
Ekonomik büyüme ile ilişkili makalelerin ar-ge konusunda rakamsal açıdan daha fazla olduğu Tablo 1’de görülmektedir. Aynı zamanda gerçekleşen çalışmaların sıklıkla iki veya tek yazarlı olarak çalışıldığı bulgularına rastlanmıştır.

4.3.2. Lda Mallet Bulguları ve Analizleri

Çalışmanın bu kısmında ise her anahtar kelimeye ait makale özetlerinin LDA MALLETT yöntemi ile konu modellemesi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda ortaya çıkan bulgular ve analizler bu kısımda ele alınmıştır. İnovasyon alanındaki makalelerin özet kısmı ile LDA MALLETT modeli oluşturulmuştur. Modelin tutarlılık ve konu sayısı ilişkisi incelendiğinde en başarılı tutarlılık değeri 0.3537 değeri ile 9 konu sayısı olmuştur. Böylelikle bu model, Tablo 2’deki gibi anahtar kelimelerden oluşan 9 farklı konu içeren anahtar kelime gruplarını sunmaktadır. Tablo 2’de bu anahtar kelimelerin baskın konu indeks numarasına göre gözlemlenmiş ve anahtar kelime gruplarına göre konu çıkarımları oluşturulmuştur. Makale sayısına göre konu modelleme dağılımı Tablo 2’de yer almaktadır.

Çalışmada metin madenciliği yapılırken ana metin yerine özet, başlık ve anahtar kelimelerin baz alınması gereksiz kelime tekrarları ve bağlaçlar gibi konuyla bütünlük arz etmeyen kavramları dışarıda bırakılmasını sağlamıştır. Tüm makale baz alınarak yapılacak çalışmada anlamlı bulguların sağlanmayacağı düşünülmektedir ve literatürde ana makale baz alınarak yapılan metin madenciliği çalışmasına pek rastlanmamıştır.

Şekil 3: Tutarlılık ve Konu Sayısı Değerleri (İnovasyon)

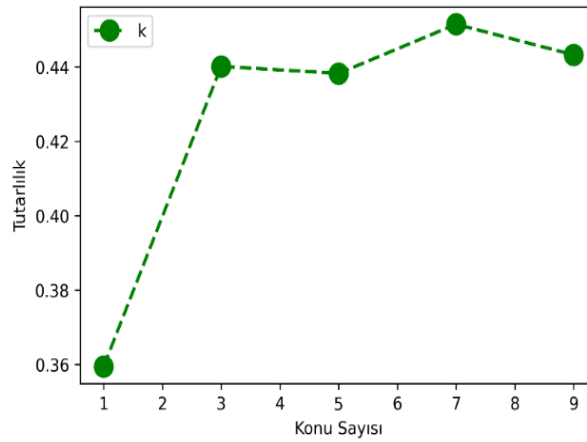
Şekil 3’te görüldüğü üzere konu sayısı ile tutarlılık arasında anlamlı ilişkinin 9 konu sayısına isabet etmiştir. Baskın anahtar kelimeler LDA MALLETT bulguları tarafından saptanmış olup, anahtar kelimeler kullanılarak konu çıkarımlarında bulunulmuştur.

Tablo 2. Konu Modelleme (İnovasyon)

Konu Çıkarımları	Baskın Konu İndeks Numarası	Baskın Anahtar Kelimeleri	Makale Sayısı
İnovasyon ve Girişimcilik	1	inovasyon, çalışma, sahip, fark, ilişki, özellik, girişimcilik, örgütsel, araştırma, araç	16
Çalışan Düzeyinde İnovasyon Araştırmaları	2	araştırma, veri, analiz, çalışma, sonuç, amaç, örgütsel, yetenek, çalışan, anket	15
Türkiye'de İnovasyonun Stratejik Düzeyi	3	inovasyon, ülke, inovasyonun, türkiye, önem, strateji, düzey, yöntem, yer, temel	9
Ürün Düzeyinde İnovasyon ve Patent	4	inovasyon, üzerinde, ürün, firma, etki, faaliyet, tespit, edilmiştir, analiz, faktör	13
Kamu Hizmetlerinde İnovasyon	5	alan, sosyal, sektör, süreç, uygulama, yeni, hizmet, kamu, ortaya, inovatif	13
İnovasyon Çalışmaları	6	inovasyon, çalışma, sonuç, konu, elde, yıl, yöntem, endeks, ülke, edilen	8
Rekabet Eden Sanayi İşletmelerinde İnovasyon Ekosistemi	7	işletme, inovasyon, bilgi, açık, rekabet, yenilik, sanayi, işletmeler, önem, alan	16
Ar-Ge ve İnovasyonun Ekonomik Büyüme ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi	8	ar, ge, ekonomik, araştırma, etki, ülke, sayı, değişken, büyüme, kalkınma	13
İnovasyonda Teknoloji ve Değişim Politikaları	9	ortaya, günümüz, dünya, gelişmekte, politika, sistem, teknolojik, ulusal, değişim, açısı	11

Girişimcilik alanındaki makalelerin özet kısmı için LDA MALLETT modeli hazırlanmıştır. Modelin tutarlılık ve konu sayısı ilişkisi incelendiğinde en başarılı tutarlılık değeri 0.4515 değeri ile 7 konu sayısı olmuştur. Bu model, Tablo 3'te yer aldığı gibi anahtar kelimelerden oluşan 7 farklı konu içeren anahtar kelime gruplarını göstermektedir. Tablo 3'te bu anahtar kelimelerin baskın konu indeks numarasına göre incelenmiş ve anahtar kelime gruplarına göre konu çıkarımları oluşturulmuştur. Makale sayısına göre konu modelleme dağılımı Tablo 3'te mevcuttur.

Şekil 4: Tutarlılık ve Konu Sayısı Değerleri (Girişimcilik)

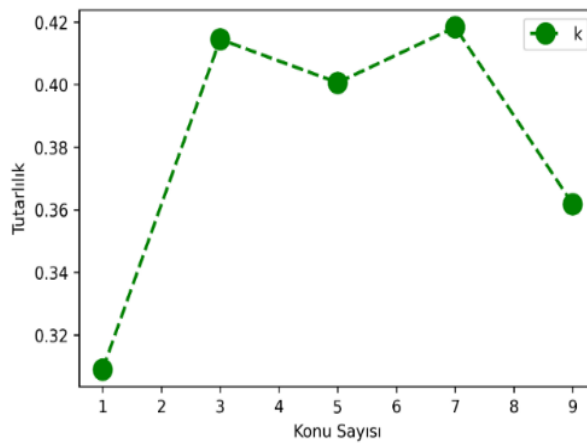

Tablo 3. LDA MALLETT Bulguları ve Analizleri (Girişimcilik)

Konu Çıkarımları	Baskın Konu İndeks Numarası	Baskın Anahtar Kelimeleri	Makale Sayısı
Girişimcilik Faaliyetleri	1	girişimcilik, çalışma, ortaya, amaç, iş, faaliyet, çalışma, alan, elde, kapsam	18
Girişimci Adaylarının Teşvik Edilmesi	2	araştırma, düzey, ölçek, araştırmalar, ilişki, aday, veri, anlam, öğretmen, kullanılmıştır	29
Kurumsal Girişimcilik	3	analiz, etki, üzerinde, edilen, iç, çalışan, girişimcilik, ilişki, edilmiştir, yönelik	35
Sosyal Girişimciliğin Ülke Ekonomisine Katkısı	4	sosyal, önem, girişimcilik, konu, ülke, ekonomik, temel, günümüzde, yıl, kaynak	24
Üniversitelerde Girişimcilik Eğitimi	5	girişimcilik, öğrenci, eğitim, eğilim, tespit, üniversite, edilmiştir, yüksek, araştırma, üniversiteler	39
Kamu ve Özel Sektörde Girişimcilik Uygulama Alanları ve İnovasyon	6	alan, türkiye, yer, yeni, çalışma, uygulama, kamu, sektör, plan, özel	27
Girişimcilik Niyeti ve Eğilimi	7	girişimcilik, özellik, girişimci, birey, sonuç, sahip, kişilik, niyet, işletme, alan	28

Ar-Ge alanındaki makalelerin özet kısmı için LDA MALLETT modeli hazırlanmıştır. Modelin tutarlılık ve konu sayısı ilişkisi incelendiğinde en başarılı tutarlılık değeri 0.4183 değeri ile 7 konu sayısı olmuştur. Bu model, Tablo 4’te yer aldığı gibi anahtar kelimelerden oluşan 7 farklı konu içeren anahtar kelime gruplarını sunmaktadır. Tablo 4’te bu anahtar kelimelerin baskın konu indeks numarasına göre incelenmiş ve anahtar kelime gruplarına göre konu çıkarımları bulunmaktadır. Makale sayısına göre konu modelleme dağılımı Tablo 4’te yer almaktadır.

Şekil 5: Tutarlılık ve Konu Sayısı Değerleri (Ar-Ge)

Tablo 4. LDA MALLET Bulguları ve Analizleri (Ar-Ge)

Konu Çıkarımları	Baskın Konular	Baskın Kelimelerin Anahtar Kelimeleri	Makale Sayısı
Türkiye’de Merkezi Bütçede Ar-Ge Teşvikleri	1	ge, ar, firma, araştırma, faaliyet, teşvik, türkiye, yöntem, merkez, yapılmış	6
Ar-Ge ve Ekonomi	2	ar, ge, sonuç, çalışma, amaç, edilen, bilgi, elde, söz, ekonomi	4
Ar-Ge Harcamalarının İhracat ve Ekonomik Büyümeye Etkisinin Test Edilmesi	3	harcama, ekonomik, büyüme, ihracat, test, dönem, araştırma, nedensellik, tespit, büyümeyi	16
Yüksek Teknolojili Üretim Faaliyetlerinde Ar-Ge ve Ür-Ge	4	ürün, teknoloji, yüksek, üretim, faaliyet, geliştirme, yeni, etki, çalışma, konu	9
Orta Vade Rekabette Ar-Ge ve İnovasyon	5	ülke, ge, önem, yıl, ar, yenilik, inovasyon, orta, rekabet, günümüz	14
İşletme Düzeyinde Ar-Ge Çalışmaları	6	sahip, veri, küresel, çalışma, elde, alan, birlik, çalış, işletme, düzey	4
Sektörel İlişkiler Düzeyinde Ar-Ge Araştırmaları	7	analiz, etki, üzerine, ilişki, sektör, araştırma, değer, pozitif, ilişkisi, panel	9

4.3.3. Kelime Bulutu ile Veri Görselleştirme

Kelime bulutu, kelimelerin kullanım sıklığı -sayısı- ile boyut büyüklüğünün doğru orantılı bir şekilde yer aldığı görseldir. Metin madenciliğinde analiz edilen kelimelerin kullanım sıklığını incelemek için veri görselleştirme gerçekleştirilir. Kelime bulutu da metin madenciliği analizlerinde kullanılan veri görselleştirme araçlarından birisidir. Bu çalışmada kullanılan inovasyon, girişimcilik ve ar-ge makalelerinin anahtar kelimelerinin tamamı veri ön-işleme aşamasından geçirilerek Python programlama dilinin WordCloud kütüphanesi ile görselleştirilmiştir. Şekil 6’daki inovasyon kelime bulutunda yer alan anahtar kelimelerin bazıları inovasyon, patent, Türkiye, ekonomik büyüme ve girişimcilik olarak yer almaktadır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ALLEN, R.S. & HELMS, M.M. (2006). "Linking Strategic Practices and Organizational Performance to Porter's Generic Strategies", *Business Process Management Journal*, 12 (4): 433-454.
- BARDE, B. V., & BAINWAD, A. M. (2017). An overview of topic modeling methods and tools. In *2017 International Conference on Intelligent Computing and Control Systems (ICICCS)* (pp. 745-750). IEEE.
- BYGAVE, W., & HOFER, C. (1991). Theorizing about entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16(2), 13-22.
- CHETTY, S. K. & STANGL, L. M., (2010). "Internationalization and Innovation in a Network Relationship Context", *European Journal of Marketing*, 44 (11), 1725-1743.
- CUNNINGHAM, J., & LISCHERON, J. (1991). Defining entrepreneurship. *Journal of Small Business Management*, 29(1), 45-61.
- ÇAYLAN, D., Ö. (2014). Stratejik Girişimcilik Alanına İlişkin Bibliyometrik Bir Değerlendirme, *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/978236> E.T. 20.05.2021.
- ÇOBAN, H. & BALIKÇIOĞLU, E. (2020). "Güven, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkisi", *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 6 (3), 77-92. Retrieved from: <https://dergipark.org.tr/en/pub/finance/issue/62747/950408>
- DOWNS, G.W. ve MOHR, L.B. (1976). "Conceptual Issues in The Study If Innovation, Administrative Science Quarterly", No.21
- DRUCKER, P., F. (1998). "The Discipline of Innovation", *Harvard Business Review*, Pages, 149-157.
- ELÇİ, Ş. (2006). "İnovasyon, Kalkınma ve Rekabetin Anahtarı", *Nova Yayınları*, Ankara.
- GALAN-MUROS, V., VAN DER SIJDE, P. & GRIOENWEGEN, P. (2017). Nurture over Nature: How do European universities support their collaboration with business?. *Journal of Technology Transfer*, 42(1), 184-205.
- GARTNER, W. B. (1989). Who is an entrepreneur? Is the wrong question. *Entrepreneurship Theory and Practice* 13(4), 47-68.
- GARTNER, W. B. (1990). What are we talking about when we talk about entrepreneurship? *Journal of Business Venturing*, 5(1), 15-28.
- GIL, A. C. (1999). *Methods and techniques of social research*. São Paulo: Atlas.
- GLEZ-PEÑA, D., LOURENÇO, A., LÓPEZ-FERNÁNDEZ, H., REBOÍRO-JATO, M., FDEZ-RÍVEROLA, F. (2014). Web scraping technologies in an API world, *Briefings in Bioinformatics*, Volume 15, Issue 5, September, Pages 788–797, <https://doi.org/10.1093/bib/bbt026>
- IYER, C. G. (2016). "Impact of entrepreneur on the sectoral system of innovation: Case study of the Indian crude oil refining industry", *Technological Forecasting and Social Change*, Volume: 102 (January), 102–111.
- JELODAR, H., WANG, Y., YUAN, C., FENG, X., JIANG, X., LI, Y., & ZHAO, L. (2019). Latent Dirichlet allocation (LDA) and topic modeling: models, applications, a survey. *Multimedia Tools and Applications*, 78(11), 15169-15211.

- JOHANNES A.W.H., OORSCHOT, V., HOFMAN, E., JOHANNES I., HALMAN, M. (2018). A bibliometric review of the innovation adoption literature, *Technological Forecasting and Social Change*, Volume 134, Pages 1-21,
- KILIÇ, A., OFLAZ, M., ACUN, A. ve AVCIKURT, C. (2017). “Girişimcilik Konulu Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz”, 8. *Uluslararası Girişimcilik Kongresi*.
- KÜNÜ, S. ve DUMAN, H. (2020). Girişimcilik Ekosistemlerini Meydana Getiren Faktörlere Ait Kavramsal Çerçevenin Bibliyometrik Analiz İle Tespiti, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Cilt 38, Sayı 1, s. 33-57.
- MAIRESSE, J. & MOHNEN, P. (2005). The Importance of R&D for Innovation: A Reassessment Using French Survey Data, *Journal of Technology Transfer*, 30 1/2, 183–197.
- MCCALLUM A.K. (2002). MALLETT. <http://mallett.cs.umass.edu/>
- MOORE, G. A., (2006). “Dealing with Darwin: How Great Companies Innovate at Every Phase of Their Evolution”, The Penguin Group.
- OECD, (2016). “Innovation and Technology” <https://data.oecd.org/innovation-andtechnology.htm> (01.04.2021)
- OECD, (2010). OECD Measuring Innovation: A New Perspective, *OECD Publications*, Paris.
- PESSOA, A. (2007). "Innovation and Economic Growth: What is the actual importance of R&D?," FEP Working Papers 254, Universidade do Porto, Faculdade de Economia do Porto.
- PORTER M.E., STERN, S. (2000). “Measuring the ‘Ideas’ Production Function: Evidence from International Patent Output”, NBER Working Paper, No: 7891.
- SALİMİ, N. & REZAEI, J. (2018). “Evaluating firms’ R&D performance using best worst method”, *Evaluation and Program Planning* Volume 66, February 2018, Pages 147-155.
- SHANE, S., & VENKATARAMAN, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217- 226.
- SCHUMPETER, J. (1934). The Theory of Economic Development. *Cambridge University Press*.
- SANNER, M. F. (1999). Python: a programming language for software integration and development. *J Mol Graph Model*, 17(1), 57-61.
- TORNATZKY, L. G., FLEISCHER, M., & CHAKRABARTI, A. K. (1990). *Processes of technological innovation*. Lexington Books.
- TRANFIELD, D., DENYER, D., & SMART, P. (2003). Towards a methodology for developing evidence-informed management knowledge by means of systematic review. *British Journal of Management*, 14, 207–222.
- WITTEN, I. H. (2004). Text Mining.
- VENKATARAMAN, S. (1997). The distinctive domain of entrepreneurship research. *Advances in Entrepreneurship, Firm Emergence and Growth*, 3, 119- 138.
- YUMUŞAK, T. (2019). Kadın Girişimciliğin Bibliyometrik Durum Analizi, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(3): 182-192.
- ZHAO, B. (2017). Web scraping. *Encyclopedia of big data*, 1-3.

EXTENDED SUMMARY

Introduction

When it is accepted that science and technology are considered as a measurement tool among the development parameters, the concepts of R&D and innovation come at the beginning of the tools that make information sustainable and commercializable. Although these concepts play a dominant role in the business structures of today's developed economies, they are frequently used.

In this study, the studies carried out in the Dergipark database on the concepts of entrepreneurship, R&D and innovation, which are among the most important issues of the economic structure in recent years, were examined.

Joseph A. Schumpeter, on the other hand, mentioned for the first time the innovative side of the entrepreneur, the ability to develop untested technologies and be dynamic. Innovation can be viewed as market experiments seeking broad and far-reaching changes that fundamentally restructure industries and markets (Schumpeter: 1934). R&D is the set of processes aimed at creating innovative or advanced technology that can provide competitive advantage. It has the feature of complementing each other as well as being directly related to innovation.

Entrepreneurship, R & D and innovation concepts are the leading tools that make knowledge sustainable and commercializable. Our study aims to examine the subject models that reveal the relationship between innovation, entrepreneurship and R&D studies conducted in Turkey in recent years and regional development.

Method

It includes studies published in the DergiPark database in the first quarter of 2019, 2020 and 2021 in order to examine the data of articles and papers within the framework of the sample. This study includes 376 articles and papers on the concepts of research and development, entrepreneurship, and innovation published in the Dergipark database in the first quarter of 2019, 2020 and 2021. It is assumed that these concepts are included in the titles, keywords and abstracts of the articles, and the studies focus on the concepts that constitute the main point of our research.

In our research, bibliometric analyzes were made and the bibliometric profile of the research was tried to be revealed separately with the subject headings. It has been determined that the number of articles on entrepreneurship, research and development and innovation has increased in recent years. The word entrepreneurship was analyzed in 200 studies, R&D in 62 studies, and the word innovation in 114 studies. Data scraping was used to obtain these articles.

Python is an interactive and object-oriented programming language with very simple and elegant syntax (Sanner: 1999). Apart from general usage, it is one of the important programming languages used in Artificial Intelligence studies especially in recent years.

Data Collection Process

On May 03, 2021, the concepts of innovation, entrepreneurship, R&D were queried from the DergiPark database and a bibliometric research was conducted by collecting the name, abstract, authors, keywords, publication date, journal name and article link information of the related articles and papers by web scraping method.

Text mining is an emerging field that tries to extract meaningful and useful information for specific purposes from natural language text. The term text mining is often used to denote a system that analyzes large amounts of natural language text and enables us to obtain potentially useful information (Witten, 2004).

Data Analysis

The LDA MALLET model has been prepared for the summary part of the articles in the field of R&D. When the relationship between the model's consistency and the number of subjects was examined, the most successful consistency value was 7 subjects with a value of 0.4183.

The LDA MALLET model has been prepared for the summary part of the articles in the field of entrepreneurship. When the relationship between the model's consistency and the number of subjects was examined, the most successful consistency value was 0.4515 and the number of 7 subjects.

The LDA MALLET model was created with the summary part of the articles in the field of innovation. When the relationship between the model's consistency and the number of subjects is examined, the most successful consistency value was 0.3537 and the number of 9 subjects.

Results and Discussion

In our research, machine learning and artificial intelligence tools were used together. In the subject inferences that emerged with the LDA MALLET method, a relationship was found between economic growth and articles in the fields of Innovation, R&D and Entrepreneurship. However, no more micro-scale studies have been found.

It has been determined that innovation studies related to regional development, which constitute the main point of our research, are included in the keyword groups. In research studies in which entrepreneurship and R&D subjects are discussed, a relationship with regional development could not be established. We believe that possible studies in this area will contribute to the academic literature, local development agencies, priority cities and local governments.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-Özel Sayı (20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi- E-ISSN-2148-9289)

**BÖLGESEL DİRENÇLİLİK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: 2009-2019 DÖNEMİ
İÇİN DÜZEY 2 BÖLGELERİ KAPSAMINDA DUYARLILIK ENDEKSİ
UYGULAMASI**

A Research On Regional Resistance: Application Of The Sensitivity Index Within The
Level 2 Regions For The Period 2009-2019

Serdar YETİŞEN

Öğr. Üyesi, Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gönen Meslek Yüksekokulu

Lecturer, Isparta University of Applied Sciences

serdaryetisen@isparta.edu.tr

Murat Ali DULUPÇU

Prof. Dr, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi

Professor Doctor, Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences

muratdulupcu@sdu.edu.tr

Atf/©: YETİŞEN, Serdar; DULUPÇU, Murat Ali, (2021). Bölgesel Dirençlilik Üzerine Bir Araştırma: 2009-2019 Dönemi İçin Düzey 2 Bölgeleri Kapsamında Duyarlılık Endeksi Uygulaması, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Özel Sayı, ss. 30-47

Citation/©: YETİŞEN, Serdar; DULUPÇU, Murat Ali, (2021). *A Research On Regional Resistance: Application Of The Sensitivity Index Within The Level 2 Regions For The Period 2009-2019* *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Special Issue, pp. 30-47

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *29.06.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *30.09.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *30-47*
Doi : *10.46790/erzisosbil.959303*

Notlar/Notes

Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Murat Ali Dulupçu danışmanlığında Serdar Yetişen tarafından hazırlanan *Bölgesel Dirençlilik Perspektifinde Türkiye'de Düzey 2 Bölgelerinin Değerlendirilmesi* başlıklı doktora tezinden türetilmiştir

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

BÖLGESEL DİRENÇLİLİK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: 2009-2019 DÖNEMİ İÇİN DÜZEY 2 BÖLGELERİ KAPSAMINDA DUYARLILIK ENDEKSİ UYGULAMASI

A Research On Regional Resistance: Application Of The Sensitivity Index Within The Level 2 Regions For The Period 2009-2019

SERDAR YETİŞEN, MURAT ALİ DULUPÇU

Öz:

Farklı disiplinler tarafından kullanılan dirençlilik kavramı, 2006 yılı itibariyle bölgesel çalışmalarda yerini almıştır. Uluslararası literatürde sıklıkla karşılaşılan bu kavramın, ulusal literatüre kazandırılarak yeni çalışmalara kaynak oluşturulması önem arz etmektedir. Bu çalışmada; insan kaynağı bölgesel dirençlilik açısından gösterge oluşturur mu sorusundan hareket edilmektedir. Türkiye’de bulunan Düzey 2 bölgelerinin istihdam açısından şoklar karşısında verdiği tepkilerin ölçülerek karşılaştırılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda; Avrupa İstatistik Kurumu’ndan derlenen ulusal ve bölgesel istihdam verileri kullanılarak duyarlılık indeksi oluşturulmuştur. Oluşturulan indeks değerleri grafiklerle desteklenerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Buna göre; yaşanan bir şok karşısında düzey 2 bölgelerinin toparlanma hızının farklı olduğu, duyarlılık indeksi sıralamasındaki değişimin bölgelerin direnç düzeyini etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düzey 2 Bölgeleri, Duyarlılık İndeksi, Bölgesel Dirençlilik.

JEL Kodları: C80, R10, J21

Abstract:

The concept of versatility, which is utilized by distinctive disciplines, has taken its put in territorial considers as of 2006. It is vital to bring this concept, which is habitually experienced within worldwide writing, to national writing and to make a source for modern considers. In this ponder; The address is whether human assets constitute a marker in terms of territorial flexibility. It is pointed to degree and compare the reactions of NUTS 2 locales in Turkey to stuns in terms of work. In this course; A affectability record was made utilizing national and territorial business information compiled from the European Factual Organized. The list values created were attempted to be deciphered by supporting them with design. Concurring to this; It has been concluded that the recovery speed of level 2 districts is different within the confront of a stun experienced which the alter within the vulnerability list arrange will influence the resistance level of the locales.

Key Words: NUTS2 Regions, Sensitivity Index, Regional Resilience

JEL Codes: C80, R10, J21

GİRİŞ

Regional Studies, European Planning Studies gibi uluslararası yayımlar incelendiğinde, bölgesel çalışmaların dirençlilik kavramı çerçevesinde incelendiği, bu konuyla ilgili literatür oluşturmak için teorik ve ampirik çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Söz konusu kavramın, ulusal literatüre kazandırılması ile gelecekte yapılacak çalışmalara temel oluşturması önem arz etmektedir. Bu nedenle, bu bölümde, öncelikle farklı disiplinlerin kavrama bakışına yer verilmektedir.

Dirençlilik kavramı farklı alanlar tarafından ele alınmıştır: Higgins (1994) ile Wolin ve Wolin (1993) kişinin geri sıçrama veya kendi kendini tamir ederek zorlukların üstesinden gelme yeteneğini psikolojik dirençlilik, Flatch (1998) insanların başarılı bir değişiklik için kullandığı psikolojik ve biyolojik gücü psikiyatri dirençliliği, Garnezy ve Masten (1986) zorluk ve tehditlerin üstesinden gelme yeteneğini gelişimsel psikopatolojik dirençlilik, Corner (1993) ile (O'Leary ve Ickovics (1995) değişim sürecinde güçlü ve dayanıklı olma yeteneğini değişim yönetimi dirençliliği, Jones (1991) yaşamak, gelişmek ve büyümek için içsel veya dışsal çevreye tepki verecek gücü canlandırma yeteneğini hemşirelik dirençliliği, Henderson ve Millstein (1996) olumsuz yaşam deneyimlerinden kurtularak daha güçlü olma yeteneğini sosyal bilim dirençliliği şeklinde ifade etmişlerdir. Genel hatlarıyla, dirençlilik kavramı, bir şok sonrasında toparlanma/iyileşme yeteneği şeklinde kabul edilmektedir.

Dirençlilik kavramı; farklı yazarlardan tarafından ele alınmıştır: Folke vd. (2002); dirençliliği, şokun büyüklüğünü sosyo-ekonomik sistemin soğurabilmesi, kendi kendine organize olabilme yeteneğinin derecesi, öğrenme-uyum sağlama kapasitesi inşa edebilmesi ile ilişkilendirmektedir. (Thoren ve Olsson, 2017: 114). Adger vd. (2005)'ye göre dirençlilik kavramı, sosyo-ekolojik sistemlerin fırtına, sel gibi tekrarlayan olayları soğurma kapasitesi ile ilişkilidir. Carpenter vd. (2001) dirençliliği; dinamik bir sistemin varlığı, insanlar ve çevre arasındaki etkileşimin sonucu, teorik bir kavram olarak ifade etmişlerdir. Mallak (1998)'a göre dirençlilik; ölçülebilen sosyal ve kültürel yapıdır.

Dirençlilik kavramını konu edinen çalışmalar incelendiğinde; kavramın ilk olarak Holling (1973) tarafından ekolojide kullanıldığı görülmektedir. (Manyena, 2006: 433; Stephenson, 2010: 36; Kumbalı-Çoban, 2018: 58). Sosyal bilimler ya da ekonomi alanında dirençliliğin evrensel olarak uzlaşmış bir tanımı yoktur (Simmie ve Martin, 2010: 2; Hudson, 2009: 12; Zaman, 2010: 10). Makro düzeyde ekonomik dirençlilik, ekonomik gelir kaybını azaltma yeteneği veya ekonominin hızlı bir şekilde toparlanma ve yeniden inşa etme yeteneği olarak, mikro düzeyde ekonomik dirençlilik ise; meydana gelen kayıpların dağıtımından etkilenen hane halkının tüketimini düzeltme yeteneği olarak kabul edilmektedir. (Yonson, 2017: 18).

Bu çalışmada; insan faktörü bölgesel dirençlilik açısından bir gösterge oluşturur mu? sorusundan hareket edilmiş, bu faktör çalışmanın farkı olarak seçilmiştir. Avrupa İstatistik Kurumu (EUROSTAT)'ndan elde edilen 26 düzey 2 bölgesini kapsayan bölgesel istihdam (% , yıllık) ile ulusal istihdam (% , yıllık) verileri kullanılmıştır. Bu doğrultuda Kumral vd. (2012)¹ tarafından Türkiye'de bulunan yirmi altı düzey 2 bölgesine ve Martin (2012)² tarafından Avrupa'da bulunan düzey 2 bölgelerine uygulanan, duyarlılık endeksi, 2009-2019 yılları için Türkiye'de bulunan yirmi altı düzey 2 bölgesi kapsamında ulusal ve bölgesel istihdam verileri kullanılarak uygulanmıştır. Çalışma; giriş, istatistiki bölge birimleri sınıflandırması, bölgesel dirençlilik, veri seti ve model, sonuç ve kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır. Sonuç olarak, bölgelerin duyarlılık indeks sıralamalarının değişkenlik gösterdiği ve bunun sonucu olarak yaşanan veya yaşanabilecek şoklar karşısında bölgelerin dirençliliğinin değişkenlik gösterebileceği ortaya konulmuştur.

---

¹ Çalışmada GSYİH verileri kullanılmıştır. Türkiye'de bulunan düzey 2 bölgeleri resesyonist şoklar karşısında dirençli midir? Resesyonist şoklardan sonra toparlanma hızları nasıldır? sorularından hareket edilmiştir. Sonuç olarak; resesyonist bir şok karşısında bölgelerin birbirinden farklı düzeylerde dirençlilik gösterdiğini, bölgelerin resesyon karşısındaki dirençleri ile resesyon sonrası toparlanmaları arasında korelasyon bulunmadığını ortaya koymuşlardır.

² Çalışmada ulusal ve bölgesel istihdam verileri kullanılmıştır. Bölgesel ekonomiler, durgunluk şoklarına nasıl tepki verir? Sorusundan hareket edilmiştir. Durgunluğa dirençlilik veya duyarlılık açısından bölgeler arasında önemli bir çeşitliliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1. İSTATİSTİKİ BÖLGE BİRİMLERİ SINIFLANDIRMASI

Ulusal düzeyde uygulanan ölçeklemede bölge; ülke sınırlarından küçük, ilden büyük yer olarak tanımlanırken, uluslararası düzeyde uygulanan ölçeklemede devletler tarafından oluşturulan ekonomik, siyasal, askeri birlikler olarak tanımlanmaktadır (Zengin-Çelebi, 2015: 3). Ekonomik açıdan farklılıkları bulunan ve bu nedenle kriz vb. şoklar karşısında farklı tepkiler veren mikro birimler bölge olarak kabul edilebilir. Bu sayede, mikro düzeyde uygulanacak politikaların başarılı olması, makro düzeyde uygulanacak politikaların etkinliğini artırabilir.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) sistemi; Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde ve aday ülkelerde, birlik tarafından sağlanan yapısal fonların adil dağıtımı, bölge eksenli plan ve politika geliştirilmesi, bölgelerarası dengesizliğin ortadan kaldırılması, üye ülkeler ve bunların bölgeleri arasında sosyoekonomik açıdan kıyaslama yapılması amacıyla geliştirilmiştir. İBBS, istatistiki veri sistemi olmakla birlikte AB bölgeselleşme süreci ve Bölgeler Avrupası söyleminin harita üzerindeki görünümünü yansıtmaktadır. Avrupa Yerel Özerklik Şartı ve Bölgeselleşme Şartı ile doğrudan bağlantılıdır (Doğan-Sertkaya ve Gökburun, 2019: 46-50).

İBBS, kuramsal bölgeleme yaklaşımları, bölgesel kalkınma planları, coğrafi bölgeler ve yerleşme merkezlerinin kademelenmesi dikkate alınarak yapılmaktadır (Doğan-Sertkaya ve Gökburun, 2019: 51).

Türkiye’de İBBS 22.09.2002 tarihinde yayınlanan 24884 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe konulmuştur. Bu bölgesel ayırmada AB’nin bölgesel düzeyde uyguladığı müktesebata uyum çerçevesinde; Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olmak üzere üç farklı sınıflama yapılmıştır (Dinler, 2012: 89; Türkoğlu ve Yetişen, 2016: 69). Bu sınıflamaya göre, Türkiye’de, 12 Düzey 1, 26 Düzey 2 ve 81 Düzey 3 bölgesi bulunmaktadır. Düzey 1; bölge, Düzey 2; alt bölge ve Düzey 3 ise il şeklinde gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmada idari birim sınırları ve nüfus büyüklükleri dikkate alınmıştır. Bölgesel istatistiklerin toplanarak geliştirilip düzenlenmesi ve bu sayede sosyo-ekonomik analizlere temel oluşturması amacıyla böyle bir gruplandırma yapılmıştır. Düzey 1 bölgeleri Avrupa Birliği politika analizi için kullanılırken düzey 2 bölgeleri, bölgesel politikaların genel çerçevesinin belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Özel bölgesel politikaların uygulama alanını düzey 3 bölgeleri oluşturmaktadır (Yiğiter-Çelikel, 2019: 2). Avrupa Birliği’nden en fazla yardım alacak birimler olarak belirlenen düzey 2 bölgelerinin oluşturulmasında; ortak sorunlara sahip, sosyoekonomik ve kültürel açıdan birbirine yakın ve coğrafi açıdan benzer özellikler gösteren iller bir araya getirilmiştir (Şengül vd., 2013: 77).

2. BÖLGESEL DİRENÇLİLİK

Bölgesel dirençlilik kavramı; Folke (2006), Foster (2007), Brand ve Jax (2007), Simmie ve Martin (2010), Pendall vd. (2010) ve Hassink (2010) Bristow (2010), Martin ve Sunley (2014), Palekiene vd. (2015) ve Boschma (2015) gibi yazarlar tarafından kavramsal ve teorik incelemeye tabi tutulmuştur. Chapple ve Lester (2010)³, Clark vd. (2010)⁴, Davies (2011)⁵,

---

³ ABD örnekleminde; nüfus ve istihdam, endüstri yapısı, yenilik beşeri sermaye, demografik yönseme ve mekânsal faktörleri kullanarak diskriminant analizi yapmışlardır.

⁴ ABD, Japonya, Avrupa örnekleminde; rastgele seçilmiş kategorilere ayrılmış 9060 üçlü patent, bölgesel kişi başına GSYİH verilerini kullanarak Herfindahl İndeksi’ni hesaplamışlardır.

⁵ Avusturya, Fransa, Almanya, Macaristan, İtalya, Polonya, Romanya, İspanya, İsveç ve İngiltere örnekleminde; bölgesel işsizlik oranı, bin kişi başına düşen enerji satın alımı, nüfus yoğunluğu, imalatta çalışan işgücü, enerji/su/yapıda çalışan işgücü, finansal/ticari servislerde çalışan işgücü, kamu yönetiminde çalışan işgücü verilerini kullanarak korelasyon, basit regresyon uygulaması yapmıştır.

3. VERİ SETİ VE METODOLOJİ

Türkiye’de bulunan Düzey 2 bölgeleri çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu bölgelere ait istihdam (%) ve ulusal istihdam (%) verileri Avrupa İstatistik Kurumu (EUROSTAT) üzerinden 2008-2019 dönemini kapsayacak şekilde derlenmiş ve söz konusu dönem için yüzdelerik değişim oluşturulmuştur. Bu değişim;

$$B_{ti}-B_{ti-1} \rightarrow (B: \text{düzey 2 bölgesi, } t: \text{mevcut yıl, } i: \text{istihdam oranı, } t-1: \text{bir önceki yıl})$$

formülü kullanılarak Türkiye’de bulunan düzey 2 bölgeleri açısından hesaplanmıştır.

Oluşturulan veriler Kumral vd. (2012)⁶ tarafından kullanılan bölgesel duyarlılık⁷ indeksi kapsamında aşağıdaki formül kullanılarak hesaplanmış ve düzey 2 bölgelerinin dirençliliği yıllara göre karşılaştırılmıştır.

Duyarlılık indeksi şu şekilde hesaplanmakta ve yorumlanmaktadır:

$$\text{Bölgesel İstihdamdaki \% Değişim} / \text{Ulusal İstihdamdaki \% Değişim}$$

Formül sonucu >1 ise; bölgenin resesyon karşısındaki duyarlılığı nispi olarak yüksek,

<1 ise; bölgenin resesyon karşısındaki duyarlılığı nispi olarak düşük,

<0 ise; ulusal düzeyde bir daralma varken bölgesel düzeyde bir daralma söz konusu değildir (Kumral vd. 2012).

Büyüme oranları kontrol edildiğinde; çalışmaya konu olan yıllar arasında 2009 yılının negatif büyümeye sahip olduğu görülmekte ve bu durum resesyon⁸ kapsamında değerlendirilmektedir.

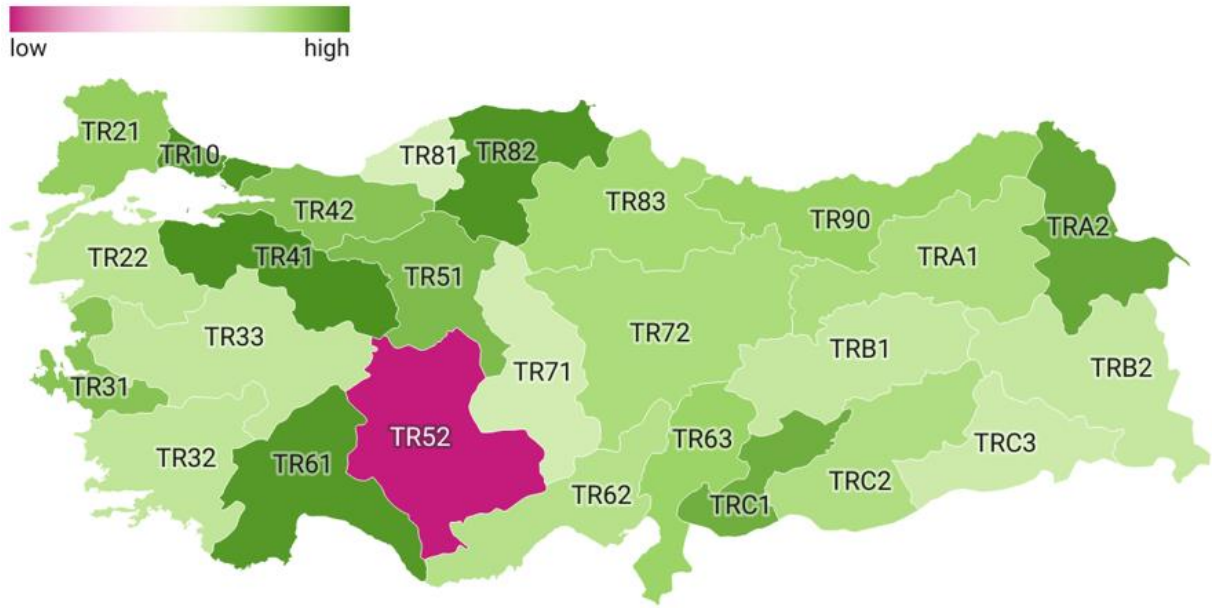
Ek tablo 2’de 2009-2019 dönemine ait duyarlılık indeksi sonuçlarına yer verilmiştir. EUORSTAT veri tabanından ulaşılan istihdam verilerine ait indeks değerleri oluşturularak Ek tablo 2’de paylaşılmış ve 2009 yılında yaşanan resesyon ile sonrasında ortaya çıkan durum 2010 ve 2011 yılları göz önüne alınarak değerlendirilmiştir⁹.

⁶ GSYİH verilerini kullanarak, Türkiye’de bulunan düzey 2 bölgeleri resesyonist şoklar karşısında dirençli midir? Resesyonist şoklardan sonra toparlanma hızları nasıldır? sorularından hareketle, Martin (2012) tarafından kullanılan duyarlılık endeksini uygulamışlardır. Bu uygulama sonucunda; resesyonist bir şok karşısında bölgelerin birbirinden çok farklı düzeylerde direnç gösterdiğini, resesyon karşısındaki dirençleri ile resesyon sonrası toparlanmaları arasında korelasyon bulunmadığını ortaya koymuşlardır.

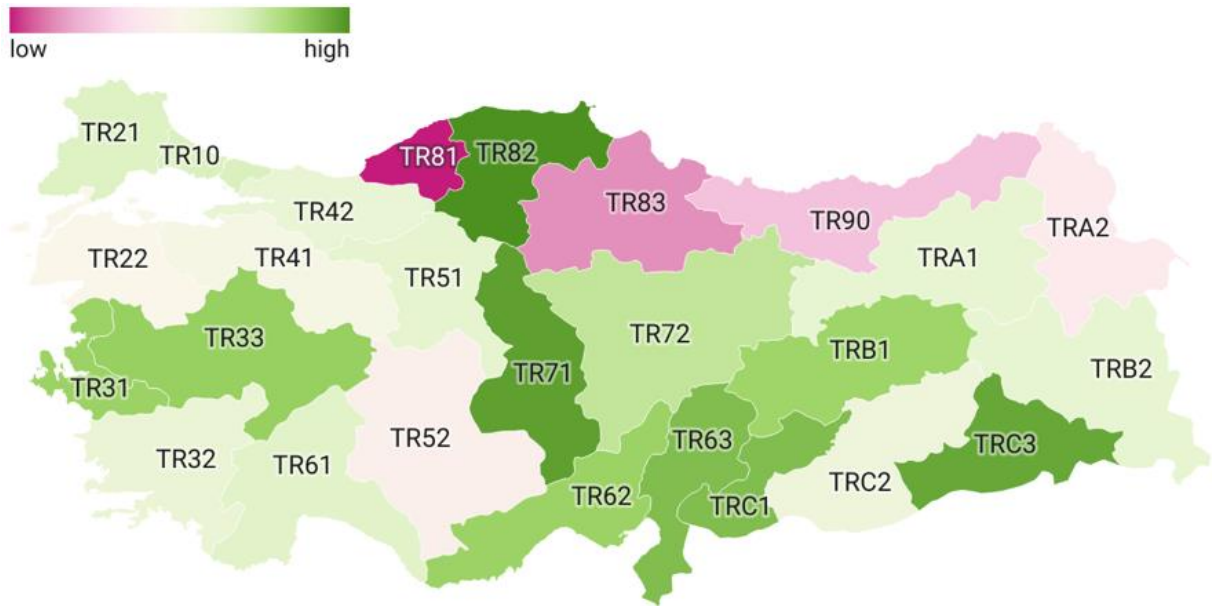
⁷ Martin (2012) çalışmasında, sensitivity index olarak kullanmış, Kumral vd. (2012) çalışmalarına duyarlılık indeksi şeklinde uyarlamışlardır. Buradan hareketle, duyarlılık indeksi kullanılmıştır.

⁸ Kumral vd. (2012) tarafından hazırlanan çalışmada, negatif büyümenin yaşandığı yıllar durgunluk göstergesi olarak kabul edilmiş ve buradan hareketle bu çalışmada negatif büyümenin yaşandığı 2009 yılı durgunluk kapsamında değerlendirilmiş ve sonrasında 2010 ve 2011 yılları toparlanma dönemi olarak düşünülerik yorumlanmaya çalışılmıştır.

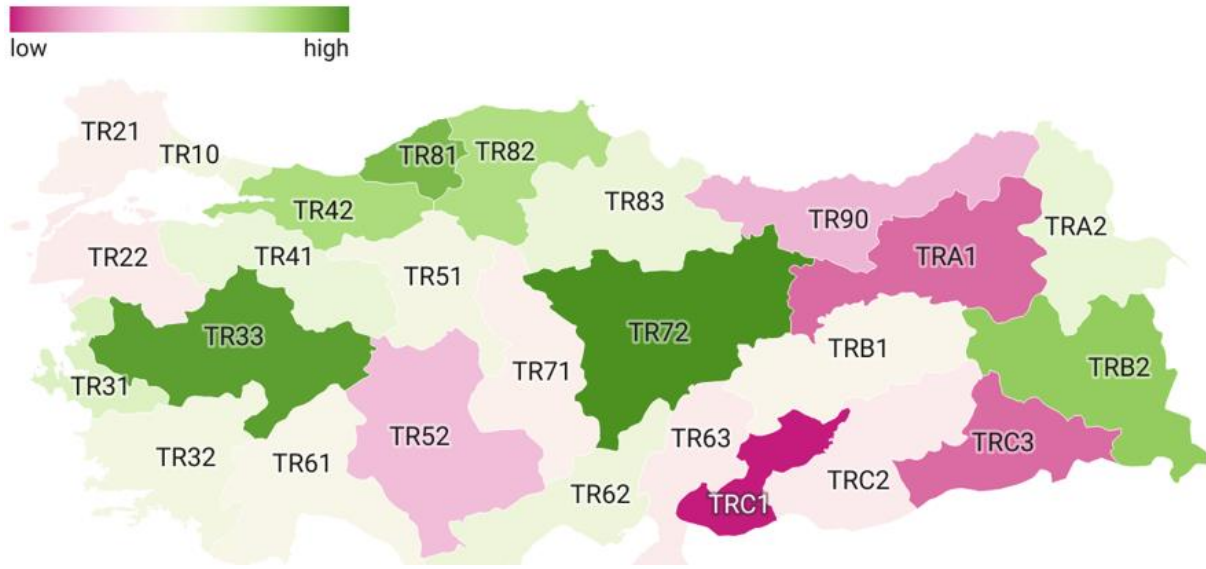
⁹ Bölgesel büyümenin ulusal büyümeye göre durumu göz önüne alınarak değerlendirme yapılmaktadır. Ulusal büyüme oranının altında gerçekleşen bölgesel büyüme yavaş toparlanma, üstünde gerçekleşen bölgesel büyüme ise hızlı toparlanma kabul edilmiştir. Oluşturulan indeks değeri, 1’den küçükse bölgenin dirençliliğinin yüksek veya duyarlılığının düşük olduğu, 1’den büyükse bölgenin dirençliliğinin düşük veya duyarlılığının yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Harita 1: Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2009 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu

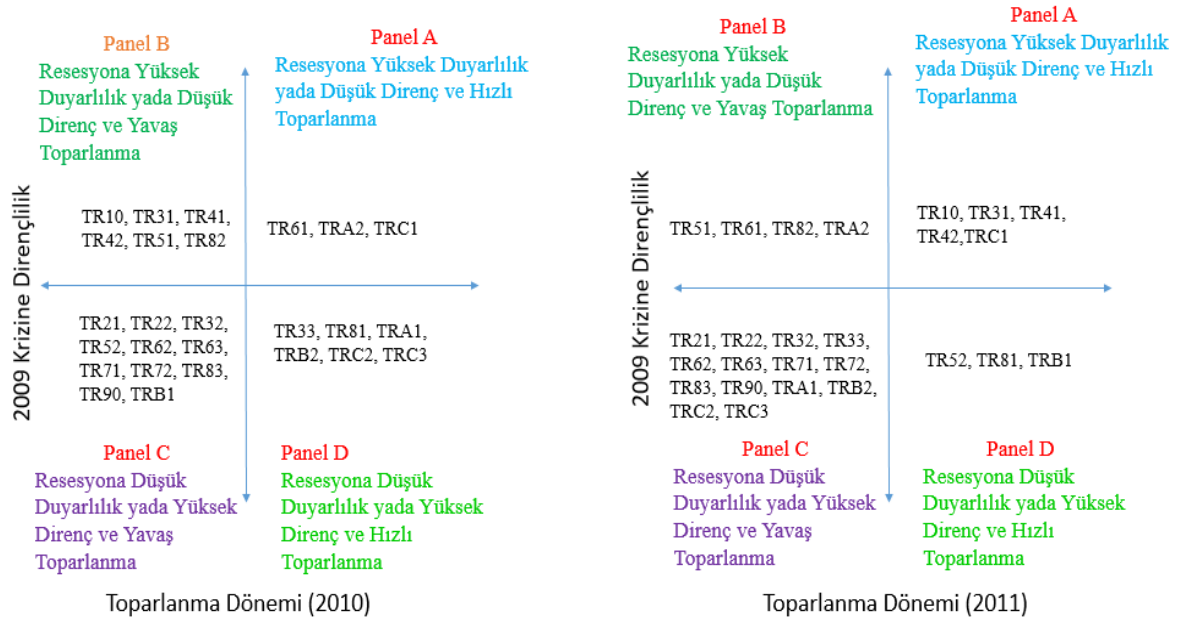
2009 yılı için oluşturulan indeks değerleri göz önüne alındığında; TR21, TR22, TR32, TR33, TR52, TR62, TR63, TR71, TR72, TR81, TR83, TR90, TRA1, TRB1, TRB2, TRC2 ve TRC3 bölgelerinin krize karşı yüksek dirençli veya krize duyarlılığının düşük olduğu söylenebilmektedir. Aynı zamanda; 2009 yılında TR10, TR31, TR41, TR42, TR51, TR61, TR82, TRA2 ve TRC1 bölgelerinin krize karşı düşük dirençli ya da krize duyarlılığının yüksek olduğu görülmektedir.

Harita 2: Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2010 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu

Bölgesel ve ulusal büyüme oranları incelendiğinde; 2010 yılında TR10, TR21, TR22, TR31, TR32, TR41, TR42, TR51, TR52, TR62, TR63, TR71, TR72, TR82, TR83, TR90 ve TRB1 bölgelerinin yavaş toparlanan bölgeler olduğu, TR33, TR61, TR81, TRA1, TRA2, TRB2, TRC1, TRC2 ve TRC3 bölgelerinin ise hızlı toparlanan bölgeler olduğu söylenebilmektedir.

Harita 3: Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2011 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu

Aynı zamanda; 2009 yılında düşük dirençli olan TR51, TR61, TR82 ve TRA2 bölgeleri 2011 yılında yavaş toparlanan, TR10, TR31, TR41, TR42 ve TRC1 bölgeleri ise hızlı toparlanan bölgeler olmuştur. Tablo 1 aracılığı ile sonuçlar takip edilebilmektedir:

Tablo 1: 2009 Yılında Yaşanan Resesyon ve Toparlanma Dönemi (2010-2011)

Ek tablo 2'den hareketle;

2009 yılında ulusal düzeyde istihdam açısından bir daralma yaşanırken, TR22, TR32, TR33, TR52, TR62, TR71, TR72, TR81, TR83, TRA1, TRB1, TRB2, TRC2 ve TRC3 bölgelerinde istihdam açısından daralma yaşanmadığı söylenebilmektedir.

Nüfus, istihdam olanakları, yaşam standardı ve coğrafi konumu nedeniyle diğer bölgelere göre gelişmiş bölge olarak kabul edilen TR10 bölgesi 2009-2019 yılları arasında duyarlılık indeksi sıralamasında istikrar sağlayamamıştır.

2012 yılında TR52, 2013 yılında TR32, 2016 yılında TR61, 2018 yılında TR51, TR62, TR82 ve TRB1 bölgelerinin indeks değerleri “0” olarak hesaplanmıştır.

2012 yılında TR42, 2017 yılında TR42, TR90 ve TRC1 bölgelerinin indeks değerleri “1” olarak hesaplanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada 2009-2019 dönemini kapsayan ulusal ve bölgesel istihdam verileri kullanılarak duyarlılık endeksi oluşturulmuştur. Bu kapsamda; ekonomide yaşanan %4.9 oranında küçülme nedeniyle 2009 dönemi için değerlendirme yapılmış, kriz sonrası toparlanma durumunun ortaya konulması için 2010 ve 2011 yılları da değerlendirmeye dahil edilmiştir. Bölgelerin yıllar bazında sıralamalarını göstermek amacıyla oluşturulan tüm indeks değerleri ek olarak paylaşılmıştır.

Farklı disiplinler tarafından kullanılan dirençlilik kavramı, bölgesel çalışmalarda sosyo-ekonomik sistemin yaşanan şokun etkisinden kendini kurtarma yeteneği olarak kabul edilmektedir. Bu kavram; yerleşme, sürdürülebilirlik ve çeşitliliği içermektedir. Bölgesel dirençlilik; bölgesel ekonominin yaşanan ya da yaşanabilecek şoka duyarlı olması, şok sonrası toparlanma süresi, şok sonrasında yeni bir yapısal düzenlemeye uyum sağlaması ve şok öncesinde ortaya konulan büyüme dinamiğinin sürdürebilmesi üzerine kurulmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye’de bulunan 26 düzey 2 bölgesi örnekleminde, bölgesel ve ulusal istihdam verileri kullanılarak oluşturulan duyarlılık endeksi ile bölgelerin resesyona verdiği tepki ve resesyona sonrasındaki toparlanma hızı araştırılmaya çalışılmıştır. 2009-2019 döneminde her bölgenin yıllara göre duyarlılık sıralaması değişmesi dikkat çekmektedir. Bu durumun yaşanan ya da yaşanabilecek şok karşısında bölgenin direnç düzeyini etkileyebileceği düşünülmektedir. Aynı şekilde; yaşanan ya da yaşanabilecek şok sonrasında bölgelerin toparlanma hızları da farklılık göstermektedir. Çalışmaya konu olan bölgelerin, gelişmişlik düzeyleri ile diğer bölgelerle etkileşiminin bu farklılığın nedeni olabileceği düşünülmektedir. Çalışma sonunda yer alan Ek Harita 2 ise, bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişliğini göstermek ve bu sayede yukarıda bulunan haritaların yorumlanmasını kolaylaştırmak amacıyla eklenmiştir. Toparlanma dönemi sonrasındaki yıllara ait haritalar da ek olarak sunulmuş ve yıllara göre bölgelerin görsel olarak değerlendirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, Kumral vd. (2012) ve Martin (2012) ile benzer sonuçlar elde edilmiştir. Tablo 1’de yer alan panellerde 2010 ve 2011 yıllarında bölgelerin yer değiştirmesinin anlamlı olup olmadığı, çalışmada kullanılan verilere ek olarak yeni verilerin kullanılması ile test edilebilecektir. Eksiklik olarak düşünülebilecek bu durum, bu çalışma temel alınarak hazırlanacak farklı çalışmalarda giderilebilecektir. Aynı zamanda, gelişmişlik düzeylerinde göre bölgelerin dirençlilik durumu da yapılacak kapsamlı bir çalışma ile ortaya konulabilecektir. Bu sayede bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmesi için bölgesel politikaların geliştirilmesi beklenmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ADGER, W. NEİL, HUGHES, TERRY P., FOLKE, CARL, CARPENTER; STEPHEN R., ROCKSTROM, JOHAN. (2005). "Social-Ecological Resilience to Coastal Disasters", *Science*, Vol. 309, pp. 1036-1039, doi: 10.1126/science.1112122.
- BOSCHMA, RON. (2015). "Towards an Evolutionary Perspective on Regional Resilience", *Regional Studies*, Vol. 49, Issue: 5, pp. 733-751, doi: 10.1080/00343404.2014.959481
- CARPENTER, STEVE, WALKER, BRIAN, ANDERIES, J. MARTY, VE ABEL, NICK (2001). From Metaphor to Measurement: Resilience of What to What? *Ecosystems*, Vol. 4, Issue: 8, pp. 765-781, doi: 10.1007/s10021-001-0045-9.
- CHRISTOPHERSON, SUSAN, MICHIE, JONATHAN VE TYLER, PETER. (2010). "Regional Resilience: Theoretical and Empirical Perspectives", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, Vol. 3, pp. 3-10, doi: 10.1093/cjres/rsq004.
- DİNLER, ZEYNEL (2012). "Bölgesel İktisat: Genel Olarak ve Türkiye'de Bölgelerarası Gelişmişlik Farklarının Ortaya Çıkışı ve Azaltılmasına Yönelik Politikalar", Bursa: Ekin Yayınevi.
- DOĞAN-SERTKAYA, ÖZLEM VE GÖKBURUN, İBRAHİM (2019). "İBBS Uygulamasında Nüfus Verilerinin Coğrafi Açından Yorumlanmasını Kolaylaştıracak Bir Yol Haritası", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Yıl: 24, Sayı: 41, Sayfa: 39-60.
- FINGLETON, BERNARD, GARRETSEN, HARRY VE MARTIN, RON (2012). Recessionary Shocks and Regional Employment: Evidence on The Resilience of UK Regions. *Journal of Regional Science*, Vol. 52, No: 1, pp. 109-133, doi: 10.1111/j.1467-9787.2011.00755.x
- FOLKE, CARL, CARPENTER, STEPHEN R., WALKER, BRIAN, SCHEFFER, MARTEN, CHAPIN, TERRY VE ROCKSTROM, JOHAN. (2010). "Resilience Thinking: Integrating Resilience, Adaptability and Transformability", *Ecology and Society*, Vol. 15, Issue: 4, doi: 10.5751/ES-03610-150420, <https://www.ecologyandsociety.org/vol15/iss4/art20/> (Erişim Tarihi: 10.04.2020).
- HUDSON, RAY (2009). Resilient regions in an uncertain world: wishful thinking or a practical reality?. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, Vol. 3, Issue: 1, pp. 11-25, doi:10.1093/cjres/rsp026.
- JAHAN, NUSHRAT. (2016). "A Case Study of Regional Economic Resilience of A Canadian Resource-Based Community", University of Alberta, Department of Earth and Atmospheric Sciences, Master of Arts, Canada.
- KHODKAR, SOHEİL. (2015). "Kentsel Dirençlilik: Ankara Merkezi İş Alanındaki Çarşılar", Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KUMBALI-ÇOBAN, HATİCE. (2018). "Örgüt Yapısına Göre Bilgi Yönetimi ve Örgütsel Dayanıklılık İlişkisi", Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli.
- KUMRAL, NEŞE, GÜÇLÜ, MEHMET VE DOĞAN, GİZEM UMUT (2012), "Bölgesel Dayanıklılık (Resilience): Türkiye Düzey 2 Bölgeleri Üzerine Bir Uygulama", Ege University Working Paper in Economics, Working Paper No:12/2, June 2012.
- MALLAK, LARRY A. (1998). "Putting Organizational Resilience to Work", *Industrial Management*, Vol.40, Issue: 6, pp. 8-13, <https://titusngdotcom.files.wordpress.com/2013/01/putting-organizational-resilience-to-work.pdf> (Erişim Tarihi: 05.06.2020).
- MANYENA, SIAMBABALA BERNARD. (2006). "The Concepts of Resilience Revisited", *Disasters*, Vol. 30, Issue: 4, pp. 434-450 doi: dx.doi.org/10.1111/j.0361-3666.2006.00331.x.
- MARTIN, RON. (2012). "Regional Economic Resilience, Hysteresis and Recessionary Shocks", *Journal of Economic Geography*, Vol. 12, Issue: 1, pp. 1-32, doi: 10.1093/jeg/lbr019.

- PALEKIENE, OKSANA, SIMANAVICIENE, ZANETA AND BRUNECKIENE, JURGİTA (2015), "The Application of Resilience Concept in Regional Development Context", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*: 213, pp.179-184, doi: [10.1016/j.sbspro.2015.11.423](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.423).
- PENDALL, ROLF, FOSTER, KATHRYN A. VE COWELL, MARGARET (2010). "Resilience and Regions: Building Understanding of the Metaphor" *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, Vol. 3, Issue: 1, pp. 71–84, doi: 10.1093/cjres/rsp028
- PIKE, ANDY, DAWLEY, STUART VE TOMANEY, JOHN. (2010). "Resilience, Adaptation and Adaptability", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, Vol. 3, Issue: 1, pp. 59-70, doi: 10.1093/cjres/rsq001.
- REMBERT, MARK HANDERSON (2017). "Job Reallocation, Entrepreneurship, & Regional Resilience during the Great Recession", The Ohio State University, Graduate Program in Agricultural, Environmental and Development Economics, PhD. Thesis, Ohio.
- SEGE (2017), "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Araştırma Raporu Sayı: 3, Ankara.
- SIMMIE, JAMES VE MARTIN, RON. (2010). "The Economic Resilience of Regions: Towards an Evolutionary Approach", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, Vol. 3, Issue: 1, pp. 27-43, doi: 10.1093/cjres/rsp029.
- STEPHENSON, AMY. (2010). "Benchmarking the Resilience of Organizations", University of Canterbury, Civil and Natural Resources Engineering Department, PhD Thesis, New Zealand.
- ŞENGÜL, ÜMRAN, ESLEMIAN, SEYEDHADİ VE EREN, MİRAC (2013). "Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Ekonomik Etkinliklerinin VZA Yöntemi İle Belirlenmesi ve Tobit Model Uygulaması", *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 21, Sayfa: 75-99.
- THOREN, HENRİK VE OLSSON RENART (2017). "Is Resilience A Normative Concept", *Resilience*, Vol. 6, Issue:2 , pp: 112-128, doi: 10.1080/21693293.2017.1406842.
- TÜRKOĞLU, MUSA VE YETİŞEN, SERDAR (2016). "Düzey 2 Bölgelerinde Eğitim ve Sağlık Açısından Beşeri Sermaye Yapısının Panel Veri Analizi İle Karşılaştırılması", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, sayfa: 66-80.
- YİĞİTER-ÇELİKEL, SİBEL (2019). "İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması Düzey 2 Bölgelerinde İş Kazalarının Değerlendirilmesi", *İSG Akademik*, Cilt: 1, Sayı: 1, Sayfa: 1-11.
- YONSON, RİO. (2017). "Assessing the Vulnerability and Resilience of the Philippines to Disasters", Victoria University of Wellington, PhD Thesis, New Zealand.
- ZAMAN, AZAZ. (2010). "Drought and Economic Resilience of Oklahoma Counties", North South University, Bachelor of Business Administration, Bangladesh.
- ZENGİN-ÇELEBİ, ESRA (2015). "Bölge Kalkınmasında Yeni Aktörler: Kalkınma Ajanslarının Performansı (MEVKA ve MARKA Kalkınma Ajanslarının Karşılaştırmalı Analizi)", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya.
- <https://slideplayer.biz.tr/slide/3014407/> (Erişim Tarihi: 03.03.2021)

EKLER:**Ek Tablo 1:** Türkiye’de İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması

Kod	Düzy 1 (12 Bölge)	Kod	Düzy 2 (26 Bölge)	Kod	Düzy 3 (81 İl)	Bağlı Olduğu Kalkınma Ajansı
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul Alt Bölgesi	TR100	İstanbul	İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA, 2008)
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ Alt Bölgesi	TR211	Tekirdağ	Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA, 2009)
				TR212	Edirne	
				TR213	Kırklareli	
		TR22	Balıkesir Alt Bölgesi	TR221	Balıkesir	Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA, 2009)
TR222	Çanakkale					
TR3	Ege	TR31	İzmir Alt Bölgesi	TR310	İzmir	İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA, 2006)
		TR32	Aydın Alt Bölgesi	TR321	Aydın	Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA, 2009)
				TR322	Denizli	
				TR323	Muğla	
		TR33	Manisa Alt Bölgesi	TR331	Manisa	Zafer Kalkınma Ajansı (ZEKA, 2009)
				TR332	Afyonkarahisar	
				TR333	Kütahya	
TR334	Uşak					
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa Alt Bölgesi	TR411	Bursa	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA, 2009)
				TR412	Eskişehir	
				TR413	Bilecik	
		TR42	Kocaeli Alt Bölgesi	TR421	Kocaeli	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA, 2009)
				TR422	Sakarya	
				TR423	Düzce	

				TR424	Bolu	
				TR425	Yalova	
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara Alt Bölgesi	TR511	Ankara	Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA, 2009)
		TR52	Konya Alt Bölgesi	TR521	Konya	Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA, 2008)
TR522	Karaman					
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya Alt Bölgesi	TR611	Antalya	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA, 2009)
				TR612	Isparta	
				TR613	Burdur	
		TR62	Adana Alt Bölgesi	TR621	Adana	Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA, 2006)
				TR622	Mersin	
		TR63	Hatay Alt Bölgesi	TR631	Hatay	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA, 2009)
TR632	Kahramanmaraş					
TR633	Osmaniye					
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale Alt Bölgesi	TR711	Kırıkkale	Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA, 2009)
				TR712	Aksaray	
				TR713	Niğde	
				TR714	Nevşehir	
				TR715	Kırşehir	
		TR72	Kayseri Alt Bölgesi	TR721	Kayseri	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN, 2009)
				TR722	Sivas	
				TR723	Yozgat	

Ek Tablo 1: Türkiye’de İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (Devamı)

Kod	Düzy 1 (12 Bölge)	Kod	Düzy 2 (26 Bölge)	Kod	Düzy 3 (81 İl)	Bağlı Olduğu Kalkınma Ajansı		
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak Alt Bölgesi	TR811	Zonguldak	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA, 2009)		
				TR812	Karabük			
				TR813	Bartın			
		TR82	Kastamonu Alt Bölgesi	TR821	Kastamonu	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA, 2009)		
				TR822	Çankırı			
				TR823	Sinop			
		TR83	Samsun Alt Bölgesi	TR831	Samsun	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA, 2008)		
				TR832	Tokat			
				TR833	Çorum			
				TR834	Amasya			
		TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon Alt Bölgesi	TR901	Trabzon	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA, 2009)
						TR902	Ordu	
TR903	Giresun							
TR904	Rize							
TR905	Artvin							
TR906	Gümüşhane							
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum Alt Bölgesi	TRA11	Erzurum	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA, 2008)		
				TRA12	Erzincan			
				TRA13	Bayburt			
		TRA2	Ağrı Alt Bölgesi	TRA21	Ağrı	Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA, 2009)		
				TRA22	Kars			
				TRA23	Iğdır			
				TRA24	Ardahan			
		TRB		TRB1	Malatya Alt Bölgesi	TRB11	Malatya	

	Ortadoğu Anadolu			TRB12	Elazığ	Fırat Kalkınma Ajansı (FKA, 2009)
				TRB13	Bingöl	
				TRB14	Tunceli	
		TRB2	Van Alt Bölgesi	TRB21	Van	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA, 2008)
				TRB22	Muş	
				TRB23	Bitlis	
				TRB24	Hakkari	
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep Alt Bölgesi	TRC11	Gaziantep	İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA, 2008)
				TRC12	Adıyaman	
				TRC13	Kilis	
		TRC2	Şanlıurfa Alt Bölgesi	TRC21	Şanlıurfa	Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞ, 2008)
				TRC22	Diyarbakır	
		TRC3	Mardin Alt Bölgesi	TRC31	Mardin	Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA, 2008)
				TRC32	Batman	
				TRC33	Şırnak	
				TRC34	Siirt	

Kaynak: <https://slideplayer.biz.tr/slide/3014407/> (Erişim Tarihi: 03.03.2021).

Şengül vd. (2013: 78).

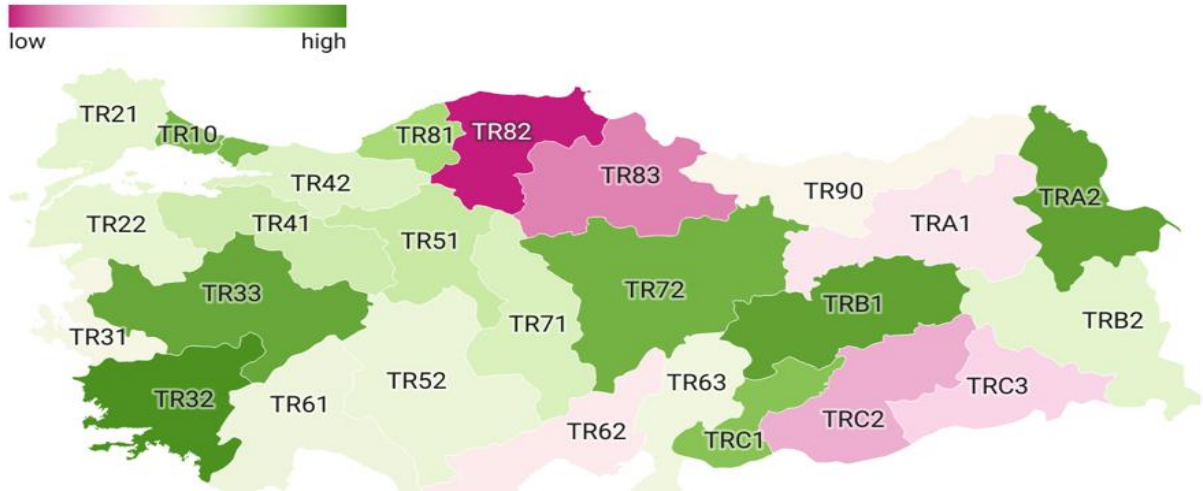
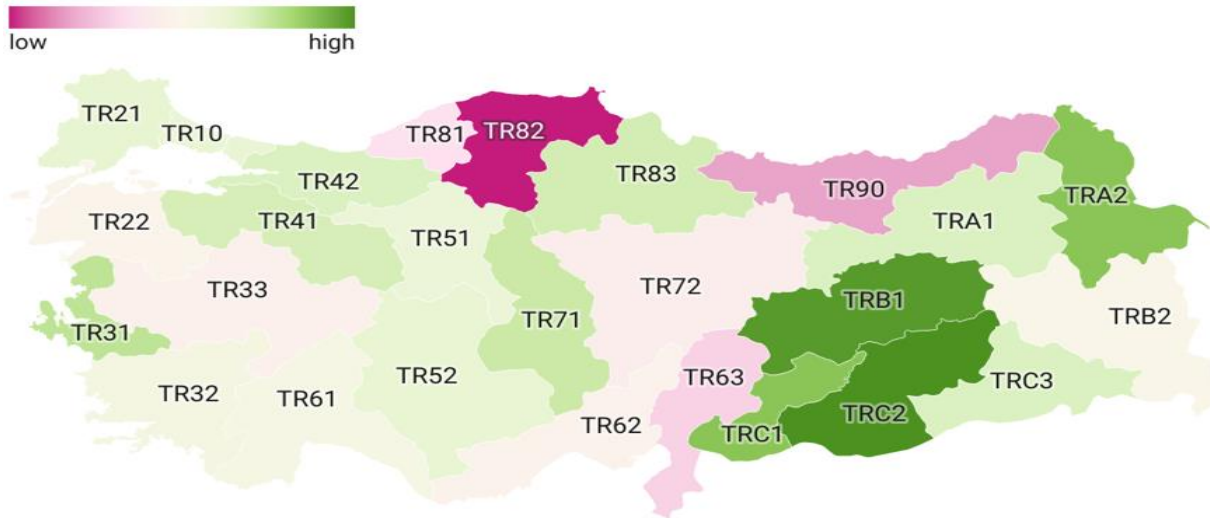
Ek Tablo 2: Duyarlılık İndeksi Sonuçlarına Göre Düzey 2 Bölgelerinin Yıllar Bazında Sıralaması

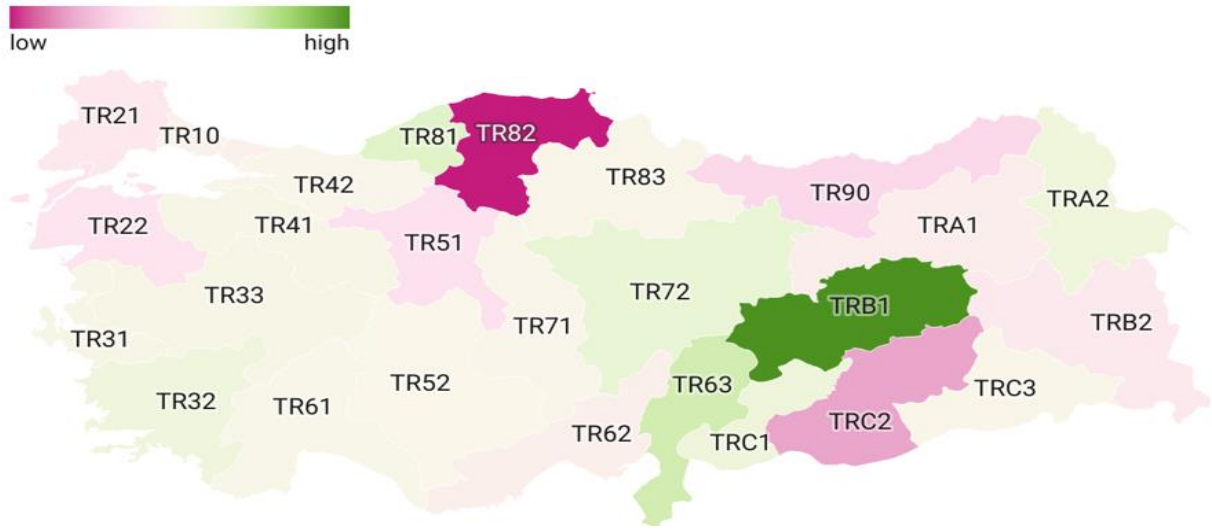
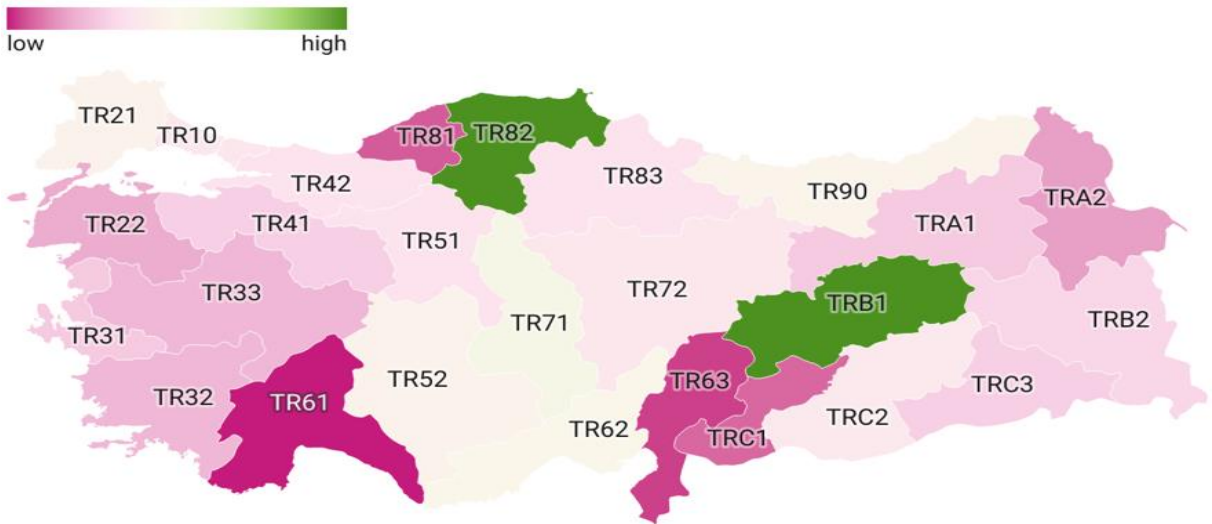
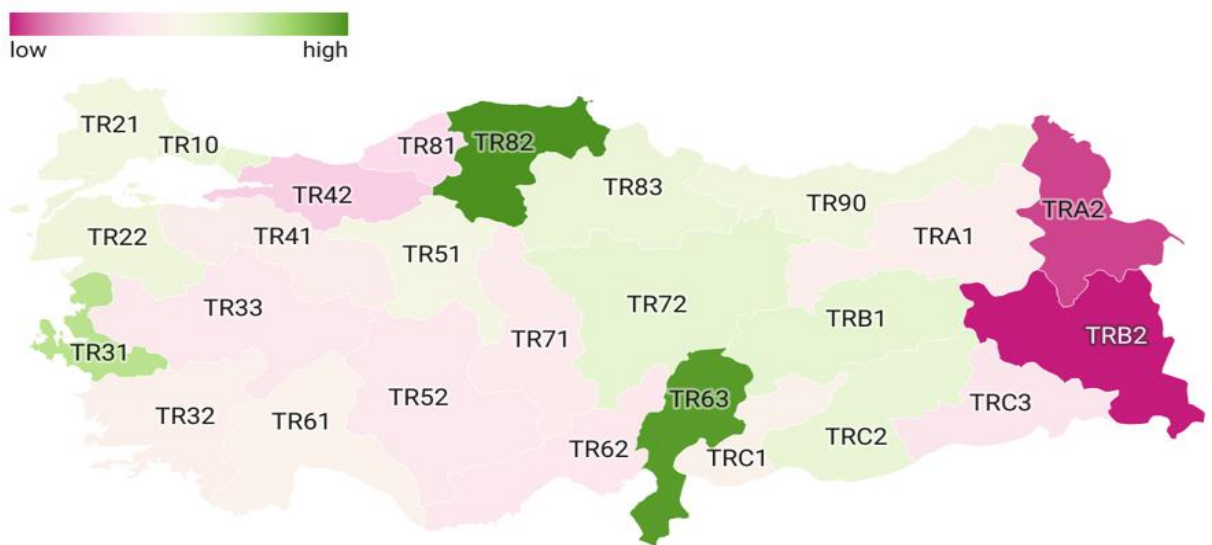
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	TR41 (4,51)	TR82 (2,89)	TR72 (2,95)	TR32 (5,8)	TRC2 (1,09)	TRB1 (1,73)	TR82 (7,77)	TR82 (8,8)	TRC2 (4,33)	TR83 (7,44)	TRA2 (2,91)
2	TR10 (4,35)	TR71 (2,69)	TR33 (2,81)	TRA2 (5,2)	TRB1 (1,04)	TR63 (0,78)	TRB1 (7,77)	TR63 (8,4)	TRB1 (3,66)	TRC3 (5,34)	TR82 (2,73)
3	TR82 (4,35)	TRC3 (2,59)	TR81 (2,53)	TRB1 (5,2)	TRA2 (0,79)	TR81 (0,65)	TR71 (3,17)	TR31 (5)	TRB2 (3,44)	TR32 (4,18)	TRC2 (2,02)
4	TR61 (4,03)	TR63 (2,30)	TRB2 (2,34)	TR33 (5)	TRC1 (0,79)	TR72 (0,51)	TR62 (2,85)	TR72 (3)	TR63 (3,33)	TR21 (3,95)	TR42 (1,78)
5	TRA2 (3,06)	TRC1 (2,30)	TR42 (2,11)	TR72 (4,6)	TR31 (0,51)	TRC1 (0,40)	TR90 (2,69)	TRB1 (3)	TR41 (1,88)	TR71 (3,48)	TR63 (1,78)
6	TRC1 (2,58)	TR33 (2,05)	TR82 (2,06)	TR10 (4,4)	TR71 (0,44)	TRA2 (0,35)	TR21 (2,53)	TR10 (2,8)	TR32 (1,55)	TRC1 (3,02)	TR21 (1,66)
7	TR51 (1,77)	TR31 (2,00)	TR31 (1,59)	TRC1 (4)	TR83 (0,39)	TR32 (0,32)	TR52 (2,53)	TRC2 (2,8)	TR83 (1,44)	TR41 (2,79)	TR41 (1,60)
8	TR31 (1,29)	TR62 (2,00)	TRA2 (1,40)	TR81 (3)	TR41 (0,37)	TR31 (0,13)	TRC2 (1,90)	TR83 (2,2)	TR22 (1,33)	TR31 (2,32)	TR83 (1,54)
9	TR42 (1,29)	TRB1 (1,96)	TR41 (1,31)	TR51 (1,8)	TR42 (0,34)	TR33 (0,13)	TR10 (1,74)	TR22 (2)	TR10 (1,22)	TR42 (2,32)	TR33 (1,42)
10	TR21 (0,64)	TR72 (1,51)	TR83 (1,26)	TR41 (1,6)	TRA1 (0,34)	TR41 (0,13)	TR72 (1,74)	TR90 (1,8)	TR42 (1)	TR61 (2,32)	TRA1 (1,36)
11	TR90 (0,32)	TR10 (1,17)	TR62 (1,22)	TR71 (1,2)	TRC3 (0,34)	TR61 (0,10)	TR42 (1,42)	TR21 (1,6)	TR90 (1)	TR10 (2,09)	TR22 (1,07)
12	TR63(0,16)	TR21 (1,12)	TR10 (1,12)	TR42 (1)	TR21 (0,25)	TR83 (0,08)	TR51 (1,42)	TR51 (1,2)	TRC1 (1)	TR33 (1,39)	TR51 (1,01)
13	TR83 (-0,48)	TR61 (1,07)	TR32 (1,03)	TR21 (0,8)	TR52 (0,23)	TRC3 (0,08)	TR83 (1,42)	TR61 (0)	TR52 (0,55)	TR52 (0,93)	TRB1 (0,95)
14	TR72 (-0,80)	TR51 (1,02)	TR51 (0,98)	TRB2 (0,8)	TR10 (0,20)	TR52 (0,05)	TRB2 (0,95)	TRC1 (-0,2)	TR51 (0,44)	TR63 (0,23)	TR10 (0,89)
15	TRA1(-0,96)	TRA1 (0,93)	TR61 (0,84)	TR22 (0,6)	TR51 (0,16)	TR42 (0,02)	TR41 (0,79)	TR32 (-0,4)	TR62 (0,33)	TR51 (0)	TR32 (0,83)
16	TRC2 (-1,12)	TRB2 (0,93)	TRB1 (0,75)	TR52 (0)	TR32 (0)	TR71 (0,02)	TRC3 (0,79)	TRA1 (-0,6)	TR81 (0,33)	TR62 (0)	TR71 (0,83)
17	TR62 (-1,45)	TR42 (0,88)	TR21 (0,56)	TR61 (-0,4)	TR61 (-0,02)	TR10 (-0,08)	TR31 (0,63)	TR41 (-0,8)	TR82 (0,33)	TR82 (0)	TR31 (0,71)
18	TR22 (-1,77)	TR32 (0,78)	TR71 (0,56)	TR63 (-0,6)	TRB2 (-0,11)	TR62 (-0,13)	TRA1 (0,63)	TR71 (-1)	TRC3 (0,22)	TRB1(0)	TR52 (0,65)
19	TR32 (-2,09)	TRC2 (0,63)	TR22 (0,46)	TR31 (-1,2)	TR22 (-0,16)	TRA1 (-0,19)	TR32 (0,15)	TR33 (-1,2)	TR33 (0,11)	TR22 (-0,23)	TR72 (0,65)
20	TR33 (-2,25)	TR41 (0,29)	TR63 (0,46)	TR90 (-1,8)	TR62 (-0,20)	TRB2 (-0,29)	TR33 (0,15)	TR52 (-1,2)	TR31 (-0,11)	TR81 (-0,69)	TR61 (0,47)
21	TRB1 (-2,41)	TR22 (0,09)	TRC2 (0,42)	TR62 (-3,2)	TR33 (-0,23)	TR21 (-0,32)	TR22 (-0,15)	TR62 (-1,4)	TR21 (-0,22)	TR90 (-1,86)	TRC3 (0,35)
22	TRB2 (-2,41)	TR52 (-0,24)	TR52 (-0,37)	TRA1 (-3,6)	TR72 (-0,30)	TR22 (-0,40)	TRA2 (-0,47)	TRC3 (-1,6)	TRA1 (-0,33)	TRA2 (-2,09)	TR62 (0,29)
23	TR52 (-2,74)	TRA2 (-0,44)	TR90 (-0,46)	TRC3 (-4,8)	TR81 (-0,51)	TR51 (-0,48)	TRC1 (-1,26)	TR81 (-2,6)	TR71 (-0,44)	TRC2 (-5,11)	TRC1 (0,23)
24	TRC3 (-2,90)	TR90 (-1,32)	TRA1 (-1,03)	TRC2 (-6,4)	TR63 (-0,62)	TR90 (-0,57)	TR81 (-1,42)	TR42 (-3,2)	TRA2 (-0,66)	TR72 (-5,34)	TRB2 (0,11)
25	TR71 (-3,22)	TR83 (-1,96)	TRC3 (-1,03)	TR83 (-7,6)	TR90 (-0,93)	TRC2 (-1,05)	TR63 (-1,74)	TRA2 (-7,4)	TR61 (-0,88)	TRA1 (-6,27)	TR90 (0,05)
26	TR81 (-3,54)	TR81 (-2,74)	TRC1 (-1,40)	TR82 (-9,4)	TR82 (-1,34)	TR82 (-1,63)	TR61 (-2,06)	TRB2 (-8)	TR72 (-2)	TRB2 (-8,37)	TR81 (-0,17)

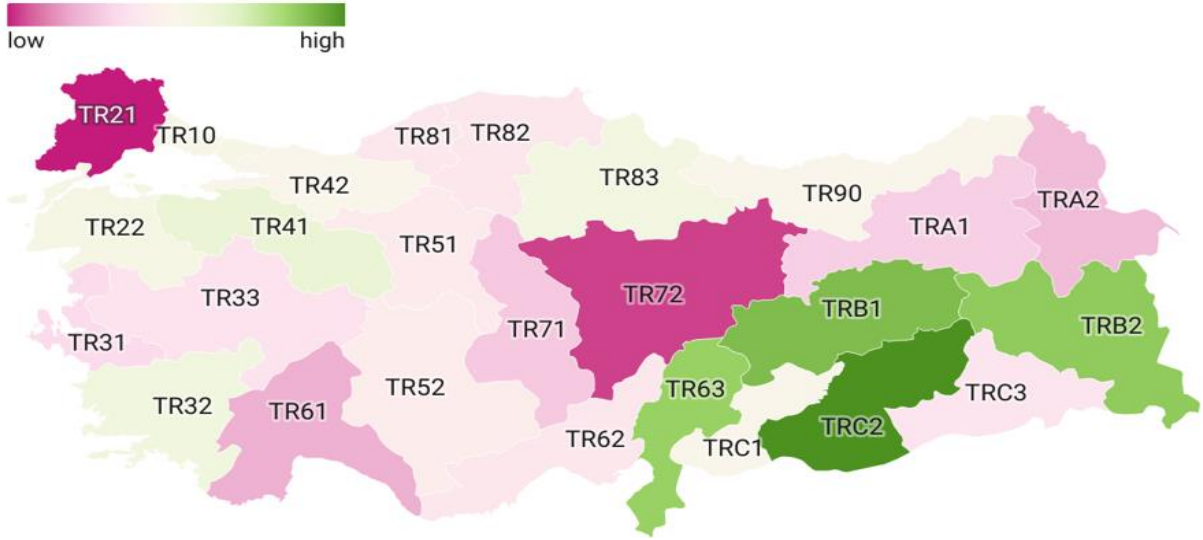
Ek Harita 1: Düzey 2 Bölgelerinin 4 Kademeli Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi

Kaynak: SEGE, 2017: 71.

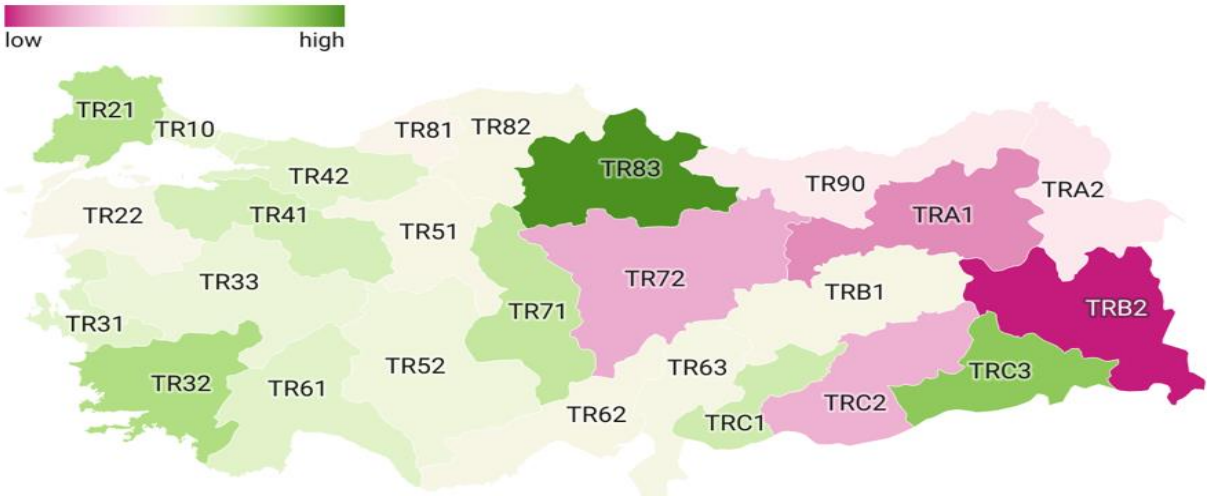
Ek Harita 2: Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2012 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu**Ek Harita 3:** Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2013 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu

Ek Harita 4: Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2014 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu**Ek Harita 5:** Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2015 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu**Ek Harita 6:** Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2016 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu**Ek Harita 7:** Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2017 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu

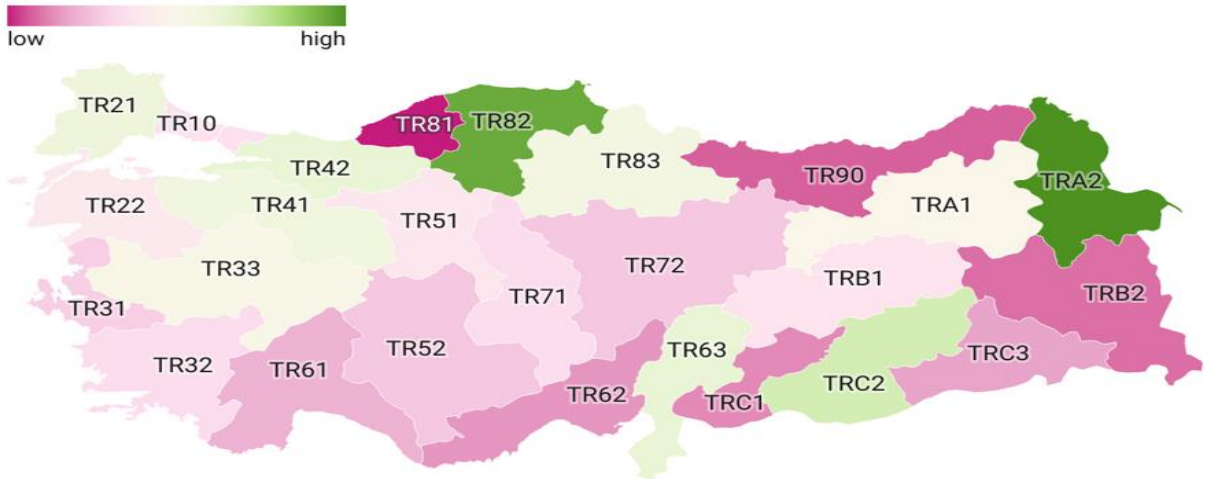

Ek Harita 8: Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2018 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu

Ek Harita 9: Duyarlılık Endeksi Sonuçlarına Göre 2019 Yılında Düzey 2 Bölgelerinin Durumu

EXTENDED SUMMARY

The concept of versatility, which is utilized by distinctive disciplines, has taken its put in territorial considers as of 2006. It is vital to bring this concept, which is habitually experienced within worldwide writing, to national writing and to make a source for modern considers. In this ponder; The address is whether human assets constitute a marker in terms of territorial flexibility. It is pointed to degree and compare the reactions of NUTS 2 locales in Turkey to stuns in terms of work. In this course; A affectability record was made utilizing national and territorial business information compiled from the European Factual Organized. The list values created were attempted to be deciphered by supporting them with design. Concurring to this; It has been concluded that the recovery speed of level 2 districts is different within the confront of a stun experienced which the alter within the vulnerability list arrange will influence the resistance level of the locales.

According to the findings from the study;

- TR21, TR22, TR32, TR52, TR62, high resistance to the crisis in 2009, The TR63, TR71, TR72, TR83, TR90 and TRB1 areas were slowly recovered from the country in 2010. In the same way, areas TR33, TR81, TRA1, TRB2, TRC2 and TRC3, which were high-resistance to the crisis in 2009, recovered quickly from across the country in 2010. The TR10, TR31, TR41, TR42, TR51 and TR82 areas, which were low-resistance to the crisis in 2009, were slowly recovered from the country in 2010, while the TR61, TRA2 and TRC1 regions were quickly recovered from the country. TR21, TR22, TR33, TR62, TR63, high resistance to the crisis in 2009, TR71, TR72, TR83, TR90, TRA1, Areas TRB2, TRC2 and TRC3 are slow recovery in 2011, while areas TR52, TR81 and TRB1 are seen to recover quickly.
- TR21, TR22, TR32, TR62, TR63, TR71, TR72, TR83 and TR90 are both high-resistance to the crisis in 2009 and slow recovery zones in 2010 and 2011. Likewise; The TR81 and TRC1 zones are both high-resistance areas in 2009 and fast-recovery zones in 2010 and 2011. The TR51 and TR82 regions, which were low-resistance to the crisis in 2009, can be said to be a slow recovery in 2010 and 2011, while the TRC1 region was a fast recovery in 2010 and 2011.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021- Özel Sayı(20,Bölge Bilimi Ve Planlama Kongresi)- E-ISSN-2148-9289

**ERZİNCAN'IN YÖRESEL YEMEKLERİNİN GASTRONOMİ TURİZMİNE
KAZANDIRILMASININ BÖLGE KALKINMASI AÇISINDAN ÖNEMİ**

The Importance Of Bringing Erzincan's Local Dishes To Gastronomy Tourism For Regional
Development

Fatih ORHAN

Doç.Dr, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Coğrafya Bölümü
Associate Professor,Erzincan Binali Yıldırım University, Department of Geography

forhan@erzincan.edu.tr
0000-0001-9623 -4597

Atf/©: ORHAN, Fatih (2021). Erzincan'ın Yöresel Yemeklerinin Gastronomi Turizmine Kazandırılmasının Bölge Kalkınması Açısından Önemi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2021, Özel Sayı, ss. 48-62.

Citation ORHAN, Fatih (2021). The Importance Of Bringing Erzincan's Local Dishes to Gastronomy Tourism For Regional Development, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 2021, Special Issue, pp. 48-62.

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi-Received Date : 30.06.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 02.11.2021
Sayfa Numarası-Page Numbers: 48-62
Doi : 10.46790/erzisosbil.960184

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

ERZİNCAN'IN YÖRESEL YEMEKLERİNİN GASTRONOMİ TURİZMİNE KAZANDIRILMASININ BÖLGE KALKINMASI AÇISINDAN ÖNEMİ

The Importance Of Bringing Erzincan's Local Dishes To Gastronomy Tourism For
Regional Development

FATİH ORHAN

Öz:

Anadolu tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olup, zengin bir kültürel birikim ve çeşitliliği bünyesinde barındırmaktadır. Bu kültürel mozaığın en önemli bileşenlerinden birini de yemek ve mutfak kültürü oluşturmaktadır. Tarihten beri önemli ticaret ve göç yolları üzerinde yer alan Erzincan, yemek ve mutfak kültürü açısından zengin potansiyel barındıran bir şehrimizdir. Nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşmayı başarmış olan bu zengin miras, ne yazık ki unutulmaya yüz tutmaktadır. Bu çalışmada, Erzincan'ın özgün yöresel mutfak kültürü öğeleri tanıtılarak gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi ve böylece şehrin marka değer kazanması için yapılması gerekenler açısından öneriler dile getirilmiştir. Erzincan'da kesme kadayıf, Erzincan ketesi, kesme çorba, hamur boranası, babukko, kelecoş, eşgili (ekşili) çorba, kasefe ve dövmeç (lök) gibi ürünlerin yöreye özgü olduğu ve bunların şehrin marka değer kazanmasında etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, bu ürünlerin tanıtımının yapılması, yöreye özgü olduklarının coğrafi işaret başvurusu ile tescillenmesi ve ticari değer kazanmaları için çalışmaların yapılması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yöresel mutfak, gastronomi turizmi, bölgesel kalkınma, Erzincan.

Abstract:

Anatolia hosted many civilizations throughout history, and has a rich cultural accumulation and diversity. One of the most important components of this cultural mosaic is food and culinary culture. Erzincan, which has been on important trade and migration routes since history, is a city with a rich potential regarding food and culinary culture. This rich heritage, which has been passed down from generation to generation, is unfortunately on the verge of being forgotten. In this study, suggestions were made in terms of what should be done in order to evaluate Erzincan within the scope of gastronomic tourism by introducing the original local culinary culture elements to give a brand value to the city. It is thought that products such as cutting shredded wheat in syrup, flaky pastry, noodle soup, dough borani, babukko, kelecos, sour soup, kasefe dessert and dövmeç (lök) in Erzincan are unique to the region and these may be effective in giving the city a brand value. In this context, it is important to promote these products, to register them with a geographical indication application that they are unique to the region and to work to gain commercial value.

Keywords: Local culinary, gastronomic tourism, regional development, Erzincan

1. GİRİŞ

Anadolu tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olup, zengin bir kültürel birikim ve çeşitliliği bünyesinde barındırmaktadır (Kaya ve Akpınar, 2017: 345). Genellikle maddi ve manevi olmak üzere iki ana kategoride ele alınan kültür, birçok bileşenin bir araya gelerek oluşturduğu bir mozağe benzetilebilir. Bu mozaği oluşturan en önemli unsurlardan biri de mutfak kültürüdür. Mutfak kültürü kavramı, beslenmeyi sağlayan yiyecek-içecek türleri ve bunların hazırlanma, pişirilme, saklanma ve tüketilme sürecini; buna bağlı mekân ve ekipmanı, yeme-içme geleneği ile bu çerçevede gelişen inanış ve uygulamalardan oluşan bütünsel ve kendine özgü bir kültürel yapıyı anlatır (Çevik, 1997:194). Bir bölgenin mutfak kültürünü sahip olduğu coğrafi faktörlerin yanı sıra, sosyo-kültürel, tarihi ve ekonomik değişkenler ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan mutfak kültürü, bazı ortak yönleri olmakla birlikte, toplumdan topluma ve yöreden yöreye değişiklik gösterebilmektedir (Cömert, 2014:65). Bir toplumun mutfak kültürü, yaşadığı yerle ve yaşam biçimiyle yakından ilişkilidir (Birol ve Akpınar, 2009:308). Nitekim bir yerin iklim özellikleri, sürdürülen kırsal ekonomik faaliyetler ve yetiştirilen tarım ürünleri mutfak kültürünü belirleyen en önemli coğrafi faktörler arasında yer alır. Bununla birlikte yiyeceklerin hazırlanması, pişirilmesi ve kullanılan araç ve gereçler yörenin sosyo-kültürel yapısına bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Bütün bunlara ek olarak bölgenin tarihsel gelişim süreci içerisinde göç, savaş, ticaret vb. şekillerde diğer toplumlarla yaşadığı etkileşim de kültürel zenginliğe ve dolayısıyla mutfak kültürünün çeşitlenerek zenginleşmesine vesile olmaktadır (Kızıldemir, vd., 2014:191). Bu bağlamda tarih boyunca birçok medeniyet ile etkileşim halinde olan ve İslam dinini benimsemesi ile de kültürel anlamda önemli bir değişim ve dönüşüm yaşayan Türklerin sahip olduğu mutfak kültürü, dünyanın en zenginleri arasında kabul görmektedir (Güler, 2010:24).

Yeme-içme kültürüne yönelik değerlerin nesilden nesile aktarılmasıyla meydana gelen gastronomi; insanoğlu yaşadığı sürece varlığını sürdürmüştür ve sürdürecektir (Çavuş vd., 2018:3044). Gastronomi kavramı “yiyecek ve içecek kültürünün bilime ve sanata dönüşmesi” olarak nitelendirilmektedir (Bucak ve Aracı, 2013:207). Nitekim gastronomi, bölgelerin sahip olduğu mutfak kültürünü inceleyen ve bu süreçleri belli kurallara bağlayan bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Eski Yunan dilinde gastros ‘mide’ ile nomos ‘kanun, kural’ kelimelerinin birleşimi ile oluşmuş bir bileşik kelime (Scarpato, 2003:52) olan gastronominin, günümüzde popülaritesi artmış ve kapsadığı anlam zenginleşmiştir. Nitekim Hegarty ve O’Mahony, genel anlamda içerisinde kültürel farklılıklar barındıran güzel sanat olarak niteledikleri gastronomiyi, yemeğin hazırlanmasında kullanılan temel yiyecek malzemelerini, yiyeceklerin saklanma, hazırlanma ve pişirilme yöntemlerini, öğünlere göre yiyecek ve içecek çeşitlerini ve miktarlarını, sevilen ve sevilmeyen lezzetleri, yiyecek-içecek sunumu ile ilgili gelenek ve görenekleri, kullanılan mutfak araç gereçlerini, yiyecek ve içecek ile ilgili inanışları içeren bir kavram olarak tanımlamıştır (Hegarty & O’Mahony, 2001:5; Çalışkan, 2013:40). Bir başka tanımda ise gastronomi, yiyecek ve içeceklerin tarihsel gelişme sürecinden başlayarak tüm özelliklerinin ayrıntılı bir biçimde anlaşılması, uygulanması ve geliştirilerek günümüz şartlarına uyarlanması çalışmalarını kapsayan, aynı zamanda bilimsel ve sanatsal unsurlarla sürece katkı sağlayan bir bilim dalı (Eren, 2007:74) olarak ifade edilmiştir.

Günümüz dünyasında küreselleşerek aynılaşan ürünlerden ziyade, bulunduğu coğrafyanın ve kültürün özelliklerini taşıyan yerel değerler daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Bu kapsamda yöresel mutfaklar, gastronomi açısından daha önemli görülmektedir. Nitekim yöresel yemek ve tatlar, tarihin ve coğrafyanın ortak ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle yöresel mutfaklar bölgenin coğrafi özellikleri etkisi altında oluşmakla birlikte, nesilden nesile aktarılan ve her aktarımda bünyesine yeni değerler katan kültürel miras niteliği taşımaktadır. Atalarımızın bize bıraktığı bu mirasın gelecek nesillere aktarılması üzerimize düşen önemli bir vazifedir.

Yöresel mutfak kültürünün kaybolmaması ve ayrıca yöre insanına ekonomik katkı sağlayacak bir yapıya dönüştürülmesinin en akılcı yollarından biri de bu değerleri turizme kazandırmak olacaktır. Günümüz dünyasında turizm, en önemli ekonomik sektörlerden ve boş zaman harcama faaliyetlerinden biri olarak kabul edilmekte olup, ekonomik olarak büyük bir çarpan etkisine sahip olması ve birçok alt sektörde doğrudan ve dolaylı olarak aktivasyona neden olabilmesi açısından ideal bir kalkınma aracı olarak düşünülmektedir (Orhan, 2010:244; Çağlı, 2012:99). Son zamanlarda yerel kültürel değerler ve bunların içerisinde yer alan yöresel mutfak öğeleri turizmde önemli bir çekicilik halini almıştır (Bucak ve Aracı, 2013:204; Türköz Bakırcı vd., 2017:230). Nitekim seyahate çıkan turistlerin büyük çoğunluğunun

(yaklaşık %90) destinasyon tercihinde yiyecek ve içeceğin önemli bir etken olduğu belirtilmiştir (Toksöz ve Aras, 2016:174). Yine ülkemize gelen yabancı turistlere yönelik olarak yapılan bir çalışmada, turistlerin ülkemizi tercih etmelerinde Türk mutfağına özgü yemekleri tatma güdüsünün (%28.7) üçüncü sırada geldiği ve yemek için büyük oranda (%72.2) yöresel yiyecek ve içecek sunan restoranları tercih ettikleri ifade edilmiştir (Birdir ve Akgöl, 2015:61,64). Gastronomik ürünlere duyulan bu ilgi, gastronomi turizmi adıyla alternatif turizm türünün gelişmesine ve birçok destinasyonun kendisine gastronomik kimlik oluşturma yarışına girmesine vesile olmuştur.

Gastronomi, turizm deneyiminin ayrılmaz bir parçası ve bazı durumlarda temel seyahat motivasyonu halindedir (Hall & Sharples, 2003:14). Bu bağlamda gastronomi turizmi, destinasyonların yiyecek ve içeceklerini keşfetmek, bunlardan keyif almak ve özgün ve hatırlanabilir gastronomi deneyimleri yaşamak için yapılan seyahatler (Kyriakaki vd., 2013:12) şeklinde tanımlanabilir. Bununla birlikte gastronomi turizmi, bir ürünün üretim ve hazırlanma süreçlerini gözlemlemek için yapılan seyahatleri de içermektedir. Nitekim bir başka tanımda gastronomi turizmi, temel motivasyon faktörü, özel bir yemek türünü tatmak veya bir yemeğin üretilmesini görmek amacıyla, yiyecek üreticilerini, yemek festivallerini, restoranları ve özel alanları ziyaret etmek (Hall & Sharples, 2003:10) olarak ifade edilmiştir. Bu tanımlardan yöresel özgün mutfak öğelerinin ve bunları hazırlamada yararlanılan yöresel teknik ve araç-gereçlerin gastronomi turizmi açısından ilgi çekici olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bir bölgede gastronomi turizminin geliştirilebilmesi için, o bölgenin kendini diğer bölgelerden ve ülkelerden ayıran özgün, eşsiz yerel gastronomik unsurlara sahip olması beklenmektedir (Töre Başat vd., 2017:65).

Bir sahada turizmin gelişimi için önemli olan unsurlardan biri de, marka oluşturmaktır (Orhan, 2019:156). Şüphesiz ki marka oluşturma sürecinin birçok bileşeni olmakla birlikte, bu aşamada yararlanılabilecek en önemli unsurların başında özgün yöresel mutfak kültürü gelmektedir. Yöresel ürünler, gastronomik kimlik oluşturmada ürünlerin korunması, çeşitliliğin artırılması, damak tatlarının zenginleştirilmesi açısından önemli (Töre Başat vd., 2017:73) olduğu gibi, yerel destinasyonlar için rekabet avantajı sağlamada da etkili bir araçtır (Çalışkan, 2013:46). Gastronomik kimlik oluşumuna hizmet eden yöresel tatlar, turistler tarafından oldukça ilgi görmektedir (Sünnetçioğlu vd., 2012:959; Narin ve İnanöz, 2016:81). Bu da özellikle benzer çekicilik unsurlarına sahip olan şehirleri gastronomik kimlik oluşturma ve bu alanda markalaşma yoluna itmektir. Şehirlerin sahip olduğu değerlerin turizme kazandırılması ve sürdürülebilirlik açısından fırsatların avantaja dönüştürülmesi ulusal, hatta uluslararası anlamda önem arz etmektedir (Bucak ve Aracı, 2013:204). Nitekim bu süreci başarıyla sürdüren şehirlerde, hem söz konusu gastronomik unsurlar turistik çekicilik oluşturmada, hem de bu ürünlerin üretim ve pazarlama aşamasında istihdam imkânı doğmaktadır.

Ülkelerin ulusal ve bölgesel bazda kalkınması, yerel kaynakların doğru kullanımı ve yerel üretimin doğru yapılması ile bağlantılıdır. Zira yerel üretim, sağladığı istihdam imkânları, halkın sosyo-ekonomik yaşantısına katkısı, halkı üretime teşvik etmesi gibi nedenlerden dolayı bölgesel kalkınmada özel bir yere sahiptir (Kazan, vd., 2009:631). Bu bağlamda bir yörenin gastronomik zenginliği, yöresel ve bölgesel kalkınma açısından önemli bir misyon yüklenmektedir. Bundaki en önemli pay da turizme ait olacaktır. Bölgesel kalkınma anlayışının en önemli unsurlarından biri olan turizm, yerel ve yöresel ürünlerin ön plana çıkmasını sağlayan önemli bir sektördür. (Orhan, 2010, 244). Nitekim gastronomi turizmi, yerel yiyecekler ile turizm arasındaki ilişkinin sağlıklı bir şekilde kurulmasını sağlayarak ekonomik gelir seviyesindeki artışa vesile olmanın yanı sıra, yerel kimliğin ve kültürün güçlenmesine de katkıda bulunarak yöresel kalkınmayı desteklemektedir (Sormaz vd., 2016:728).

Gastronomik kimlik oluşturmada kullanılabilecek en etkili araçlardan biri coğrafi işaret tescili almaktır. Coğrafi işaret, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibariyle kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işaretlerdir (Sınai Mülkiyet Kanunu, 34. madde). Coğrafi işaretlerin, bölgesel kalkınma ve yerel çapta üretimi teşvik etmesi, turizm ve kültürel gelişmeye katkıları olması, taklitçilik ve emek hırsızlığının önüne geçmesi, çevre ve biyolojik çeşitliliği koruması bakımından da dolaylı yönde işlevleri bulunmaktadır (Gündoğdu, 2006:68-71). Ülkemizin sahip olduğu yöresel ürünlerin korunabilmesi için 1995 yılında, 555 Sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname çıkarılmış ve tesciller için Türk Patent Enstitüsü (TPE) görevlendirilmiştir (Orhan, 2010:246). Coğrafi işaretler sadece gastronomik unsurlarla ilgili olmamakla birlikte, ülkemizde verilen coğrafi işaret tescillerinin büyük çoğunluğu (yaklaşık %84'ü) gastronomik unsurlarla bağlantılıdır. Nitekim ülkemizde günümüze kadar (Mayıs 2021) 725 coğrafi işaret tescil

belgesi verilmiş olup, bunlardan 600 civarındaki yöresel gastronomik değerleri tescil etmiştir. Bunlar içerisinde de 147'si yemekler ve çorbalar, 110 tanesi de fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri ve tatlılar grubunda yer almıştır (Türk Patent Enstitüsü, 2021). Bu yönüyle bakıldığında yöresel mutfak ürünlerinin coğrafi işaret almasının kolay olduğu ve şehirlerin bu potansiyellerini değerlendirmesi gerektiği ortadadır.

Erzincan, mutfak kültürü açısından zengin potansiyel barındıran bir şehrimizdir (Yelegen, 2015; Şen ve Silahşör, 2018). Bunda sahip olduğu iklim ve tarımsal üretim potansiyelinin rolü büyüktür. Erzincan şehri, Karasu nehri ve kolları tarafından sulanan ve verimli topraklar ile örtülü tektonik bir ova içerisinde yer almaktadır. Sahip olduğu iklim özelliklerinin de etkisi ile ovada, zengin bir çeşitlilik barındıran sebze ve meyve yetiştiriciliğinin yapılması mümkün olmaktadır. Ayrıca ovayı çevreleyen dağlık alanlarda geniş çayır ve mera alanı varlığı, hayvancılığı da yörenin önemli bir ekonomik faaliyeti haline getirmiştir. Yörede yapılan bu ekonomik faaliyetler Erzincan mutfak kültürünün ortaya çıkmasında belirleyici olmuştur. Nitekim Erzincan mutfağı, genel olarak tahıllara ve özel olarak buğday ve hamur işlerine, nohut, fasulye gibi baklagillere, et, süt, tereyağı, yoğurt gibi hayvansal ürünlere, kurutulmuş meyve ve ürünlerine, sebze ve yenilebilir yabani otlara dayalı olup, tandır veya ocakta pişirme yönteminin ağırlıklı kullanıldığı bir mutfaktır (Yelegen, 2015:15-16; Şen ve Silahşör, 2018: 419). Bununla birlikte yöre mutfağının zenginleşmesinde Erzincan'ın doğal bir geçiş güzergâhında yer alması sayesinde kültürel etkileşim ve zenginliğinin fazla olmasının da önemli payı bulunmaktadır. Ancak ne yazık ki bu potansiyel miras unutulmaya yüz tutmuş ve turizm ekonomisine de dönüştürülememiştir.

2. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE YÖNTEMİ

Çalışmada, Erzincan'ın özgün yöresel mutfak kültürü öğeleri tanıtılarak gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi ve böylece il ekonomisine katkı sağlayacak bir yapıya dönüştürülmesi için bir anlayış oluşturulması hedeflenmektedir. Ayrıca şehrin gastronomik kimliği ile marka değer kazanması için yapılması gerekenler açısından öneriler dile getirilmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada, veri toplama aracı olarak görüşme tekniği benimsenmiştir. Görülecek kişilerin seçiminde amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Amaçlı örnekleme, derinlemesine araştırma yapabilmek amacıyla çalışmanın amacı doğrultusunda bilgi açısından zengin durum ve kişilerin seçilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011:107). Bu bağlamda şehrin geleneksel mutfak kültürü hakkında bilgi sahibi olan, özellikle ileri yaşlardaki kişilerle görüşme yapılmasına özen gösterilmiştir. Görüşme yapılacak kişi sayısı ise kartopu örnekleme yöntemi aracılığıyla artırılmıştır. Kartopu örnekleme, görüşme yapılan kişi aracılığıyla benzer niteliklere sahip başka kişilere ulaşmayı ifade etmektedir (Aziz, 2011:55). Bahsi geçen yöntemlerle Erzincan'da 15 kişiye ulaşılmıştır. Bunların 12'si kadın 3'ü erkek olup, sadece 2'si 50 yaşın altındadır. Bu kişilerden yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla yörenin mutfak kültürü hakkında bilgi elde edilmiştir. Bu bilgiler literatür ile de desteklenerek, Erzincan'ın gastronomi turizmi açısından değerlendirilebileceği düşünülen yöresel lezzetleri tespit edilmiştir.

Belirlenen yemeklerin tarifleri için görüşme yapılan kaynak kişilerin anlatımlarının yanı sıra, Erzincan Yöresel Yemekleri (Güneş ve Alagöz, 2012), Erzincan Mutfak Kültürü ve Yemekleri (Yelegen, 2015) ile Erzincan'da Yemek Kültürü (Başar ve Silahşör, 2019) adlı çalışmalardan da yararlanılmıştır. Ancak kullanılan malzeme ve yapım tekniklerinin kaynaktan kaynağa az da olsa farklılaşabileceği görülmüştür. Bu bağlamda çalışmamızda yörede daha çok tercih edilen ve geleneksel yapısına daha uygun olduğu düşünülen yapım tekniklerine yer verilmiştir.

3. ERZİNCAN'IN BAZI YÖRESEL YEMEKLERİ

3.1. Çorba ve Yemekler:

3.1.1. Eşgili (Eksili) Çorba:

Malzemeler: 2-3 baş kuru soğan, 3-4 adet yeşilbiber, 4-5 adet yeşil domates (yörede kal olarak ifade edilir), 2 adet kırmızı domates, 1 avuç yeşil erik, maydanoz, dereotu, 1 çay kaşığı domates salçası, 1 yemek kaşığı tereyağı, 1 çay bardağı bulgur, 1 tatlı kaşığı pul biber, 1 çay kaşığı karabiber, 1 çay kaşığı Kemah tuzu (kalın tuz), mayasız hamurdan hazırlanmış tandır ekmeği, isteğe bağlı olarak 100-150 g kavurma ya da kıyma.

Hazırlanışı: Soğan, yeşilbiber, kırmızı domates ve yeşil domates piyazlık doğranır. Bir tencerede tereyağı eritilip içine kavurma veya kıyma konur. Soğan ilave edilerek pembeleşinceye kadar kavrulur, daha sonra yeşilbiber, kırmızı ve yeşil domates ile salça eklenir. Yeteri kadar sıcak su konulduktan sonra kaynamaya bırakılır ve kaynamaya başladığında bulgur eklenir. Daha sonra tencerenin kapağı kapatılarak 25 dk orta ateşte pişirilir. İnce doğranmış maydanoz ve dereotu ile tuz ve karabiber eklendikten sonra tencere ateşten alınır. Çorba doğranmış tandır ekmeğinin üzerine dökülerek servis edilir.

Çorbanın ekşiliği geleneksel olarak kal (yeşil) domatesten ve erikten sağlanır.

Fotoğraf 1: Eşgili Çorba (Kaynak: Nefis yemek tarifleri).

3.1.2. Kesme Çorba:

Un çorbası veya Erzincan çorbası adıyla da bilinmektedir.

Erişte malzemeleri: 1 yumurta, 2 su bardağı un, tuz, su.

Bu malzemeler ile sertçe bir hamur yoğrulur, 10 dk. kadar dinlendirildikten sonra oklava ile 2-3 mm kalınlığında yufka açılır. Yufkalar erişte şeklinde kesilir. Taze veya kuru olarak kullanılabilir.

Köfte malzemeleri: 200 g kıyma, 1 tatlı kaşığı karabiber, biraz tuz.

Çorba malzemeleri: 250 g erişte, 1 kg yoğurt, 2 diş sarımsak, 100-150 g tereyağı, 1 baş soğan, kuru nane, kırmızıbiber, tuz ve su.

Hazırlanışı: Bir tencerede kaynamakta olan suya az tuz atılıp içerisine eriştelere eklenir. Bir taşım kaynamınca içerisine leblebi büyüklüğünde yuvarlanan köfteler katılır. Çorba pişmeye bırakılırken, diğer taraftan bir tavada tereyağında soğan pembeleşinceye kadar kavrulur ve nane ile kırmızıbiber eklenir. Pişmeye yakın bu karışım çorbaya eklenir ve ateşten alınır. Çorba ılık hale gelince koyu ayran kıvamına getirilen ve üzerine sarımsak eklenen yoğurt karıştırılarak eklenir. Üzerine biraz kuru nane ufalanıp servis edilir.

Fotoğraf 2: Kesme Çorba (Un çorbası=Erzincan Çorbası).

3.1.3. Kelecoş:

Malzemeler: Bir adet kurut, sırım, 150 g kavurma, 1 adet kuru soğan, 2 diş sarımsak, 100-150 g tereyağı, 1 yemek kaşığı salça.

Bu yemeğin ana malzemelerinden biri kuruttur. Kurut yapımı, sütün bol olduğu yaz aylarında üretilen yoğurtun kış aylarında da kullanılabilmesi için geliştirilen geleneksel bir yöntemdir. Buna göre yazın yapılan yoğurt torbalara doldurularak süzülür ve yumruk büyüklüğünde toplar halinde güneşte kurutulur. Kurut adı verilen bu kurutulmuş süzme yoğurt topları, kışın kullanılmak üzere kilerlerde askıda bekletilir. Sırım (kimi yörelerde siron, silor veya sinor olarak da bilinir) ise sac üzerinde pişirilen yufkanın yuvarlanarak silindir şeklinde kesilmesi ile elde edilir.

Hazırlanışı: Yemek yapımından belli bir süre önce kurut tencereye konular ve üzerine sıcak su ilave edilerek ayran kıvamına gelinceye kadar karıştırılır. Ezilmiş sarımsak da eklenerek bir müddet ısıtılır. Diğer taraftan eritilmiş tereyağı gezdirilen sırımlar fırında kızartıldıktan sonra üzerine daha önce hazırlanmış olan ılık kurut ayranı dökülerek yumuşaması sağlanır. Bir başka tavada yemeklik doğranan soğan tereyağında kavrulur, içine kavurma ve bir miktar et suyu ilave edilir. Bu karışımın sırımın üzerine dökülmesi ile kelecoş hazırlanmış olur. İsteğe bağlı olarak üzerine salça sosu da gezdirilebilir.

Fotoğraf 3: Kelecoş (Kaynak: Nursel'in Mutfağı).

3.2. Hamur İşleri

3.2.1. Babukko:

Babukko, Erzincan'da toplu ziyafet yemeklerinin vaz geçilmez lezzetlerindedir.

Malzemeler: 2 kg un, 1 litre süt, 2 yemek kaşığı sıvıyağ, 1 kâse yoğurt, 2 diş sarımsak, 3 yemek kaşığı tereyağı, hamur mayası, tuz.

Fotoğraf 4: Babukko

Hazırlanışı: Un, süt, sıvıyağ ve tuz katılarak katı bir kıvamda hamur yoğrulur. Yoğurma işi hamur kıvamına gelinceye kadar devam edilir. Buna hâsıl etmek adı verilir. Hamur bir süre dinlendirildikten sonra yuvarlak ekmek haline getirilerek geleneksel olarak tandırda veya fırınlarda kızarana kadar pişirilir. Piştikten sonra biraz soğumaya bırakılan ekmek, ele ile fındık veya leblebi büyüklüğünde ufalanır. Tereyağında 2 dk kavrulduktan sonra üzerine sulandırılmış sarımsaklı kurut veya yoğurt dökülür. Son olarak üzerine kızdırılmış tereyağı gezdirilerek servis edilir.

3.2.2. Erzincan Ketesi

Malzemeler:

Hamuru İçin: 250 g tereyağı, 1 fincan sıvıyağ, hamur mayası, 1 çorba kaşığı şeker, 2 su bardağı ılık süt, 2 yumurta (sarısının biri üstüne sürmek için ayrılacak), 1 tatlı kaşığı tuz, 3.5 su bardağı un.

İç harcı için: 250 g tereyağı, 2 su bardağı un, tuz (Günümüzde cevizli ve şekerli iç harçları da hazırlanmaktadır).

Fotoğraf 6: Erzincan Ketesi.

Hazırlanışı: Hamur malzemeleri ile mayalı, yumuşak bir hamur hazırlanarak yarım saat mayalanmaya bırakılır. Mayalanan hamur, yumruk büyüklüğünde bezelere ayrılır. Bezeler mantı yufkası kalınlığında açılarak üzeri hafifçe yağlandıktan sonra içerisine un, tuz ve tereyağının kavrulması sonucu elde edilen iç harçtan yaklaşık bir avuç dökülür. Yufkalar rulo haline getirildikten sonra kendi etrafında sarılarak daire şekli verilir. Üzerine yumurta sarısı sürülerek 180 derecedeki fırında üzeri kızarana kadar pişirilir.

3.2.3. Hamur Boranası/Borani:

Kesme Hamur Malzemeleri: 1 yumurta, 2 su bardağı un, tuz, su.

Bu malzemeler ile sertçe bir hamur yoğrulur, biraz dinlendirildikten sonra oklava ile açılır. Hamur bir müddet bekletildikten sonra, üçgen olacak şekilde kesilir. Taze veya kuru olarak kullanılabilir.

Borani Malzemeleri: 1 kâse üçgen kesme hamur, 1 kâse yoğurt, 1 yemek kaşığı tereyağı, sarımsak, pul biber, nane, tuz ve su.

Hazırlanışı: Bir tencerede kaynayan suya tuz ve azıcık sıvı yağ ilave edilerek kesme hamurlar içine dökülür. Hamur pişince süzülerek tabağa alınır. Üzerine sarımsaklı yoğurt ile pul biber ve tereyağıyla kızartılmış salça sosu ve nane dökülerek servis edilir.

Fotoğraf 7: Hamur Boranasi.

3.3. Tatlılar:

3.3.1. Dövmeç (Lök):

Malzemeler: Beyaz dut kurusu, ceviz içi.

Hazırlanışı: Geleneksel yapımında öncelikle beyaz dut kurusu değirmenlerde öğütülerek un haline getirilir. Bu dut unu içerisine ölçğine uygun bir şekilde ceviz içi katılarak dibeklerde uzun süre dövülür. Macun haline gelene ve iyice birbiriyle özdeşleşene kadar dövme işlemine devam edilir. Uygun kıvama geldiğinde bir tabağa veya tepsiye dökülerek dilimler halinde servis edilir.

Dövmeç (lök), geleneksel bir lezzet olmasının yanı sıra, Erzincanlılar için sosyo-kültürel açıdan da önemli bir yere sahiptir. Nitekim uzun kış gecelerinde aile bireylerinin, akrabaların veya arkadaş gruplarının dibek çevresinde toplanmasına ve koyu sohbetlerin yapılmasına vesile olmaktadır.

Erzincan'ın Merkez ilçesinde dövmeç olarak bilinen bu tatlı, Kemaliye ilçesinde lök olarak adlandırılır. Bu ilçede ticari üretimi de yapılmakta olup, lök üretilen atölyeye lökhane adı verilmiştir.

Fotoğraf 7: Dövmeç (Lök).

3.3.2. Kasefe:

Malzemeler: 500 g kuru kayısı, 1 su bardağı toz şeker, 100-150 g tereyağı, 250 g ceviz içi, su.

Hazırlanışı: Kuru kayısı (yörede yarım olarak da ifade edilir) ve şeker bir tencerede suyun içerisine dökülerek kayısılar yumuşayınca kadar yaklaşık 10-15 dk kaynatılır. Daha sonra kayısıların suyu süzülerek başka bir tavada kızartılan tereyağı içerisine dökülür. Burada 2-3 dk kavrulduktan sonra tabağa alınarak üzerine orta büyüklükte parçalanmış ceviz serpilerek servis edilir.

Fotoğraf 8: Kasefe (Kaynak: Ufuk Mutfakta).

3.3.3. Kesme Kadayıfı:

Hamuru için: 75 g ev tipi yoğurt, 300 ml tam yağlı süt, 1 yumurta, 85 ml bitkisel sıvıyağ, 4 damla limon suyu, 200 g erimiş tereyağı, 125 g ayçiçek yağı, 550 g sert beyaz buğday unu, kabartma tozu, karbonat, tuz ve çok az sirke.

İçi için: 1 kg ceviz içi.

Tepsileme ve pişirme aşaması için: 125 g ayçiçek yağı, 125 g eritilmiş tereyağı.

Şerbeti için: 1,2 kg toz şeker, 1,2 litre su, 4 damla limon suyu.

Hazırlanışı: Hamurun üretimi için tüm malzemeler karıştırılıp yaklaşık 35 dk yoğurularak çok sert bir hamur elde edilir. Hamur, 12 adet bezeye bölünür ve 20 dk dinlendirilir. Şerbetin malzemeleri karıştırılarak orta ateşte yarım saat kaynatılarak yoğun kıvamlı şerbet hazırlanır. Bezelerden 6 adedi, 45 cm çapında açıldıktan sonra yaklaşık 20 dk hafifçe kurutulur ve keskin bir bıçakla dökme kadayıf kalınlığında kesilir. Yağlanmış tepsiye yayılır ve üzerine iri kıyılmış ceviz içi dökülür. Kalan 6 bezeden aynı şekilde kesilen tel kadayıflar da cevizlerin üzerine yayılarak üst katman oluşturulur. Eritilmiş tereyağı sıvıyağ karışımı üste dökülür. Önceden 15 dakika 155 °C'ye ısıtılmış fırında 40 dk, üzeri kızarana kadar pişirilir ve pişirme sonrası 40 dk soğumaya bırakılır. Soğuduktan sonra üzerine sıcak şerbet dökülür ve şerbeti çekmesi için yarım saat beklenir. Erzincan Kesme Kadayıfı, 12x12 cm'ye dilimlenerek servis edilir.

Erzincan Kesme Kadayıfı, şerbet dökülmediği takdirde oda sıcaklığında 1 hafta, buzdolabında ise +4°C'de 3 ay muhafaza edilebilir (Türk Patent Enstitüsü, 2021).

Yapılan görüşmeler neticesinde çalışmada söz konusu edilen yöresel lezzetlerin hepsinin il genelinde bulunduğu ve belli aralıklarla yapıldığı anlaşılmıştır. Ancak hangi yöreye ait olduklarını veya ilk olarak hangi ilçede yapıldıklarını tespit etmek oldukça zordur. Bununla birlikte Güneş ve Alagöz (2012)

tarafından yapılan çalışmada kesme çorba, babukko, kelecoş, eşgili çorba ve kasefenin Üzümlü; hamur boranasının Çayırılı ve kesme kadayıfın Kemah ilçelerine ait olduğu ifade edilmiştir.

Fotoğraf 9: Kesme Kadayıf.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Erzincan asırlar öncesine dayanan zengin bir mutfak kültürüne sahip olmasına rağmen, bu zenginliğini il ekonomisine ve yöre halkına katkı sağlayabilecek bir yapıya dönüştürmeyi henüz yeterince başaramamıştır. Erzincan’da ticari hayata kazandırılmış tek geleneksel mutfak lezzetinin tandır ekmeği ve Erzincan ketesi olduğu söylenebilir. Nitekim günümüzde bu ürünler ildeki birçok unlu mamül işletmesinde üretilmekte ve geleneksel tadı özleyen Erzincanlılar tarafından yoğun ilgi görmektedir. 2016 yılında yapılan bir çalışmada, Erzincan’da günde yaklaşık 5000 adet ketenin üretildiği, gerek kete ve gerekse tandır ekmeği imalatında onlarca kişinin istihdam edildiği ve söz konusu üretim sürecinin birçok ailenin geçiminde önemli rol oynadığı ifade edilmiştir (Köksal, 2016:1006-1007). Bununla birlikte bu ürünler için coğrafi işaret alınması noktasında herhangi bir girişimde bulunulmamıştır.

Erzincan’ın coğrafi işaret tescili noktasında çevre illerin gerisinde kaldığı görülmektedir. Nitekim 2021 yılının Mayıs ayı itibarıyla Erzincan sadece 4 yöresel değeri için coğrafi işaret tescili almışken, bu sayı komşu iller olan Sivas’da 14, Erzurum ve Malatya’da 13, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun’da 10 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Erzincan’da yöresel değerleri tescil ettirme noktasında ilgili kurum ve kuruluşların daha fazla girişimde bulunması gerekliliği ortadadır. Bununla birlikte eldeki çalışmanın hazırlanma sürecinde Erzincan’ın önemli gastronomik değerlerinden biri olan kesme kadayıf ile ilgili coğrafi işaret tescil başvurusu kabul görmüş ve kesme kadayıfın şehrin 5. coğrafi işaretli ürünü olarak Erzincan’a özgü bir lezzet olduğu tescil edilmiştir (Türk Patent Enstitüsü, 2021).

Coğrafi işaret tescili almış ürünlerin il ekonomisine büyük oranda katkı sağladığı, şehrin tanıtımı ve bölgesel kalkınma açısından önemli işlevler yüklediği ortadadır. Örneğin Erzurum’un önemli gastronomik simgelerinden olan kadayıf dolmasının ildeki günlük üretimi 1 tonu bulmuştur. Bu üretimin önemli bir kısmı da il dışına pazarlanmaktadır (Köksal, 2016:1007). Bunun oluşturduğu istihdam ve tanıtım avantajı da düşünüldüğünde bölgesel kalkınma açısından önemi daha iyi anlaşılacaktır. Ayrıca sürecin gerekli tarımsal ürünleri üreten çiftçileri de olumlu yönde etkileyeceği ve kırsal kalkınma açısından da olumlu yansımaları olacağı düşünülebilir (Selwood, 2003:179).

Erzincan’ın gastronomik değerlerinin il ve yöre halkı ekonomisine katkı sağlayacak yapıya dönüştürülebilmesi için aşağıdaki öneriler dile getirilebilir:

- İlgili kurum ve kuruluşların yapacağı ödüllü yarışmalar ile Erzincan'ın yöresel gastronomik değerlerinin geleneksel haline en uygun olan yapılaş şekilleri belirlenmelidir.
- Elde edilen en güzel tarif veya tariflerin öğretileceği kurslar düzenlenmeli ve bu kurslara katılıp başarı ile tamamlayan kimselere ustalık belgesi verilmelidir.
- En uygun ve geleneksel tarif üzerinden coğrafi işaret tescil başvurusu yapılmalıdır.
- Günümüzde ulusal televizyon kanallarında yayınlanan yemek programlarına ev sahipliği yapmak ve Erzincan'ın yöresel lezzetlerinin bu programlarda tanıtımını sağlamak için girişimlerde bulunulmalıdır.
- Günümüzün önemli iletişim kaynaklarının başında gelen sosyal medya kullanılarak Erzincan gastronomisi ile ilgili etkin bir reklam ve tanıtım stratejisi uygulanmalıdır.
- Erzincan'ın yöresel gastronomik değerlerini tanıttak festival, şenlik vb. organizasyonlar tertip edilmelidir.
- İçerisinde yöreye özgü gastronomik unsurların da yer aldığı Erzincan amblem çalışması yapılmalı ve bu amblem bakır veya ahşap hediyelik eşyalara dönüştürülmelidir.
- Yöresel yemek ve tatlıların ticari üretimi için bölgesel veya ulusal destek kuruluşları aracılığı ile özel teşvikler oluşturulmalıdır.
- Restoran, pastane gibi işletmeler bu konuda bilinçlendirilmeli, Erzincan'ın yöresel lezzetlerini yapmaları ve pazarlamaları yönünde teşvik edilmelidir.
- Resmi kurum ve kuruluşlar tarafından verilen toplu yemeklerde Erzincan'ı ziyaret eden misafir ve turistlere yöresel yemekler ikram edilmelidir.
- Özellikle tatlı türlerinin paketlenme ve dayanıklılığı ile ilgili çalışmalar yapılmalı, Erzincan'ı ziyaret edenlere bu ürünleri paket olarak da satın alma imkânı sağlanmalıdır.

Belirtilen tanıtım, girişim ve yatırımların yapılmasıyla, Erzincan'ın yöresel gastronomik değerlerinin yerel ve bölgesel kalkınmaya hizmet edeceği ve Erzincan ekonomisine önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KATKI BELİRTME

Hem çalışmadaki verilere ulaşmamda yardımcı olan, hem de Erzincan'ın yöresel mutfak ürünlerinin ticari bir değer kazanması için çabalayan sektör temsilcilerinden Önder Ballı'ya teşekkür ediyorum.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- Aziz, A. (2011). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve teknikleri (6. Basım), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Başar, B. ve Silahşör, Y. (2019). Erzincan Yemek Kültürü, (Ed.) Akın, H., Erzincan 2019, Erzincan Valiliği Yayını, Uyum Ajans, Ankara.
- Birdir, K. ve Akgöl, Y. (2015). “Gastronomi Turizmi ve Türkiye’yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2): 57-68.
- Biol, N. ve Akpınar, E. (2009). “XIII ve XIV Yüzyıl Seyyahlarına Göre Deşt-i Kıpçak ve Türkistan’da Mutfak Kültürü”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2): 305-318.
- Bucak, T. ve Aracı, Ü. E. (2013). “Türkiye’de Gastronomi Turizmi Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (30): 203-216.
- Cömert, M. (2014). “Turizm Pazarlamasında Yöresel Mutfakların Önemi ve Hatay Mutfağı Örneği”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(1): 64-70.
- Çağlı, I. B. (2012). “Türkiye’de Yerel Kültürün Turizm Odaklı Kalkınmadaki Rolü: Gastronomi Turizmi Örneği”, MA Thesis, İstanbul Technical University Institute of Science and Technology, Department of Urban and Region Planning, Region Planning, İstanbul.
- Çalışkan, O. (2013). “Destinasyon Rekabetçiliği ve Seyahat Motivasyonu Bakımından Gastronomik Kimlik”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(2): 39-51.
- Çavuş, A. Işık, M. F. ve Yalçın, C. (2018). “Gastronomi Turizmi Çekiciliği Açısından Zigana Yöresi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(Özel Sayı): 3043-3057.
- Çevik, N. K. (1997). “Türk Mutfağının Akdeniz Mutfak Kültürünün Genel Özellikleri Yönünden Değerlendirilmesinin Önemi”, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Ankara: 194-199.
- Eren, S. (2007). “Türk Mutfağı ve Haccp Sistemi; Mutfak Profesyonellerinin Haccp Bilgilerinin Ölçülmesi”, I. Ulusal Gastronomi Sempozyumu, Antalya.
- Güler, S. (2010). “Türk Mutfak Kültürü ve Yeme İçme Alışkanlıkları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26: 24-30.
- Gündoğdu, G. (2006). Türk Hukukunda Coğrafi İşaret Kavramı ve Korunması, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Güneş, E. ve Alagöz, G. (2012). “Erzincan Yöresel Yemekleri”, (Ed.) Sağlık, E., Erzurum, Erzincan, Bayburt (TRA1 Bölgesi) İllerinin Yöresel Yemek Envanterinin Çıkarılması ve Kitaplaştırılması, Erzurum.
- Hall, C. M. & Sharples, L. (2003). “The Consumption Of Experiences Or The Experience Of Consumption? An Introduction To The Tourism Of Taste”, (Ed) Hall M., Food Tourism Around the World: Management of Development and Markets, Elsevier, Great Britain.
- Hegarty, J. A. & O’Mahony, G. B. (2001). “Gastronomy: A Phenomenon of Cultural Expressionism and an Aesthetic for Living”, *International Journal of Hospitality Management*, 20: 3-13.
- Kaya, F. ve Akpınar, E. (2017). “Kutadgu Bilig’de Türk Yemek Adabı ve Kültürü”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(21):335-348.
- Kazan, H. Oktay, F. ve Rençber F. (2009). “Yerel Üretimlerin Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Örnek Bir Uygulama”, 1. International Davras Congress, Isparta.
- Kızıldemir, Ö. Öztürk, E. Sarıışık, M. (2014). “Türk Mutfak Kültürünün Tarihsel Gelişiminde Yaşanan Değişimler”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(3): 191-210.
- Köksal, E. (2016). “Unutulmaya Yüz Tutmuş Yöresel Bir Lezzet-Erzincan İçin Ekonomik Bir Potansiyel: Kesme Kadayıf”, Uluslararası Erzincan Sempozyumu, Erzincan.

- Narın, M. ve İnanöz, N. (2016). “Yöresel Gıda Ürünlerinin Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Savaştepe/Sarıbeyler Üzerinde Bir Pilot Çalışma”, *International Journal of Social and Economic Sciences*, 6 (2): 81-88.
- Nefis Yemek Tarifleri, <https://www.nefisyemektarifleri.com/erzincan-yoresinden-eksili-corba/>, (13.05.2021).
- Nursel'in Mutfağı, <https://www.showtv.com.tr/yemek-tarifleri/yoresel-yemekler/172683-erzincan-mutfagindan-kelecos>, (15.05.2021).
- Orhan, A. (2010). “Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde Coğrafi İşaretlerin Kullanımı: İzmit Pişmaniyesi Örneği”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2): 243-254.
- Orhan, F. (2019). *Kültürel Coğrafya Özellikleri ve Turistik Potansiyeli Açısından Geleneksel Artvin Evleri*, Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara.
- Scarpato, R. (2003). “Gastronomy As A Tourist Product: The Perspective Of Gastronomy Studies”, (Ed.) Hjalager A. & Richards G., *Tourism and Gastronomy*, Routledge.
- Selwood, J. (2003). “The Lure of Food: Food As an Attraction in Destination Marketing in Manitoba, Canada”, (Ed) Hall M., *Food Tourism Around the World: Management of Development and Markets*, Elsevier, Great Britain.
- Sınai Mülkiyet Kanunu, (2017). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6769.pdf>, (01.07.2021).
- Sormaz, Ü. Akmeşe, H. Güneş, E. ve Aras, S. (2016). “Gastronomy in Tourism”, *Procedia Economics and Finance*, 39: 725-730.
- Sünnetçioğlu, S. Can, A. ve Durlu-Özkaya, F. (2012). “Yavaş Turizmde Coğrafi İşaretlemenin Önemi”, 13. Ulusal Turizm Kongresi, Antalya.
- Şen, N. ve Silahşör, Y. (2018). “Gastronomi Turizmi Kapsamında Erzincan İli Yiyecek İçecek İşletmelerinde Sunulan Yöresel Yemekler Üzerine Bir Araştırma”, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(1): 414-429.
- Toksöz, D. ve Aras, S. (2016). “Turistlerin Seyahat Motivasyonlarında Yöresel Mutfağın Rolü”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 4(1): 174-189.
- Töre Başat, H. Sandıkçı, M. ve Çelik, S. (2017). “Gastronomik Kimlik Oluşturmada Yöresel Ürünlerin Rolü: Ürünlerin Satış ve Pazarlanmasına Yönelik Bir Örnek Olay İncelemesi”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2): 64-76.
- Türk Patent Enstitüsü, (2021). <https://ci.turkpatent.gov.tr/anasayfa>, (05.05.2021).
- Türk Patent Enstitüsü, (2021). <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografisi-isaretler/detay/2543>, (16.06.2021).
- Türköz Bakırcı, G. Bucak, T. ve Turhan, K. N. (2017). “Bölge Gastronomi Turizmi Üzerine Yöresel Ürün Festivallerinin Etkisi: Urla Örneği”, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2): 230-240.
- Ufuk Mutfakta, <http://www.ufukmutfakta.com/2018/07/kasefe-erzincan-tatlisi.html>, (20.05.2021).
- Yelegen, S. (2015). *Erzincan Mutfak Kültürü ve Yemekleri*, CB Matbaacılık, İstanbul.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2011). (8. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

EXTENDED SUMMARY

Anatolia hosted many civilizations throughout history, and has a rich cultural accumulation and diversity. One of the most important components of this cultural mosaic is food and culinary culture. However, in the globalizing world, as in many areas, popular culture has begun to dominate the field of gastronomy. Nevertheless, in recent years, the interest in local products has increased and the awareness towards their protection is rising. The most rational way to achieve this is to bring these values to tourism.

Branding is one of the most important goals of tourism. Competitive touristic regions want to stand out with their various brand values. Especially cities with similar tourist attractions are in an effort to complete the branding process and be recognized as a brand city. One of the best ways to do this is to be known for local products. Local food products attract a lot of attention in gastronomic tourism. Gastronomic tourism covers the travels for a food product, as well as the production and preparation processes of that product. In this context, a product that tourists cannot taste elsewhere attracts attention, and tourists tend to identify that place with that product. Thus, a status called geographical indication, emphasizing the connection of a product with the geography in which it emerged, has been developed.

Erzincan, which has been on important trade and migration routes since history, is a city with a rich potential regarding food and culinary culture. This rich heritage, which has been passed down from generation to generation, is unfortunately on the verge of being forgotten. In this study, suggestions were made in terms of what should be done in order to evaluate Erzincan within the scope of gastronomic tourism by introducing the original local culinary culture elements to give a brand value to the city. In the study, in which qualitative research methods were used, information was obtained by using the interview technique, especially from the elderly people who have knowledge about the culinary culture of the city. By supporting the data with the literature, local food products that can be evaluated with regards to gastronomic tourism in Erzincan have been determined.

It is thought that products such as cutting shredded wheat in syrup, flaky pastry, noodle soup, dough borani, babukko, kelecös, sour soup, kasefe dessert and dövmeç (lök) in Erzincan are unique to the region and these may be effective in giving the city a brand value. In this context, it is important to promote these products and to register them with a geographical indication application that they are unique to the region. In addition, it is essential to make informative and encouraging initiatives for the businesses that carry out their activities on food to manufacture the aforementioned products in the region and to include them in the economy. With the inclusion of these products in the gastronomic tourism of Erzincan, it is expected that many sectors, from the farmer families producing the agricultural products used in these dishes to the businesses that market them, will be revived, and therefore an important step will be taken towards regional development.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-Özel Sayı (20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi- E-ISSN-2148-9289)

**PANDEMİ SÜRECİNDE KÖYE DÖNÜŞ; KIRSALIN EKONOMİK VE
KÜLTÜREL YAPISINDA YAŞANAN GELİŞMELER, ARTVİN ÖRNEĞİ**

Return to the Village During the Pandemic; Developments in the Economic and
Cultural Structure of the Rural, Example of Artvin

LEMAN ALBAYRAK

Doktorant, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı

PhD Candidate, Ondokuz Mayıs University, Institute of Graduate Studies, Department of Geography

eraalbayrakleman@gmail.com

0000-0001-6944-3852

Atf/©: ALBAYRAK, Leman(2021), "Pandemi Sürecinde Köye Dönüş; Kırsalın Ekonomik Ve Kültürel Yapısında Yaşanan Gelişmeler, Artvin Örneği", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 2021,Özel Sayı, ss. 63-75

Citation/©: /©: ALBAYRAK, Leman(2021), "Return to the Village During the Pandemic; Developments in the Economic and Cultural Structure of the Rural, Example of Artvin ", *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 2021, Special Issue, pp. 63-75

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *07.03.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *10.10.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *63-75*
Doi : *10.46790/erzisosbil.961933*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

PANDEMİ SÜRECİNDE KÖYE DÖNÜŞ; KIRSALIN EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISINDA YAŞANAN GELİŞMELER, ARTVIN ÖRNEĞİ

Return to the Village During the Pandemic; Developments in the Economic and Cultural Structure of the Rural, Example of Artvin

LEMAN ALBAYRAK

Öz:

Bu çalışmada, Artvin'den büyük kentlere göç etmiş Artvinlilerden, Covid-19 pandemisi etkisiyle Artvin ili kırsalına dönüş yapan nüfusun köy ve kasabalardaki etkileri kültürel ve ekonomik yönüyle incelenmektedir. Kırsala dönenlerin faaliyetleri; tarım, kırsal meskenler, arazi kullanımı ve kültürel değerler üzerinden yorumlanmaktadır. Çalışma, 15 Nisan 2020-10 Eylül 2021 tarihleri arasında, Artvin ilinin Yusufeli, Şavşat ve Ardanuç ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Veriler, yerinde gözlem ve köylerine dönen 12 kişi ile yapılan mülakatlar ile elde edilmiştir. Bulgulara göre bu nüfus; buğday tarımı, arıcılık, yeni meskenlerin inşası, unutulmaya yüz tutan üretim geleneklerinin canlandırılması ve kooperatifleşme gibi süreçlerde etkili olmuştur. Pandemi koşulları nedeniyle büyükşehirlere dönmek istemeyenler, kış dönemini geçirmek için ilçe merkezlerinde ev kiralama yoluna gitmiştir. Kırsala dönen nüfusun, yerleştikleri köy ve kasabalarda dört mevsim yaşamaları ise alt yapı hizmetleri, sağlık, ulaşım ve barınma koşullarının iyileştirilmesi durumunda mümkün olacağı ön görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsala Dönüş, Pandemi, Artvin

Abstract:

In this study, Artvin residents who migrated from Artvin to big cities, because of the effect of the Covid-19 pandemic the effects of the population returning to the rural areas of Artvin in the villages and towns are examined in terms of their cultural and economic aspects. Activities of those returning to rural areas; It is interpreted through agriculture, rural dwellings, land use, and cultural values. This study was carried out between 15 April 2020 and 10 September 2021 in Yusufeli, Şavşat and Ardanuç districts of Artvin province. The data were got by on-site observation and interviews with 12 people who returned to their villages. According to the findings, this population; wheat farming, beekeeping, construction of new dwellings, it has been effective in processes such as the revival of production traditions that are about to be forgotten and cooperatives. Those who do not want to return to metropolitan cities because of pandemic conditions. In order to spend the winter period, he rents a house in the district centers population returning to the countryside. It is foreseen that it will be possible for them to live in the villages and towns where they settled in all four seasons if the infrastructure services, health, transportation and accommodation conditions are improved.

Keywords: Back to the Countryside, Pandemic, Artvin

1. GİRİŞ

İnsan yaşamını çok yönlü etkileyen Covid-19 gibi küresel çaptaki salgınlar ile büyük şehirlerin itici etkileri birleştirildiğinde özellikle kendilerini ekonomik yönden güvence altına almış belli yaş üstü kişilerin daha fazla riskle karşılaşmamak için daha güvenli yer arayışları artmaktadır. Türkiye, bu arayış karşısında yeni yaşam, gıda üretim ve temini alanları bakımından elverişli koşullara sahiptir. Çünkü 1950’li yıllardan itibaren başlayan, 1990’larda en üst seviyeye çıkan kırdan kente göç sürecinin üzerinden henüz tam olarak bir kuşak bile geçmemiştir. Bu durum mevcut şehirli nüfusun büyük kısmının kırlarla (çıkış yaptıkları köy ve kasabalarla) bağlarının devam etmesinde etkili olmaktadır.

Pandemi sürecinde getirilen kısıtlamalar sosyal, ekonomik, kültürel faaliyetleri ve insan yaşamını olumsuz etkilemiştir. Bu süreç; gıda fiyatlarında dalgalanmalar, yoksulluk, artan enerji ve girdi maliyetleri, sağlıklı gıda temini olanağı, piyasa sistemlerinin oluşturduğu belirsizlikler gibi nedenlerle birlikte insan davranışları üzerinde daha da etkili olmuştur. Küresel salgınlar, etkileri ve sorunlar açısından üzerinde araştırmaların arttığı konulardır (Akengin ve Dölek, 2018). Brennan’a (1999) göre, önümüzdeki on yıllar içinde gelişmekte olan ülkelerdeki şehirlerin nüfusları büyük oranda yoksullukla, çevresel bozulmalarla ve çeşitli hastalıklardan zarar görecektir. Gelişmekte olan ülke şehirlerinde hastalık ortaya çıkması dünya çapındaki salgınlarla sonuçlanacaktır. Bu gelişmeler nüfusun ilgi ve ihtiyaçlarında köklü değişiklikler oluşturabilecektir. Bununla ilişkili olarak yerel halkların, ülkelerin özellikle sağlık ve gıda üretiminde kendi kendine yeterliliği daha da önem kazanmaktadır. İnsanların temel ihtiyaçları olan gıda, güvenlik, sağlıklı yaşam ve aile bağının bu tür riskler karşısında en az etkileneceği bir ortam arayışı gelişmektedir. Dolayısıyla geçimlik düzeyde bir hayat, doğaya ve kültürel değerleri ön plana çıkaran bir yaşam tarzına yönelim söz konusudur.

Kırsal alanlar, Coğrafya biliminde birçok araştırmacı tarafından çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Kırsal alan, kentin dışındaki tüm alanları kapsamakta olup, kentin ekonomik faaliyetlerinin (sanayi ve hizmetler sektörü) dışında, şehir ve kasabalara göre fonksiyonları gelişmemiş, doğal ortam içinde yalın özelliğe sahip, belediye örgütü bulunmayan; geçim tipi, toprağa ve hayvancılığa dayalı olan, halkın geleneksel yaşam tarzını devam ettirdiği yerlerdir (Tekeli, 2016; Tekeli ve Erder, 1978; Şahin, 2009:111; Özçağlar, 2011). Kırsal kesime olan göçün boyutları, şehirlerden dönüşlerin kırsal yapıya etkisi birçok çalışmada incelenmiştir. Köprucük Köyü’ne (Muş-Varto) gerçekleşen tersine göçün incelendiği bir çalışmada birtakım tespitlerde bulunulmuştur. Bu örnekte, 2000’li yıllardan sonra yaşanan tersine göç ve yeni ihtiyaçlar doğrultusunda köy yolları yeniden bakımlı hale getirilmiş, su arkları yeniden kullanıma açılmış, tarlalar yeniden ekilmeye başlanmış ve yetiştirilen tarım ürünlerinde çeşitlilik artmıştır. Büyükbaş hayvancılık neredeyse yok olma noktasına gelmesine rağmen tersine göç ile canlanmış, arıcılık faaliyetleri yeni ekonomik uğraşılardan biri haline gelmiştir. Yaşlı nüfus yanında genç nüfus oranı da artmıştır (Gümüş vd., 2013). Bu çalışma ile tersine göçün daha önce terk edilen yaşam alanlarını yeniden yapılandırabildiği belirtilmiştir. Bir diğer çalışmada, Sinop’un Boyabat ilçesine bağlı Bağlıca köyünden göç etme nedenleri ve göç edenlerin sonraki dönemlerde köylerini ziyaret etmelerinde etkili olan faktörler analiz edilmiştir. Göç edenlerin %52’si köyü yılda en az iki kez ziyaret etmekte ve %45’i köye gittiğinde 15 gün kalmaktadır. Çalışmada, şehirlerden köylere göçün ortaya çıkardığı yeni durumlar üzerinde durulması ve muhtemel sonuçların analiz edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Aydoğdu ve Bakırcı, 2020).

Gıda, sağlık, ulaşım gibi başlıca ihtiyaçların karşılanabildiği, doğal ortamların bulunduğu, tarım alanlarının mevcudiyeti ve benzeri potansiyele sahip kırsal alanlar, insanlar için hayatlarını sürdürebilecekleri alternatif yaşam alanlarını oluşturmaktadır. Bu durumda, kırsal alanların mevcut nitelikleri ile kentlerden dönüş yapan nüfusun kırsaldan beklentileri ve bu alanlara etkilerinin ne şekilde olacağı önem kazanmaktadır. Kentte yaşanan ekonomik sorunlar, kültürel uyumsuzluk ve sosyal gelişmişlik düzeyine uyum sağlayamama gibi nedenler tersine göçe eğilim gösterilmesinde etkilidir (Kuyper, 2008). İşsizlik ve geçim sıkıntısının kaygı oluşturması, birçok yeni bir iş bulamaması tersine göçü tetikleyen önemli nedenler arasındadır (İslamoğlu vd., 2014). Kentten köy ve kasabalara giden insanlar ise geleceğin toplumsal dinamiklerini gerçekleştirebileceği gibi özellikle kentsel düşünce, yenilikler, tutum ve değerler köylerin kalkınmasında önemli rol oynayacaktır (Tezcan, 1989:42). Geriye dönüş yapan nüfus, kentte edindikleri becerilerle döndükleri mekânda “yenilik öncüleri” olarak

görülebilmektedirler. Ancak gittikleri mekânda elde edilen becerilerle dönüş yapılan mekândaki ihtiyaçlar uyumsuz olursa o zaman uyum sorunu yaşanabilmektedir (King, 1986).

Covid-19 pandemi sürecinde kırsal alanlar, çeşitli yönleriyle gündeme gelmektedir. Pandemi süreci; düşük finansal kaynaklar, kolay erişilebilir olmayan sağlık hizmetleri gibi nedenlerle kırsal alanları tehdit etmektedir. Diğer taraftan kırsal alanlar, sosyal mesafenin korunması ile doğaya, kültür ve doğa temelli rekreasyon faaliyetlerine erişim kolaylığı sayesinde daha iyi günlük yaşam koşullarıyla karakterize edilen güvenli yerler olarak kabul edilir (De Luca et al., 2020). Covid-19 süreci; insanın doğal ortama ihtiyacını daha önemli hale getirmektedir. Doğa ile iç içe olan yaşam alanları, insan sağlığı ile ekosistemler arasındaki bağlantılara dair farkındalığı artırmaktadır. Bununla ilişkili olarak karantina döneminde, rekreasyonel kullanım, yerleşim alanları, şehir parkları, ormanlık alanların kullanımına dair araştırmalar yapılmıştır (Venter et al., 2020). Yerel güvenli gıda üretimi ve dağıtımı, sosyal mesafenin mümkün olması ve daha önce pek değer verilmeyen erişilebilir açık kamusal alanların yaygınlaştırılması, yoğun nüfuslu şehirlerde küçük apartman dairelerinde yaşayan insanlar tarafından giderek daha fazla kabul görmektedir (Venter et al., 2020).

Covid-19 pandemi sürecinde de kırsala sonradan yerleşen nüfusun ihtiyaçları, beklentileri, hedefleri doğrultusunda kırsal unsurların yapısında birtakım değişikliklerin yaşanması muhtemeldir. Kırsal kesimin mevcut potansiyel kaynaklarından sürdürülebilir şekilde faydalanılması, kırsal mirasın yaşatılması nüfus varlığı ile ilişkidir. Nitekim kırsal göçün, kıt kaynaklara sahip kırsal alanlar üzerindeki nüfus baskısını hafiflettiği düşünülse de, göç aynı zamanda toplumu en yetenekli ve karar vermede etkili olabilecek kişilerden yoksun bırakmaktadır (Benedict, 1971).

Covid-19 pandemi süreci, emekliliklerinin ardından kırsala yerleşme, köy ve kasabalarına dönme planı olanların bu kararını erken uygulama yönünde etkilemektedir. Pandemi sürecinde nüfusun faaliyetlerinin sınırlandırılmasıyla doğal alanlara, sağlıklı gıdaya yönelim olması muhtemeldir. Bu durum, Artvin ili örneğinde gözlenmiştir. Artvin ili, her dönemde göç alıyor olmakla birlikte, verdiği göç daha fazla gerçekleşmekte, bir başka deyişle, net göç negatif değerler göstermektedir (TÜİK, 2020). Bu durum, ekonomik ve sosyal kısıtlılıklar nedeniyle ilden yaşanan göçlerin hâlâ devam ettiğini, ancak eskiden göç etmiş olanların da özellikle emekli olduktan sonra memleketlerine geri dönüş yaptığını kanıtlamaktadır (Doğanay ve Orhan, 2014:13). Bu niteliklere sahip olan Artvin'e nitelikli ve aktif yaşlı nüfusun dönüş yapmasıyla kırsalda gelişebilecek dinamikler olabilecektir.

Bu bağlamda bu çalışmada, Covid-19 pandemi süreci ve bu dönemdeki koşulların etkisiyle Artvin ili kırsalına dönen kişilerin ekonomik ve kültürel ögelere etkisi incelenmektedir. Nitekim Covid-19 pandemisi, ekonomik yönden kendini güvence altına almış kır kökenli şehirsiz nüfusun tekrar kırlara dönmesinde itici bir rol oynamaktadır. Günümüzde kentten kıra göç şeklinde cereyan eden bu olay, Artvin kırsalına dönen ve yerleşen kişilerin ekonomik faaliyetlerinde gözlenmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, nüfusu etkileyen bu tür olaylarda kırsalın mevcut ve gelecek durumu için öngörü sağlamak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, Covid-19 sürecinin tetiklemeyle köy ve kasabalarına dönüş yapan Artvinli nüfusun kırsal ile ekonomik, kültürel etkileşimi incelenmektedir. Araştırma sahasını, Artvin iline bağlı Yusufeli, Ardanuç ve Şavşat ilçeleri oluşturmaktadır. Bu yerleşmelerin seçilmesinde, araştırmacının 2019-2021 yılları arasında kırsala dönenlerin bu yöredeki faaliyetlerine tanık olması; covid-19 sürecinin etkisiyle doğal gıdaya verilen önemle tekrar canlandırılan tarımsal uygulamaların tespiti etkili olmuştur. Araştırma konusu içinde, Artvin ili kırsalına dönenlerin tarımsal üretimi, kırsal meskenler, edindikleri şehir tecrübesine göre kırsal alanda önderlik etmede aktif olmaları, kırsal potansiyeli görüp değerlendirme ve kırsal harekete geçirebilecek yeni örgütlenme biçimleri yer almaktadır.

Bu bağlamda çalışma şu alt başlıklar altında incelenmiştir;

- Kırsala dönenlerin kırsal ekonomideki üretim biçimlerine etkisi ve yeni örneklerin denenmesi,
- Barınma ihtiyacı doğrultusunda kırsal meskenlerin kullanımı ve yeni ev inşalarında pandemi gibi koşulların göz önünde bulundurulması geleneksel meskenlerin örnek alınması,

- Arazi kullanımına dair sorunlar ve kıra dönenlerin beklentileri.

Çalışmanın bulguları; 15 Nisan 2020-10 Eylül 2021 tarihleri arasında, Artvin ilinin Yusufeli, Şavşat ve Ardanuç ilçelerinde yapılan arazi çalışmalarına dayanmaktadır. Veriler, arazi çalışmaları ve araştırma sahasında yüz yüze yapılan görüşmelerle elde edilmiştir. Görüşme soruları yarı yapılandırılmış olarak hazırlanmıştır. Katılımcıların 5'i kadın 7'si erkek olup yaşları 54-78 aralığında değişmektedir. Elde edilen bulgular tasnif edilip betimsel olarak yorumlanmıştır. Kırsala göçlerin etkisinin çeşitliliği ile yerleşmelerin farklı coğrafi ve kültürel özelliklere sahip olmasının etkisiyle, nitel araştırma yöntemlerinde başvurulan amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntem, olay ve olguların keşfedilmesi, açıklanması ve derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışmanın temel sorularını şunlar oluşturmaktadır:

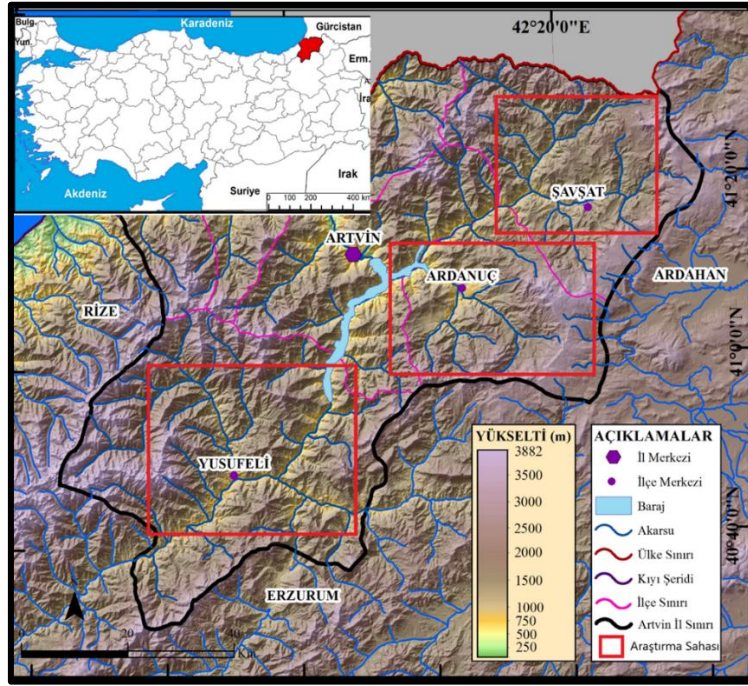
- Köye dönüş yapanlar hangi tarımsal faaliyetlerle uğraşmaktadır? Neden bu geçim tipleri tercih edilmiştir ve bunun kırsala etkileri ne yöndedir?
- Pandemi sürecinde sağlıklı yaşam ve sağlıklı gıda üretiminin önemini daha da anlaşılması yereldeki tarımsal üretimi nasıl etkilemiştir? Gıda üretim sürecinde yerel tarımsal bilgiye ihtiyaç duyulmuş mudur?
- Köye dönüşün kırsal meskenlere etkisi nasıl olmuştur? Kırsalda yeni yapılaşma, konut yetersizliği ya da düzensiz yapılaşma, mimari degradasyon görülmekte midir?
- Geleneksel meskenler, pandemi gibi koşullarda sağlıklı ve işlevsel evlerin tasarlanmasında örnek olabilir mi?

Çalışma, kırsal alanların coğrafi özellikleri ile günümüz dünyasında meydana gelen değişimler karşısında nüfusun nasıl hareket ettiğini göstermesi bakımından bir örnektir. Çalışma sonuçları, insan yaşamını olumsuz etkileyen muhtemel riskler durumunda kırsal alanların koruma-kullanımının nasıl gerçekleştiği ve muhtemel sorunların neler olabileceğine dair öngörüler sağlamaktadır.

3. ARAŞTIRMA SAHASI

Araştırma sahası, Doğu Karadeniz Bölümü'nde bulunan Artvin ilinin Yusufeli, Ardanuç ve Şavşat ilçelerini kapsamaktadır (Şekil 1). Bu yerleşim birimleri Okçular Çayı Havzası ve Orta Çoruh Havzası'nda yer almaktadır. Artvin ili, 41° 09' - 42° 26' doğu boylamları ile 40° 35' - 41° 32' kuzey enlemleri arasında olup kuzeybatısında Karadeniz, batısında Rize, güneyinde Erzurum, doğusunda Ardahan illeri ve kuzeyinde Gürcistan ile çevrilidir.

Şekil 1: Artvin İlinin Lokasyonu.

Orta Çoruh Havzasında bulunan Yusufeli, kuzeyinde Artvin Merkez ilçe, kuzeybatısında Rize'nin Çamlıhemşin, doğusu ve güneyinde ise Erzurum'un Oltu, Olur, Uzundere ve İspir ilçesi ile sınırdır. Dağlık bir topoğrafya üzerinde yer alan Ardanuç ilçesi, güney-güneydoğu yönünden Yanlışçam Dağları, doğusundan Çadır Dağı (3050 m), kuzeybatı yönünden ise Karçal Dağları (3431 m) çevrelemektedir. Şavşat ilçesinin batısında Artvin Merkez ilçe ve Borçka, doğu ve güneydoğusunda Ardaahan ili Posof ve Hanak ilçeleri, güneybatısında Ardanuç, kuzeyinde ise siyasi sınır oluşturduğu Gürcistan-Acara Özerk Türk Cumhuriyeti bulunur.

Artvin yöresinde kırsal ekonomi tarım, hayvancılık, arıcılık, ormancılık faaliyetlerine dayalı olup son yıllarda turizm sektörü gelişme göstermektedir. Yöredeki geçim şekilleri vadi tabanlarındaki alçak yerleşmelerden yüksek kesimlere kadar çeşitliliğe sahiptir. Artvin nüfusu 2019 yılı itibarıyla 174.010 kişiden oluşmaktadır. Artvin nüfusuna kayıtlı olan toplam 301.457 kişi başta Bursa, İstanbul, Kocaeli gibi büyükşehirler olmak üzere Türkiye'nin farklı şehirlerinde ikamet etmektedir. Artvin dışında yaşayan bu nüfustan, pandemi koşullarının etkisiyle köy ve kasabalarına dönenler aynı zamanda tersine göçe dâhil olmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Kırsala Dönüşlerle Birlikte Tarımsal Faaliyetlerde Görülen Gelişmeler

Şehirlerde iken pandemi koşullarının getirdiği sosyal mesafe uygulaması, sağlıklı beslenme için uygun gıda temininin güçlüğü ve alışveriş kısıtlılığı gibi etkenler köylere dönüşü tetikleyen unsurlar arasındadır. Bu durumu gerekçelerinden biri olarak belirten ve Yusufeli ilçesinin Balcılı köyüne dönüp yerleşen iki kişi, azalan geleneksel meyveciliğin tekrar devamını ve geleneksel bilginin kayıt altına alınmasını amaçlamıştır. Söz konusu köye dönenlerin, köyünde araştırmalar yaparak tarım kültürünü yaşatmaya çalıştığı tespit edilmiştir. Balcılı köyünde geçmişten beri bağcılık yapılmakta, üzüm geleneksel olarak işlenmekte ve muhafaza edilmektedir. Köyün göç vermesi sonucu, buraya özgü tarımı ve gıda işlemeyi sürdüren kişi sayısı azalmıştır. Köyüne yerleşen bu çift; geleneksel üzüm hasadı şenlikleri (kağos), üzüm şırası elde etme, üzüm pekmezi yapımı, kullanılan yerel araç gereçler, burada yetiştirilen ve "Kvirta" adıyla bilinen üzüm hakkında köylüleriyle görüşerek öğrendiklerini sosyal medya aracılığıyla duyurmuş ve bu vesileyle hemşehrilerine köye dönüş çağrısı yapmıştır.

Tarımsal faaliyetlere ilişkin bir diğer örnek ise kooperatifleşme hareketidir. Yusufeli ve Ardanuç ilçelerinde tespit ettiğimiz bu örneklerde 2020 yılında köy ve kasabalarına dönenler, kooperatif kurma

yoluyla tarımsal üretimi devam ettirme ve ek gelir elde etme amacı taşımaktadır. Kooperatiflerin kurulması belli bir süreç gerektirmektedir. Ancak pandemi döneminden önce, kooperatifin kurulmasına önderlik edenlerin Bursa ve İstanbul'da ikameti boyunca buradaki hemşehri dernek ve kooperatiflerinden fikir alışverişi içinde olmalarının bu süreci hızlandırdığı ifade edilmiştir. Bu kooperatiflerde kadın ve erkeklerin iş birliğiyle bahçelerde yetiştirilen ve doğadan toplanan meyveler marmelat, reçel, pestil, küme gibi çeşitli gıdalara dönüştürülmektedir. Kooperatifleşme aynı zamanda dört mevsim köyde yaşayıp tarımda çalışan diğer kadınların da el emeğinin değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Yusufeli ilçesindeki örnekte, 2020 yılının başlarında Kılıçkaya Köyüne yerleşen banka emeklisi Ayşe Katkat'ın teşvikiyle ve köyde yaşayan diğer kadınların önderliğinde "Kılıçkaya kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifi" kurulmuştur. Kooperatif kurulmasına öncülük eden aile İstanbul'da yaşadığı süreçte, Artvinlilerin oluşturduğu bir gıda tüketim kooperatifini tanıma ve kooperatifin işleme sürecini yakından takip etme imkânı bulmuşlardır. Bu süreçte doğal ve yerel gıdaya olan rağbet de göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu kooperatif, sosyal medya hesabından hemşehrilerine ulaşmakta ve amaçlarını şu açıklama ile belirtmektedir: "Artvin İli Yusufeli İlçesi'ne bağlı Kılıçkaya Köyünün kalkınmasına yönelik olarak, 21.08.2020 itibarıyla kurulmuş olan SS. Kılıçkaya Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi'nin ve faaliyetlerinin sosyal medyada tanıtımı, üye ve hemşehrileriyle iletişimini sağlamak, üyelerini sağlıklı doğal gıda üretimi ve tüketimi, yöresel bitki ve ürünler, yöresel tarım-hayvancılık, arıcılık, doğa ve çevre vb. konularda bilgilendirme amacı taşımaktadır." Yusufeli'nde yetiştiriciliği gittikçe azalan buğday, tekrar atalık tohumlardan yetiştirilmeye başlanmıştır. Buna paralel olarak tahılın öğütülmesi için köydeki bir su değirmeni onarılmıştır. Kılıçkaya kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifi, Çoruh vadisinde yetiştirilen çeltik (Revan pirinci) ekimini yaparak, Yusufeli Baraj suları altında kalacak arazileri (Söllek mevki) son kez işlemektedir (Albayrak ve Yılmaz, 2021).

Şekil 2: Kılıçkaya Köyünde 2020 Yılından İtibaren Kooperatifleşme İle Tarımsal Üretim Sürdürülmektedir.

Fotoğraf: A.Katkat

Kırsala dönenlerin yerel ekonomideki üretim biçimlerine etkisi, sahada yeni örneklerin denenmesi ile de ilişkilidir. Bu ise şehirde kazanılan birikimin gidilen köyde uygulamaya konması ve şehir ortamında gerçekleştirme fırsatı olmayan hobilerin, el sanatlarının, geleneksel geçim tiplerinin kırsalda uygulanması şeklindedir.

Tarımsal üretimle ilişkili bir diğer örnek Şavşat ilçesinde tespit edilmiştir. Şavşat ilçesine bağlı Çavdarlı köyüne 2020 yılında dönen bir memur emeklisi Mustafa Faruk Altun, bu süreçten şu şekilde bahsetmektedir: “Çalışma hayatımı sonlandırıp çok sevdiğim, doğduğum toprakların âdeta geri çağırmasıyla memleketime döndüm. Köyümde yöre ekonomisine katkıda bulunmak, diğer köylülerimi üretim sürecine katmak için döl buğdayı ekimi yaptık. Ata tohumu buğday üretiminin ikinci senesindeyiz. Çok kurak bir sene olmasına rağmen 2020 sonbaharında ekilen tohum, kar suları ile yine de beslenebilmiş.” Elde edilen buğdayın aile ihtiyacını karşılamasının yanında talep edenlere satışı yapılmıştır.

Araştırma sahasında, kırsala dönüşün etkisiyle görülen bir diğer örnek arıcılık ile ilgilidir. Artvin’de arıcılık modern arıcılık yanında geleneksel olarak da sürdürülmektedir. Geleneksel arıcılıkta kovan ve arıların yabani hayvanlardan korunması için mücadele edilmektedir. Artvin ilinde geleneksel arıcılık, doğa koşullarına bağlı olup bitki örtüsünden istifade edilmesine karşın fauna özellikleri nedeniyle birtakım riskleri bulunmaktadır. Kovanlar yüksek kayalıklara, uzun ağaç gövdelerine yerleştirilerek aylardan uzak tutulmaya çalışılmaktadır. Şavşat ilçesine bağlı Aşağısüles köyüne dönen bir aile ise yöredeki arıcılıktan farklı bir yöntem denemeye başlamıştır. Yöredeki arıcılıkta fenni kovanlar genellikle açık alanda ve yerden yüksek iskeleler üzerinde dizili şekildedir. Ancak bu yöntemde aile, kendi çayırları üzerinde inşa ettikleri “arı evi” içine kovan yerleştirerek sezon boyunca kovanları dış koşullara karşı korumaya çalışmaktadır (Şekil 3). Nitekim bu durumda, arı kovanlarını sürekli takip etme, bir yerden başka yere aktarma, rüzgâr ve yağmurdan kovanları koruma gibi iş gücü gerektiren işlere gerek kalmamaktadır.

Şekil 3: Şavşat İlçesine Bağlı Aşağısüles Köyünde Arıcılık Faaliyetlerinde Yeni Örnekler Denenmektedir.

Arıcılık yanında, evlerin çevresindeki bostanlarda sebze ve meyve yetiştirilmektedir. İşgücünün yettiği kadarıyla ekim dikim yapılması, hem ailelerin doğal gıda temini hem de maddi tasarruf ile ilişkilidir. Emekli aylıklarının geçim için yetersiz olduğu ve ek kazanç için tarımsal faaliyetlerin sürdürülmek istendiği belirtilmiştir. Nitekim emekliler, “şehirden uzaklaşıp köye döndüğümüz için buradaki fırsatları gücümüz yettiğince değerlendirip, burada kalan ömrümüzü sağlıklı geçirelim istiyoruz” şeklinde ifade de bulunmaktadır.

4.2. Kırsala Dönenlerin Konut İhtiyacı, Kır Mimarisine Ve Doğaya Uyumsuz Yapılaşma

Köylere dönüş yapanlar, aile büyüklerinden kendilerine kalan evler hasarsız durumdaysa bu haliyle kendileri kalmakta ya da aile büyükleriyle birlikte aynı ev paylaşılmaktadır. Köy ve kasabalardaki mevcut evler genellikle modern malzemelerle onarılmaktadır. Bu şekilde bir imkân olmadığı durumda ise yeni bir konut yapılmaktadır. Onarılan ve yeniden inşa edilen konutlar, yöre mimarisine uyumlu olmayan kırsal görünümün ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Her kişinin kendi istediği şekilde ev yapması, kır mimarisini aslından uzaklaştırmaktadır. Bu durumda hem ailelerin ihtiyaçlarını karşılayacak konutlar hem de geleneksel mimariye uyumlu yapıların gelişmesi için örnek bir plana ve kırsala dönenlerin desteklenmesi ihtiyacı gelişmektedir. Bu sorunların çözümünde ise yerleşilen yerin yerleşme dokusu, mimari yapı ve kültürü dikkate alınmalıdır. Araştırma sahasındaki köy yerleşmeleri ve kır meskenleri bunun için iyi bir örnektir (Şekil 4).

Şekil 4: Köye Geri Dönüş Yapanların İnşa Ettiği Konutlar: A) Balcılı Köyü, Yusufeli; B) Aşağısüles Köyü, Şavşat (2020).

Şekil 5: Araştırma Sahasındaki Geleneksel Kır Meskenleri.

Araştırma sahasındaki kırsal meskenler, fiziki çevreyle bağı koruyacak şekilde tasarlanmıştır. Evlerin dış cephelerinde iki ya da üç taraf boyunca bulunan “ayvan”lar; üstü örtülü şekilde olup açık hava alma, manzara seyretme, oturma, dinlenme, sebze-meyve kurutma gibi işlevleriyle kullanılmaktadır. Balkon benzeri bu unsur, ev dışına çıkmadan hava almaya, yürümeye imkân sağlamaktadır. Evlerin geleneksel bu tasarımı, yeni konutların inşasında da insan sağlığını desteklemesi yönüyle değerlendirilebilir.

Pandemi döneminden önce, ilkbahar ve yazı köylerinde geçirenler sonbaharda büyükşehirlere göç ediyordu. Ancak pandemi döneminde kırsala dönenlerden köylerindeki evleri kışı geçirmek için uygun olmayanlar çözümü ilçe merkezlerinde ev kiralarak bulmuştur. Köylerindeki evlerinde kışın suları donan, ulaşımı güç olan köylüler bu şekilde pandemi sürecini memleketlerinde geçirmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle dört mevsim köyünde yaşamak isteyenlerin ve özellikle dönüşlerin daha fazla olduğu köylerde yolların daha iyi ve kışın sürekli açık olması önemlidir. Çünkü sahada sağlık hizmetlerine erişim nedeniyle de ilçe merkezinde kalınmak istenmektedir. Köylerine dönen ve çocuklarını evlendirmiş olan yaşlı çiftler, kırsalda güçlerinin yettiği şekilde çalıştıklarını belirtmekte, süt ürünlerini kendileri yapmayı tercih etmektedir. Buradaki duruma örnek olarak, pandemi sürecinde Ardanuç ilçesine bağlı Aşağırmaklar köyüne dönerek yılı burada geçiren bir çift, büyükbaş hayvan satın alarak beslemeye başlamıştır. Kırsala dönenlerin bir kısmı ise keçi ve koyun gibi küçükbaş hayvan satın alıp yaz döneminde beslemektedir. Bu örnekler, az oran da olsa yerel hayvan ticaretinin sürdürülmesini desteklemektedir.

4. 3. Kırsala Dönenlerin Kalış Süresini Etkileyen Unsurlar Ve Beklentileri

Araştırma sahasında köylerin farklı yükseltilerde ve dağınık halde bulunmasından dolayı ilçe merkezlerine ulaşım, mesafe, içme-kullanma suyu yetersizliği ve kış koşullarından ötürü sorunlar

yaşanmaktadır. Bu ve benzeri unsurlar köylerde kalış süresinde belirleyici olmaktadır. Köylerine dönenlerin bir kısmı, kış dönemini daha rahat geçirme isteğiyle güz döneminde ilçe merkezlerine göç etmektedir. Bu durum, kış mevsimindeki zorlu koşullar, ulaşımın aksamaması, sağlık hizmetlerine erişimin güç olmasına bağlı itici faktörlerdir. Dolayısıyla dönemlik olarak köy ve kasabasında bulunanlar, ulaşım sorunlarının çözülmesi halinde yıl boyunca memleketlerinde kalabileceklerini belirtmektedir.

Araştırma sahasında orman köylüleri, geçmişte orman tahribatının azaltılması amacıyla yapacak ihtiyacı ve çatı örtüsünü ORKÖY aracılığıyla temin etmiştir. Bu ve çiftçilere devlet tarafından verilen tarım desteklerinin sürdürülmesi istenmektedir. Ayrıca köylüler bu konuda ne tür desteklerin olduğunu, hangi koşullarda bunlardan istifade edeceğini tam olarak bilememektedir.

4.4. Köylere Dönüşle Birlikte Arazi Kullanımı Ve Sosyal İlişkiler

Uzun yıllar şehirlerde yaşayan aile bireyleri, köyde yaşayıp kendilerine miras kalan arazilerin tekrar değerlendirilmesi ve tarla, çayır ekip biçmeye başlamalarıyla birlikte arazi kadastro ve tapu sorunları yaşamaktadır. Katılımcıların ifadesine göre, Artvin’de 2010-2011 yıllarında yapılan kadastro çalışmalarında ölümler, yanlış kişilerin tanıklığı gibi gerekçelerle, gerçeği yansıtmayan işlemlerin yapıldığı belirtilmektedir.

Köylerde yaşamaya başlayanların bir kısmı, köylerinin doğa ve kültürüne tekrar ilgi göstermeye, unutulmak üzere olan değerleri hatırlamaya ve yaşlılarla görüşerek bilgi almaya çalışmaktadır. Yaz döneminde köylerinde bulunanlar video kayıtlarla köylerdeki tarımsal, ekonomik faaliyetleri sosyal medya aracılığıyla hemşerileriyle paylaşarak hatıraları canlı tutmakta ve onları da köylerine dönüşe davet etmektedir.

Farklı yaşam tarzına alışmış insanların köyde yaşamasıyla köy yaşamına, sosyal ilişkilere, yazılı olmayan kurallara uyum gösterme davranışı ile ilgili sorunlar gelişebildiği gözlenmiştir; komşuluk ilişkileri, otlakların karşılıksız kullanımı, bireyselleşme davranışları, önceki kadar herkesin ortak kullanım alanlarında sorumlu davranmama gibi.

Katılımcılar, pandemi sürecinde özellikle köylerinde yaşayan kişi sayısının (80-140 kişi) az olması ve bu nüfusun da köy ve yayla yerleşmeleri arasındaki hareketinin etkisiyle topluluk oluşturmaktan uzak kalınmasını avantaj olarak değerlendirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırsal alanlar; kültürel birikimi, doğal ve kültürel miras değerleri, tarımsal üretim sahaları olmaları bakımından kırsal kalkınmanın merkezini oluşturmaktadır. Bu ise kırsal nüfusun niteliği ile yakından ilişkili olup göç alan ya da göç veren kırsal alanlarda kalkınma farklı hızda gelişmektedir. Bu karşılıklı etkinin bütünsel olarak ele alınması ile elde edilecek sonuçlar kırsalın potansiyelini belirlemede etkilidir. Aynı yöreden olup şehir tecrübesini yaşayarak geri dönenler, köylerde tarımsal üretim, sosyal faaliyetler konusundaki girişimleriyle köy önderi olarak danışılan kişiler olabilmektedir. Bu kişilerin ise kırsala yapabilecekleri katkı ve etkilerin ne olabileceği ise bir diğer konudur. Bu bağlamda pandemi sürecinde, kırsala dönen kişilerin faaliyetleri önemlidir.

Pandeminin getirdiği kısıtlamalar ve şehirdeki olumsuz yaşam koşullarının etkisiyle, şehirlilerin çeşitli arayışlarına karşı, Artvin çıkışlı kentsel nüfusun Artvin kırsalında aradıkları ortamı bulma ihtimallerinin fazlalığı, onları başka yer arayışları yerine aşına oldukları, kendilerini bir parçası hissettikleri eski köy ve kasabalarına dönüşleri yolunda karar almalarında etkili olmuştur. Köylerine dönenlerin tarımsal üretimde iş birliği yapması ve azalan ekim, dikimin yeniden artış göstermesi yerleşmelerin coğrafi yapısıyla ilişkilidir. Köy yerleşmelerinin nüfus yapısı, yaş grupları, fiziki çevre özellikleri, ulaşım koşulları bu örneklerin gerçekleşmesinde önemli bir etken olmuştur.

Artvin’den göç eden nüfus; büyükşehirlerde kooperatifleşme, gıda temini, insanların ihtiyaçlarına dair gözlemlerde bulunmaktadır. Kırsala dönüşle birlikte bu bilgiler ile kırsalda öğrenilen tarım kültürü birlikte somut faydaya dönüştürülmektedir. Şehirde kazanılan tecrübe ve kırsaldaki örgütlenme, birlikte iş yapma, imece kültürünün de bunda etkisi olmaktadır. Köylerde tarımsal üretimde önder olanların

varlığı ve başarılı sonuçlar alınmasıyla bu durum, diğer köylere örnek teşkil edebilecektir. Genç çiftçilerin birlikte hareket etmesi, bu konuda bilgi ve tecrübenin aktarılmasına vesile olacaktır.

Pandemi sürecinde köylere yerleşenlerin gıda üretimine önem verdiği gözlenmiştir. Nitekim buğday ekimi ve arıcılık bu anlamda başta gelmektedir.

Kırsala dönüşler ve yeni ilgi, ihtiyaçlar doğrultusunda yeni konutlar inşa edilmektedir. Ancak doğa ve kırsal dokuyla uyumlu olmayan bu yapılaşmanın önüne geçmek için önlemler alınmalıdır. Köylere dönüşlerin artması durumunda, kırsal meskenlerin nasıl tasarlanacağı ve uygun malzemenin nasıl temin edileceği açıklığa kavuşturulmalıdır. Bunun için yeni model tasarımları hazırlanmalı ve bunda yöre mimarisinden esinlenilmelidir. Yerel mimari; eğitim, arazi niteliği, iklim gibi fiziki koşullara en uyumlu yapılar olduğundan özellikle şekil ve işlev yönüyle yeni mimari tasarımlara esin kaynağı olacaktır. Araştırma sahasının iklim koşulları göz önünde bulundurularak dört mevsim yaşanabilir, ısı tasarrufu sağlayan sistemler, kırsalda yaşamak isteyenlere uygun model ev planları hazırlanmalıdır. Örnek yerleşim ve konutların tasarımında, yöre halkının içinde olduğu, tanıdığı bildiği kültürden esinlenmek çok daha faydalı ve kolay olabilir. Netice itibarıyla kırsal mimari, doğal ve kültürel uyum odaklı projelerle desteklenmeli ve kırsal peyzajın korunması yönünde olmalıdır. Yeniden inşa edilen konutlarda; fiziki mesafe, açık havadan istifade etme ve işlevsellik bakımından esinlenilebilir. Araştırma sahasındaki ayvanlı ve köşküllü geleneksel meskenler, açık havada ve evden ayrılmadan yararlanma olanağı sunmaktadır.

Kırsal kesimin mevcut potansiyel kaynaklarından sürdürülebilir şekilde faydalanılması, kırsal mirasın yaşatılması için kırsala dönüş yapan nüfusun ihtiyaçları ile yerelden beslenen projeler önemli görülmektedir. Salgın gibi küresel sorunlar nedeniyle kentten kırsala dönenler aracılığıyla yerel halkın ve yerel yönetimlerin dışarıdan gelen nüfusun yarattığı dinamizm ile kırsal geri kalmışlıktan kurtulmalarını da önlerini açacaktır. Kırsala dönüş yapan nüfusun niteliği, kırsal alanların kendine has yapısının sürdürülmesi, kırsalın kalkınması, kültürel birikimin yeni kuşaklara aktarılmasını etkilemektedir. Ayrıca kırsalda yerel olanakların değerlendirilmesi ile yapılan üretim ve nüfusun kendi kendine yeterliliğinin sağlanmasına bir örnek oluşturmaktadır.

Emekliliğinin ardından köye dönerek köyün tarım kültürüne merak salan, geleneksel üretim kültürünü yaşatmaya çabalayan ve yenilik öncüleri olalar tespit edilmiştir. Yusufeli ilçesindeki bir örnek olayda, geçmişten beri üzüm yetiştiriciliği yapılmakta, üzüm geleneksel olarak işlenmekte ve muhafaza edilmektedir. Yörenin göç vermesi ile buraya özgü bu işlemleri sürdüren kişi sayısının azalmasına rağmen köye dönüşlerle bu tarım mirası tekrar yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Kentten köye dönen ailelerin yeni arazi arayışları, yeni ev yaptırma üzerine istekli olmaları, yeni yaşamlarına alışma çabaları, kendilerine miras kalan taşınmazlar vb. ile ilgili konularda önceden karşılaşılmayan ya da her biri kendine özgü boyutları olan sorunlar oluşturabilmektedir. Gurbete giderken, arazilerini kullanmaları için birinci derece yakınlarına bırakanlar, dönüşlerinde kendileri bu arazileri işlemek istediklerinde sorun yaşanabilmektedir.

Pandemi gibi durumlarda kırsal hayat tarzının ve mekânın birçok avantajı olduğu ifade edilmiştir. Büyükşehirlere oranla nüfusun çok daha az ve yerleşmelerin dağlık olması, salgın gibi durumlarda insanları topluluk oluşturmaktan uzak tutmaktadır. Sahadaki köy ve kasabaların nüfus miktarı, dolmuşların taşıdığı yolcu sayısının az olması yönünde etkilemektedir. Ayrıca, köylüler çeşitli gıda ihtiyaçlarını haftada bir defa köylere gelen satıcılardan karşılamaktadır. Böylece köylüler, pandemi sürecinde ilçe merkezindeki kalabalık ve pazar yerlerindeki nüfus yoğunluğuna karışmadıklarını belirtmişlerdir.

Ülkemizde çok hızlı cereyan eden iç göç hareketlerinin normal seyrine kavuşturulması ve kırsal kalkınmanın sağlanabilmesinde nüfusun kırsal kesimde, esas kaynağında tutulması ayrıca önem arz etmektedir. Kırsalın yapısı ile dönüş yapanların beklentileri arasında yaşanan uyum sorunlarının tespitiyle kırsalın sosyal ve ekonomik özelliklerinin değişim derecesi ölçülmüş olacaktır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- AKENGİN, H., DÖLEK, İ., (2018). *Günümüz Dünya Sorunları*, Pegem Akademi.
- ALBAYRAK, L., YILMAZ, C., (2021), Çoruh Vadisinde Geleneksel Çeltik Tarımı (Artvin-Yusufeli). *Doğu Coğrafya Dergisi* 26(45),
- AYDOĞDU, M., VE BAKIRCI, M. (2020). Şehirden Kırsal Alanlara Ziyarete Köyün Çekici Faktörlerinin Analizi: Bağlıca Köyü Örneği (Sinop/Boyabat). *Coğrafya Dergisi*, (40), 13-24.
- BAKIRCI, M., (2007). *Türkiye’de Kırsal Kalkınma, Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 416s.
- BENEDİCT, P. (1971) "*Türkiye’de küçük Kasabaların Etüdüne İlişkin Bazı Sorunlar*". Türkiye; Coğrafi ve Sosyal Arş., I.Ü.Coğ.Ens. Yay., İstaJnbul. Sh. 147-186.
- BRENNAN, ELLEN. M. (1999). Population, Urbanization, Environment And Security: A Summary Of The Issues. Environmental Change And Security Project Report, ISSUE 5.
- DOĞANAY, H., VE ORHAN, G. (2014). Artvin İlinde Nüfusun Başlıca Özellikleri. *Eastern Geographical Review*, 19(31).
- DE LUCA, C., TONDELLI, S., & ÅBERG, H.E. (2020). The Covid-19 pandemic effects in rural areas. *Tema. Journal of Land Use, Mobility and Environment, Special Issue Covid-19 vs City-20*, 119-132. <http://dx.doi.org/10.6092/1970-9870/6844>
- GÜMÜŞ, NEVZAT, ALİ İLHAN, ALİ EKBER GÜLERSOY (2013), Bir Tersine Göç Örneği: Köprücük Köyü (Varto-Muş), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, ISSN: 1308-2140, Volume 8/6 Spring 2013,
- İSLAMOĞLU, E., YILDIRIMALP, S., VE BENLİ, A. (2014). Türkiye’de tersine göç ve tersine göçü teşvik eden uygulamalar: İstanbul İli Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(1), 68-93.
- KİNG, R. (1986). Return migration and Regional economic development: An Overview. R.King (Ed.) *Return Migration and Regional Economic Problems*. GB: Mckays of Chatham.
- KUYPER, M., (2008). *Return Migration to Vietnam Monitoring the Embeddedness of Returnees* Diss. CIDIN / Radboud University Nijmegen, the Netherlands, AMIDSt / University of Amsterdam, the Netherlands
- ÖZÇAĞLAR, A., (2011). *İdari Coğrafya*. Ümit Ofset Basım, Ankara.
- ŞAHİN, S. (2009). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*, (Edit: S.Karabağ, S.Şahin), *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- TEKELİ, İ. (2016), Dünya’da ve Türkiye’de Kent-Kır Karşılığı Yok Olurken Yerleşmeler İçin Temsil Sorunları ve Strateji Önerileri. *İdealkent Yay.*, Ankara.
- TEKELİ, İ. ve Erder, L. (1978). Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler. *Hacettepe Üniversitesi Yayınları*, Ankara.
- TEZCAN, M. (1989). Kentten Köye Göç. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22(1), 37-42.
- VENTER, Z. S., BARTON, D. N., GUNDERSEN, V., FİGARİ, H., & NOWELL, M. (2020). Urban nature in a time of crisis: recreational use of green space increases during the COVID-19 outbreak in Oslo, Norway. *Environmental research letters*, 15(10), 104075.

EXTENDED SUMMARY

When global epidemics such as Covid-19, which affects human life in many ways, and the repulsive effects of big cities are combined, the search for safer places increases, especially for people who have secured themselves economically. Turkey has favorable conditions in terms of new living space and production in the face of this search. Because the migration from rural to urban areas, which started in the 1950s and reached the highest level in the 1990s, has not yet passed a full generation. This situation is effective in the continuation of the ties of the majority of the current urban population with the rural areas (villages and towns from which they leave).

The Covid-19 pandemic plays a driving role in the return of the rural-based urban population, which has secured itself economically, to the countryside. Rural areas constitute the center of rural development in terms of cultural accumulation, natural and cultural heritage values, and agricultural production areas. This is closely related to the quality of the rural population and development develops at different rates in rural areas that receive or migrate. The results to be obtained by considering this mutual effect holistically are effective in determining the potential of the countryside. Those who come back from the same region with the experience of the city can be the people who are consulted as village leaders with their initiatives on agricultural production and social activities in the villages.

The research area covers the Yusufeli, Ardanuç, and Şavşat districts of Artvin province in the Eastern Black Sea Region. In this study, the economic and cultural interaction of the rural population of Artvin, who returned to their villages and towns with the effect of Covid-19 and the reverse migration movement, is examined. First of all, the age and gender structure, occupational characteristics, retirement status, and preferred villages of those who returned to the countryside in the research area were emphasized. The activities of these people such as agricultural production, rural dwellings, rebuilding, being active or passive in leading the rural area according to their city experience, seeing and evaluating the rural potential and in this context, new forms of organization that can mobilize the countryside are the subject of the research.

Findings of the study; It is based on field studies conducted in Yusufeli, Şavşat, and Ardanuç districts of Artvin province between April 15, 2020, and April 20, 2021. The data were obtained through field studies and face-to-face interview techniques in the research area.

In this context, the study has been examined under the following four sub-titles;

- The effect of those returning to the countryside on the production patterns in the rural economy, testing new examples,
- The use of rural dwellings in line with the need for shelter and the relationship of new home construction with the rural texture,
- Problems related to land use and expectations of those returning to the countryside,
- Social and cultural interaction arising from the encounter of those who return from abroad permanently or seasonally and those who stay in the countryside permanently.

The findings of this study are grouped under the following subheadings.

- Developments in agricultural activities with the return to the countryside,
- Housing needs of those returning to the countryside, housing incompatible with rural architecture and nature,
- Factors affecting the length of stay of those returning to rural areas and their expectations,
- Land use, social relations and problems experienced with returning to the villages.

Reverse migrations and on-site employment of the population, on the one hand, ensuring sustainability in rural areas; On the other hand, it is of great importance in terms of solving the problems intensifying in cities. Due to the restrictions brought by the pandemic and the negative living conditions in the city, the possibility of the urban population from Artvin to find the environment they are looking for in the rural areas of Artvin is effective in their decision to return to the old villages and towns they are familiar with instead of looking for another place. The cooperation of those who returned to their villages in agricultural production and the decrease in planting and the increase in planting are related to the geographical structure of the settlements. The population structure, age groups, physical environmental

characteristics and transportation conditions of the village settlements are important factors in the realization of these examples. First of all, the village population and labor force are effective in providing agricultural production. New houses are being built in line with the return to the countryside and new interests and needs. However, measures should be taken to prevent this construction, which is not compatible with nature and rural texture.

The population immigrating from Artvin makes observations on the needs of people, cooperatives in metropolitan cities, food supply. With the return to the countryside, this information and the agricultural culture learned in the countryside are transformed into tangible benefits. The experience gained in the city and the organization in the countryside, doing business together, and the culture of imece also have an impact on this. With the presence of leaders in agricultural production in the villages and successful results, this situation will set an example for other villages. It is important for young farmers to act together and to transfer knowledge and experience in this regard.

The returning population can be seen as innovation pioneers in the place where they returned with the skills they acquired in the city. It has been determined that there are those who return to the village after their retirement and are interested in the agricultural culture of the village and try to keep the production culture alive by doing research in the village. In a case study we identified in Yusufeli district, grape cultivation has been carried out since the past, and grapes have been traditionally processed and preserved. Despite the decrease in the number of people who carry out these operations specific to this region due to the migration of the region, this agricultural heritage is tried to be kept alive by returning to the village. Some of those who have started to live in villages try to show interest in the nature and culture of their villages, to remember values that are about to be forgotten, and to get information by meeting with the elderly. During the summer, those in their villages share the agricultural and economic activities in the villages with their fellow countrymen through video recordings, keep the memories alive and invite them to return to their villages.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-Özel Sayı 20,Bölge Bilimi Ve Planlama Kongresi - E-ISSN-2148-9289

**KENTLERDE EKOLOJİK ÜRETİM VE SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK:
ANKARA MAMAK KADIN KOOPERATİFİ (MAKKOP)**

Ecological Production and Social Sustainability in Cities: Ankara Mamak Women's
Cooperative (MAKKOP)

YAĞMUR ÖCAL

Şehir Plancısı, Mamak Belediyesi

Gazi Üniversitesi, Çevre Bilimleri Ana Bilim Dalı, Fen Bilimleri Enstitüsü

yagmurocal.yo@gmail.com

0000-0003-0822-5450

ÖZGE ERCOŞKUN

Prof. Dr. Gazi Üniversitesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Fen Bilimleri Enstitüsü

ozgeyal@gazi.edu.tr

0000-0003-2734-0374

Atf/©: Öcal, Yağmur. Ercoskun, Özge (2021) Kentlerde Ekolojik Üretim ve Sosyal Sürdürülebilirlik: Ankara Mamak Kadın Kooperatifi (MAKKOP) ,*Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Özel Sayı, ss.76-86

Citation/©: Öcal, Yağmur. Ercoskun, Özge (2021). Ecological Production and Social Sustainability in Cities: Ankara Mamak Women's Cooperative (MAKKOP) , *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Special Issue , pp.76-86

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma Makalesi*
Geliş Tarihi-Received Date : *2021-06-23*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *2021-11-11*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *76-86*
Doi : *10.46790/erzisosbil.956525*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licenced by CC-BY-NC ile lisanslıdır

KENTLERDE EKOLOJİK ÜRETİM VE SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: ANKARA MAMAK KADIN KOOPERATİFİ (MAKKOP)

Ecological Production and Social Sustainability in Cities: Ankara Mamak Women's
Cooperative (MAKKOP)

YAĞMUR ÖCAL - ÖZGE ERCOSKUN

Öz:

Bir kentte sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması, bölgedeki yerel kaynakların değerlendirilmesi ve sürdürülebilir ekolojik üretim ile mümkündür. Toplumsal dayanışma örgütü olan kooperatifler, bu amaçlara ulaşmakta kilit bir role sahiptir. Çalışmada örnek olarak Ankara İlinin görece en dezavantajlı bölgesi olan doğu planlama bölgesinde yer alan Mamak İlçesinde faaliyet gösteren Mamak Kadın Kooperatifi (MAKKOP) seçilmiştir. Kooperatif başkanı, üyeleri ve ortakları ile yapılan görüşmeler sonunda bölge üretimindeki pay, gıda dağıtım oranı, tedarik zincirindeki ekolojik ve geleneksel yöntemlerin oranı ve sosyal hayat üzerindeki etkiler ortaya konulmuştur. Bu araştırma göstermektedir ki yerel yönetim tarafından teşvik edilen doğal ve geleneksel üretim yöntemlerinin bir kadın kooperatifi yoluyla uygulanması, ilçede bulunan toprak, su, hava gibi doğal kaynakların korunması yönünden önem arz etmekte olup birçok sosyal probleme de çözüm getirmektedir. Kooperatif girişimleri; ekolojik üretimin artırılması ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sağlayan oluşumlar olarak, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınmada katkı koymaktadır.

Anahtar kelimeler :Ankara-Mamak Kadın Kooperatifi (MAKKOP), Sosyal Sürdürülebilirlik, Ekolojik Üretim

Abstract:

Ensuring social sustainability in a city is possible with the evaluation of local resources in the region and sustainable ecological production. Cooperatives, which are social solidarity organizations, have a key role in achieving these goals. Mamak Women's Cooperative (MAKKOP), which operates in the Mamak District, located in the eastern planning region, which is the most disadvantaged region of Ankara Province, was chosen as an example in the study. At the end of the interviews with the president, members and partners of the cooperative, the share in the region's production, the rate of food distribution, the rate of ecological and traditional methods in the supply chain and the effects on social life were revealed. This research shows that the application of natural and traditional production methods promoted by the local government through a women's cooperative is important in terms of protecting natural resources such as soil, water and air in the district and provides solutions to many social problems. Cooperative initiatives; As formations that contribute to increasing ecological production and ensuring social sustainability, they contribute to sustainable economic and social development.

Keywords: Ankara-Mamak Women's Cooperative (MAKKOP), Social Sustainability, Ecological Production

1. GİRİŞ

Endüstri devriminden başlayıp günümüze kadar gelen süreç içerisinde dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak kentsel mekânlarda ortaya çıkan sosyal ve çevresel sorunlar giderek artmaktadır. Bu durum, yaşadığımız kentlerin sosyal ve ekolojik olarak sürdürülemez nitelikte olması ile sonuçlanmıştır. Kentlerde sosyal ve ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanması ise bölgedeki yerel kaynakların değerlendirilmesi, toplumsal bütünleşme ve ekolojik üretim ile mümkün olabilecektir. Ekonomik, sosyal ve çevresel boyuttan oluşan sürdürülebilir kalkınmanın bir kentte sağlanması için de yerel kaynakların etkin kullanımı, ekolojik üretim ve sosyal bütünleşme kavramları öne çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmada beklenen aynı zamanda üreticiden tüketiciye kadar herkesin bu sürece dâhil edilebilmesidir (Örki, 2016). Hem birer işletme hem de kolektif hareket edilen yapılanmalar olan kooperatifler, kentlerde var olan sosyal, ekonomik ve ekolojik sorunların çözümünde büyük bir önem taşımaktadır. Kooperatifçilik, iktisadi artıları bir yana, içinde bulunduğumuz ekolojik krizin çözüm yolu olarak da gündeme gelmesi gereken bir örgütlenmedir (Reyhan ve Satır, 2017).

Çalışmada, kooperatiflerin kentlerdeki ekolojik üretim ve sosyal sürdürülebilirliğe etkileri Ankara Mamak İlçesinde faaliyet gösteren Mamak Kadın Kooperatifi örneği üzerinden ortaya konulmaktadır. Mamak İlçesi, 2023 nazım imar planına göre, Ankara'nın en dezavantajlı bölgesi olan doğu planlama bölgesinde yer almaktadır. 2015 yılında yayınlanan Mamak Tarih ve Kültür Atlasındaki bilgilere göre, yaklaşık yüzyıl öncesinde Ankara'nın meşhur bağlarının ve bahçelerinin bulunduğu Mamak coğrafyası, Cumhuriyet'in ilanından sonra da şehrin mesire alanı olmuştur. 1957 yılında yaşanan büyük sel felaketinden sonra ise Hatip Çayı'nda yapılan ıslah çalışmaları ile Mamak'taki doğal denge bozulmuş, birinci derece tarım arazileri yapılaşmaya açılmış ve düzensiz/gelişi güzel gecekondulaşma başlamıştır. Mamak'ta, ekolojik bozulmalar ve sosyal problemlerin ortaya çıkışının paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, sosyal sermayenin bir zenginliği olan kooperatiflerin, kentlerde sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması ve ekolojik üretimin artırılmasındaki rolünü Mamak Kadın Kooperatifi (MAKKOP) örneği üzerinden araştırarak bu örgütlenmelerin kentsel düzeydeki sosyo-çevresel etkilerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda ilk olarak, sosyal sürdürülebilirlik, ekolojik üretim ve kooperatif kavramları ve birbirleri ile olan ilişkilerine yönelik bir kavramsal çerçeve sunulmuştur. İkinci olarak çalışmanın metaryal ve yöntemine yer verilmiştir. Daha sonra, bulgular kapsamında üretilen ürünler, ilçe üretimindeki pay, tedarik zincirindeki ekolojik yöntemlerin oranı, sosyal hayat üzerindeki etkiler ve ortak projeler hakkında bilgiler verilmiş olup son olarak dördüncü bölümde de çalışmanın sonucu açıklanmıştır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sürdürülebilirlik, yaşam kalitesini düşürmeden, düşünce tarzında değişiklik gerektiren bir kavram ortaya koymaktadır. Bu değişikliğin özü, tüketim toplumu olmaktan sıyrılıp, evrensel açıdan dayanışma içinde olan, çevresel yönetim, toplumsal sorumluluklar ve ekonomik çözümleri hedeflemektir (Özmehmet, 2012).

Sosyal sürdürülebilirlik, insanların yaşadıkları ve çalıştıkları yerlerden neye ihtiyaç duyduklarını anlayarak, refahı destekleyen sürdürülebilir ve başarılı yerler yaratma süreci olarak tanımlanmaktadır (Anonim, 2021a). Sosyal sürdürülebilirlik, fiziksel ortamın tasarımını sosyal dünyanın tasarımı ile birleştirerek sosyal ve kültürel yaşamı destekleyen altyapı, sosyal olanaklar, vatandaş katılımı sistemleri ve insanlar için mekanlar yaratmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Sosyal sürdürülebilirlikte, yerellik, kimlik vb. kavramlar öne çıkmaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik aşağıdaki bileşenleri içermektedir (Anonim 2021b):

- Eşitlik: Toplum tüm üyelerine, özellikle de dezavantajlı gruplara eşit fırsatlar ve sonuçlar sağlar.
- Çeşitlilik: Toplum çeşitliliği teşvik eder ve destekler.
- Sosyal Uyum: Toplumun bütün üyeleri arasında bir aidiyet duygusu ve güven ortamı geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülür.
- Yaşam kalitesi: Toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasını ve bireylerin veya toplumların genel refah ve erişim düzeyinin yüksek olmasını ifade eder.

- Demokrasi ve yönetim: Toplum demokratik süreçler ve açık/hesap verebilir yönetim yapıları sağlar.
- Olgunluk: Birey, daha geniş sosyal özellikler yoluyla istikrarlı büyüme ve iyileştirme sorumluluğunu kabul eder.

Harris'e (2000) göre, ekonomi ve ekolojinin entegrasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır ve bu yalnızca sürdürülebilirliğin üçüncü ögesi olan sosyal perspektifin yardımı ile başarılabilir. Gedik'e (2020) göre, sosyal açıdan sürdürülebilir bir sistem, dağıtımsal eşitlik, sağlık ve eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliği ve siyasi hesap verebilirlik ve katılım dahil olmak üzere yeterli sosyal hizmetlerin sağlanması olmalıdır. Ürün ve teknolojiye seçimlerimizi ekosistem bütünlüğü ve canlı türlerinin çeşitliliğini dikkate alarak yönlendirmemiz gerekmektedir (Harris, 2000).

Bugün dünyada yaygın olarak uygulanan endüstriyel tarım modelinde, toprak, su ve hava oldukça hızlı kirlenmekte ve sonuçta topraklar hızla kaybedilmekte; insan yaşamı da olumsuz etkilenmektedir. Her geçen gün azalan doğal kaynakların dengeli kullanımını ve uzun vadede ekonomik gelişimini hedefleyen yeni bir ekolojik üretim modelinin uygulamaya konulması gerekmektedir. Çevrede olumsuz etki yapabilecek kimyasal gübre ve tarımsal ilaçların hiç ya da mümkün olduğu kadar az kullanılması temeline dayanan ekolojik tarımsal üretimde, toprak, hava ve su gibi bileşenlerin korunması amaçlanmaktadır.

Demirci vd. (2002) göre, geleneksel tarıma alternatif olarak ortaya konulan ekolojik tarım, ekolojik sistemde hatalı uygulamalara bağlı olarak zarar gören veya yok olan doğal dengenin yeniden kurulmasına yönelik olarak insan ve çevre dostu üretim sistemlerini içermektedir.

Kentler, hızla artan nüfuslarına paralel olarak ekonomik, çevresel ve sosyal sorunların da katlanarak arttığı alanlar haline gelmektedir (Sağlam, 2016). Kentsel yerleşimlerde sürdürülebilir ekolojik üretim yapmak, bu alanlardaki birçok ekonomik, sosyal ve çevresel sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Ercoşkun'a (2018) göre, yerel ve organik gıda küresel öneme sahiptir ve sağlığımıza, toplumumuza ve çevremize fayda sağlamaktadır. Ekolojik pazarlar, katılımcı garanti sistemleri, topluluk destekli tarım veya kooperatifler, sosyal bütünleşme ve ekolojik sürdürülebilirliği devamlı kılmaktadır.

Kamu Politikaları Araştırmaları Enstitüsü (IPPR) Komisyonu'na (2018) göre, doğası gereği ilkeler ve değerler üzerine kurulmuş olan kooperatifçilik iş modeli kâr amaçlı geleneksel firmalara göre çok daha başarılıdır. Toplumun güvenini kazanarak piyasada kalıcılık sağlayan kooperatif oluşumları, sürdürülebilir bölgesel kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Kooperatifler, sosyal girişimciliğin/ değişimin desteklenmesi ve sosyal problemlerin azaltılmasında stratejik bir araç konumundadır. Ülkemizde, ağırlıklı olarak aile işletmeciliği şeklinde yürütülen tarımsal faaliyetlerde üreticiyi koruyan ve sosyal bütünleşmeyi sağlayan en önemli yapı kooperatiflerdir.

Güneş'e (2017) göre, günümüzde devletin ve özel sektörün piyasa başarısızlığı sonucu ortaya çıkan karmaşık sorunlara çözüm bulmak amacıyla beliren sosyal girişimciliğin önemi giderek artmakta olup bu kapsamda kooperatifçiliği de yakından anlamak gerekmektedir. Üretim faaliyetlerin ekonomik ve sosyal değerini arttırarak sürdürülebilir kılmak için ortaklık, dayanışma ve sosyal sorumluluk ilkeleriyle hareket eden kooperatifçilik, "ekolojik üretim" noktasında kritik önemdedir.

Erdoğan'a (2015) göre, yaklaşık yüzyıl öncesinde Ankara'nın meşhur bağlarının ve bahçelerinin bulunduğu ve şehrin meyvehanesi konumunda olan Mamak coğrafyası, 1957 yılında yaşanan büyük sel felaketinden sonra doğal dengenin bozulduğu, birinci derece tarım arazilerinin yapılaşmaya açıldığı ve gelişmiş güzel gecekondulaşmanın başladığı bir yerleşim yeri durumuna gelmiştir.

Bugün Mamak, sosyal dengesizliğin giderilmesi ve ekolojik gelişmenin sağlanması için projelerin ve çalışmaların yürütülmesi gerektiği bir yerleşim yeri durumundadır.

3.MATERYAL VE YÖNTEM

Bu bölüm, araştırmanın modeli, verilen toplanması ve analizi, çalışmanın evreni ve bulguları hakkındaki bazı temel bilgilerden oluşmaktadır. Araştırma konusu olan Mamak Kadın Kooperatifi (MAKKOP) Ankara'nın Mamak İlçesinde faaliyet göstermektedir. Mamak İlçesi, Ankara'nın doğu koridorunda yer almakta olup doğu ve güney yönünde Elmadağ İlçesi, batı yönünde Çankaya İlçesi ve kuzey yönünde de Altındağ İlçesi ile çevrilmiştir. Harita 1'de Mamak İlçesinin Türkiye ve Ankara'daki yeri görülmektedir.

Harita 1: Mamak İlçesinin Türkiye ve Ankara 'daki Yeri

Araştırmada, kooperatiflerin kentlerde sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması ve ekolojik üretimin artırılmasındaki rolü, 2020 yılında kurulan ve sekiz adet ortağı bulunan Mamak Kadın Kooperatifi'nde yürütülen işler üzerinden analiz edilmiştir. Bu kapsamda, kooperatif yöneticileri, üyeleri ve ortakları ile yapılan görüşmeler sonunda ilçe üretimindeki pay, gıda dağıtım oranı, tedarik zincirindeki ekolojik ve geleneksel yöntemlerin oranı ve sosyal hayat üzerindeki etkiler ortaya konulmuştur.

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması olup araştırma kapsamında elde edilen veriler kişisel görüşmeler neticesinde kazanılmıştır. Çalışma kapsamında, kooperatif ürünlerinin ne olduğu, tedarik zincirindeki ekolojik ve geleneksel yöntemlerin oranı, kooperatifin sosyal hayat üzerindeki etkileri ve yeni projeler hakkındaki veriler kooperatif yetkililerinden edinilmiştir. Mamak Kadın Kooperatifi ile ilgili olarak toplanan sebze üretim verileri, Mamak İlçe düzeyindeki aynı tür veriler ile kıyaslanarak analiz edilmiş ve çıkarımda bulunulmuştur.

Araştırmanın evreni, 2020 yılında Ankara Mamak Belediyesi desteğiyle kurulan Mamak Kadın Kooperatifinin üyeleri, ortakları ve faydalanıcılarıdır. Çalışma grubu ise, kooperatif başkanı, kooperatif genel koordinatörü ve bir kooperatif çalışanı (üretim şefi) dir.

4. BULGULAR

Çalışmanın en genel ve belirgin bulguları, Mamak Kadın Kooperatifi'nin ürettiği yöresel ürünler, geleneksel ve kadim ürünlerin yaşatılması, coğrafi işaret tescili, lavantadan üretilen katma değerli ürünler, üretilen meyve-sebzelerin işlenmesi ile satışı sunulan ürünler, kadın dayanışması ve toplumsal bütünleşmedir.

4.1.Üretilen Ürünler

MAKKOP bünyesinde üretimi yapılan ürünler, yaş meyve-sebzeler, süt ürünleri, şekerli ürünler, kuru ve sert kabuklu meyveler, bakliyat, baharatlar, tıbbi itri bitkiler, yağlar, peynir, un ve unlu mamuller olarak çeşitlilik göstermektedir. Mamak Kadın Kooperatifinin ürettiği ürünlerin başında yöresel bir ürün olan Kutludüğün ekşi maya ekmeği gelmektedir. Bu ürünün üretimi geleneksel yöntemlerle (taş fırınlarda ve ekşi maya kullanılarak) yapılmaktadır. Haziran/2021 itibari ile Türk Patent ve Marka Kurumu'na Coğrafi İşaret tescil işlemleri yapılan ve coğrafi işaretli yöresel bir ürün konumuna gelen Kutludüğün ekşi maya ekmeğinin üretilip pazarlanması MAKKOP eliyle devam etmektedir. Kooperatif bünyesinde roll ekmek üretimi de yapılmakta olup toplamda günlük üç bine yakın ekmek hazırlanmaktadır. Mamak Belediyesi tarafından Gökçeyurt mahallesinde uygulaması yapılan 25 dekar büyüklüğündeki "ekolojik bahçe" de üretilen meyve ve sebzelerin işlenmesi ile oluşan ürünler de Mamak Kadın Kooperatifi aracılığıyla satışa sunulan ürünler arasındadır. Kooperatif tarafından üretimi yapılan ürünlerin bir diğer kısmı ise Mamak İlçesi Gökçeyurt mahallesinde bulunan 23 bin

metrekare büyüklüğündeki lavanta bahçesinden çıkan hasadın işlenmesi ile elde edilmektedir. Şekil 1’de Mamak Kadın Kooperatifi tarafından üretilen ürünlerden bazıları görülmektedir.

Şekil 1:MAKKOP Tarafından Üretimi Yapılan Ürünler

2018 yılında KEİG Platformu tarafından hazırlanan Kadın Kooperatifleri Kılavuzuna göre, kadın kooperatiflerinin cinsiyet rollerine dayalı geleneksel üretim ve hizmet alanına sıkıştırılması doğru değildir. Bu bağlamda, Mamak Kadın Kooperatifinde üretilen ürünlerin uygun ve etkili olduğu anlaşılmaktadır. MAKKOP tarafından üretilen gıdalarda “doğallığın” esas alındığı anlaşılmakta olup, bu durum kooperatife gösterilen ilgiyi artırmaktadır. Kentli orta sınıflar arasında doğal ürünlere gösterilen ilgi sadece sağlıkla ilgili endişelerle sınırlı kalmamakta aynı zamanda ekolojik tahribat ve sosyal adaletsizliklerle ilgili endişeleri de taşımaktadır (Bilgiç, 2021). Üretilen ürünlerde doğallığın esas alınması , sosyal dengesizliğin giderilmesi ve ekolojik korumada önem arz etmektedir.

4.2.Üretim Miktarları ve İlçe Üretimindeki Pay

Tablo 1 ve 2’de, Mamak Kadın Kooperatifince 2020 yılı boyunca üretilen ürünlerin ve çeşitli yerel ürünlerin miktarları görülmektedir.

S. S. MAMAK KADIN GİRİŞİMİ ÜRETİM VE İŞLETME KOOPERATİFİ 2020 YILI ÜRETİM MİKTARI	
ÜRÜNLER	MİKTAR
KÖY EKMEĞİ	8000 (adet)
TURŞU	900(kg)
SALÇA	600(kg)
BULGUR	1600(kg)

Tablo 1: MAKKOP Yöresel Ürünler Üretim Miktarı
(Kaynak: MAKKOP Yönetimi)

S. S. MAMAK KADIN GİRİŞİMİ ÜRETİM VE İŞLETME KOOPERATİFİ 2020 YILI ÜRETİM MİKTARI	
ÜRÜNLER	MİKTAR(KG)
KIL BİBER	52,994
DOLMA BİBER	8,330
SİVRİ BİBER	52,980

ACI BİBERİ	40,512
KÖY BİBERİ	62,520
SALATALIK	645,828
YEŞİL FASULYE	58,896
DOMATES	800,000
PATLICAN	231,852
KAVUN- KARPUZ	57,612

Tablo 2: MAKKOP Sebze Üretim Miktarı
(Kaynak: MAKKOP Yönetimi)

Ankara İl Tarım ve Orman Müdürlüğünden elde edilen verilere göre Mamak İlçesinde 2020 yılında üretilen bazı sebzelerin üretim miktarı ile MAKKOP'un aynı sebzeleri üretim miktarlarının karşılaştırması Tablo 3'te verilmiştir.

2020 YILI ÜRETİM MİKTARLARI			
	MAMAK (kg)	MAKKOP (kg)	ORAN(%)
SİVRİ BİBER	22000,00	52,980	0,24
SALATALIK	38000,00	645,828	1,7
YEŞİL FASULYE	32000,00	58,896	0,18
DOMATES	218000,00	800,000	0,36
KAVUN- KARPUZ	20000,00	57,612	0,29

Tablo 3: Mamak İlçesi Tamamı ve MAKKOP Sebze Üretim Miktarı

Mamak Kadın Kooperatifi tarafından üretilen sebzeler, İlçedeki toplam sebze üretimi ile oranlandığında; MAKKOP tarafından Mamak'taki toplam sivri biber üretiminin yüzde 0,24'ü, salatalık üretiminin yüzde 1,7'si, yeşil fasulye üretiminin yüzde 0,18'i, domates üretiminin yüzde 0,36'sı ve kavun karpuz üretiminin de yüzde 0,29'u kadar üretim yapıldığı sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte, MAKKOP tarafından üretilen sebzelerin ekolojik yöntemlerle elde edildiği ve kooperatif geçişinin henüz bir buçuk yıl olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Şekil 2'de kooperatif tarafından üretilen ekolojik sebzelerin üretim yeri olan "eko bahçe" görülmektedir.

Şekil 2: Mamak Belediyesi Tarafından Yapımı Devam Eden Eko bahçe

4.3. Tedarik Zincirindeki Ekolojik ve Geleneksel Yöntemlerin Oranı

Tedarik zinciri, bir ürünün üretim aşamasından son tüketicinin eline ulaşmasına kadar olan tüm aşamaları kapsamaktadır. Mamak Kadın Kooperatifince üretimi ve satışı yapılan ürünlerin tedarik zincirinde araya giren kanal sayısının çok düşük olduğu ve bazı ürünlerde hiç bir kanal kullanılmadan tamamen kooperatif tarafından sürecin tamamlandığı görülmektedir. Üretimi yapılan ürünlerden sebze ve meyveler, ekolojik tarım sisteminin uygulandığı alanlarda yetiştirilmekte olup yöresel ürünlerin üretiminde, söz konusu ürünün bugüne dek yapılageldiği mahalledeki “en iyi yapan” kişi ya da kişiler tespit edilerek onlardan alınan bilgiler doğrultusunda üretim metodu şekillendirilmektedir.

4.4. Sosyal Hayat Üzerindeki Etkiler

Mamak Kadın Kooperatifi, “adil ticaret” kavramının temel ilkelerinden olan adil fiyat, dürüst iş koşulları, doğrudan ticaret, halkın kalkınması ve demokratik/saydam organizasyonlar ilkeleri doğrultusunda şekillenen bir işleyişe sahiptir. Bu durum, sosyal hayat üzerinde olumlu sonuçlar doğurmuştur. MAKKOP, dört adet kadına sürekli olarak; onlarca kadına da geçici sürelerde olmak üzere istihdam olanağı sağlamıştır. Mamak, metropoliten bir ilçe özelliği göstermesinin yanında kendi içinde kırsal bir yapı da barındırmaktadır. İstihdam, özellikle sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmişliğin düşük olduğu kırsal nitelikli mahallelerden sağlanmaktadır. Bu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden, istihdam olanağı sunulan kadınların yaşam standartlarının arttığı ve daha özgüvenli bireyler haline geldikleri anlaşılmaktadır. Mamak Kadın Kooperatifi bünyesinde yürütülen çalışmalar “kadın dayanışması” ile ilerlediğinden toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamaktadır.

4.5. Ortak Projeler

Mamak Kadın Kooperatifi (MAKKOP), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Habitat Derneği, Visa Türkiye ortaklığı ile geliştirilen ‘Paramı Yönetebiliyorum’ projesi kapsamında desteklenmeye hak kazanmıştır. Proje ile birlikte, üretilen ürünlere kolay erişimi sağlanması; finansal okuryazarlık konusunda gelişmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, projenin gerçekleşmesi ile Mamak İlçesindeki kadınların ürettiği gıda dışındaki yerel ürünler MAKKOP aracılığıyla internet üzerinden satışa sunulacak ve böylece bölgesel gelişme ve sosyal sürdürülebilirliğe katkı sağlamaya yönelik önemli bir adım atılmış olacaktır.

5. SONUÇ

Yeterli ve adil olarak sunulan sosyal hizmetler, cinsiyet ve fırsat eşitliği, adalet ve kişisel/toplumsal refah kavramlarını içine alan “sosyal sürdürülebilirlik”; doğal kaynakları toplumun akıllıca kullanılmasını da gerektirmektedir. Doğal kaynakların akıllıca kullanılması noktasında da karşımıza

“sürdürülebilir ekolojik üretim” kavramı çıkmaktadır. Bir kentte, sürdürülebilir ekolojik üretim ve sosyal sürdürülebilirliğin hayat bulmasında, kooperatif yapılanmaları son derece etkilidir.

Bu araştırma kapsamındaki Mamak Kadın Kooperatifi (MAKKOP), henüz bir buçuk yıllık geçmişi olan bir kooperatif oluşumu olmasına rağmen Mamak ilçesine ekonomik, sosyal ve ekolojik açıdan bir çok katkıda bulunmuştur. MAKKOP oluşumu ile çalışabilir kadın nüfusunun, çalışma hayatına katılım oranının artırılması ve ekonomik olarak aktifleştirilmesi sağlanmış olup bu durum, ilçedeki sosyal dengesizliğin giderilmesine katkı sağlamıştır. Diğer taraftan, Mamak Kadın Kooperatifi’nde üretimi yapılan ürünler, ekolojik yöntemlerle elde edildiğinden sürdürülebilir bir ortam yaratmakta, sağlık, iklim, çevre ve doğal kaynak yönetimini kolaylaştırmaktadır. Kadın kooperatifi tarafından işlenmesi sağlanan lavanta, çeşitli katma değerli ürünler elde edilmesine olanak sağlamıştır. MAKKOP bünyesinde bu katma değeri yüksek ürünlerin üretilerek satılması, İlçe ekonomisini önemli bir girdi sağlamaktadır.

Ayrıca, suyu az kullanan ve kıraç topraklarda yetişen lavanta, toprak ve su kaynaklarının korunmasını da sağlamaktadır. Mamak’ın kırsal bir mahallesi olan Gökçeyurt’ta yapılan ‘ekolojik bahçe’ de üretilen meyve ve sebzelerin kooperatif yoluyla satışa sunulması, ekolojik üretimin yaygınlaşmasını kolaylaştırmakta olup üretilen bu meyve ve sebzelerin işlenmesi ile oluşan ürünlerin satılması kırsal kalkınmada etkili olmaktadır. MAKKOP tarafından Mamak coğrafyasının geleneksel ürünlerinin üretiminin yapılması, kadim lezzetlerin yaşatılarak sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasında etkili olmaktadır. İlçenin en önemli kadim lezzetlerinden olan “Kutludüğün ekşi maya ekmeği” nin coğrafi işaret tescil işlemlerinin yapılması da ürüne ait geleneksel bilgi ve tekniklerin belgelenip aslı bozulmadan gelecek nesillere aktarılmasını mümkün kılacaktır. Yerel yönetim tarafından teşvik edilen doğal ve geleneksel üretim yöntemlerinin Mamak Kadın Kooperatifince uygulanması, ilçede bulunan toprak, su, hava gibi doğal kaynakların korunmasına da katkı sağlamaktadır.

Çalışmada incelenen Mamak Kadın Kooperatifinin bölgesel düzeyde sosyal, ekonomik ve ekolojik gelişmenin sağlanabilmesinde stratejik bir öneme sahip olduğu anlaşılmakta olup kooperatifin Türkiye şartlarında başarılı bir şekilde ve gelişerek varlığını sürdürebilmesi için bazı hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Kadın kooperatifleri için söz konusu olan el işi gibi yaygın olarak yapılan işler yerine özgün ve tasarımsal anlamda farklılıklar içeren işlere yönelme gerekliliği, MAKKOP’ta büyük oranda sağlanmaktadır. Bununla birlikte, Mamak Kadın Kooperatifinin yerel toplumda yarattığı sosyal ve ekonomik anlamda yetkinleşmek gibi olumlu etkilerin artması, özgün faaliyetlerin geliştirilmesi ile mümkün olabilecektir. Kooperatifin, özgün faaliyetler çatısı altında geliştireceği üretim ve tasarım süreçlerinde “ekoloji” yi temel alan bir politika benimsemesi faydalı olacaktır. Bu bağlamda, ekolojik ilkeler doğrultusunda üretilen tarımsal ürünlerden marmelat, sos, reçel, sabun gibi katma değerli çıktılar elde edilmesi, meyve ve sebze atıklarının değerlendirilmesi ve ürünlerde geri dönüşümlü doğal ambalajların kullanılması gerekmektedir. Kooperatif bünyesinde yürütülen güncel projelerden MAKKOP yetkililerinin eğitime, yeniliklere ve etkileşime önem vererek bu yönde çalışmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Mamak Kadın Kooperatifinin girişimleri, sağlıklı bir finansal gelecek oluşturmak ve sürdürülebilir ekolojik gelişme konusunda faydalar sağlamış olup bu faydaların zamanla; kooperatif yapılanmasının gelişmesine paralel olarak artacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, markalaşma, katma değer oluşturma, mevzuat gibi konularda sunulan eğitim ve destekler kooperatifin gelişimi için önemlidir.

Mamak Belediyesinin üretim mekânı, tasarım, ürün ve satış mekânı gibi destekler sağladığı MAKKOP’ un sürekliliği için gerekli olan bir diğer etmen ise yerel yönetim tarafından sunulan desteklerin devamlı olmasıdır. Kooperatifin üretim sisteminde verimli bir tedarik zinciri yönetimi sağlanması da ancak bu sayede gerçekleşebilecektir. Mamak Kadın Kooperatifi tarafından üretilen doğal, geleneksel ve yerel ürünler için oluşan niş piyasa, ilçe ekonomisine katkı sağlarken Mamak coğrafyasına da ekolojik ve kültürel koruma olarak yansımaktadır. Bu yönden, kadın kooperatifinin gelişimi esasında Mamak Belediyesi açısından da büyük bir gelişim potansiyeli barındırmaktadır.

Önemli bir örgütlenme biçimi olan kadın kooperatifleri, sosyal, ekonomik ve ekolojik amaçlar üzerinde kolektif çıkarlar doğrultusunda sistematik bir şekilde çalışılan yapılanmalar olmaları durumunda varlıklarını başarılı bir şekilde sürdürebilecektir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- Bilgiç, D. (2021). Kooperatifler, Belediyeler ve Gıda Ağları:Tire Süt Kooperatifi Örneği. *Journal of Business, Innovation and Governance*, 4(1):113-131.
- Demirci, R., Erkuş, A., Tanrıvermiş, H., Gündoğmuş, E., Parıltı, N. ve Özudoğru H. (2002). Türkiye’de Ekolojik Tarım Ürünleri Üretiminin Ekonomik Yönü ve Geleceği: Ön Araştırma Sonuçlarının Tartışılması. *Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi*. Erzurum.
- Ercoşkun, Ö. Y. (2018). *Organic Markets, Participatory Guarantee Systems, and Community-Supported Agriculture for Sustainable Food Communities*. Organizational Culture and Behavioral Shifts in the Green Economy.
- Emine Ediz (MAKKOP Üretim Şefi), Mülakat:Yağmur Öcal, Ankara, 11 Mart 2021.
- Erdoğan, A. (2015). *Mamak Tarih ve Kültür Atlası*. Ankara: Mamak Belediyesi.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik Ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik Ve Sürdürülebilir Kalkınma. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 196-215.
- Güneş, M. (2017). Sosyal Sorunların Yönetim Ve Çözümünde Geleceği Şekillendirmek: Sosyal Girişimci Kooperatifçilik ve Avrupa Girişimcilik Ağı Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 52 Özel Sayı.
- Harris, J. (2000). Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri. (Çev. E. Özmete). *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar e-dergi*.
- Kadın Kooperatifleri Kılavuzu (2018). KEİG Platformu, birinci basım, İstanbul.
- Koordinasyon ve Tarımsal Veriler Şube Müdürlüğü, Ankara Tarım ve Orman İl Müdürlüğü, Mülakat:Yağmur Öcal, Ankara, 9 Şubat 2021.
- Neşe Çayır (MAKKOP Başkanı), Mülakat:Yağmur Öcal, Ankara, 22 Mart 2021.
- Reyhan, H. ve Satır, A. (2017). Ekolojik Krize Bir Çözüm Yolu Olarak Sürdürülebilir Tarım ve Kooperatif Örgütlenme. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 1388-1401.
- Sağlam, E. (2016). Ekolojik, Ekonomik ve Sosyal Açılardan Kent Tarımının Artan Önemi. *8. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*.
- Sena Özkul Pehlivanlı (MAKKOP Genel Koordinatörü), Mülakat:Yağmur Öcal, Ankara, 22 Mart 2021.
- Örki, A. (2016). Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13-22.
- Özmehmet, E. (2012). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi e-Dergisi*.
- (2021, Mayıs 08). Anonim 2021a: http://www.social-life.co/media/files/DESIGN_FOR_SOCIAL_SUSTAINABILITY_3.pdf adresinden alındı
- (2021, Mayıs 08). Anonim 2021b: <http://integral-sustainability.net/wp-content/uploads/sas4-2-hodgson.pdf> adresinden alındı

EXTENDED SUMMARY

Cooperatives, which are a wealth of social capital, have an important role in ensuring social sustainability and increasing ecological production in cities. In the study, the effects of cooperatives on cities were examined through the example of Mamak Women's Cooperative operating in Mamak , which is located in the eastern planning region, which is the most disadvantaged region of Ankara.

Within the scope of the study, the products of the cooperative, the ratio of ecological and traditional methods in the supply chain and the effects of the cooperative on social life were analyzed. The research is a case study, one of the qualitative research methods, and the data obtained within the scope of the research were obtained as a result of personal interviews. The universe of the research is the members, partners and beneficiaries of the Mamak Women's Cooperative, which was established in 2020 with the support of Ankara Mamak Municipality.

The most general and obvious findings of the study are local products produced by Mamak Women's Cooperative, keeping traditional products alive, value-added products produced from lavender, products offered for sale by processing the growed fruits and vegetables, women's solidarity and social integration.

The products produced within Mamak Women's Cooperative (MAKKOP) vary as fresh fruits and vegetables, dairy products, fruits, legumes, spices, medicinal herbaceous plants and bakery products. It has been understood that the number of channels in the supply chain of the products produced and sold by the Mamak Women's Cooperative is very few, and that the process is completely completed by the cooperative without using any channel for some products. Mamak Women's Cooperative has a functioning shaped in line with the principles of the concept of "fair trade" and this situation has created many positive effects on social life. MAKKOP also receives support from projects developed by various organizations to contribute to regional development and social sustainability.

MAKKOP which was examined within the scope of the study, has made significant contributions to the social, economic and ecological development of Mamak with its orientation to works with original , its emphasis on ecological methods in production, and its adoption of a policy based on.

Women's cooperatives, which are an important form of organization and examined in this study specifically for MAKKOP; It has a strategic importance in ensuring social, economic and ecological development in cities. The level of positive impact of cooperatives on cities will increase in proportion to the originality of the products produced, the ratio of ecological methods in the supply chain and the importance given to social integration.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021- ÖZEL SAYI(20.Bölge Bilimi Ve Planlama Kongresi)- E-ISSN-2148-9289

**KORONAVİRÜS SALGINININ TÜRKİYE’DE E-TİCARET SEKTÖRÜNE
ETKİLERİ**

The Effects of the Coronavirus Epidemic on the E-Commerce Sector in Turkey

BURCU KILINC SAVRUL

*Doç.Dr.Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,
Associate Professor. Çanakkale Onsekiz Mart University, Biga Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Department of Economics*

*kilincburcu@hotmail.com
0000-0001-7114-0084*

FATİH AKIN

*Öğr. Görevlisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Refahiye Meslek Yüksekokulu, Erzincan/Türkiye
Instructor Assistant, Erzincan Binali Yıldırım University, Refahiye Vocational School, Erzincan/Turkey*

*akinfatih29@gmail.com
0000-0002-7741-4004*

Atf/©: Savrul Kılinc, Burcu, Akın, Fatih (2021).Koronavirüs Salgınının Türkiye’de E-Ticaret Sektörüne Etkileri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Özel Sayı, ss.87-97

Citation/©: Savrul Kılinc, Burcu, Akın, Fatih (2021).The Effects of the Coronavirus Epidemic on the E-Commerce Sector in Turkey, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Speical Issue, pp. 87-97

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma Makalesi*
Geliş Tarihi-Received Date : *24.06.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *13.11.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *87-97*
Doi : *10.46790/erzisosbil.956829*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

KORONAVİRÜS SALGINININ TÜRKİYE’DE E-TİCARET SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

The Effects of the Coronavirus Epidemic on the E-Commerce Sector in Turkey

BURCU KILINC SAVRUL&FATİH AKIN

Öz:

COVID-19 yani Koronavirüs,2020 yılında ilk olarak Çin’in Vuhan eyaletinde,solunum yolu hastalığı olarak tanımlanmış bir virüstür. Bu virüs daha sonra dünyaya ve Türkiye’ye bulaşmıştır.Bu salgın hastalık beraberinde bireylerin yaşam şartlarını da değiştirmiştir. Pandeminin yayılmasını önlemek amacıyla hükümetler yeni uygulamalar başlatmıştır.Sokağa çıkma kısıtlamaları gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte e-ticarette çok hızlı gelişmeler görülmüştür. İnsanlar karantina sürecinde birçok ihtiyaçlarını e-ticaret aracılığıyla satın almaya başlamışlardır. E-ticaret zaman ve mekan farkını ortadan kaldırmaktadır. Türkiye’de e-ticaret faaliyetleri çerçevesinde firmaların satış yolları genişlemiştir.Maliyetler düşmüştür.Firmalar yeni pazarlara ulaşarak, kar oranlarını arttırmışlardır.Bu çerçevede çalışmanın amacı pandemi sürecinin e ticaret faaliyetlerine etkisini ortaya koyarak, Türkiye için bir durum analizi gerçekleştirmektedir.Çalışmada öncelikli olarak e-ticaret kavramından ve e-ticarette karşılaşılan sorunlardan bahsedilmiştir.Pandemide e-ticaret hacminde en çok artış gösteren sektörler, en çok azalış gösteren sektörler belirtilmiştir. Pandemi öncesi ve sonrası e ticaret faaliyetinde bulunan işletmelerin sayısı belirlenmiştir. 2019-2020 yılı e ticaret hacmi karşılaştırması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Ticaret Bakanlığı verilerinden yararlanılmıştır. 2019-2020 yılı e ticaretin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla içindeki payı açıklanmıştır. 2019-2020 yılı sektör bazında ortalama sepet tutarları analiz edilmiştir. Enflasyon göstergesi olarak sektör bazında ortalama sepet tutarının karşılaştırılması ülke için önemli sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler:E-ticaret, Büyüme, COVID 19 Etkileri.

Abstract:

COVID-19 or Coronavirus, is a virus that was first described as a respiratory disease in 2020 in Wuhan, China. These viruses are then infected the world and Turkey. This epidemic has also changed the living conditions of individuals. Governments have introduced new practices to prevent the spread of the pandemic. Curfew restrictions have been imposed. In this process, rapid developments have been observed in e-commerce. People have started to buy several their needs through e-commerce during the quarantine process. E-commerce removes the difference in time and space. E-commerce sales channels within the framework of the company has expanded operations in Turkey. Costs have dropped. Firms have increased their profit rates by reaching new markets. In this framework, the study conducts a situation analysis for Turkey aimed the effect of the pandemic process on e-commerce activities. In the study, primarily the concept of e-commerce and the problems encountered in e-commerce were mentioned. The sectors with the highest increase in e-commerce volume in the pandemic and the sectors with the highest decrease were specified. The number of businesses engaged in e-commerce activities before and after the pandemic has been determined. E-commerce volume comparison for 2019-2020 was made. The share of e-commerce in the Gross Domestic Product for the year 2019-2020 has been announced. Average basket amounts were analyzed on a sector basis for the year 2019-2020. Comparing the average basket amount on a sector basis as an indicator of inflation, reveals important results for the country.

Key words:E-commerce, Growth, COVID 19 Effects.

1. GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile dünyada etkileşim hızla artmıştır. Günümüzde teknoloji üreten firmalar ve firmaların internet ve iletişim altyapılarını güçlendirmesi önem kazanmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile maliyetler düşürülmüştür. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile mesajlar, dosyalar, veriler, videolar bir yerden bir yere hızlı ve büyük boyutlarda aktarılabilir hale gelmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri ekonomik açıdan toplumların gelirlerini arttırmalarına sebep olmuştur. Bu sebepten dolayı teknolojik yatırımlar devletler tarafından da teşvik edilmeye başlanmıştır. Özellikle 2000'li yıllar itibari ile internet kullanıcılarının sayısı hızla yükselmiştir. İnternetin daha fazla bölgeye yayılması ve hızının artması ile e-ticaretin hacmi Türkiye'de giderek yükselmektedir. Küçük ve orta ölçekli firmalar da artık daha kolay ve ucuz maliyetle ticari faaliyetlerde bulunabilmektedirler. İnternet üzerinden daha geniş pazarlara ulaşım, kar oranlarını arttırabilmektedirler. İnternet üzerinden ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, zaman tasarrufu da sağlamaktadır.

E ticaret ile mal ve hizmet pazarının yapısı değişmektedir. Yeni ürünler, yeni dağıtım ve pazarlama teknikleri ve yeni araçlar ortaya çıkmaktadır. Yine istihdam yapısı değişmekte, yeni iş alanları oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelere doğru teknoloji ihracatı gerçekleşmektedir. Bütün bu avantajlarına rağmen Türkiye'de e-ticaret konusunda ulusal bir politikanın oluşturulması konusu ancak son yıllarda sahiplenilmiş ve detaylı olarak ele alınmaya başlanmıştır.

2. E-TİCARET KAVRAMI VE KAPSAMI

E-ticaret açık ağ ortamı yani internet üzerinden mal ve hizmetlerin ya da intranet denilen kapalı ağ ortamı üzerinden reklam, üretim, satış, pazarlama ve dağıtımlarının yapılmasıdır (Yürekli, 2002: 24). İnternet aracılığıyla taşınır, taşınmaz malların e-ticareti gerçekleştirilmektedir. Yine internet aracılığıyla yapılan finans, danışmanlık, sağlık, hukuk, ulaştırma, eğitim vb. hizmetleri de e ticaret faaliyetleri kapsamına girmektedir. Yine internet ortamında üretim izleme, yazılı metin, ses, video görüntülerinin iletilmesi, banka işlemleri, fon transferleri, elektronik hisse alım-satımı, kamu alımları vb. işlemler e-ticaret kapsamında değerlendirilmektedir (Aytekin, 1998: 2).

E-ticaret uygulamaları ile firmalar yeni pazarlara ulaşabilmekte, maliyetlerini düşürebilmekte, yeni gelir kanalları elde edebilmektedir. Hammaddede, ara mal ya da nihai mal elde edimi ya da satışının gerçekleşmesi hızlı bir şekilde yapılabilenmektedir. Yeni pazarlara ulaşmak, firmaların talep miktarını fazlalattırılmaktadır. Kaliteli hizmet, müşteri sürekliliğini de beraberinde getirmektedir (Korkmaz, 2004: 9).

Elektronik imza e-ticarete ilişkin önemli kavramlardan bir tanesidir. E-imza, elektronik ortamdaki yazışmalara eklenir. Yazıyı gönderenin kimliğini ve gönderilen yazının iletim sırasında bozulmadığını kanıtlar (Aytekin, 1998: 30). Sayısal imza ise elektronik imzanın bir alt kümesidir. İmzalayanın gizli anahtarına bağlı bir yöntemle atılır. Sayısal imzanın doğrulanmasında imzayı atanın açık anahtarı kullanılır (Bulut, 2005: 7,8).

Sayısal noter, internet üzerinden iletilen bilgileri tarafların isteği ile saklar. Kendisine başvurulduğunda belgeler. Onay kurumları ise kişilerin kimliğini güvenli olarak belirleyip elektronik kimlik belgelerini hazırlayan ve anahtar yönetimini sağlayan kuruluşlardır (Çak, 2002: 20).

3. LİTERATÜR

Altıntaş vd. (2006) Türkiye'de ihracatçı KOBİ'ler konusunda bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmaya göre KOBİ'lerin e-ticaret kullanımı, teknolojiye uyum sağlamaları konusu ile ilişkilidir. Yine çalışanların eğitim düzeyi ve teknik yetisi, e-ticareti kullanmada etkin olmaktadır.

Kara ve Coşkun (2012) e-dış ticarete ortaya çıkan problemleri gıda sektörü çerçevesinde ele almıştır. Özellikle e-ticarete yaşanan güven sorunu ortaya konmuştur. Eğitim sektörü için de önerilerde bulunulmuş, üniversitelerde e-ticaret derslerinin müfredata konması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Mzwri ve Altinkaya (2019), e-ticaretin Türkiye'ye etkisini uluslararası ticaret çerçevesinde araştırmışlardır. Çalışmalarında bir ülkenin internet erişimindeki yükselişin, diğer ülkelerle hizmet ticaretinde artış sağladığını görmüşlerdir. E ticaret uluslararası ticaretin hacmini yükseltmektedir. Türkiye'de e-ticaret uygulamaları arttıkça, Türkiye'nin uluslararası ticaret hacmi artmaktadır.

Salgın 2020 yılında başladığı için konu üzerindeki çalışmalar sınırlıdır. Toplu Yılmaz ve Bayram (2020), çalışmalarında Türkiye’de e-ticaret ve ihracat verilerini incelemişler, Covid-19 pandemi sürecinde Türkiye’deki e-ticaretin gelişimini analiz etmişlerdir. En çok e-ihracatı yapılan sektör hazır giyim sektörüdür. Seyahat ve turizm, salgın öncesi dönemde e-ticarette en çok tercih edilen ürün kategorisi içinde iken, salgın döneminde en çok azalış gösteren sektör olmuştur.

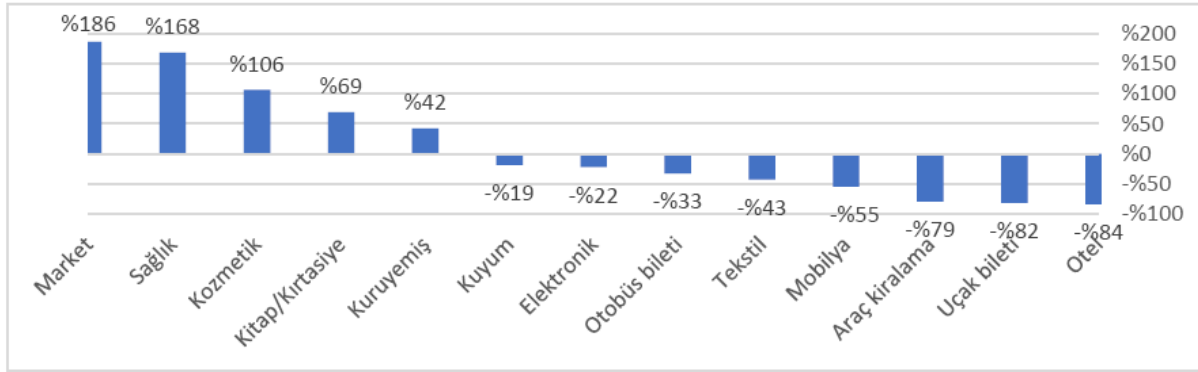
Demirdöğmez, Taş ve Gültekin (2020), çalışmalarında Türkiye’de koronavirüs (Covid-19) sürecinde yaşanan gelişmeler ve e-ticarete olan etkilerini araştırmışlardır. Ayrıca benzeri küresel salgın yada sorunların yaşandığı dönemlerde üretici ve tüketicilerin davranışları incelenmiştir. Koronavirüs salgınının ticari hayata etkileri hakkında, görüş ve önerilere yer vermişlerdir.

Güven (2020) Covid-19’un, e-ticaret üzerindeki etkisini incelemiştir. İncelemelerinde pandemi sürecinde tüketicilerin sağlık, kişisel bakım ve temizlik ürünlerine olan taleplerini arttırdığı belirlenmiştir. Giyim ve aksesuar ürünleri ile lüks tüketim ürünleri satışlarında ise düşme gerçekleşmiştir.

4. COVID-19’UN TÜRKİYE’DE E-TİCARET SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Dünyaya yayılan Covid-19 pandemisi, 2019 Aralık ayında başlamıştır. Vakaların hızla artması ile insanlar evlerinde vakit geçirmeye başlamış ve bu durum e-ticaret yöntemlerini daha fazla kullanmaya yöneltmiştir. Marketlerin, işyerlerinin çalışma saatleri değişmiş, üreticilerin üretim ve tüketicilerin tüketim alışkanlıkları farklılaşmıştır. Pek çok mağaza ve marketler e-ticaret yöntemiyle tüketicilere ürün sunabilme temel altyapı çalışmalarını tamamlamışlardır.

Grafik 1: Covid-19 Salgını Döneminde Türkiye’de Ürün Gruplarının Online Satışı

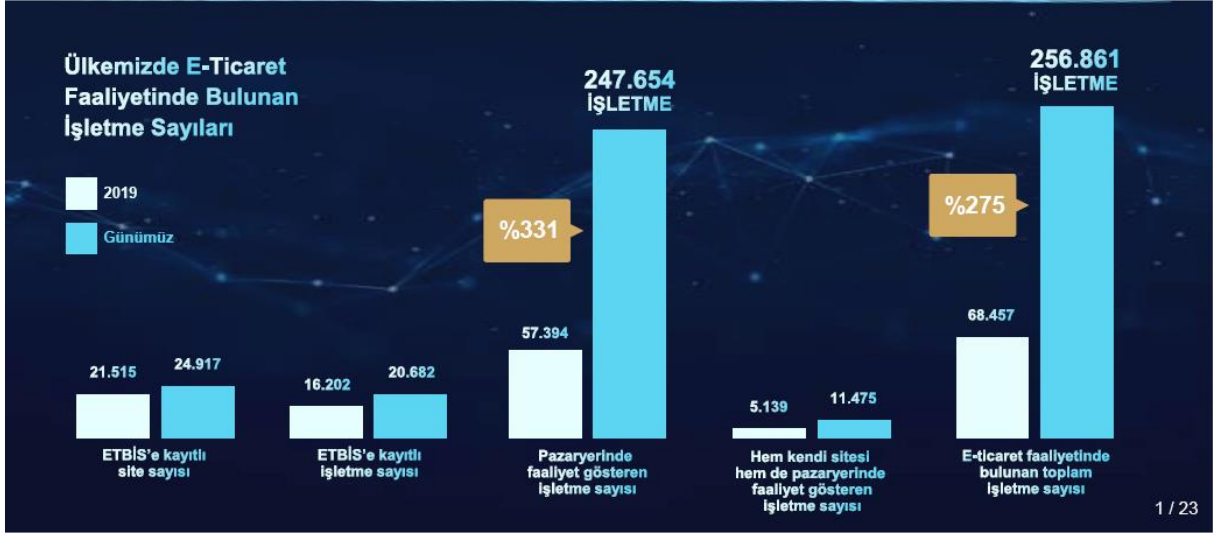
Kaynak: Muradoğlu(2020). <https://webrazzi.com>.

Türkiye’de salgın döneminde internet üzerinden %186’lık oranla, en fazla market ürünlerinin e-ticareti gerçekleştirilmiştir. E-ticareti yapılan ikinci ürün grubu %168’lik oran ile sağlık ürünleridir. Üçüncü olarak da kozmetik ürünlerinin e-ticareti gerçekleştirilmiştir.

Otobüs biletleri, uçak biletlerinin internet üzerinden satın alımı doğal olarak tercih edilmemiştir. Çünkü seyahat sınırları yaşanmıştır. Yine otellerde kalma eğilimi söz konusu değildir. Online satışlarda mobilya ürün grubunda %55; tekstilde de %43 düşüş yaşamıştır.

Grafik 2: E Ticaret Faaliyetinde Bulunan İşletmeler

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>.

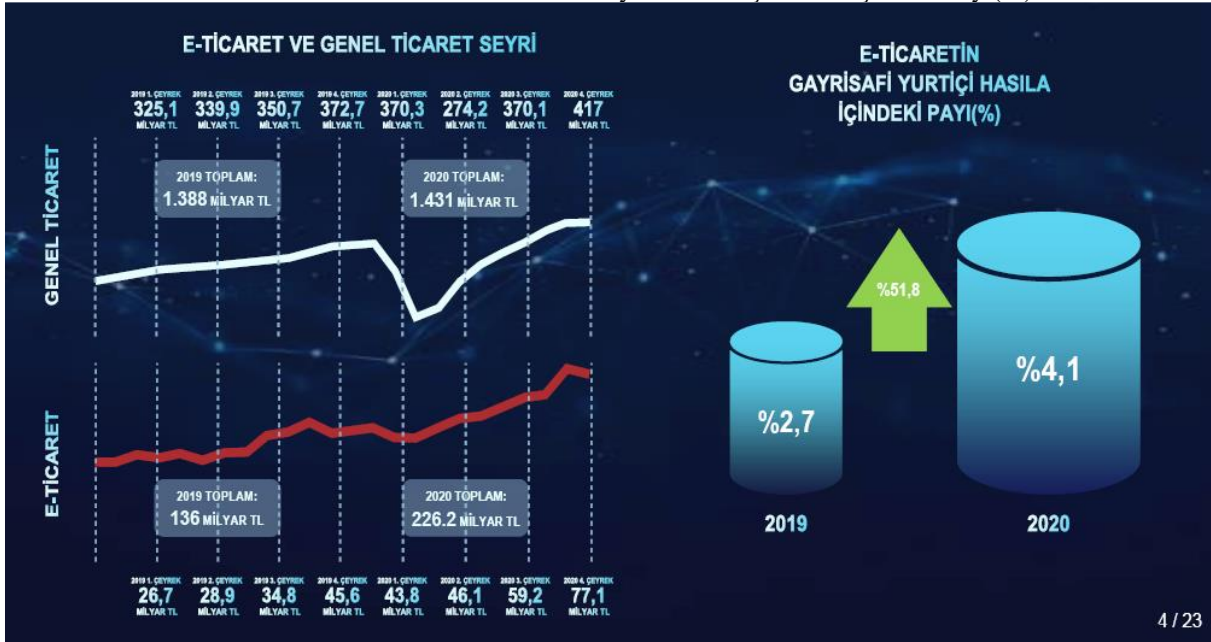
2019 yılında e ticaret faaliyetinde bulunan işletme sayısı 68.457 iken, bu oran pandemi sürecinde e ticaret işlemlerinin artması ile % 275 oranında artarak 256.861 sayısına ulaşmıştır.

Grafik 3:2019-2020 Yılı E Ticaret Hacmi Karşılaştırması

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>.

E ticaret hacmi 2019 yılında 136 milyar TL iken, 2020 yılında 226.2 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2019 yılında e ticaret sipariş sayısı 1.36 milyar adet iken, 2020 yılında 2.29 milyar adete ulaşmıştır. Toplam e ticaret içindeki perakende payı ise % 64 oranındadır.

Grafik 4:2019-2020 Yılı E Ticaretin Gayrisafı Yurtiçi Hasıla İçindeki Payı(%)

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>.

E ticaretin gayrisafı yurtiçi hasıla içerisindeki payı 2019 yılında %2,7 iken, bu oran 2020 yılında %4,1 oranında artarak, %4,1 oranına yükselmiştir.

Grafik 5:2019-2020 Yılı E Ticaretin Genel Ticarete Oranı (Aylık)

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>.

2019 mart ayında e ticaretin genel ticarete oranı %8 iken, 2020 yılının mart ayında Türkiye’de ilk vakanın görülmesi itibari ile e ticaretin genel ticarete oranı yükselmeye başlamıştır. Bu yükselişin seyri 2020 yılı mart ayı için %12, nisan ayı için %16, mayıs ayı için %18’dir. Yaz aylarında tatil giderlerinin olması nedeni ile az da olsa oranlar düşse de pandemi süreci öncesine göre oranlar yüksek düzeydedir. Bu oranlar haziran ayı için %17, temmuz ayı için %15, ağustos ayı için %16’dır. Yaz aylarının bitmesi ile Eylül ayında e ticaretin genel ticarete oranı yine yükselme göstermiştir. Oran eylül ayı için %17, ekim ayı için %16, kasım ayı için %19 ve aralık ayı için %18’dir.

Grafik 6:2019-2020 Yılı En Çok Artış Gösteren Sektör Karşılaştırması

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>.

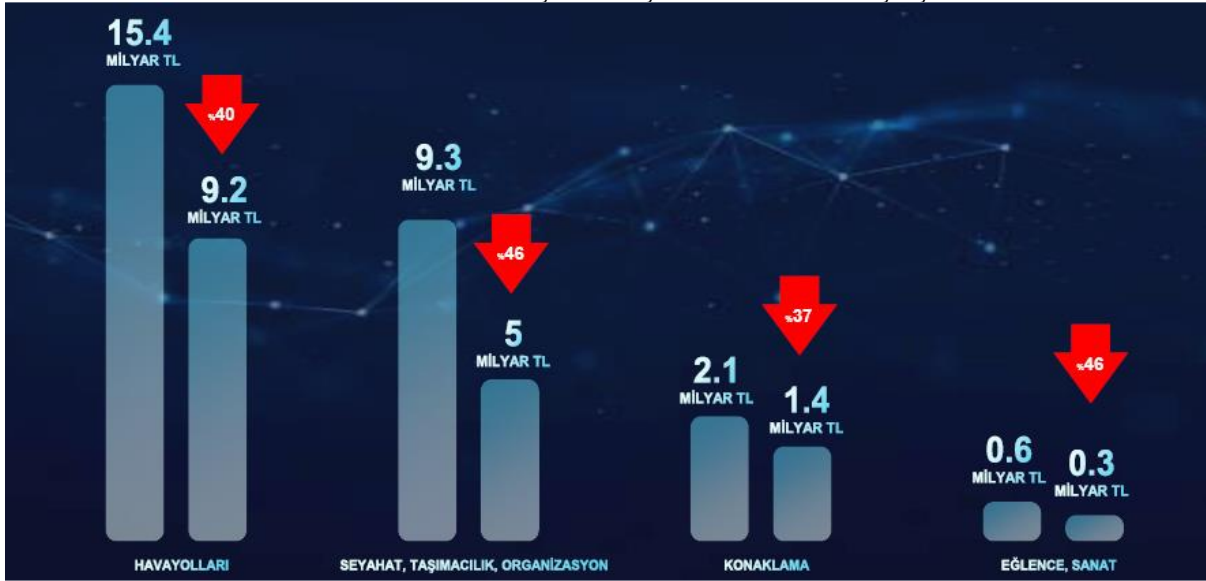
2019-2020 yılı karşılaştırmasında en fazla e ticaret hacmi yüksek olan sektör beyaz eşya ve küçük ev aletleri sektörüdür. İkinci sırada giyim, ayakkabı ve aksesuar, üçüncü sırada ise elektronik sektör yer almaktadır.

Yüzdesel olarak ise en fazla artış (%283) gıda ve süpermarket e ticaret harcamalarında görülmüştür. İkinci olarak artış (%189) metalurji ve kimyasal ürünlerde, üçüncü olarak da (%129) beyaz eşya ve küçük ev aletlerinde gerçekleşmiştir.

Gıda ve süpermarket ihtiyaçlarının evlere getirilmesinin tercih edilmesi ile birlikte, sektörün e ticaret hacmi 2019 yılında 1,4 milyar TL iken, 2020 yılında %283 oranında artarak 5,3 milyar TL'ye yükselmiştir. Metalurji (metal ürünler) ve kimyasal ürünler e ticaret hacmi 2019 yılında 0,3 milyar TL iken, 2020 yılında %189 oranında artarak 0,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. Beyaz eşya ve küçük ev aletleri sektöründe e ticaret hacmi 2019 yılında 13,4 milyar TL iken, 2020 yılında %129 oranında büyüyerek 30,6 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Sokağa çıkma kısıtlamaları ile birlikte evlerde daha çok zaman geçiren bireyler ev, bahçe, mobilya, dekorasyon sektörünü canlandırmışlar, sektörün e ticaret hacmini arttırmışlardır. Sektörün e ticaret hacmi 2019 yılında 2,8 milyar TL iken, 2020 yılında %105 oranında artarak 5,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Çiçekçilik sektörü e ticaret hacmi 2019 yılında 0,7 milyar TL iken, 2020 yılında %100 oranında artarak 1,3 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Yemek sektörü e ticaret hacmi 2019 yılında 5 milyar TL iken, 2020 yılında %61 oranında artarak 8,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. Elektronik sektörü e ticaret hacmi 2019 yılında 8,6 milyar TL iken, 2020 yılında %56 oranında artarak 13,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Eğitim ve danışmanlık hizmetleri e ticaret hacmi 2019 yılında 2,1 milyar TL iken, 2020 yılında %43 oranında artarak 3,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. Giyim, ayakkabı ve aksesuar e ticaret hacmi 2019 yılında 13,9 milyar TL iken, 2020 yılında %38 oranında artarak 19,3 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Grafik 7: 2019-2020 Yılı En Çok Azalış Gösteren Sektör Karşılaştırması

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>.

2019-2020 yılı karşılaştırmasında en çok e ticaret hacmi azalış gösteren sektörler seyahat, taşımacılık, organizasyon, eğlence sektörü ve sanatsal faaliyetlerdir. İkinci sırada havayolları sektörü, üçüncü sırada ise konaklama sektörü yer almaktadır.

Seyahat, taşımacılık ve organizasyon faaliyetlerinin e ticaret hacmi 2019 yılında 9,3 milyar TL iken, 2020 yılında %46 oranında küçülerek 5 milyar TL’ye düşmüştür. Sokağa çıkma kısıtlamaları ile birlikte eğlence ve sanat faaliyetleri ticaret hacmi 2019 yılında 0,6 milyar TL iken, 2020 yılında %46 oranında düşerek 0,3 milyar TL’ye düşmüştür. Yine havayolları sektöründe e ticaret hacmi 2019 yılında 15,4 milyar TL iken, 2020 yılında %40 oranında küçülerek 9,2 milyar TL’ye düşmüştür. Konaklama sektöründe ise e ticaret hacmi 2019 yılında 2,1 milyar TL iken, 2020 yılında %37 oranında azalarak 1,4 milyar TL’ye düşmüştür.

Grafik 8: 2019-2020 Yılı Sektör Bazında Ortalama Sepet Tutarı (TL)

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>.

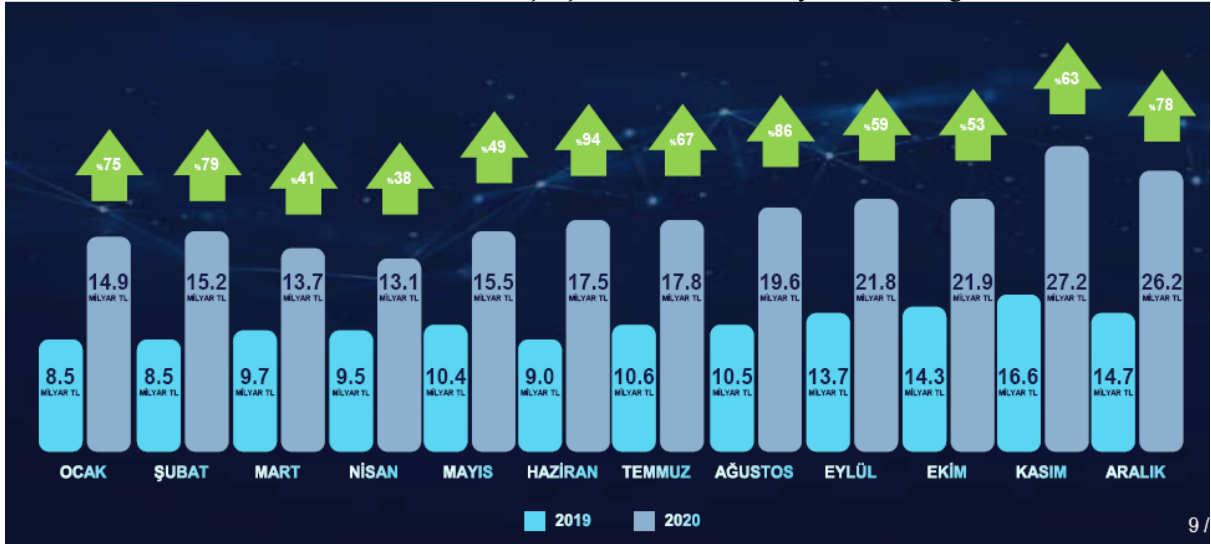
2019 yılında yemek sektöründe ortalama sepet tutarı 34 TL iken, 2020 yılında bu tutar % 44 oranında artarak 49 TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında elektronik sektöründe ortalama sepet tutarı 126 TL iken, 2020 yılında bu tutar % 40 oranında artarak 177 TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında giyim, ayakkabı, aksesuar sektöründe ortalama sepet tutarı 160 TL iken, 2020 yılında bu tutar % 39 oranında artarak 223 TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında eğlence, sanat faaliyetleri için ortalama sepet tutarı 125 TL iken, 2020 yılında bu tutar % 29 oranında artarak 161 TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında konaklama sektöründe ortalama sepet tutarı 2267 TL iken, 2020 yılında bu tutar % 13 oranında artarak 2558 TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında gıda ve süpermarket harcamalarında ortalama sepet tutarı 78 TL iken, 2020 yılında bu tutar % 13 oranında artarak 88 TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında çiçekçilik sektöründe ortalama sepet tutarı 82 TL iken, 2020 yılında bu tutar % 9 oranında artarak 89 TL'ye yükselmiştir. 2019 yılında havayolları sektöründe ortalama sepet tutarı 874 TL iken, 2020 yılında bu tutar % 3 oranında artarak 902 TL'ye yükselmiştir.

Tablo1: Sektörlerin Ortalama Sepet Tutarlarının %'lik Artışı

Sıra	En fazla Yükselen Sektör	Oran(%)
1.	Yemek Sektörü	44
2.	Elektronik Sektörü	40
3.	Giyim, Ayakkabı, Aksesuar Sektörü	39
4.	Eğlence, Sanat Faaliyetleri	29
5.	Konaklama Sektörü	13
6.	Gıda Ve Süpermarket Harcamaları	13
7.	Çiçekçilik Sektörü	9
8.	Havayolları Sektörü	3

Kaynak: Ticaret Bakanlığı e ticaret verileri aracılığıyla yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 9: 2019-2020 Yılı Karşılaştırmalı E Ticaretin Aylara Göre Dağılımı

Kaynak: <https://ticaret.gov.tr>.

E ticaret faaliyetlerinin yoğunluğu açısından 2019 yılı ve 2020 yılı karşılaştırmasında büyük oranlarda farklılıklar bulunmaktadır. 2019 yılının ocak ayında e ticaret hacmi 8,5 milyar TL iken bu miktar 2020 yılının ocak ayında % 75 oranında artmış ve 14,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2019 yılının şubat ayında e ticaret hacmi 8,5 milyar TL iken bu miktar 2020 yılının şubat ayında % 79 oranında artmış ve 15,2 milyar TL'ye ulaşmıştır.

2020 yılında çoğu otelin kapalı olması, sınırlı tatil olanakları ve evden dışarıya çıkamama koşulları, bireylerin yaz sezonunda bir önceki yılın yaz aylarına göre daha yüksek oranlarda e ticaret yöntemi ile alışveriş yapmalarına neden olmuştur. 2019 yılının haziran ayında e ticaret hacmi 9 milyar TL iken bu miktar 2020 yılının haziran ayında % 94 oranında artmış ve 17,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2019 yılının

temmuz ayında e ticaret hacmi 10,6 milyar TL iken bu miktar 2020 yılının temmuz ayında %67 oranında artmış ve 17,8 milyar TL’ye ulaşmıştır. 2019 yılının ağustos ayında e ticaret hacmi 10,5 milyar TL iken bu miktar 2020 yılının ağustos ayında %86 oranında artmış ve 19,6 milyar TL’ye ulaşmıştır.

5. SONUÇ

Covid-19 tüketim alışkanlıklarını e-ticaret lehine değiştirmiştir. Çünkü e ticaret sayesinde bireyler birçok ürüne internet aracılığıyla saniyeler içerisinde ulaşabilmektedirler. Temassız ödeme yapabilmektedirler. Ürün çeşitliliği e ticarete çok fazladır. E ticaret ile zaman ve mekandan bağımsız alışveriş yapılabilmektedir.

E ticaretinin yaygınlaşmasında covid 19, süreci hızlandırmıştır. Koronavirüs salgını, Türkiye’de de tüm sektörlerde dijitalleşmeyi önemli hale getirmiştir. Çalışmada ayrıntılı ele alındığı gibi ülkede 2019 yılına göre 2020 yılında e-ticaret hacmi yükselmiştir. Başta gıda sektörü olmak üzere birçok sektörde alışverişler e-ticaret yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ülkede özellikle pandeminin yoğun bir etki gösterdiği Mart, Nisan ve Mayıs aylarında e-ticaret faaliyetleri hızlı bir şekilde yoğunlaşmıştır. E ticaret yöntemi kartlı ödemelerin miktarını ve toplam hacmini arttırmıştır. Salgın hastalığın bulaşma riskini azaltmak için bireyler, havale/EFT gibi ödeme yöntemlerini çok daha sıklıkla kullanır hale gelmişlerdir. Pandemi sürecinde kargo ve taşımacılık şirketlerinin işlemleri de e ticaret hacminin yükselmesi ile, hızla artış göstermiştir. Trendyol, Hepsiburada gibi e ticaret şirketleri kendi lojistik ağlarını kurmuşlardır.

E-ticaret hacminde sektörel bazda hemen hemen her sektörde artışlar yaşanmıştır. E ticaret hacminde en fazla büyüme gıda ve süpermarket sektöründe ve daha sonra kimyasal ürünlerde görülmüştür. E ticaret yöntemleri ile tüketiciler hızlı, kolay alışveriş yapabilir hale gelmişlerdir. Bu nedenlerle pandemi süreci bitse bile Türkiye’de e-ticaret hızla yükselmeye devam edecektir.

İnternet aracılığıyla yapılan e-ticaret faaliyetlerin artması, sektörlerde rekabeti giderek yükseltmiştir. Daha fazla kişiye ulaşabilme fırsatlarının çokluğu, rekabetin önemini daha da fazlaştırmıştır. Tüketiciler açısından da sunulan hizmetin kalitesi ön plana çıkmıştır.

E ticaret hacmi arttıkça, e ticaret yöntemi ile müşterilere ulaşmak ve pazar paylarını arttırmak isteyen küçük firma sayısı fazlalaşmaktadır. Ancak bu firmalar hızlı bir şekilde kurulduklarından, sürdürülebilir kalitede web site hizmetlerini devam ettirememektedirler. Bu durum da müşteri memnuniyetsizliğini arttırabilmektedir.

Bu sebeplerle Türkiye’de e ticaretin önemli sorunlarından olan yasal boşlukların giderilmesi, yasalar ile ilgili yaptırımların güçlendirilmesi ve yine şirketlere e ticaret faaliyetlerine geçebilmeleri için gerekli yazılım programlarının öğretilmesi gerekmektedir. Hem devletin hem de yerel yönetimlerin bu konu ile ilgili eğitim programlarını arttırması, ülke genelinde yaygınlaştırması gerekmektedir. Türkiye’de internet hızının ve kalitesinin artması, iletişim ile ilgili gerekli altyapılarının tamamlanması önemli hususlardandır.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- ALTINTAŞ vd. (2006). E-ticaret Engellerinin E-Ticaret Kullanma Eğilimine Etkisi: Türkiye’deki İhracatçı KOBİ’ler Üzerinde Ampirik Bir Araştırma. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(4), 37-58.
- AYTEKİN, G. (1998). Elektronik Ticaret. Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları.
- BULUT, M. (2005). Dijital İmza Rehberi. İstanbul: İTO Yayınları Yayın No:2005/37.
- ÇAK, M. (2002). Dünyada ve Türkiye’de Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi. İstanbul: İTO Yayınları Yayın No:2002/6.
- DEMİRDÖĞMEZ, M.; H.Y.TAŞ; N.GÜLTEKİN, (2020), “Koronavirüs’ün (Covid-19) E-Ticarete Etkileri”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Volume:16, Sayı:29, Eylül, 125-145.
- E-TİCARET BİLGİ PLATFORMU, (2020). E-Ticaret İstatistikleri. <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler>. (01.05.2021).
- GÜVEN, H. (2020). Covid-19 pandemik kriz sürecinde e-ticarette meydana gelen değişimler. *ASEAD*,7(5), 251-268.
- KARA, M., & Coşkun, A. (2012). E-dış Ticarete Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Gıda Sektörü Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33, 183-192.
- KORKMAZ, N. (2004).*Sorularla E-Ticaret*, E-İş. İstanbul: İTO Yayınları Yayın No:2004/27.
- MURADOĞLU, C.(2020). <https://webrazzi.com/2020/04/07/covid-19-la-birlikte-turkiye-de-online-harcama-tutarinda-nasil-bir-degisim-yasandi>.(01.05.2021).
- MZWRİ, A.M.N., & Altınkaya, Z. (2019). The impact of e-commerce on international trade: Case of Turkey. *International Journal of Contemporary Research and Review*, 10(01), 21190-21209.
- ÖZTUNA, C.B. (2002).Avrupa Birliği Hukukunda Elektronik Ticaret ve Türkiye’deki Gelişmeler. İstanbul: Pusula Yayıncılık ve İletişim Ltd.
- TOBB. (2002).KOBİ Gelişim Projesi (1. KOBİ Kurultayı Odak Grup Toplantı Kitapçığı). Ankara: TOBB Yayın No Genel: 360 PM:1.
- YILMAZ Ö. T., O.BAYRAM, (2020), “Covid-19 Pandemi Döneminde Türkiye’de E-Ticaret ve E-İhracat”, *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 2, Aralık, 37-54.
- YÜREKLİ, S. (2002).“Yeni Ekonominin Yeni Ticaret Biçimi ve Bileşenleri: Elektronik Ticaret, Enformasyon Malları ve E-Para”. İzmit: Kocaeli Üniversitesi I.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi.
- <https://ticaret.gov.tr/haberler/ticaret-bakani-pekcan-2020-yili-e-ticaret-verilerini-acikladi>.(15.05.2021).

EXTENDED SUMMARY

COVID-19 is a virus that was identified as a respiratory disease in 2020. This virus later infected the world and Turkey. To prevent the spread of the pandemic, governments have implemented curfew restrictions.

E-commerce activities of individuals who have closed their homes have increased rapidly during this period. E-commerce removes the difference in time and space. In the pandemic, sectors that have increased significantly in e-commerce volume and that e-commerce volume have decreased have occurred. The number of businesses engaged in e-commerce activities before and after the pandemic has increased by a large margin. The share of e-commerce in the Gross Domestic Product increased in 2019-2020. The average basket amount on the basis of the sector in 2019-2020 increased again. Contractions in production increased the average basket amount.

The coronavirus epidemic has made digitalization mandatory in all sectors in Turkey. E-commerce volume increased significantly in 2020 in the country compared to the first 6 months of 2019. In the country, e-commerce activities rapidly intensified especially in March, April and May, when the pandemic had a strong impact. In order to reduce the risk of transmission of the epidemic, individuals have started to use payment methods such as money order / EFT much more frequently.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-Özel Sayı (20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi- E-ISSN-2148-9289)

TR31-İZMİR BÖLGESİ SEKTÖREL YOĞUNLAŞMA ANALİZİ

Sectoral Specialization Analysis Of TR31- Izmir Region

DİLARA TEKİN

Yüksek Lisans, Ege üniversitesi, İktisat Bölümü
Master, Ege University, Department of Economics
dilaratekin@gmail.com
Orcid: 0000-0002-9438-7984

Atf/©: TEKİN, Dilara (2021). TR31-İzmir Bölgesi Sektörel Yoğunlaşma Analizi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 14 Sayı, ss. 98-106

Citation/©: TEKİN, Dilara (2021). Sectoral Specialization Analysis Of Tr31- Izmir Region, Erzincan University Journal of Social Sciences Institute, Year 14, Special Issue, pp. 98-106

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : Araştırma/Research
Geliş Tarihi-Received Date : 30.06.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 30.09.2021
Sayfa Numarası-Page Numbers: 98-106
Doi : 10.46790/erzisosbil.960019

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/İntihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/İntihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

TR31-İZMİR BÖLGESİ SEKTÖREL YOĞUNLAŞMA ANALİZİ

Sectoral Specialization Analysis Of TR31- Izmir Region

DİLARA TEKİN

Öz:

Ulusal kalkınma sürecinin dengeli ve sürdürülebilir olması bölgesel kalkınma ile desteklediği sürece mümkün olabilmektedir. Ulusal kalkınmanın sağlanabilmesi yönünde belirlenen makroekonomik politikaların her il ve bölgenin kendi dinamiklerine has, güçlü ve avantajlı yönlerinin temel alınarak sektörel ve bölgesel düzeyde belirlenen plan, proje ve politikalarla desteklenmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilecek yatırımlar ile bölgenin rekabetçi gücü artmakta, dengeli ve sürdürülebilir bir bölgesel kalkınmayı mümkün kılmaktadır. Bölgenin öne çıkan, kümelenme potansiyeline sahip, yoğunlaşmış sektörlerinin belirlenmesi bölgenin rekabetçi gücünün artırılması hususunda oldukça önemli olmakla beraber anahtar sektörlerin belirlenmesi bölgelerarası farklılıkların en aza indirgenmesi ve bölgesel kalkınma politikalarının belirlenmesi ve başarısı açısından önemli bir nokta olmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada TR31- İzmir Düzey-II Bölgesinde bölgenin karşılaştırmalı üstünlüğünün geliştirilmesi ve bölgesel rekabetçi üstünlüğünün sağlanabilmesi adına yoğunlaşmış veya kümelenme potansiyeline sahip sektörlerinin tespit edilmesi ve değişiminin ortaya konulması adına Yoğunlaşma Katsayısı (LQ) Analizi yapılmıştır. Analizde istihdam ile ithalat ve ihracat olmak üzere iki farklı veri seti ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda istihdam verileri kapsamında sanayi sektörünün, ithalat ve ihracat verileri kapsamında ise bilgi ve iletişim ihracatının öne çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Yoğunlaşma Katsayısı, TR31 Bölgesi

Jel Kodları: L52, R12, R58

Abstract:

The process of national development can only become balanced and sustainable as long as it is supported by regional development. It is important to support the macroeconomic policies determined to make national development possible with plans, projects and policies determined at the sectoral and regional level based on the strengths and advantageous aspects specific to each province and region's own dynamics. With the investments to be made in this direction, the competitive power of the region will increase and a balanced and sustainable regional development will be possible. Determining the prominent, concentrated sectors of the region with clustering potential is very important in increasing the competitive advantage of the region, while determining the key sectors is an important point in terms of minimizing interregional differences and determining and success of regional development policies. According to this study Location Quotient (LQ) Analysis was carried out in order to determine the concentrated or clustering potential sectors in the TR31- İzmir NUTS-II Region in order to develop the comparative advantage of the region and to ensure the regional competitive advantage. In the analysis, two different data sets, namely employment and import and export, were discussed. As a result of the analysis, it was found that the industrial sector in the scope of employment data, and the export of information and communication within the scope of import and export data came to the fore.

Keywords: Regional Development, Location Quotient, TR31 Region

JEL Codes: L52, R12, R58

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte artan bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları yığılma ekonomileri, yerleşme veya kentleşme ekonomileri olarak adlandırılan yeni bir çalışma alanını ve yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları geçmişten günümüze süregelen yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmakta, toplumsal ve ekonomik sorunları, negatif dışsallıkları beraberinde getirerek bölgesel düzeyde olduğu kadar ulusal düzeyde de bir sorun teşkil etmektedir. Sektörel yoğunlaşma ve kümelenme yapıları, coğrafi yakınlık ve ekonomik faaliyetlerin belirli bir mekân veya bölgede yoğunlaşması ile beraberinde bilgi yayılımının ve teknolojik gelişmenin sağlanması ve hız kazanması, ağ yapılarının oluşması, yatırımcının dikkatinin ilgili sektöre ve bölgeye çekilmesi ile yatırımların artırılması gibi bir çok fayda sağlarken pozitif dışsallıklar yaratması ve ilgili sektörün ve bölgenin rekabetçi gücünü artırması hususlarında önemli olmaktadır.

Ulusal kalkınma sürecinin dengeli ve sürdürülebilir olması bölgesel kalkınma ile desteklendiği sürece mümkün olabilmekte, ulusal kalkınmanın sağlanabilmesi yönünde belirlenen makroekonomik politikaların sektörel ve bölgesel düzeyde belirlenen plan, proje ve politikalarla desteklenmesi önem arz etmektedir. Yürütülecek plan, proje ve politikaların belirlenmesinde her il ve bölgenin kendi dinamiklerine has, güçlü ve avantajlı yönlerinin temel alınması hususu, bu doğrultuda gerçekleştirilecek yatırımlar ile bölgenin rekabetçi gücünü arttırmakta, dengeli ve sürdürülebilir bir bölgesel kalkınmayı mümkün kılmaktadır. Bölgenin öne çıkan, kümelenme potansiyeline sahip, yoğunlaşmış sektörlerinin belirlenmesi bölgenin rekabetçi gücünün artırılması hususunda oldukça önemli olmakla beraber anahtar sektörlerin belirlenmesi bölgelerarası farklılıkların en aza indirgenmesi ve bölgesel kalkınma politikalarının belirlenmesi ve başarısı açısından önemli bir nokta olmaktadır (Deliktaş ve Çelik, 2018).

Bu çalışmada TR31- İzmir Düzey-II bölgesinin karşılaştırmalı üstünlüğünün geliştirilmesi ve bölgesel rekabetçi üstünlüğünün sağlanabilmesi adına stratejik sektörlerin tespit edilmesi, ele alınan çalışma dönemi süresince değişiminin ortaya konulması amacıyla Yoğunlaşma Katsayısı (LQ) Analizi yöntemi ile bölgedeki sektörlerin ulusal ekonomiye kıyasla ne ölçüde yoğunlaşmış olduğu, bölgenin kümelenme potansiyeline sahip veya uzmanlaşmış sektörleri ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde bölgesel kalkınma, kümelenme ve sektörel yoğunlaşma konusu ayrıca ele alınmış, devamında metodoloji ve bu konuda gerçekleştirilmiş benzer çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde analize konu veri ve yöntem kısımlarına yer verilmiş olup Yoğunlaşma Katsayısı (LQ) analiz yöntemi açıklanmış, istihdam verileri ile ithalat ve ihracat verileri olmak üzere iki farklı veri seti üzerinden gerçekleştirilen yoğunlaşma katsayısı analizi sonuçları bulgular kısmında değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. BÖLGESEL KALKINMA, KÜMELENME VE SEKTÖREL YOĞUNLAŞMA

Geçmişten günümüze bir araştırma ve tartışma konusu olan küreselleşme ile birlikte artan bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları, başka bir deyişle bir bölgenin başka bir bölgeye kıyasla üstün bir başarı göstermesi bu başarının açıklanması hususunda yeni çalışmaları ve yeni bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Söz konusu bölgelerin başarısını, organizasyonel gelişmesini ve teknolojik öğrenmenin yığılma (yığışma) ile birlikte gerçekleştiğini ifade eden bu yaklaşım belli sanayi bölgelerinin belirli bir bölgede yoğunlaşması ve kümelenmesi sanayilerin birbirine yakınlığından dolayı bir coğrafi bölge veya kentsel alan içerisinde oluşması olarak tanımlanan yığılma ekonomileri bölgesel iktisat literatüründe yerleşme ekonomileri olarak da adlandırılmaktadır (Sungur, 2015).

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları geçmişten günümüze bir tartışma konusu olup uzun yıllardır süren yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksul ve geri kalmış bölgelerden gelişmiş ve sanayileşmiş bölgelere gerçekleşen göçler, büyüme potansiyeli düşük olan göç veren bölgelerin rekabet edilebilirliğini daha da azaltıp yoksulluğun çıkmaz bir döngüye dönüşmesine sebep olurken aynı şekilde göç alan bölgelerde ise refah artışını engelleyen birçok sosyoekonomik sorunları beraberinde getirmektedir. Bu hususta toplumsal ve ekonomik sorunlar, göç ve çeşitli negatif dışsallıklar gibi sorunları beraberinde getiren bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarını sadece bölgesel düzeyde değil ulusal düzeyde de bir sorun haline getirmektedir (Türkcan ve Çelik, 2020:7-9).

Ekonomik kalkınma sürecinde Türkiye'nin de yaşadığı en büyük sorunlardan birisi olan yaratılan refahın bölgeler arasında eşit bir şekilde dağıtılmaması hususu yani bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları olmaktadır. Bu bağlamda bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi konusunda bölgesel dinamikleri, rekabet üstünlüğü sağlayan sektörel yoğunlaşma ve kümelenme konuları ön plana çıkmaktadır (Günaydın, 2013).

Ekonomik gelişmenin ve rekabetçiliği sağlayan unsurların başında gelen kümelenme, müdahale gerektirmeden kendiliğinden oluşan belirli bir bölgede yığılan firmalar ve ilgili sektörlerin yoğunlaşması olarak tanımlanmaktadır. Bazı bölgelerin bazı sektör, ürün veya hizmet ile anılması ve sektördeki yatırımcıların o bölgeye yönelmesi kümelenmenin somut bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Sarıtaş ve Tunca'nın bahsettiği üzere Porter, inovasyon yapabilme yeteneğini en önemli rekabet kriteri olarak belirtirken, bir bölgede yer alan sektörler ile ilgili aktörler arasındaki iş birliği ve paylaşım ortamlarının yaratımının inovasyonu ve beraberinde rekabetçiliği arttırdığını belirtmektedir. Bu kapsamda kümelenme tanımı belirli bir bölgede belirli bir sektörde faaliyet gösteren, aralarında rekabet olmasına rağmen iş birliği içerisinde bulunan üniversiteler, ticaret ve sanayi odaları, kamu kurumları gibi firmalar, tedarikçiler, hizmet sağlayıcıları ve ilgili kurumlardır. (Porter, 1998: 77; Sarıtaş ve Tunca, 2017: 84) Bu doğrultuda kümelenme, kusursuz işleyen ve bileşenleri arasında iyi bir iletişimin geliştirildiği, rekabetçiliği sağlayan, bölgesel ve sektörel bir inovasyon sistemi olarak verimlilik, istihdam, büyüme ve bölgesel gelişme çerçevesinde destekleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Coğrafi yakınlık coğrafi olarak ortak bir mekânı paylaşan aynı sanayi faaliyet kolunda çalışan firmalar arasında işbirliği ihtiyacını doğururken, söz konusu coğrafi yakınlık ve ekonomik faaliyetlerin belirli bir bölgede ve mekanda yoğunlaşması bilgi yayılımı hususunda yerleşme ve yerele bağlı kalma noktalarında önem taşımaktadır. Coğrafi yakınlık bilgi yayılımını sağlarken, teknolojik gelişmeyi ve yayılımını beraberinde getirmekte diğer firmalar açısından da verimliliğin artışı sağlamaktadır. Firmaların birbirleriyle iş birliği içerisinde olması ağ yapıları oluştururken rekabetçi bir sanayi yapısının oluşumuna katkı sağlamaktadır (Sungur, 2015).

Sektörel yoğunlaşma ve kümelenme yapıları ile firmaların belirli bir coğrafi alanda yığılmaları yani yoğunlaşmaları ile sağlanan birliktelik unsuru firmaların kaynaklara hızlı ulaşımını ve temel girdi maliyetlerinde azalışı sağlarken bu yapılar aynı zamanda yeni yatırımcıların bölgeye dikkatinin çekilmesi ile ilgili sektöre yatırımların artmasını sağlamaktadır. Bir kentin veya bölgenin sanayileşmesi, gelişmesi ve kalkınması birbirini tamamlayan sektörlerin belirli bir mekânda yoğunlaşmalarından başka bir ifade ile sektörel yoğunlaşma ve kümelenme ile birlikte ortaya çıkan pozitif dışsallıklar ile mümkün olabilmektedir.

3. İLGİLİ LİTERATÜR

Literatürde genel anlamda kümelenme analizi ve buna bağlı olarak bölgede öne çıkan yoğunlaşmış sektörlerin belirlenmesinde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bunlardan en çok tercih edilenleri Herfindahl-Hirshman İndeksi, Değişim Payı Yaklaşımı, Bölgesel Girdi-Çıktı Yaklaşımı, Coğrafi Yoğunlaşma Katsayısı, Yoğunlaşma Katsayısı ve Üç Yıldız Analizi yöntemleri olup temelde odak noktaları ise istihdam verilerine dayanıyor olmalarıdır. (Şen ve Sandal, 2017). Bu çalışmada kullanılan Yoğunlaşma Katsayısı (LQ) analiz yöntemine çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bu bölümün devamında ise yoğunlaşma katsayısı analiz yöntemi ile gerçekleştirilmiş ilgili çalışmaların literatürüne yer verilmiştir.

Çiftçi (2018), yapmış olduğu çalışmada Türkiye'de sektörel verimliliğin bölgeler arası analizini yapmak amacıyla 2014 yılı için 26 Düzey-II bölgesi için TÜİK raporlarından sırasıyla Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksi, Lokasyon katsayısı yöntemi ve Pearson-Spearman-Kendall korelasyon katsayıları ile analiz etmiştir. Atkinson bölgesel eşitsizlik endeksi analizi yöntemiyle Türkiye'de tarım sektöründe sektörel istihdamın sektörel üretime kıyasla %19,7 ile diğer sektörlerle kıyasla en yüksek oranla dengesiz dağılarak sosyal refah kaybına yol açtığı sonucuna ulaşmıştır. Lokasyon katsayısı analiz yöntemi sonucunda ise istihdamın ve üretimin sektörler göre uzmanlaşması hususunda tarım çalışanlarında 15, sanayi çalışanlarında 4 bölgede uzmanlaşma görüldüğü hizmetler sektöründe çalışanlarda hiçbir bölgede uzmanlaşma görülmedi sonucuna varmıştır. Sektörel üretim kapsamında ise tarım üretiminde 18, sanayi üretiminde 4 bölgede uzmanlaşma olduğu ve hizmetler sektöründe üretimde hiçbir bölgede uzmanlaşma

olmadığı sonucuna varmıştır. Son analiz aşamasında ise bölgesel uzmanlık katsayıları (LQ) arasındaki korelasyon ilişkisinin en yüksek %80 ile sanayi sektöründe olduğu bulgusunu elde etmiştir.

Eser ve Köse (2005), Türkiye’de imalat sanayinin sanayi coğrafyasındaki yığılma, kümelenme ve yerleşme eğilimlerini ortaya koymak amacıyla 2000 yılına ait verileri kullanarak 44 il için 12 alt sektörde kesit analizi yöntemi ile çalışmışlardır. Analiz sonucu Türkiye’de sanayinin mekânsal olarak dengesiz ve kutuplaşmış bir dağılıma sahip olduğunu, imalat sanayideki endüstriyel faaliyetlerin başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde yoğunlaştığını saptamışlardır. Teknolojik düzey sınıflandırması kapsamında da yüksek katma değer yaratan, sermaye yoğun nispeten ileri teknoloji kullanan sanayilerin az sayıda ilde kümелendiğini saptamışlardır. Endüstriyel çeşitlenmenin az sayıda sektörde uzmanlaşma gösteren düşük gelir düzeyine sahip illerde zayıf olduğu ve çoğunlukla emek yoğun, düşük teknoloji sanayilerde uzmanlaşan illerde yerleşme eğilimlerinin gözlemlendiği sonucunu elde etmişlerdir.

İskenderoğlu ve Gülseren (2017), çalışmalarında üretim, yatırım, teşvik verileri ve ithalat, ihracat verileri ayrı olmak üzere iki ayrı veri seti üzerinden bölgesel kalkınma konusunu incelemişlerdir. Niğde ili özelinde 2006-2014 dönemi bölgede ülke ekonomisine kıyasla hangi faaliyet alanlarının yoğun olduğunu ve bölgesel kalkınma sürecinin hangi eksene doğru ilerlediğini ortaya koymak amacıyla yoğunlaşma katsayısı analiz yöntemi ile çalışmışlardır. Analiz sonucunda Madencilik ve Taşocakçılığı İhracatı, Tarım ve Ormancılık İthalatı, Tarım İhtisas Kredileri, Toptan ve Perakende İhracatı, Mesleki İhtisas Kredileri, Tarım ve Ormancılık İhracatı, Bitkisel Üretim Değeri, Resmi Kuruluşlar Mevduatı bileşenlerinin bölgede ulusal ekonomiye kıyasla yoğunlaşmış olduğu ve bölgesel kalkınmayı desteklediği sonucuna varmışlardır.

Manavgat ve Saygılı (2014), çalışmalarında Ege Bölgesi’nde endüstriyel faaliyetlerin coğrafi ve sektörel yoğunlaşmasını analiz etmek amacıyla İBBS Düzey 2 bölgelerindeki imalat sektörlerini teknoloji sınıflandırmasına göre Yoğunlaşma Katsayısı Analizi yöntemiyle 2001-2009 dönemi ele almışlardır. Ege Bölgesi İBBS Düzey 2 alt bölgelerinde iki basamaklı ürün gruplarına göre yoğunlaşma katsayıları hem Ege Bölgesini hem de Türkiye’yi referans alarak hesaplamışlar, analize konu olan süre boyunca değişimini ortaya koymuşlardır. Ege Bölgesi alt bölgelerinde endüstriyel faaliyetlerin analize konu olan dönemde düşük ve orta ileri teknoloji düzeyinde yoğunlaşmış olduğu ancak zamanla yoğunlaşmanın azaldığı sektörler incelendiğinde ise düşük teknoloji sektörlerinin yüksek teknolojiye kıyasla daha yüksek oranda azaldığını saptamışlardır. TR31 İzmir bölgesinde yoğunlaşmış sektör sayısının diğer bölgelere kıyasla daha fazla olduğu fakat zamanla bu sektörlerde yoğunlaşmanın azaldığı sonucunu elde etmişlerdir. TR32 bölgesinde yoğunlaşmış sektörlerin sayının az olduğu ancak sektörel yoğunlaşma katsayılarının yüksek olduğu, TR33 bölgesinde ise Ege bölgesinde sanayi faaliyetlerinde en zayıf sektörel yoğunlaşmanın olduğu sonucuna varmışlardır.

Sarıtaş ve Sungur (2017), çalışmalarında kümelenme kavramı ile rekabet edilebilirlik arasındaki ilişkiyi ve kümeleri oluşturan değer zincirlerinin birbiriyle olan bağlantılarını ortaya koymak amacıyla Batı Akdeniz Bölgesinde faaliyet gösteren imalatçı KOBİ’ler örneklemini üzerinden 22 sektörde Porter Modeline dayanarak geliştirdikleri istatistiksel bir sektörel kümelenme modeliyle analiz gerçekleştirmişlerdir. Analize konu olan tüm işletmelerin orta düzeyde kümelenme derecesine sahip olduğu, Motorlu Kara Taşıtı İmalatı sektörünün en yüksek ve Tütün Ürünleri İmalatının ise en düşük kümelenme derecesine sahip olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Mikro ölçekli işletmelerin küçük ölçeklilerden, küçük ölçekli işletmelerin ise büyük orta büyüklüktekilerden daha iyi kümелendiği sonucuna ulaşmışlardır. Kümelenme düzeyinin tespit edilmesi ile avantajlı sektörlerin belirlenmesi, bölgede uygulanacak kümelenme modeli yerelde kalkınmayı sağlayarak yerel rekabet avantajını sağlayabileceğini belirtmektedirler.

Sungur (2015), yapmış olduğu çalışmada Antalya, Isparta ve Burdur illerinde ve bütün olarak TR61 Düzey-II bölgesinde öne çıkan sektörleri tespit etmek ve değişimini ortaya koymak amacıyla 2009-2012 dönemi TÜİK Yıllık İmalat Sanayi İstatistikleri kullanarak yoğunlaşma katsayısı yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda 08- diğer madencilik ve taşocakçılığı, 23- diğer metal olmayan mineral ürünler imalatı ve 16-Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı sektörlerinin bölgede öne çıkan sektörler olduğu bulgusunu elde etmiştir. Bölgede öne çıkan, yoğunlaşmış sektörlerin değişim gösterdiği başka bir deyişle statik değil dinamik olduğu sonucuna varmıştır. Bu kapsamda Antalya’da turizm ve ilişkili sektörlerle bağlı olarak içecek imalatı ve spor aletleri sektörlerinin geliştiği, buna bağlı olarak ise

konaklama, seyahat acentesi, eğlence ve yaratıcı sektörlerin yoğunlaşmanın en yüksek olduğu ve geliştiği bulgusunu elde etmiştir.

Türkan ve Çelik (2020), çalışmalarında Türkiye’de İBBS-2 Bölgeleri kapsamında 7 ana 87 alt endüstri kolunun mekânsal yoğunlaşma örüntülerini ortaya koymak amacıyla 2009-2015 dönemi çalışan sayısı, firma sayısı ve yatırım tutarı gibi makro büyüklüklerin aritmetik ortalamasına dayalı olarak Yoğunlaşma Katsayısı yöntemi ile analiz gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda TR10-İstanbul Bölgesinin teknoloji yoğun ve katma değer potansiyeli yüksek sektörlerde rekabetçi üstünlüğe sahip olarak diğer bölgelerden ayrıştığı, TR51-Ankara Bölgesi açısından da pozitif yönlü bir ayrışma olduğunu elde etmişlerdir. TR42 Bölgesinin rekabetçi imalat sanayi kolları çeşitliliği ve teknoloji yoğunluğu konusunda Türkiye’nin en kapsamlı imalat sanayi kümesini oluşturduğu ve bunu TR41 Bölgesinin takip ettiği sonucunu elde etmişlerdir.

4. VERİ VE YÖNTEM

Sektörel yoğunlaşma örüntülerinin belirlenmesi amacıyla ulusal ve uluslararası literatürde yaygın olarak kullanılan Location Quotient (LQ) - Yoğunlaşma (Yerleşme) Katsayısı ölçüm yöntemi üretim ve istihdam gibi çeşitli makro büyüklükler üzerinden hesaplanan yoğunlaşma katsayıları, bir bölgede ulusal ekonomiye kıyasla ne derece yoğunluk sergilediğini ortaya koymaktadır. Hesaplanan yoğunlaşma katsayısının 1 eşik sınırından büyük olması bir bölgede seçili sektörün ulusal ekonomiye kıyasla yoğunlaşmış olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda bir sektör veya endüstrinin bir bölgedeki kümelenme veya uzmanlaşma boyutlarını ortaya koymakta ve bölgelerin rekabetçi üstün yapılarının ortaya çıkarılmasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Literatürde bu yönteme ilişkin yaygın olarak tek makro değişken olarak istihdam ele alınmaktadır. Analizlerde istihdamın yanı sıra dış ticaret değişkenleri de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ön plana çıkan istihdamın tek makro değişken olarak kullanımı ve 1 eşik değer sınırının yetersiz görülmesine karşın getirilen eleştiriler mevcuttur (Türkan ve Çelik, 2020:140-142). Bu doğrultuda eşik değerinin 1 olarak ele alınmasının bölgede yoğunlaşmış sektörlerin belirlenmesinde yetersiz görülmesi üzerine Türkan ve Çelik’in çalışmalarından referans alınarak bu çalışmada eşik değer sınırı 1,25 olarak ele alınacaktır.

Yoğunlaşma katsayısı bir bölgede belirli bir endüstride yoğunlaşma veya uzmanlaşma derecesinin ölçülmesinde kullanılan en yaygın yöntem olmakta ve basitçe aşağıda belirtilen formül ile hesaplanmaktadır:

$$LQ = \frac{\text{Bölgenin } i \text{ endüstrisindeki istihdamının bölgenin toplam istihdamı içerisindeki payı}}{\text{Türkiye'nin endüstrisindeki istihdamının Türkiye'nin istihdamı içerisindeki payı}} \quad (\text{İzmir Kalkınma Ajansı, 2021}).$$

Yoğunlaşma Katsayısı ölçüm yöntemi belirli bir bölgede bir sektörün yoğunluğu, ilgili sektörün aynı bölgede veya ulusal düzeyde toplam değerleri referans alınarak hesaplanmaktadır. LQ değeri istihdam ve diğer parasal değişkenler yardımıyla da hesaplanabilmektedir. Matematiksel olarak istihdam verileri kullanılarak LQ(1), ithalat ve ihracat verileri kullanılarak LQ(2) olmak üzere aşağıda belirtilen formüller yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$LQ_{i,j} = \left(\frac{E_{i,j}}{E_{i,n}} \right) \quad (1) \quad LQ_{i,j} = \left(\frac{X_{i,j}}{X_{i,n}} \right) \quad (2)$$

LQ(1) istihdam verileri kullanılarak hesaplanan Yoğunlaşma (Lokasyon) Katsayısı formülünde, i çalışılan sektör, j çalışılan bölge, n tüm birimlerim tamamı olmak üzere $E_{i,j}$ j bölgesinde i bölgesinin istihdamını, E_j j bölgesindeki tüm çalışanları ve E_n tüm sektörlerdeki çalışanları ifade etmektedir (Brantingham ve Brantingham, 1998: 268; Çiftçi, 2018: 556). LQ(2) formülünde ise $X_{i,j}$ j bölgesinde i bölgesinin ithalatını (ihracatını), X_j j bölgesinin toplam ithalatını (ihracatını), X_n ülkenin toplam ithalatını (ihracatını) ifade etmektedir.

Bu çalışmada analize konu 2014-2020 dönemi NACE-REV2 kodları 3 faaliyet kolları olan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine ait istihdam verileri ve 2013-2019 dönemi ISIC-REV4 faaliyet kollarına ait ithalat ve ihracat verileri olmak üzere iki farklı veri seti ele alınmakta, çalışma dönemine ait veriler Türkiye

İstatistik Kurumu'ndan sağlanmaktadır. Tek makro değişken üzerinden istihdamın alınmasının daha önce yapılan çalışmalarda yetersiz görülmesi üzerine analiz iki farklı veri seti üzerinden gerçekleştirilmekte, veri kısıtı sebebi ile istihdam bağlamında 3 alt sektör ele alınırken ithalat ve ihracat bağlamında ise 5 alt sektör ele alınmaktadır.

5. BULGULAR

TR31- İzmir Düzey-II bölgesinde istihdam verileri açısından 2014-2020 dönemi yoğunlaşma katsayısı analizi sonuçları Tablo 1'de sunulmaktadır. İthalat ve ihracat verileri açısından 2013-2019 dönemi gerçekleştirilen yoğunlaşma katsayısı analiz sonuçlarına ise Tablo 2'de yer verilmektedir.

Tablo 1. İstihdam Verileri Açısından TR31-İzmir Bölgesinin Yoğunlaşma Katsayıları

	Tarım	Sanayi	Hizmet
2014	0,498033	1,138016	1,132098
2015	0,481245	1,17669	1,112594
2016	0,539981	1,232423	1,05115
2017	0,515566	1,172252	1,089128
2018	0,459995	1,214864	1,076901
2019	0,513486	1,223773	1,055994
2020	0,469326	1,271082	1,03953

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1'de sunulan istihdam verileri açısından yapılan yoğunlaşma katsayısı analizi doğrultusunda 2014-2020 dönemi süresince tarım sektörünün yoğunlaşma katsayısı değerinin azaldığı ve 2020 yılı itibari ile 0,47'lik bir değere sahip olduğu, hizmetler sektörünün katsayı değerinin de çalışma dönemi boyunca aynı şekilde azaldığı ve 2020 yılında 1,04'lük bir değerle analiz kapsamında dikkate alınan 1,25'lik eşik sınırını aşmadığı dolayısıyla bölgesel kalkınmayı desteklemediği söylenebilmektedir. Sanayi sektörünün analize konu olan çalışma döneminde yoğunlaşma katsayısı değerinin artış gösterdiği ve çalışma döneminin son yılı olan 2020 yılında 1,27'lik bir değerle eşik sınırını aştığı, istihdam bağlamında yapılan analizde sanayi sektörünün yoğunlaşmış olduğu görülmektedir.

Tablo 2. İthalat ve İhracat Verileri Açısından TR31-İzmir Bölgesinin Yoğunlaşma Katsayıları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık İhracatı	2,89738	3,132246	2,853127	2,697585	2,359446	2,400016	2,292212
Madencilik ve Taşocakçılığı İhracatı	0,883046	0,895573	0,859081	0,804045	0,678092	0,67154	0,762333
İmalat İhracatı	3,281119	3,497477	3,32114	3,355017	3,479536	3,573896	3,006841
Bilgi ve İletişim İhracatı	0,126089	0,307263	0,227295	0,194839	0,159344	0,981362	4,592289
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor İhracatı	0,028498	0,093497	0,131246	6,386952	0,921877	0,467509	3,349297
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019

Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık İthalatı	1,02493	1,360893	1,18134	1,17612	1,206109	1,219915	1,248794
Madencilik ve Taşocakçılığı İthalatı	0,069423	0,109208	0,139474	0,166593	0,165501	0,141036	0,092387
İmalat İthalatı	1,136351	1,122522	1,106023	1,065194	1,065916	1,107194	1,122715
Bilgi ve İletişim İthalatı	0,332357	0,390802	0,370325	0,31291	0,551544	0,696749	1,279217
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlence ve Spor İthalatı	5,192028	6,218909	9,510508	6,187498	12,17108	12,51159	2,40916

Kaynak: Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’de sunulan ithalat ve ihracat verileri kapsamında yapılan yoğunlaşma katsayısı analizinde ise 2019 yılı yoğunlaşma katsayıları 1,25’lik eşik sınırını aşan bileşenlerin en yüksekte düşüğe sıralandığında bilgi ve iletişim ihracatı, kültür, sanat, dinlence ve spor ihracatı, imalat ihracatı, kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor ithalatı, tarım, ormancılık ve balıkçılık ihracatı, bilgi ve iletişim ithalatı olduğu görülmektedir. İlgili bileşenlerin ulusal ekonomiye kıyasla yoğunlaşmış başka bir deyişle uzmanlaşmış olduğu ve bölgesel kalkınmayı desteklediği söylenebilmektedir.

6. SONUÇ

Ekonomik kalkınma süreçlerinde günümüzde yaşanan en büyük sorunlardan birisi olan bölgelerarası eşitsizlik farklılıkları bölgesel dinamiklerin ön planda tutulduğu ve bölgenin yerel ve küresel çapta rekabet avantajını arttıran sektörel yoğunlaşma ve kümelenme konusunun önemini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın literatürde daha önceden yer alan analizleri destekleyici nitelikte olması ve mevcut literatüre güncel verilerle yoğunlaşmış sektörlerin belirlenmesi ve zaman içerisindeki değişiminin ortaya konulması ile literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada TR-31 İzmir Düzey-II bölgesinde öne çıkan sektörler Yoğunlaşma Katsayısı analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Analize konu istihdam verileri 2014-2020 dönemi NACE-REV2 kodları 3 faaliyet kolları olan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine ait olmak üzere ve ithalat ihracat 2013-2019 dönemi ISIC-REV4 faaliyet kollarına ait veriler olmak üzere olmak üzere iki farklı veri seti ile çalışılmış, çalışma dönemine ait veriler Türkiye İstatistik Kurumu’ndan sağlanmıştır.

İstihdam verileri ile yapılan analiz sonucunda 2014-2020 dönemi süresince tarım ve hizmetler sektörlerinde yoğunlaşma katsayısı değerinin azaldığı, tarım sektörünün 0,47 ve hizmetler sektörünün 1,04’lük değerlerle analiz kapsamında dikkate alınan 1,25’lik eşik sınırını aşmadığı dolayısıyla bölgesel kalkınmayı desteklemediği sonucuna varılmıştır. Sanayi sektörünün analize konu olan çalışma döneminde yoğunlaşma katsayısı değerinin artış gösterdiği ve çalışma döneminin son yılı olan 2020 yılında 1,27’lik bir değerle eşik sınırını aştığı, istihdam bağlamında yapılan analizde sanayi sektörünün yoğunlaşmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İthalat ve ihracat verileri kapsamında yapılan yoğunlaşma katsayısı analizinde ise 2019 yılı yoğunlaşma katsayıları 1,25’lik eşik sınırını aşan bileşenlerin en yüksekte düşüğe sıralandığında bilgi ve iletişim ihracatı, kültür, sanat, dinlence ve spor ihracatı, imalat ihracatı, kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor ithalatı, tarım, ormancılık ve balıkçılık ihracatı, bilgi ve iletişim ithalatı olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu kapsamda ilgili bileşenlerin ulusal ekonomiye kıyasla yoğunlaşmış başka bir deyişle uzmanlaşmış olduğu ve bölgesel kalkınmayı desteklediği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucu elde edilen bulgular İzmir bölgesinde istihdam verileri kapsamında yapılan analiz sonucunda sanayi sektörünün, ithalat ve ihracat verileri kapsamında yapılan analizde yoğunlaşma katsayısı en yüksek olan bilgi ve iletişim ihracatının yoğunlaşmış, uzmanlaşmış olduğu ve bölgesel kalkınmayı desteklediği, söylenebilmekle beraber çalışma bulgularının zaman, veri ve yöntem kısıtı altındaki sonuçlar olduğunu belirtmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA/ REFERENCES

- ÇİFTÇİ, M. (2018). Türkiye’de Bölgelerarası Sektörel Verimliliğin Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 18-34.
- DELİKTAŞ, E. VE ÇELİK, N. (2018). Yozgat Bölgesi Sektörel Uzmanlaşma Analizi. III. Uluslararası Bozok Sempozyumu, 123.
- ESER, U. VE KÖSE, S. (2005). Endüstriyel Yerelleşme ve Yoğunlaşma Açısından Türkiye Sanayii: İl İmalat Sanayiilerinin Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(2), 97-139.
- GÜNAYDIN, D. (2013). Bölgesel Kalkınma Sürecinde Kümelenmeler: TR31 İzmir Bölgesi Örneği. *International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal*, 1(2), 11-47.
- İSKENDEROĞLU, Ö. VE GÜLSEREN, M. C. (2017). Bölgesel Kalkınmada Etkili Faktörlerin Yoğunlaşma Katsayısı ile İncelenmesi: Niğde İli Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 18-34.
- İZMİR KALKINMA AJANSI, (2021). Türkiye’de Yaratıcı Endüstrilerin İBBS-2 Bölgeleri Düzeyinde Analizi: İzmir’e Bir Bakış. İzmir.
- MANAVGAT, G. VE SAYGILI, F. (2014). Ege Bölgesindeki Endüstriyel Faaliyetlerin Coğrafi Yoğunlaşması Üzerine Bir Analiz. Türkiye Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı (46 Haziran 2014), (s.1-12).
- SARITAŞ, A. VE TUNCA, M. Z. (2017). Porter Modeline Dayalı Sektörel Kümelenme Analizi: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 82-97.
- SUNGUR, O. (2015). TR61 (Antalya, Isparta, Burdur) Bölgesinde Sektörel Yoğunlaşmanın ve Yoğunlaşma Dinamiklerinin Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(3), 316-341.
- ŞEN, Ö. VE SANDAL, E. K. (2017). Gaziantep İlinde Üç Yıldız Analiz Yöntemi İle Endüstriyel Kümelenme Analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 39-62.
- TÜRKCAN, B. VE ÇELİK, N. (2020). Türkiye’de Bölgesel İktisat, ORION, Ankara.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU”. <http://www.tuik.gov.tr/>

EXTENDED SUMMARY

A balanced and sustainable national development process is possible as long as it is supported by regional development, and it is important to support the macroeconomic policies determined to ensure national development with plans, projects and policies determined at the sectoral and regional level. In determining the plans, projects and policies to be carried out, the strengths and advantageous aspects of each province and region are based on their own dynamics, increasing the competitive power of the region with the investments to be made in this direction and making a balanced and sustainable regional development possible. Determining the prominent, clustering potential and concentrated sectors of the region is very important in increasing the competitive power of the region. In the light of all these, in this study, in order to develop the comparative advantage of the TR31-İzmir NUTS-II region and to ensure the regional competitive advantage, in order to determine the strategic sectors and to reveal their changes during the study period, the Location Coefficient (LQ) Analysis method was used to determine how much the sectors in the region compared to the national economy. In this study, it is revealed that the region has clustering potential or specialized sectors. Two different data sets, which are the employment data of the agriculture, industry and service sectors, which are the NACE-REV2 codes for the period of 2014-2020, and the import and export data of the ISIC-REV4 activity lines of the 2013-2019 period, are discussed. It is provided by the Turkish Statistical Institute. In line with the Location Coefficient Analysis made in terms of employment data, it is seen that the location coefficient value of the agricultural sector decreased during the 2014-2020 period and had a value of 0.47 as of 2020, the coefficient value of the services sector decreased in the same way throughout the working period, and 1.04 in 2020. It can be said that it does not exceed the threshold limit of 1.25, which is considered within the scope of the analysis, with a value of. In the study period, which is the subject of the analysis, the location coefficient value of the industrial sector increased and exceeded the threshold limit with a value of 1.27 in 2020, the last year of the working period, and in the analysis made in the context of employment, it is seen that the industrial sector was concentrated. In the location coefficient analysis made within the scope of import and export data, when the location coefficients of 2019 are ranked from the highest to the lowest of the components exceeding the 1.25 threshold limit, information and communication exports, culture, arts, recreation and sports exports, manufacturing exports, culture, art, entertainment, recreation and sports imports, agriculture, forestry and fisheries exports, and information and communication imports. It can be said that the relevant components are concentrated compared to the national economy, in other words, they are specialized and support regional development. Findings obtained as a result of the analysis. Although it can be said that the industrial sector in the İzmir region is concentrated, specialized and supports regional development, it should be noted that the findings of the study are the results under the constraints of time, data and method.

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-Özel Sayı (20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi)- E-ISSN-2148-9289

**TÜRKİYE’NİN SAĞLIK GÖSTERGELERİNİN BÖLGESEL VE
ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ**

An Evaluation of Turkey's Health Indicators From A Regional And International
Comparative Perspective

ÇİĞDEM ÜSTÜN

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü
Graduate Student, Istanbul Technical University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional
Planning

ustuncig@itu.edu.tr

0000-0002-3781-4396

DERYA GÜLTEKİN-KARAKAŞ

Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Mühendisliği Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Istanbul Technical University, Faculty of Management, Department of Management
Engineering

dkaraka@itu.edu.tr

0000-0003-1391-2431

Atıf/©: Üstün, Gültekin-Karakaş (2021). Türkiye'nin Sağlık Göstergelerinin Bölgesel ve Uluslararası
Karşılaştırma Perspektifinden Değerlendirilmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl
14, Özel Sayı, ss. 107-132

Citation/©: Üstün, Gültekin-Karakaş (2021). An Evaluation Of Turkey's Health Indicators From A Regional
And International Comparative Perspective, *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14,
Special Issue, pp. 107-132

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma Makalesi*
Geliş Tarihi-Received Date : *2021-06-30*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *2021-11-24*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *107-132*
Doi : *10.46790/erzisosbil.960485*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

TÜRKİYE’NİN SAĞLIK GÖSTERGELERİNİN BÖLGESEL VE ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMA PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

An Evaluation Of Turkey's Health Indicators From A Regional And International Comparative Perspective

ÇİĞDEM ÜSTÜN - DERYA GÜLTEKİN-KARAKAŞ

Öz:

1970’lerden itibaren artan bölgesel dengesizlikler ve gelir eşitsizlikleri karşısında kalkınma, salt ekonomik büyümenin ötesinde, çok boyutlu ve merkezinde insanın yer aldığı bir kavram olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Temel insan haklarından biri olan sağlık, sosyal ve iktisadi kalkınmanın da ön şartlarındandır. Çalışmada, 2010-2019 döneminde Türkiye’de İBBS 1 düzeyinde TÜİK ve Sağlık Bakanlığı’ndan derlenen kişi başı gelir ve temel sağlık göstergeleri verilerinin betimsel analizi yapılmıştır. Analizler, Türkiye’de bölgesel gelir düzeyi ile sağlık eşitsizlikleri arasında paralellikler olduğuna işaret etmektedir. Kişi başı gelir düzeyi düşük Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri çeşitli sağlık göstergelerinde de daha düşük performans göstermektedir. İlâveten, orta-üst ve üst gelir grubu ülkeler, OECD ve Avrupa Birliği ile yapılan karşılaştırmalar Türkiye’de bebek ölüm hızı, hastane yatağı ve hekim sayıları göstergelerinde gelişmeye ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Çalışmanın bulguları, karar alıcılara sağlık alanında bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve Türkiye’nin diğer ülkelere göre durumunun iyileştirilmesi için hedeflerin belirlenmesi açısından ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsani Kalkınma, Sağlık, Bölgesel Eşitsizlik, Türkiye

Abstract:

With the increasing regional and income inequalities since the 1970s, development, beyond mere economic growth, has begun to be defined as a multidimensional concept that centres on human. Health is a precondition for social and economic development. The study analysed per capita income and basic health indicators at the NUTS 1 level in Turkey for the period of 2010-2019 descriptively. The data was compiled from Turkstat and the Ministry of Health. The analyzes point out there are parallels between regional income levels and health inequalities as such low-income regions also show lower health performance. Northeast, Middle East and Southeastern Anatolia regions with low per capita income also have lower performance in various health indicators. Moreover, international comparisons indicate that there is a need for improvement in the infant mortality rate as well as the numbers of hospital beds and physicians in Turkey. The findings give insight to decision makers for determination of targets to eliminate regional health inequalities and improve Turkey's health conditions.

Keywords: Human Development, Health, Regional Inequality, Turkey

1. GİRİŞ

Kalkınma kavramı 1970’li yıllara dek ekonomik büyüme ile eşleştirilmiş, bir diğer ifadeyle sadece iktisadi yönüyle algılanmıştır. Gayrisafı yurtiçi hasıla (GSYİH) da kalkınmanın ölçütü olarak belirlenmiştir. Kalkınmayı tek başına iktisadi büyüme olarak görmenin yanlışlığı; gelir dağılımında artan eşitsizlik, geniş kitlelerin yoksullaşması, bölgesel dengesizlikler ve eşitsizlikler, doğal çevrenin ve kaynakların tahribi gibi olumsuzluklarla beraber anlaşılmıştır (Çabuk, 2003). Böylece kalkınma kavramının anlamı zaman içerisinde değişime uğramıştır.

Günümüzde insani kalkınma yaklaşımı altında bireylere ve topluma daha iyi bir yaşam sağlanması, kalkınmanın esas amacını oluşturmaktadır. Kalkınmaya dair yeni bir bakış açısı getiren ‘İnsanı Gelişme Kavramı’, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ‘İnsanı Gelişme Endeksi (İGE)’ ile somutlaştırılmaktadır. Bu endekse göre, bir ülkenin kalkınmışlık seviyesi o ülkede yaşayan insanların gelir, eğitim ve sağlık göstergeleri birlikte dikkate alınarak açıklanmaktadır. İGE’nin üç boyutundan biri olan sağlık, kalkınmada önemli bir yere sahiptir. Sağlık seviyesindeki iyileşme, yaşam kalitesini yükselterek bireysel ve toplumsal düzeylerde refah artışı sağlanması ve sosyal adaletin tesis edilmesi yanı sıra verimliliğin artırılmasına da hizmet etmektedir.

Çalışma, Türkiye’de bölgesel düzeyde (İBBS 1) kişi başı gelir seviyeleri ile seçilen temel sağlık göstergelerinin betimsel analiz yöntemi ile karşılaştırılmasını amaçlamaktadır. Buna göre, Türkiye’de bölgeler arasında kişi başı gelir düzeyleri ile temel sağlık göstergelerine ilişkin durum arasında bir paralellik olup olmadığı incelenecektir. İlaveten, Türkiye’nin 2018/2019 yılına dair sağlık göstergelerindeki durumu, orta-üst ve üst gelir grubu ülkeler, OECD ve Avrupa Birliği ile karşılaştırmalı değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Aşağıda ilk olarak kalkınma ve sağlık ilişkisi ele alınarak, Türkiye’nin İGE’ye ilişkin performansının gelişimi verilmektedir. Üçüncü bölümde, gelir ve sağlık göstergeleri ilişkisine dair literatür incelenmektedir. Dördüncü bölüm, kullanılan yöntem ve veriler ile analiz bulgularını kapsamaktadır. Sonuç bölümü, elde edilen bulgular ışığında politika tavsiyelerine yer vermektedir.

2. KALKINMA VE SAĞLIK

Kalkınma, üretim ve kişi başına ulusal gelirin artırılmasıyla birlikte, toplumun ekonomik ve sosyokültürel yapısının da değişmesi anlamına gelmektedir (Savaş, 1979). Niteliksel değişime işaret eden kalkınma kavramı, ülkenin yapısal niteliklerinin pozitif yönde değişimini ifade eder.

1970’li yıllardaki paradigma değişimiyle birlikte kalkınma, ülke genelinde siyasal, kültürel ve toplumsal kurumlardaki değişimi kapsayan çok boyutlu ve özünde insanın yer aldığı bir kavram olarak tanımlanmıştır. Günümüzde kalkınma iktisadi ile ilgili tartışmalar hâlâ devam ediyor olsa da, kalkınma kavramının artık sadece iktisadi büyüme olarak algılanmadığı açıktır. Kalkınma daha çok özel alanlarda tanımlanarak çeşitlendirilmiştir. İnsanın temel özgürlükleri, eğitim, ekonomik ve kültürel haklar ve sağlık odaklı tartışmalar bu bağlamda ön plana çıkmaktadır. Çalışmalarında kalkınmayı farklı bir yaklaşımla tanımlayan Amartya Sen (1999), bu kavramı daha çok hayat standardını ve özgürlükleri geliştirmek üzerinden ifade etmektedir. Sen’in kalkınmayı iyi bir hayata ve özgürlüklere dayalı olarak açıklaması, kalkınma iktisadında onun çalışmalarının öncü olduğu insani gelişme/kalkınma (human development) adı verilen bir teorinin şekillenmesine neden olmuştur (Tüylüoğlu & Tekin, 2009). İnsani gelişme, ülke ekonomisinin zenginleşmesinden ziyade insan hayatının zenginleşmesiyle ilgili bir kavramdır. Kişilerin diledikleri hayatı yaşamaları için insanlara daha fazla özgürlük ve imkân sağlamakla ilgilidir (İNGEV, 2020). İnsani Gelişme Kavramı, kalkınmanın değerlendirilmesi konusunda yeni bir bakış açısı getirmiştir. Aynı zamanda yeni kalkınma stratejilerinin geliştirilmesine yol açmıştır.

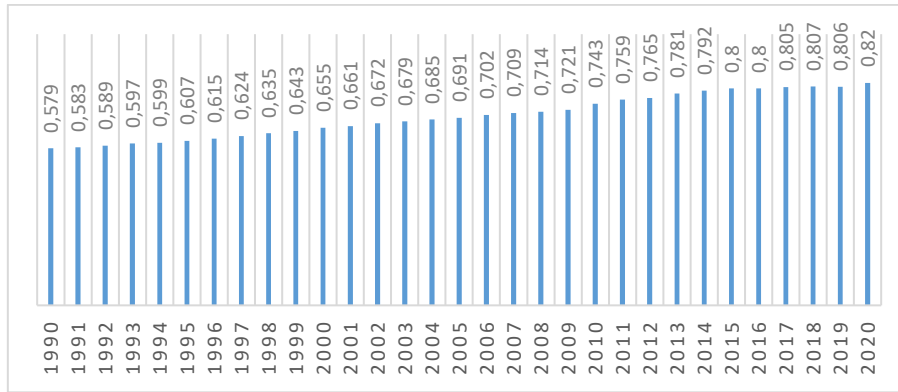
Değişen kalkınma kavramında hayat standartları oldukça önemli bir yere oturmaktadır. Burada hangi hayat standartlarının kast edildiği önemli bir konudur. Hayatın temel standartlarını eğitim ve sağlık belirlemektedir (Mushkin, 1962). İnsani Gelişme Kavramı ve kriterleri açısından 1990 yılından itibaren UNDP tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporu çalışmaları temel rehber kaynak durumundadır. Bu bağlamda, refah seviyesini sadece ekonomik büyüme ve üretime dayalı göstergelerle ölçmek yerine,

temelini orada yaşayan insanların hayat standartlarının oluşturduğu ölçüm yöntemi uygun görülmüştür (Çabuk, 2003).

İnsani Gelişme Kavramını rakamsal olarak somutlaştıran ‘İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index HDI)’, ilki 1990 yılında Pakistanlı ekonomist Mahbub ul Haq tarafından hazırlanan UNDP’nin yıllık İnsani Gelişme Raporlarında açıklanmaktadır. Bu endeks, bir ülkenin kalkınmasının değerlendirilmesinde dikkate alınacak tek ölçütün geleneksel gelir düzeyi hesapları/ ekonomik büyüme olmadığını, esas ölçütün insanlara sağlanan fayda üzerinden olduğunu vurgulamak için geliştirilmiştir. İGE, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini insani gelişmenin üç temel alanında ölçen özet bir karma endekstir.¹ Bu üç temel alan; sağlık, eğitim ve hayat standardıdır. Sağlık boyutu, doğumda beklenen yaşam süresi ile; eğitim boyutu, 25 yaş ve üzeri yetişkinler için okullaşma süresi ve okula başlama çağındaki çocuklar için beklenen eğitim süresi ile; hayat standardı boyutu ise, kişi başına gayrisafi milli gelirle ölçülür. İGE, söz konusu üç boyutun her biri için hesaplanan endekslerin geometrik ortalamasıdır.

1990 yılından günümüze İGE sonuçları değerlendirildiğinde, birçok ülkede insani gelişim düzeyi açısından önemli ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir. 1990 yılında “orta gelişmişlik” düzeyinde olan Türkiye, performansını sürekli iyileştirerek önce “yüksek insani gelişmişlik”, sonrasında ise “çok yüksek insani gelişmişlik” düzeyine yükselmiştir. 2019 yılında 0.806’lık değerle ilk kez ‘çok yüksek insani gelişme’ kategorisinde yer almıştır. Türkiye son 29 yılda yüzde 40,7’lik artış göstermiştir (UNDP, 2020). Şekil 1’de de görüldüğü üzere, Türkiye 1990 yılından 2018 yılına kadar endeks değerinde 0.228’lik bir artış sağlamıştır.

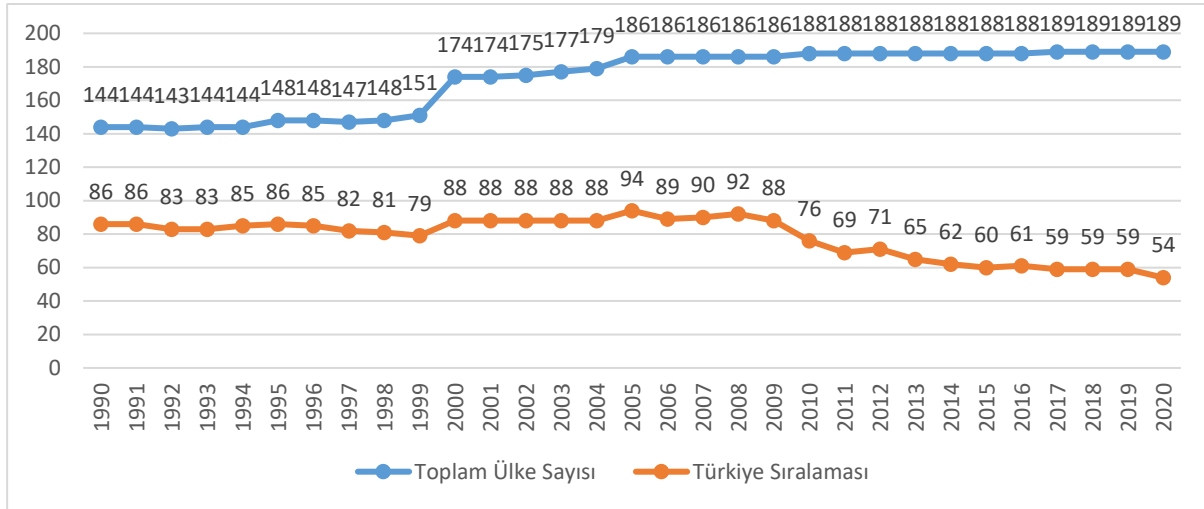
Şekil 1. Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi Skoru, 1990-2020

Kaynak: UNDP, İnsani Gelişme Raporu 2020

İGE kapsamında endeks skorunun ölçüldüğü toplam ülke sayısı yıllar içerisinde artış göstermiştir. Türkiye’nin sıralamaya dâhil edilen ülkeler arasındaki yerine bakıldığında iyileşme dikkat çekmektedir. 1990 yılında 144 ülke arasında 86. sırada yer alan Türkiye, 2020 yılında 189 ülke arasında 54. sıraya yerleşerek ikinci kez “çok yüksek insani gelişme” kategorisinde yer almıştır. Şekil 2’de Türkiye’nin 1990-2020 döneminde ülke sıralamasının seyri gösterilmektedir.

Şekil 2. Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi Sıralamasındaki Yeri, 1990-2000

Kaynak: UNDP, İnsan Gelişme Raporu 2020

İGE, uluslararası düzeyde hesaplanan ve yukarıdaki şekillerde de görüldüğü üzere hem ülkeler arasında hem de zaman içerisinde karşılaştırmaya imkân tanıyan bir endekstir. Türkiye'nin 81 ili arasında da gelişmişlik düzeylerinin farklı olduğu bilinmektedir. Bu farklılıkları ortaya koyabilmenin eşitsizliklerle mücadelede önem arz etmesi sebebiyle, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) 81 il için İGE sonuçlarını hesaplamıştır. Küresel sınıflamaya göre “çok yüksek insani gelişmişlik” grubunda yer alan Ankara'yı sırasıyla İstanbul, Kocaeli, İzmir, Antalya, Muğla, Tunceli, Eskişehir, Tekirdağ, Bursa, Yalova, Rize, Trabzon, Karaman, Kayseri, Bilecik, Artvin, Denizli, Bolu, Sakarya ve Mersin takip etmektedir. “Çok yüksek insani gelişmişlik” grubunda 21 il yer alırken, 59 il “yüksek insani gelişmişlik” grubunda yer almaktadır. 81 il arasında “düşük insani gelişmişlik” düzeyinde yer alan il bulunmazken, Ağrı “yüksek insani gelişmişlik” sınır değerine yakın bir performans gösterse de hâlen “orta insani gelişmişlik” düzeyinde yer alan tek il konumundadır (TEPAV, 2020). Türkiye İGE skoruyla çok gelişmişlik düzeyinde yer almasına rağmen, il bazında yapılan endeks değerlendirmesi iller arasında eşitsizlik olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. 81 İlde İnsani Gelişme Endeksi Değeri, 2017

Kaynak: TEPAV, 2020

İGE'nin üç boyutundan biri olan sağlık, bireysel ve toplumsal düzeylerde mutluluk ve refahın artırılması için büyük önem taşır. Sağlıklı insanlardan oluşan bir toplumda hem ekonomik hem de sosyal açıdan toplum üretkenliği artar. İnsanların sağlıklı bir yaşam sürmeleri için gerekli şartların mevcudiyeti sosyal adaletin temel bir ilkesidir. Kısa vadede halk sağlığının teminine yönelik bir politika, uzun vadede ekonomik gelişmeye katkı sağlayacaktır (Oral & Sayın, 2013). Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından 13.sü de sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almaktır.

Sağlık kavramına ilişkin birçok farklı tanım mevcuttur. 1900'lü yılların başından itibaren çeşitli bilimler, kendi bakış açılarıyla sağlık ve hastalık kavramlarını tanımlamaya çalışmışlardır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün kuruluş yasasında yer alan sağlık tanımı yaygın olarak kabul görmektedir. DSÖ'ye göre, 'sağlık, sadece hastalık ve sakatlık halinin olmayışı değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam iyilik halidir'.ⁱⁱ Bu tanıma göre, bireylere sunulacak sağlık hizmetinin amacının sadece hastalıkları

tedavi etmek ve sakatlıkları önlemek olmadığı, her açıdan iyilik halini gerçekleştirmeyi hedeflediği ortadadır. Bu tanımla aynı zamanda sağlığın sosyal yönüne de vurgu yapılarak, toplumlar ve devletler açısından önemine dikkat çekilmektedir (Koca, 2005). Özetle bu tanıma göre, sağlık insanların bireysel sorumlulukları ile sınırlı olmayıp, devletlerin sosyal sorumluluklarının kapsamına da dâhildir.

Sağlık göstergeleri bir ülkenin kalkınma düzeyine işaret etmekte olup, sağlık hizmetlerinin yetersizliği kalkınmayı menfi yönde etkilemektedir (Oral & Sayın, 2013). Sağlık ile nüfus, eğitim ve kalkınma arasında güçlü bir ilişki vardır (Mazgit, 2002). Sağlık seviyesindeki iyileşme beraberinde toplum refahının da yükselmesini getirmektedir. Toplumdaki sağlık seviyesinin yükselmesi ile demografik göstergeler gelişmekte ve optimum nüfus düzeyi temin edilmektedir. Buna bağlı olarak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı engelleyen nüfus baskısı ortadan kalmaktadır. Diğer yandan, sağlık düzeyinin yükselmesi daha başarılı bir eğitim için sağlıklı nüfusu temin etmekte ve böylece toplumun eğitim seviyesi artmaktadır. Eğitim seviyesinin artmasıyla kalkınma için önemli faktörlerden biri olan nitelikli insanlar toplumda yerini alabilmektedir.

Türkiye'de 2000'li yıllarda, sağlık alanında fiziki altyapı, hizmet kalitesi, hizmete erişim ve mali destekler bağlamında reform niteliğinde olan önemli değişiklikler yapılmıştır (Manavgat & Çelik, 2017). Süreç içerisinde ülkemizde sağlık göstergeleri açısından genel bir iyileşme sağlanmış olsa da, sağlık düzeyinin bölgeler arasında farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Aşağıda konuya dair literatür bulgularının değerlendirilmesinin ardından, Türkiye'de sağlık alanında yaşanan gelişmeler çeşitli göstergeler üzerinden ulusal ve bölgesel düzeyde incelenecek, ardından uluslararası standartlarla karşılaştırılacaktır.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ: GELİR VE SAĞLIK GÖSTERGELERİ İLİŞKİSİ

Pek çok ülke kalkınma hedefleri çerçevesinde sağlık alanındaki eşitsizliklerin analizine yönelik çabalarını arttırmıştır. Sağlık göstergeleri ile gelir düzeyi/dağılımı arasındaki ilişki birçok araştırmaya konu olmuştur. Özellikle 1970'lerden sonra gelişmiş ülkelerde gelir dağılımı eşitsizliğinin artması ile araştırmacılar dikkatini bu alana yöneltmiştir. Gelir ve sağlık arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu hem uygulamalı hem de teorik çalışmalar ile ortaya koyulmuştur (Strauss & Thomas, 1998). Ülkelerin toplumsal sağlık hizmetleri düzeyini belirleyen sağlık göstergeleri ölçümlenirken; doğumda beklenen yaşam süresi, doğum oranları, anne ölümleri ve bebek ölümleri gibi ölçütler yaygın olarak kullanılmaktadır (Joumard vd., 2008). Gelir düzeyi ve sağlık çıktıları arasındaki ilişkiye yönelik çalışmaların büyük bir bölümünde pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir (Şahin, 2020).

Sağlık göstergeleri ile gelir arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan Ram (2005), 108 ülke için gelir eşitsizliği ile toplum sağlığı arasında negatif bir ilişki bulmuş, Shibuya (2002) ise Japonya'da gelir ve sağlık düzeyleri arasında negatif ilişki tespit etmiştir. Chiang (1999) ise Tayvan'da gelir eşitsizliğinin mutlak gelir düzeyine göre sağlık çıktısı üzerinde daha fazla bir etki yarattığı sonucuna ulaşmıştır.

Gelir ve bebek ölüm oranı göstergesini kullanarak yapılan çalışmada ise Prichett ve Summers (1996), 1960-1985 döneminde gelişmekte olan ülkeler için ters yönlü ilişki tespit etmişlerdir. Buna göre, ülkelerin gelir düzeyi yükseldikçe bebek ölüm oranları düşmektedir.

Gelir düzeyi ve bebek ölümleri arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere yapılan çalışmalardan Çukur ve Bekmez (2011), Türkiye için beş bölgeyi ele alarak, artan gelir düzeyinin bebek ve beş yaş altı çocuk ölüm hızını azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde, Euro Bölgesi ile Türkiye'nin karşılaştırıldığı çalışmada, Çoban (2008), gelirdeki artışın bebek ölüm oranını azaltıcı etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Taban ve Kar (2006), Türkiye'de 1969-2001 dönemi için sağlık sektörünün gelişmişlik göstergesi olarak yaşam beklentisi verisini kullanmışlar ve ekonomik büyümenin yaşam beklentisini arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Literatür değerlendirmesinin gösterdiği gibi sağlık ve gelir/gelir düzeyi ilişkisine dair çalışmalar bölgesel düzeyden ziyade ulusal düzeyde yapılmıştır. Uluslararası düzeyde yapılan çalışmalarda da Türkiye'nin durumunun kapsamlı bir karşılaştırılmalı değerlendirmesi bulunmamaktadır. Bu çalışma AB, OECD, orta-üst gelir grubu ülkeler ve üst gelir grubu ülkeleri dâhil ederek, Türkiye için daha kapsamlı bir uluslararası karşılaştırma sunmaktadır. Aynı zamanda temel toplum sağlığı göstergelerini ve kişi başı gelir düzeylerini bölgesel düzeyde inceleyerek, toplum sağlığı otoritelerine uygulayacakları

politikalar ve sağlık harcamalarının yönlendirileceği bölgelerin tespiti konusunda yol gösterici olmaktadır.

4. VERİLER & BULGULAR

4.1 Amaç – Kapsam – Yöntem

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de bölgesel düzeyde kişi başı gelir seviyesi ile seçilen temel sağlık göstergelerinin karşılaştırılmasıdır. Çalışma, 2010-2019 dönemini ve Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması Düzey 1’ini (İBBS 1) kapsamaktadır. İBBS; ekonomik, sosyal, kültürel ve coğrafi benzerlikler içeren illerin gruplandırılması ile oluşturulmuştur. 12 bölgeden oluşan İBBS Düzey-1 bölgeleri ve kapsanan iller (Düzey 3) Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS)

Kod	Düzey 1	Düzey 3
TR1	İstanbul	İstanbul
TR2	Batı Marmara	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli, Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	İzmir, Aydın, Denizli, Muğla, Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak
TR4	Doğu Marmara	Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR5	Batı Anadolu	Ankara, Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	Antalya, Isparta, Burdur, Adana, Mersin, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	Zonguldak, Karabük, Bartın, Kastamonu, Çankırı, Sinop, Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
TR9	Doğu Karadeniz	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli, Van, Muş, Bitlis, Hakkari
TRC	Güneydoğu Anadolu	Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Çalışmada TÜİK ve Sağlık Bakanlığı’ndan derlenen ikincil verinin betimsel analizi yapılmıştır. Analiz kısmı iki ana aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada Türkiye’de İBBS Düzey 1’e göre kişi başına düşen gelirin zaman içerisindeki gelişimi verilmiştir. İkinci aşamada seçilen temel sağlık göstergelerine odaklanılmıştır. Sağlık göstergeleri Düzey 1 bölgeleri bazında 2010-2019 dönemi için ele alınmış, ardından Türkiye’nin 2017/2019 yılında her bir sağlık göstergesine dair sergilediği performans incelenmiştir. İlâveten sağlık göstergelerinin kişi başı gelirle ilişkisi bölgesel düzeyde

değerlendirilmiştir. İkinci aşamada son olarak ele alınan sağlık göstergelerinde Türkiye'nin ulaştığı düzeyi kavrayabilmek için uluslararası karşılaştırmaya yer verilmiştir. Uluslararası karşılaştırma orta-üst gelir grubu ülkeler, üst gelir grubu ülkeler, OECD ve AB ülkeleriyle yapılmıştır. Uluslararası karşılaştırma yapılan bölgeler ve içerdiği ülkelerin isimleri Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Uluslararası Karşılaştırma Yapılan Bölgeler ve Kapsanan Ülkelerin İsimleri

<p>Orta-Üst Gelir Grubu Ülkeler (<i>Kişi Başı Gayri Safi Milli Hasılası 4.046\$ ile 12.535\$ arasında olan ülkeler</i>)</p>	<p>Amerikan Samoası, Arjantin, Arnavutluk, Azerbaycan, Belarus, Belize, Bosna Hersek, Botsvana, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Dominik Cumhuriyeti, Dominika, Ekvador, Ekvator Ginesi, Endonezya, Ermenistan, Fiji, Gabon, Grenada, Guatemala, Guyana, Güney Afrika, Gürcistan, Irak, İran, Jamaika, Karadağ, Kazakistan, Kolombiya, Kosova, Kosta Rika, Küba, Libya, Lübnan, Makedonya, Maldivler, Malezya, Marshall Adaları, Meksika, Namibya, Paraguay, Peru, Rusya, Samoa, Sırbistan, St. Lucia, St. Vincent ve Grenadinler, Surinam, Tayland, Tonga, Tuvalu, Türkiye, Türkmenistan, Ürdün, Venezuela</p>
<p>Üst Gelir Grubu Ülkeler (<i>Kişi Başı Gayri Safi Milli Hasılası 12.535\$ ve üzeri olan ülkeler</i>)</p>	<p>Almanya, Andorra, Antigua ve Barbuda, Aruba, Avustralya, Avusturya, Bahamalar, Bahreyn, Barbados, Belçika, Bermuda, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Devletler, Birleşik Krallık, Britanya Virjin Adaları, Brunei Sultanlığı, Cayman Adaları, Cebelitarık, Curaçao, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Faroe Adaları, Finlandiya, Fransa, Fransız Polinezyası, Grönland, Guam, Güney Kıbrıs, Güney Kore, Hırvatistan, Hollanda, Hong Kong, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kanal Adaları, Katar, Kuveyt, Kuzey Mariana Adaları, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Makao, Malta, Man Adası, Mauritius, Monako, Nauru, Norveç, Palau, Panama, Polonya, Portekiz, Porto Riko, Romanya, San Marino, Seyşeller, Singapur, Sint Maarten (Hollanda), Slovakya, Slovenya, St. Kitts ve Nevis, Saint Martin (Fransa), Suudi Arabistan, Şili, Tayvan, Trinidad ve Tobago, Turks ve Caicos Adaları, Umman, Uruguay, Virgin Adaları (ABD), Yeni Kaledonya, Yeni Zelanda, Yunanistan</p>
<p>OECD Ülkeleri</p>	<p>Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Devletler, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Kolombiya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan</p>
<p>Avrupa Birliği (AB)</p>	<p>Almanya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kıbrıs, Hollanda, Hırvatistan, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Yunanistan</p>

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistiği Yıllığı (2019)

4.2 Çalışmada Kullanılan Veriler ve Kaynakları

Çalışmada Türkiye’de bölgelerarası gelir düzeyi karşılaştırması için kişi başı GSYİH verisi kullanılmıştır. Analiz için seçilen temel sağlık göstergeleri ise şöyledir: adölesan doğumların toplam doğumlar içindeki oranı, anne ölüm oranı, bebek ölüm hızı, sağlık kuruluşlarında gerçekleşen doğum oranı, 10.000 kişiye düşen toplam hastane yatağı sayısı, 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısı, 100.000 kişiye düşen hemşire ve ebe sayısı. Veriler Türkiye İstatistik Kurumu ve Sağlık Bakanlığı’ndan derlenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler ve kaynakları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Çalışmada Kullanılan Veriler ve Kaynakları

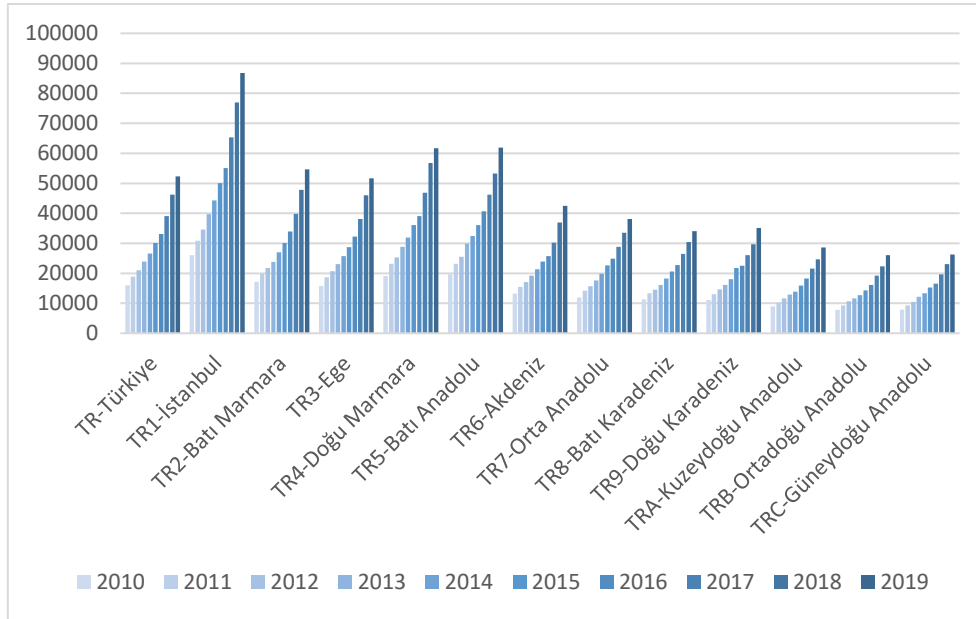
<i>Veri</i>	Kaynak
Kişi Başına GSYH (2009 Bazlı) (TL ve Cari Fiyatlarla)	TÜİK
Adölesan Doğumların Toplam Doğumlar İçindeki Oranı (%)	TÜİK
Anne Ölüm Oranı (100.000 Canlı Doğumda)	Sağlık Bakanlığı
Bebek Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda)	Sağlık Bakanlığı
Sağlık Kuruluşlarında Gerçekleşen Doğum Oranı (%)	Sağlık Bakanlığı
10.000 Kişiye Düşen Toplam Hastane Yatağı Sayısı	Sağlık Bakanlığı
100.000 Kişiye Düşen Toplam Hekim Sayısı	Sağlık Bakanlığı
100.000 Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	Sağlık Bakanlığı

4.3 Bulgular

4.3.1 Kişi Başı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

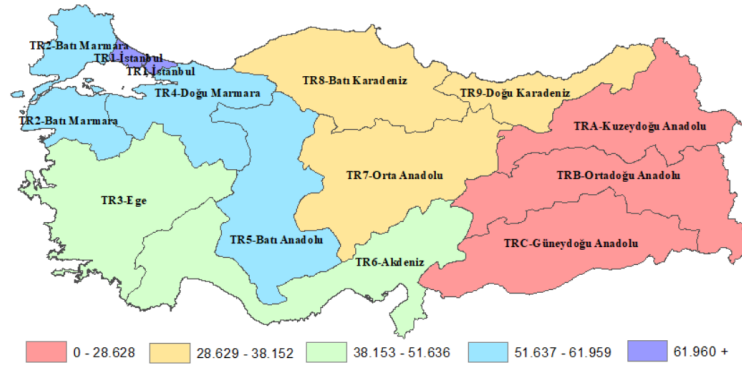
Çalışmada bölgeler arası gelir düzeyini göstermek için kişi başı GSYİH verisi kullanılmıştır. 2010-2019 döneminde Türkiye genelinde ve Düzey 1 bölgelerinde kişi başı GSYİH’nin gelişimi Şekil 5’de verilmektedir. Kişi başı gelir düzeyi en yüksek bölge İstanbul’dur. Ülkenin doğu bölgelerine doğru gidildikçe yıllar içinde kişi başı gelir düzeyi artsa dahi ülke ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Şekil 6’da ise 2019 yılı için Düzey 1 bölgeleri arasında kişi başı gelir düzeyinin dağılımı görülmektedir. İstanbul en yüksek kişi başı gelire sahipken, Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri son sıralarda yer almaktadır.

Şekil 1. Kişi Başı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (2009 Bazlı, TL ve Cari Fiyatlarla), 2010-2019

Veri Kaynağı: TÜİK

Şekil 2. Kişi Başı Gayri Safı Yurtiçi Hasıla Bölgesel Dağılımı (Düzey 1), 2019

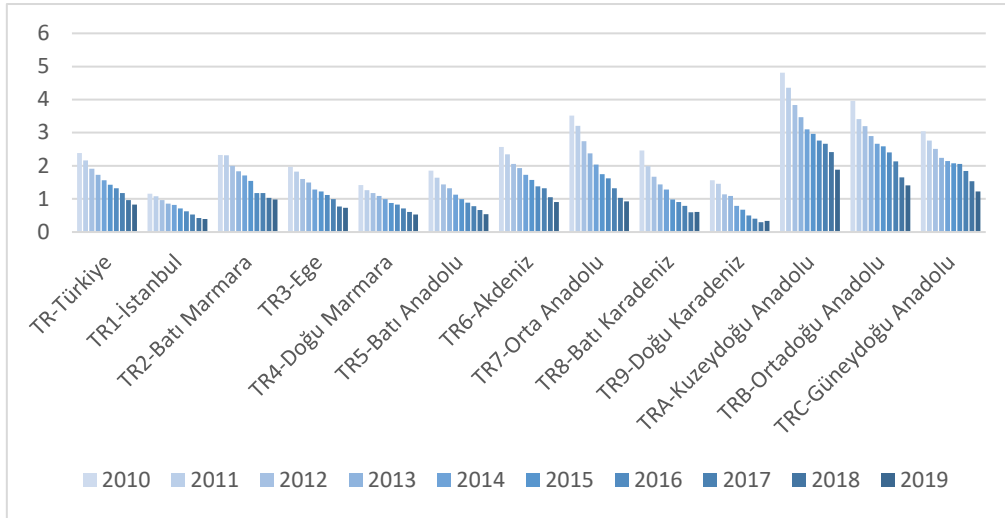
Veri Kaynağı: TÜİK

4.3.2. Seçilmiş Sağlık Göstergeleri

4.3.2.1. Adölesan Doğumların Toplam Doğumlar İçindeki Oranı

Adölesan terimi çocukluktan erişkinliğe geçişi tanımlamaktadır. DSÖ, adölesanlığın 10-19 yaşlar arasında olduğunu bildirmektedir. Adölesan dönemi bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimlerle çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır. Adölesan gebeliği de 10-19 yaş arasındaki kadınların gebeliği anlamında kullanılmaktadır. Bu gebelikler anne ve bebek sağlığı açısından birçok risk barındırması sebebiyle tüm dünyada önemli bir sorundur. Türkiye’de adölesan doğumların toplam doğumlar içindeki oranı yıllar içerisinde azalmıştır. Düzey 1 bölgelerine bakıldığında da yine azalma göze çarpmaktadır (Şekil 7). Özellikle Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu bölgelerinde azalış olmasına rağmen bu doğumların payı hâlâ ülke ortalamasının üstünde seyretmektedir.

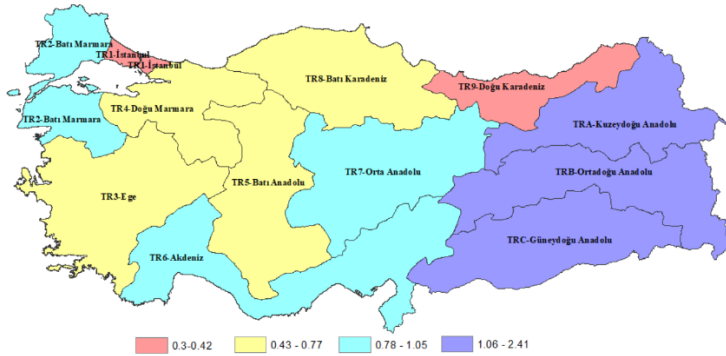
Şekil 7. Adölesan Doğumların Toplam Doğumlar İçindeki Oranı (%), 2010-2019

Veri Kaynağı: TÜİK

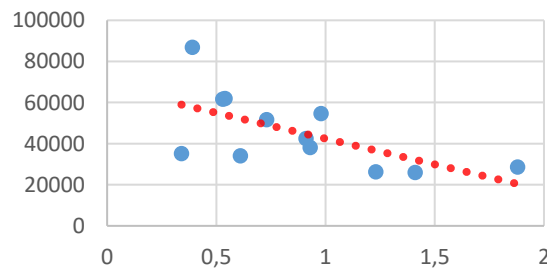
Şekil 8’de 2019 yılında Düzey 1 bölgelerinde adölesan doğumların toplam doğumlar içindeki payının (%) dağılımı görülmektedir. Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgeleri yüksek oranlarıyla dikkat çekmektedir. Bu bölgelerdeki yüksek oranlar ve İstanbul’un en düşük orana sahip olması kişi başı GSYİH verileriyle yapılan karşılaştırmaya benzerlik göstermektedir. Kişi başı GSYİH ile adölesan doğumların toplam doğumlar içindeki oranı ilişkisine Şekil 9’da yer verilmiştir.

Şekil 8. Adölesan Doğumların Toplam Doğumlar İçindeki Oranı Bölgesel Dağılımı (%), 2019

Veri Kaynağı: TÜİK

Şekil 9. Kişi başı GSYİH ile Adölesan Doğumların Toplam Doğumlar İçindeki Oranı İlişkisi, 2019

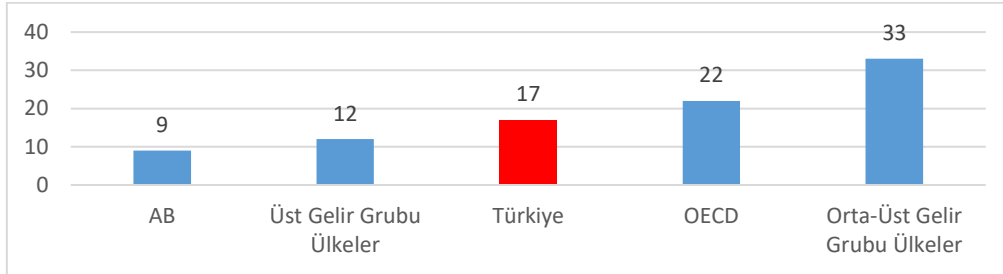

Veri Kaynağı: TÜİK

Şekil 9’dan görüldüğü gibi, adölesan doğumların oranı ve kişi başı GSYİH arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Kişi başına düşen gelir arttıkça adölesan doğumların toplam doğumlar içindeki oranında düşüş görülmektedir. Adölesan doğumlar Türkiye’de azalma eğiliminde olmakla birlikte, ülkenin

durumunun daha iyi değerlendirilmesi için uluslararası verilerle karşılaştırılmasında fayda vardır. Şekil 10'da adölesan doğurganlık hızının uluslararası karşılaştırmasına yer verilmiştir. Adölesan doğurganlık hızı, 15-19 yaş grubunda 1.000 kadın başına düşen ortalama canlı doğan çocuk sayısını ifade eder. Uluslararası karşılaştırmaya bakıldığında Türkiye, bu sıralamada ortalarda yer almaktadır. OECD ve orta-üst gelir grubu ülkelere göre Türkiye'nin karnesinin daha iyi olduğu görülmektedir.

Şekil 10. Adölesan Doğurganlık Hızının Uluslararası Karşılaştırması, (%), 2018*

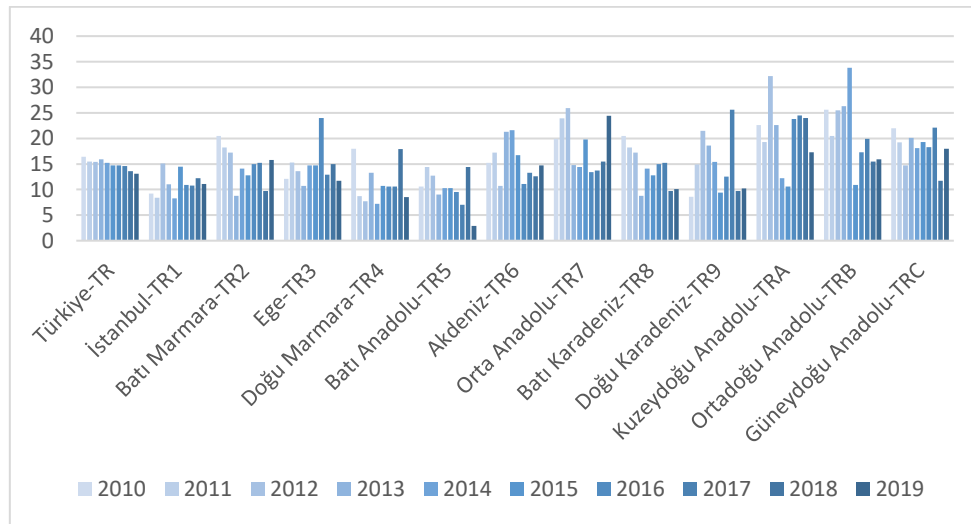
Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

* Türkiye verisi 2019 yılına aittir.

4.3.2.2. Anne Ölüm Oranı

Anne ölüm oranı, bir toplumda bir yılda gebelik nedeniyle ölen anne sayısının aynı yıl içerisinde canlı doğan bebek sayısına oranının 100.000 ile çarpımı sonucu elde edilmektedir. Sağlık göstergelerinde "mortalite" başlığında incelenen bu oran Türkiye'de yıllar içinde azalma göstermektedir (Şekil 11). Ancak anne ölüm oranında ülke genelinde gözlemlenen azalma eğilimine karşın, Düzey 1 bölgeleri için dalgalı bir değişim dikkati çekmektedir. Yine kişi başı GSYİH ve diğer verilerle paralel olarak Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu bölgelerindeki yüksek oran dikkat çekmektedir. Türkiye genelinin üstünde seyreden oranlarıyla bu bölgeler anne ölümlerinde daha kötü bir duruma sahiptir. Şekil 12'de 2017 verileriyle hazırlanan anne ölüm oranlarının Düzey 1 bölgeleri arasındaki dağılımına yer verilmiştir.

Şekil 11. Anne Ölüm Oranı (100.000 Canlı Doğumda), 2010-2019

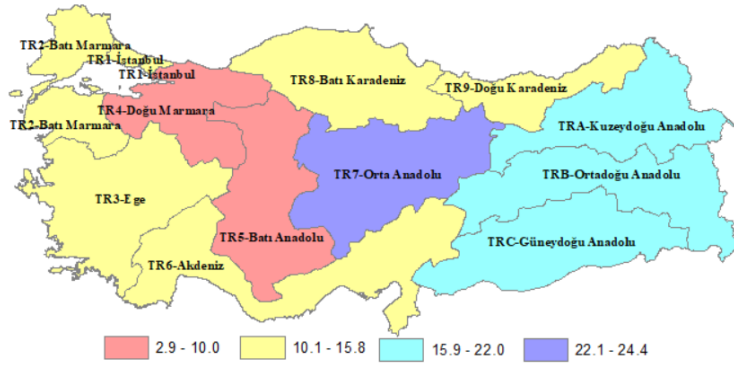
Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları

Şekil 11'de Düzey 1 bölgeleri yıllara göre incelendiğinde, kişi başı GSYİH ve diğer verilerle paralel olarak, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu bölgelerindeki yüksek oranlar dikkat çekmektedir. Bu bölgeler ülke ortalamasının üstündeki anne ölüm oranlarıyla

daha geri kalmış vaziyettedirler. Şekil 12’de 2019 yılı için Düzey 1 bölgelerindeki anne ölüm oranlarının dağılımı görülmektedir.

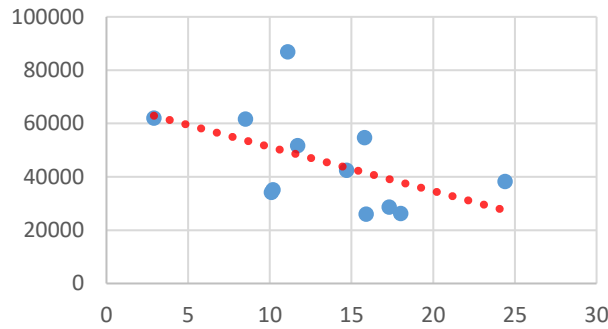
Şekil 12. Anne Ölüm Oranlarının (100.000 Canlı Doğumda) Bölgesel Dağılımı, 2019

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

Şekil 12’de de görüldüğü üzere, ülkenin doğusunda anne ölüm oranının yüksek olduğu görülmektedir. Kişi başı gelir düzeyi ile anne ölüm oranları arasında beklenildiği gibi negatif yönlü bir ilişki vardır (Şekil 13): Bölgelerde kişi başı gelir düzeyi yükseldikçe, anne ölüm oranları azalmaktadır.

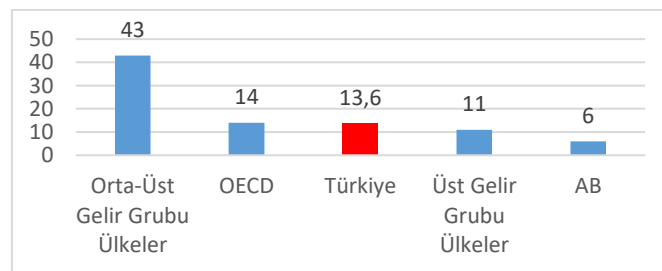
Şekil 13. Kişi başı GSYİH ile Anne Ölüm Oranı İlişkisi, 2019

Veri Kaynağı: TÜİK ve Sağlık Bakanlığı

Türkiye’de anne ölüm oranında ortalama olarak azalış sağlanmıştır. Nitekim Şekil 14’de de görüldüğü üzere, Türkiye’nin karnesi özellikle orta-üst gelir grubu ülkelere kıyasla oldukça iyidir. 38 OECD ülkesinin ortalamasına yakın bir düzeyde bulunan Türkiye, AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında ise neredeyse iki katı kadar daha yüksek bir anne ölüm oranına sahiptir.ⁱⁱⁱ

Şekil 14. Anne Ölüm Oranının Uluslararası Karşılaştırması, (100.000 Canlı Doğumda), 2017*

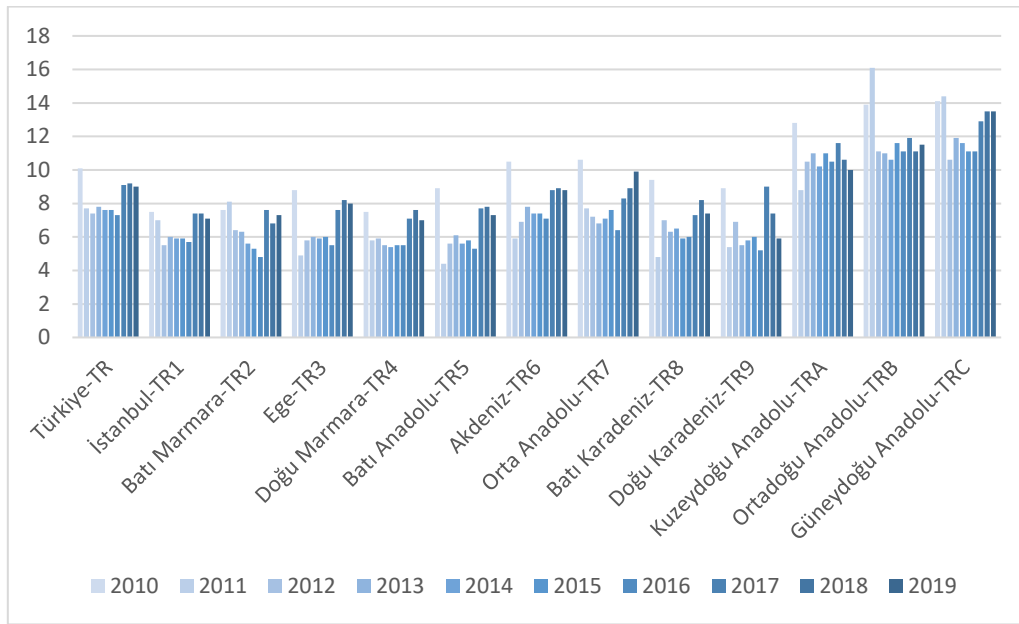
Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2018

* Türkiye verisi 2018 yılına aittir.

4.3.2.3. Bebek Ölüm Hızı

Bebek ölümü, bir yaşın altındaki bir çocuğun ölümü olarak tanımlanmaktadır. Bebek ölüm hızı ise, bir toplumda bir yılda canlı doğup ve bir yaşını tamamlamadan ölen bebek sayısının aynı yıl içerisinde canlı doğan bebek sayısına oranının 1.000 ile çarpımı sonucu elde edilir. Bebek ölüm hızı bir bölgenin sağlık sisteminin seviyesini göstermenin yanı sıra ülkenin kalkınma seviyesinin de önemli bir göstergedir. Türkiye’de bebek ölüm hızı 2010-2017 döneminde azalış göstermesine rağmen, 2017 ve 2018 yıllarında tekrar yükselmiş ancak yine de 2010 yılındaki seviyesinin altında kalmıştır (Şekil 15). Bebek ölüm hızında 2017 yılına kadar azalış ve ardından yükselme eğilimi tüm Düzey 1 bölgeleri için gözlemlenmektedir. 2019 yılında ise Batı Marmara, Orta Anadolu ve Ortadoğu Anadolu Bölgeleri hariç, bebek ölüm hızı tekrar azalış göstermiştir.

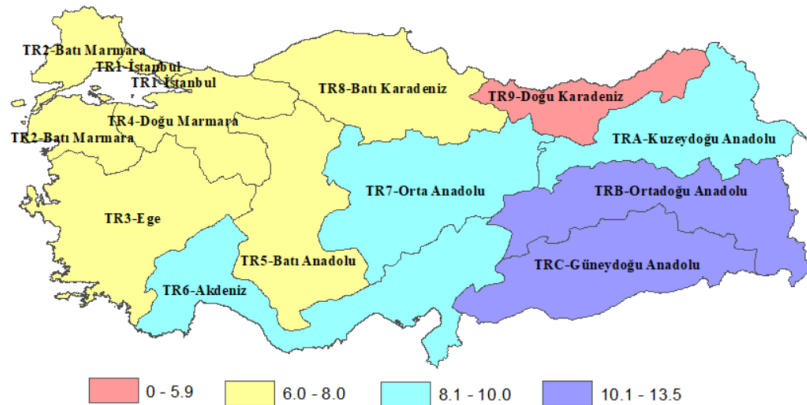
Şekil 15. Bebek Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda), 2010-2019

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları

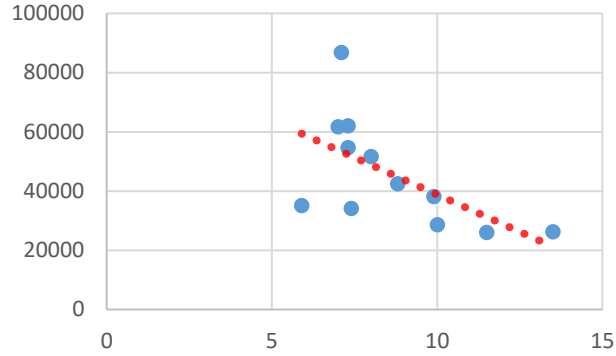
Şekil 16'daki 2019 yılı itibariyle bebek ölüm hızının bölgesel dağılımı, yukarıda ele alınan diğer sağlık göstergelerine paralel şekilde, ülkenin doğu bölgelerinde geri kalmışlığa işaret etmektedir. Nitekim, bölgesel düzeyde kişi başı gelir seviyesi ile bebek ölüm hızı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır (Şekil 17). Gelir seviyesi yükseldikçe bebek ölüm hızı azalmaktadır.

Şekil 16. Bebek Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda) Bölgesel Dağılımı, 2019

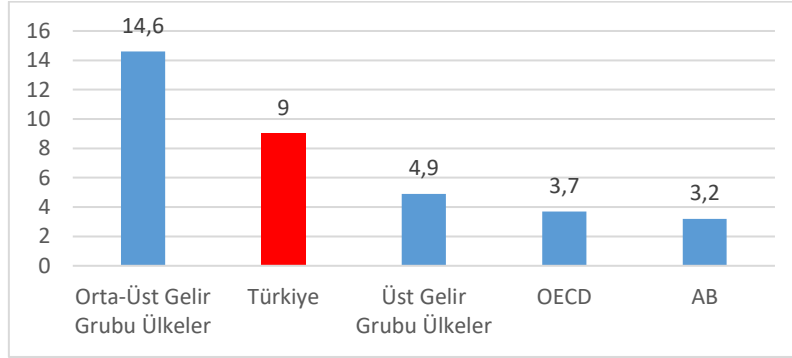
Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

Şekil 17. Kişi başı GSYİH ile Bebek Ölüm Hızı İlişkisi, 2019

Veri Kaynağı: TÜİK ve Sağlık Bakanlığı

Şekil 18. Bebek Ölüm Hızının Uluslararası Karşılaştırması, (1.000 Canlı Doğumda), 2019

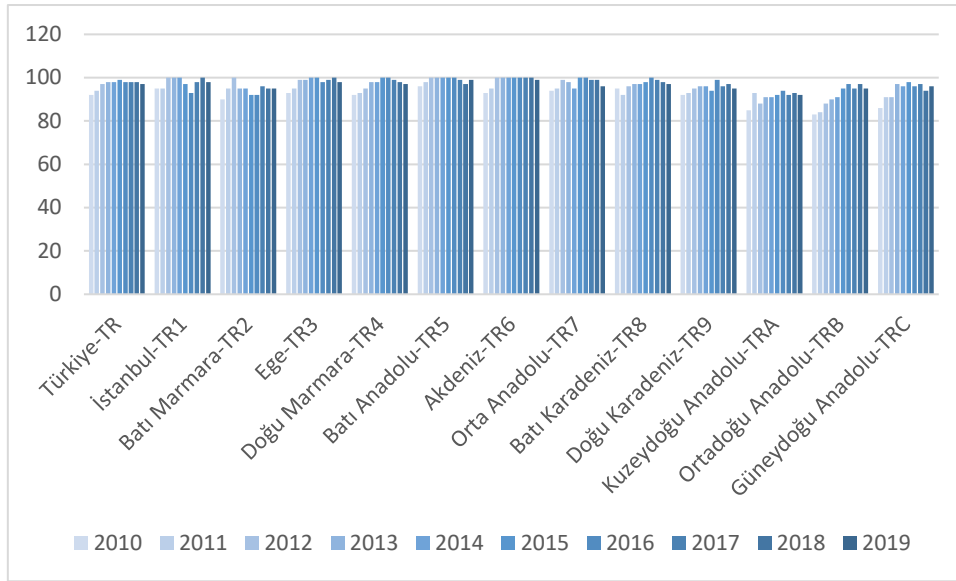
Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

Ülke geneli açısından ele alındığında da, Türkiye bebek ölüm hızı bakımından üst gelir grubu ülkeler, OECD ve AB karşısında iyi bir performans sergileyememektedir (Şekil 18). Ülkemiz OECD ülkelerinin ortalama bebek ölüm hızının iki katından daha fazla bir orana sahiptir.

4.3.2.4. Sağlık Kuruluşlarında Gerçekleşen Doğum Oranı

Anne-çocuk sağlığını ilgilendiren bir diğer önemli gösterge sağlık kuruluşlarında gerçekleşen doğum oranıdır. Sağlık kuruluşlarında sağlık personeliyle gerçekleştirilen doğumlarda risk anne ve bebek açısından daha azdır. Bu oran aynı zamanda anne ve bebek ölümü oranını da etkilemektedir. Sağlık kuruluşlarında gerçekleşen doğum oranına dair Türkiye ortalaması ile tüm Düzey 1 bölgelerin değerleri birbirleriyle çok yakındır (Şekil 19). Genel olarak, sağlık kuruluşlarında gerçekleşen doğum oranları bir hayli yüksektir. Türkiye’de 2017 ve 2018 yıllarında sağlık kurumlarındaki doğum oranlarının düşmesi, bu yıllarda bebek ölüm hızının artmasını etkilemiş olabilir. 2019’da sağlık kuruluşlarında gerçekleşen doğum oranı tüm bölgelerde %92’nin üstündedir. Bu gösterge için Düzey 1 bölgeleri birbirine yakın performans gösterdiğinden kişi başı GSYİH ile ilgili herhangi bir ilişki kurulamamıştır. Verilerden Türkiye’nin performansının iyi olduğu görülmektedir.

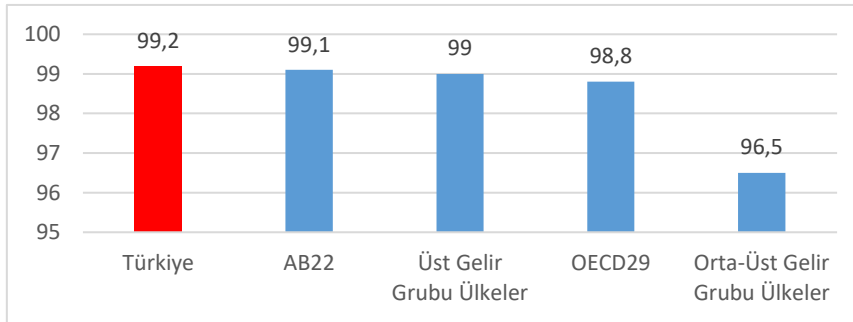
Şekil 19. Sağlık Kuruluşlarında Gerçekleşen Doğum Oranı (%), 2010-2019

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları

Şekil 20'de ise uluslararası karşılaştırmaya yer verilmiştir. 2019 yılında nitelikli sağlık personeli ile gerçekleşen doğumlardaki %99.2'lik oran ile Türkiye, ele alınan ülkelerle yapılan karşılaştırmada başı çekmektedir.

Şekil 20. Nitelikli Sağlık Personeli ile Gerçekleşen Doğumların Uluslararası Karşılaştırması (%), 2018* **

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

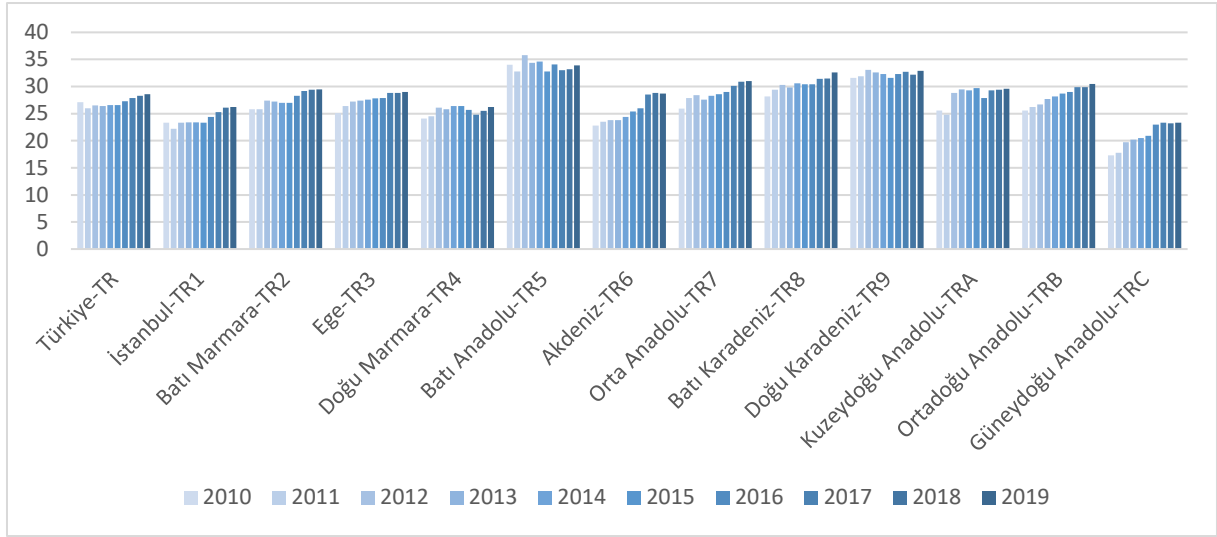
*Türkiye verisi Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) 2018 verisidir. Diğer ülke verileri 2018 yılına veya en yakın yıla aittir.

**AB VE OECD'nin yanında yazan sayılar, kaç ülke üzerinden hesaplama yapıldığını ifade etmektedir.

4.3.2.5. 10.000 Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı

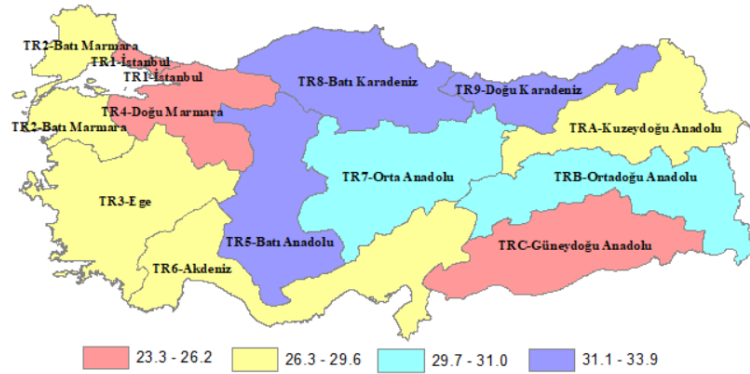
Sağlık altyapısının bölgesel düzeyde değerlendirilmesinde, hastane yatak sayısının nüfus da dikkate alınarak incelenmesi önemlidir. Şekil 21'de Türkiye ve Düzey 1 bölgelerinde 10.000 kişi başına toplam hastane yatak sayısının gelişimi görülmektedir. Ülke genelinde 2010 ve 2019 yılları arasında hastane yatak sayısında artış görülmektedir. Hastane yatak sayısı en az Kuzeydoğu Anadolu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde olmasına rağmen yatak sayılarına bakıldığında Güneydoğu Anadolu bölgesindeki düşük değer dikkati çekmektedir.^{iv}

Şekil 21. 10.000 Kişi Başına Toplam Hastane Yatak Sayısı, 2010-2019

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları

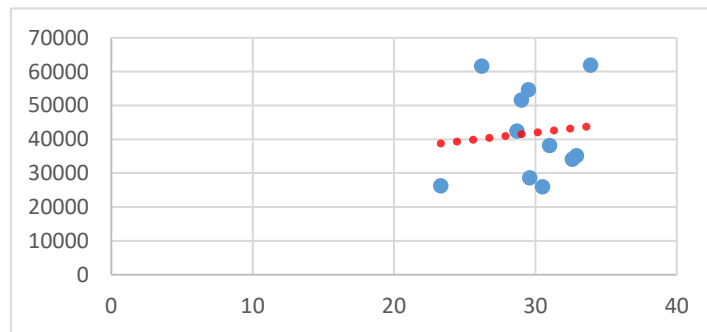
Şekil 22. 10.000 Kişi Başına Toplam Hastane Yatak Sayısının Bölgesel Dağılımı, 2019

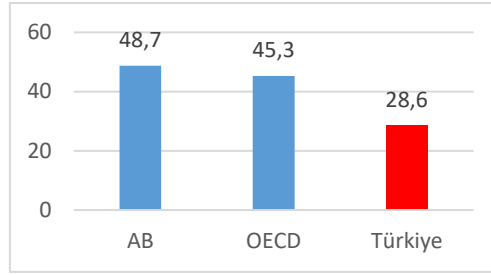
Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

Şekil 22’de 2019 yılı için 10.000 kişi başına toplam hastane yatak sayısı verilerinin bölgesel dağılımına yer verilmiştir. Buna göre İstanbul, Doğu Marmara ve Güneydoğu Anadolu’nun en az yatak sayısına sahip bölgeler olduğu görülmektedir. İstanbul’da yatak sayısının az çıkması yüksek nüfus etkisiyledir. Bu sebeple Şekil 23’de İstanbul dahil edilmeden kişi başı GSYİH ile 10.000 kişi başına düşen toplam hastane yatak sayısının ilişkisi gösterilmiştir. Kişi başı gelir seviyesi ile 10.000 kişiye düşen hastane yatak sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Şekil 23. Kişi başı GSYİH ile 10.000 Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısının İlişkisi, 2019

Veri Kaynağı: TÜİK ve Sağlık Bakanlığı

Şekil 24. 10.000 Kişiyeye Düşen Hastane Yatağı Sayısının Uluslararası Karşılaştırması, 2018*

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

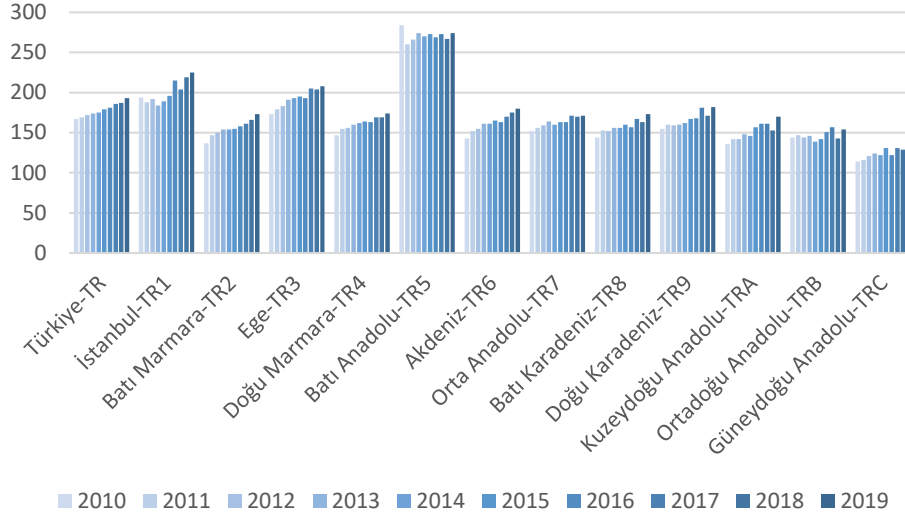
* Türkiye verisi 2019 yılına aittir. Ülke verileri 2018 yılına veya en yakın yıla aittir.

10.000 kişiye düşen hastane yatağı sayısının uluslararası karşılaştırması Şekil 24'de gösterilmiştir. Türkiye'de 10.000 kişiye düşen hastane yatağı sayısı AB ve OECD ortalamalarıyla karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır.

4.3.2.6. 100.000 Kişiyeye Düşen Toplam Hekim Sayısı

Temel sağlık göstergelerinden 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısı, sağlık alanında insan kaynağının değerlendirilmesi açısından önemli bir veridir. Temel bir hak olan sağlık hizmetlerine ulaşmada, hekim ihtiyacının karşılanması kritiktir. Türkiye ve Düzey 1 bölgelerindeki 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısına şekil 25'de yer verilmiştir.

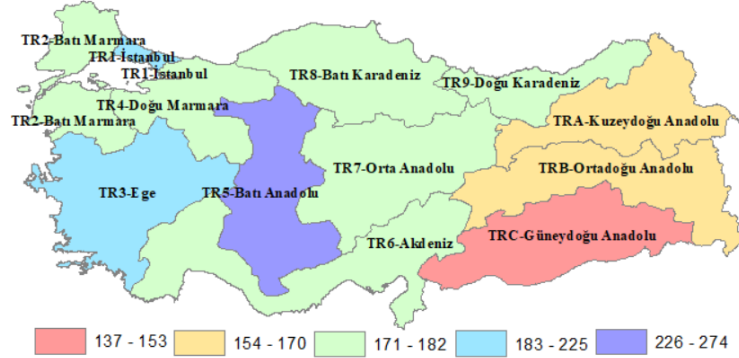
Şekil 25. 100.000 Kişiyeye Düşen Toplam Hekim Sayısı, 2010-2019

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları

Türkiye ve Düzey 1 bölgelerinde 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısı verileri incelendiğinde Batı Anadolu bölgesindeki yüksek değer göze çarpmaktadır (Şekil 25). Batı Anadolu bölgesi hastane yatak sayısında da Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Öte yandan Güneydoğu Anadolu bölgesi ise düşük hekim sayısı oranı ile dikkat çekmektedir. 2019 yılına ilişkin durum incelendiğinde (Şekil 26), 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısının en düşük olduğu bölge Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Güneydoğu Anadolu bölgesindeki kişi başı GSYİH ile 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısı benzerlik göstermektedir.

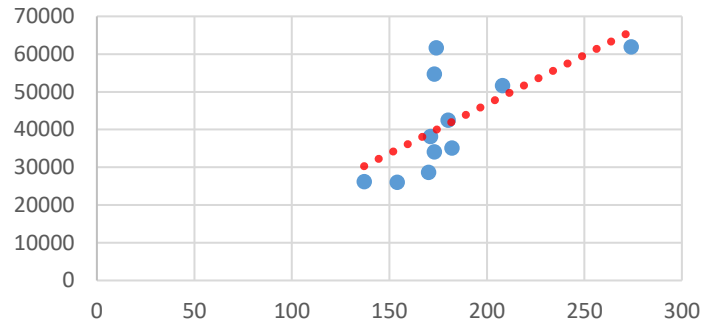
Şekil 26. 100.000 Kişiye Düşen Toplam Hekim Sayısı Bölgesel Dağılımı, 2019

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

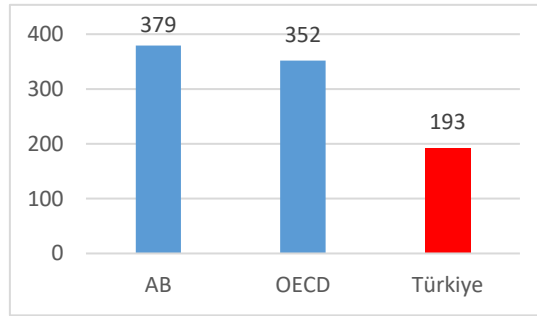
Beklenildiği gibi, kişi başı GSYİH ile 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır (Şekil 27).

Şekil 27. Kişi başı GSYİH ile 100.000 Kişiye Düşen Toplam Hekim Sayısının İlişkisi, 2019

Veri Kaynağı: TÜİK ve Sağlık Bakanlığı

Şekil 28'de ise Türkiye'nin hekim sayısı bakımından uluslararası karşılaştırmasına yer verilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin AB ve OECD ülkelerinin gerisinde kaldığı görülmektedir. AB ülkelerinde 100.000 kişiye düşen hekim sayısı neredeyse Türkiye'dekinin iki katıdır.

Şekil 28. 100.000 Kişiye Düşen Toplam Hekim Sayısının Uluslararası Karşılaştırması, 2018*

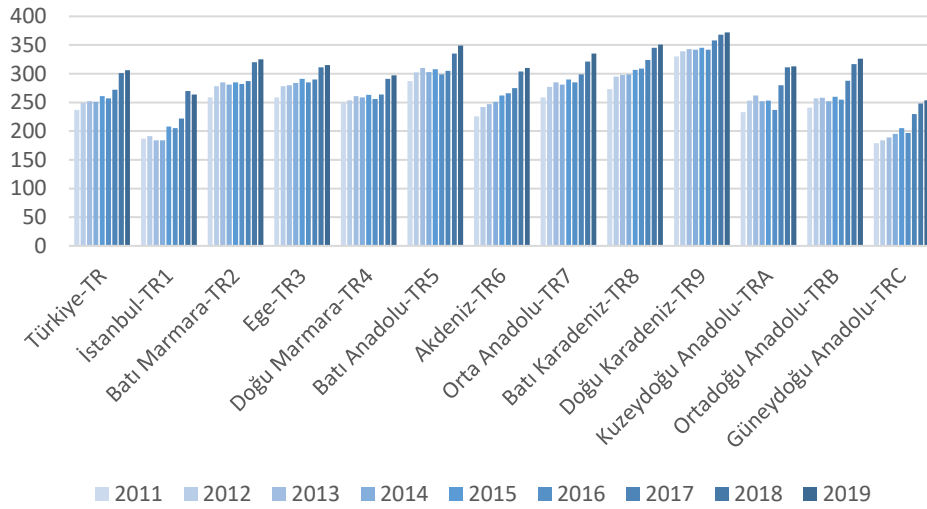
Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

* Türkiye verisi 2019 yılına aittir. Diğer ülke verileri 2018 yılına veya en yakın yıla aittir.

4.3.2.7. 100.000 Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı

Sağlık kapasitesinin değerlendirilmesinde bir diğer önemli veri hemşire ve ebe sayısıdır. Şekil 29'da 2011-2019 yılları arasındaki 100.000 kişiye düşen hemşire ve ebe sayısı verisine yer verilmiştir.

Şekil 29. 100.000 Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı, 2011-2019*

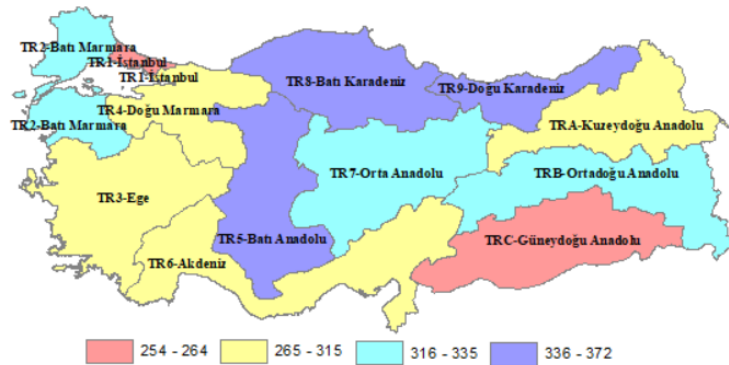

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistikleri Yıllıkları

*Veri kısıtından ötürü çalışmanın yıl aralığında bulunan 2010 yılı dâhil edilememiştir.

Şekil 29'da yıllara ve bölgelere göre 100.000 kişiye düşen hekim ve ebe sayısı incelendiğinde, Türkiye'de yıldan yıla artış olduğu dikkat çekmektedir. Toplam hastane sayısı verisine bakıldığında önemli bir paya sahip olmayan Batı Anadolu bölgesinin hemşire ve ebe sayısında Türkiye ortalamasının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Toplam hastane sayısında en büyük paya sahip olan İstanbul'un ise hemşire ve ebe sayısında Türkiye genelinin altında kaldığı görülmektedir. Bu durumun İstanbul'un kalabalık nüfusuyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesi ise diğer bölgelere göre yine en alta seyreden bölge olmuştur. Şekil 30'da 2019 yılı için duruma daha yakından bakıldığında, Batı Anadolu, Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz bölgelerinin en yüksek hemşire ve ebe sayısına sahip olduğu dikkat çekmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesi bu göstergede de geri planda kalmıştır. İstanbul'da yüksek toplam hastane sayısına karşılık 100.000 kişiye düşen hemşire ve ebe sayısındaki düşüklüğün sebebinin daha önce de bahsedildiği gibi nüfusla ilişkili olması muhtemeldir.

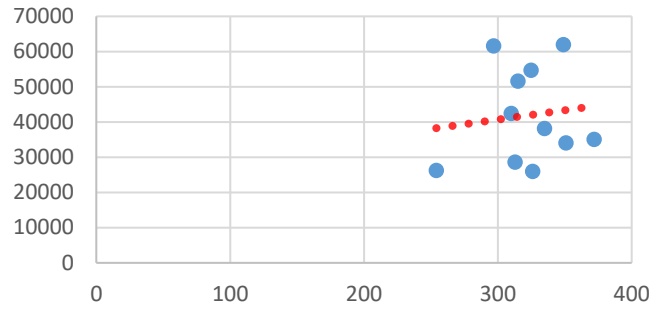
Şekil 30. 100.000 Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı Bölgesel Dağılımı, 2019

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

Kişi başı GSYİH ile 100.000 kişiye düşen hemşire ve ebe sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir (Şekil 31).

Şekil 31. Kişi başı GSYİH ile 100.000 Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısının İlişkisi, 2019*

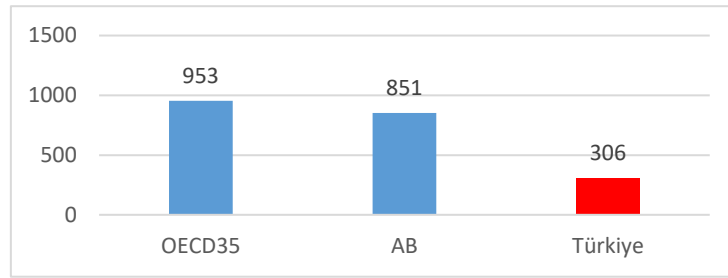

Veri Kaynağı: TÜİK ve Sağlık Bakanlığı

* Nüfus etkisi sebebiyle İstanbul dâhil edilmemiştir.

100.000 kişiye düşen hemşire ve ebe sayısına dair uluslararası karşılaştırmada, Türkiye'nin OECD ve AB ülkelerinden oldukça geride olduğu görülmektedir (Şekil 32). Türkiye 2011'den 2019 yılına kadar 100.000 kişiye düşen hemşire ve ebe sayısını arttırmayı başarmış olsa da hâlâ geridedir. OECD ülkelerinde kişi başına düşen hemşire ve ebe sayısı Türkiye'dekinin üç katından daha fazladır.

Şekil 32. 100.000 Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısının Uluslararası Karşılaştırması, 2018*

Veri Kaynağı: Sağlık Bakanlığı, Sağlık İstatistik Yıllığı, 2019

* Türkiye verisi 2019 yılına aittir. Ülke verileri 2018 yılına veya en yakın yıla aittir.

** OECD'nin yanında yazan sayı, kaç ülkenin dahil edildiğini ifade etmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kalkınma, salt iktisadi bir kavram olmanın ötesindedir. Kalkınma sürecinde odağa insanı almak ve kalkınmanın insanla olması önem arz etmektedir. İnsani gelişme kavramı aslında ülkeler gelişirken kişinin de temel hak ve özgürlüklere sahip olması, ülkeler zenginleşirken kişinin de maddi ve manevi boyutlarda zenginleşmesi anlamını taşımaktadır. Kalkınma kavramının salt ekonomik büyüme ve üretim odaklı olmadığını anlaşılması üzerine süreç içerisinde birçok sosyal kavram da kalkınmaya dâhil edilerek bu kavram genişletilmiştir. İnsani gelişme yaklaşımı perspektifinde, kalkınmanın sağlanması için sağlık hizmetlerinin nicelik ve nitelik olarak geliştirilmesi ve herkes tarafından erişilebilir olması elzemdir.

Her bireyin sağlığa, sağlık hizmetlerine erişebilmesi temel bir haktır. DSÖ'nün de tanımıyla genişleyen bu kavram, hastalık halinin tedavi edilmesinin çok daha ötesinde, tamamıyla bir iyilik hali olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin tam bir iyilik haline sahip olmasının ön koşulu sağlık hizmetlerinin yeterli nitelik ve nicelikte mevcut olması ve kişilerin bu hizmetlere erişimine bağlıdır. Bireylere uzun ve sağlıklı bir yaşam sunmak, doğan her bebek için uygun yaşam şartlarını temin etmek bütün ülkelerin ana hedefleri arasında yer almak durumundadır.

Bu çalışmada, 2010-2019 döneminde Türkiye İBBS 1 düzeyindeki kişi başı gelir seviyesi ile temel sağlık göstergeleri verileri birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Türkiye, kalkınmanın önemli bileşenlerinden biri olan sağlık alanında 2000'li yıllardan itibaren ilerleme kaydetmiştir. Fakat AB ve OECD ortalamaları ile kıyaslandığında Türkiye'nin bebek ölüm hızı, hastane yatağı ve hekim sayıları göstergelerinde kat etmesi gereken mesafe olduğu görülmektedir. Türkiye'de tüm Düzey 1 bölgelerinde 2017 ve 2018 yıllarında artış gösteren bebek ölüm hızı, 2019 yılında Batı Marmara, Orta Anadolu ve Ortadoğu Anadolu Bölgeleri'nde yükselmeye devam etmiştir.

Bölgesel düzeyde kişi başı GSYİH verileri temel sağlık göstergeleriyle paralellik göstermektedir. Gelir düzeyi arttıkça sağlık göstergelerinde de iyileşme görülmektedir. Adölesan doğumların toplam doğumlar içindeki oranı, bebek ölüm hızı, anne ölüm oranı ve 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısı göstergelerinde Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgeleri Türkiye ortalamasının altında performans göstermektedir. Anne ölüm oranı göstergesinde yıllar içinde iyileşme görülse de, Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki oranın, Türkiye'deki oranın yaklaşık iki katı olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin çalışmada ele alınan göstergeler açısından sağlık hizmetleri alanında 2010-2019 döneminde belli bir ilerleme kaydettiği görülmektedir. Ancak, bazı sağlık göstergelerinde uluslararası ortalamalara kıyasla hâlâ geride kaldığı tespit edilmiştir. İlâveten, bölgelerarası kişi başı gelir düzeylerindeki eşitsizlik, sağlık göstergelerindeki bölgesel eşitsizliğe yansımaktadır. Kişi başı gelir düzeyi düşük bölgeler, sağlık göstergelerinde de daha düşük bir performans sergilemektedir. Sosyal ve iktisadi kalkınmanın sürdürülebilir ve kapsayıcı bir şekilde gerçekleştirilmesi, insani gelişmenin zaruri ön şartlarından birisi olan sağlık hizmetlerinde Türkiye'nin bölgesel eşitsizlikleri bertaraf edecek politikaları hayata geçirmesini gerektirmektedir.

REFERENCES/KAYNAKÇA

- CHIANG, T.L., (1999). Economic Transition and Changing Relation Between Income Inequality and Mortality in Taiwan: Regression Analysis. *BMJ*, 319 (7218), 1162-1165.
- ÇABUK, N., (2003). Güney Doğu Anadolu'da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 43 (2), 41- 65.
- ÇELİK, Ş. (2013). Kümeleme Analizi ile Sağlık Göstergelerine Göre Türkiye'deki İllerin Sınıflandırılması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (2), 175-194.
- ÇELİK, Y. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı ve Sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9 (1), 19-37.
- ÇOBAN, S. (2008). The Relationships among Mortality Rates, Income and Educational Inequality in Terms of Economic Growth: A Comparison between Turkey and the Euro Area. MPRA Paper 13296, University Library of Munich, Germany, 1-14.
- ÇUKUR, A., S. BEKMEZ (2011). Türkiye'de Gelir, Gelir Eşitsizliği ve Sağlık İlişkisi: Panel Veri Analizi Bulguları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 21-40.
- DEMİR, Ş. (2019). Sağlık Hizmetlerinde Bölgesel Eşitsizliklerin Analizi ve Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- ERGİN, I., HASOY, H. (2011). Bebek Ölümlülüğünde Eşitsizlikler: Dünya ve Türkiye'deki Duruma Dair Bir Değerlendirme. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 1 (3), 98-104.
- GÖZLÜ, M. ve TATLIDİL, H. (2015). Türkiye'deki 81 İlin Kamu Tarafından Sunulan Sağlık Hizmetlerine Erişim Durumları. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5 (2), 145-165.
- JOUMARD, I., C. ANDRÉ, C. NİCQ ve O. CHATAL (2008). Health Status Determinants Lifestyle, Environment, Health Care Resources and Efficiency, OECD Economics Department Working Papers, No. 627.
- KARABULUT, K. ve EMSEN, Ö.S. (2003). Doğu Anadolu Bölgesinde Sağlık Sektörü ve Bir Model Önerisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (1), 19-30.
- KOCA, R.(2015). Türkiye'de Son Dönem Sağlık Harcamalarının Dağılımı ve Temel Sağlık Göstergeleriyle İlişkisi. (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul). Erişim Adresi: <https://acikerisim.medipol.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12511/6777/Koca-Rumeysa-2015.pdf>
- MANAVGAT, G., ve ÇELİK, N., (2017). Sağlık Düzeyinin Belirleyicilerine Yönelik Mekânsal Bir Analiz: Türkiye İBBS-3 Örneği. *Sosyoekonomi Dergisi*, 25(34), 53-67.
- MAZGİT, İ., (2002). Bilgi Toplumu ve Sağlığın Artan Önemi. I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, (Hereke-Kocaeli), Kongre kitapçığı, 405-415.
- MUSHKİN S. J., (1962). Health as an Investment, *Journal of Political Economy*, 70 (5), 129-157.
- ORAL, B. VE SAYIN, F. (2013). Bölgesel Eşitsizliklerin Sağlık Göstergeleri İle Analizi: Manisa İlinin Sağlık Statüsü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 395-411.

- PRITCHETT, L. ve LAWRENCE, H. S., (1996). Wealthier is Healthier. *The Journal of Human Resources*, 31 (4), 841-868.
- RATİ R., (2016). Further Examination of the Cross-Country Association between Income Inequality and Population Health. *Social Science & Medicine*, 62(3), 779-791.
- SAVAŞ, F.V., (1979). *Kalkınma Ekonomisi* (İkinci Baskı), İ. İ. T. İ. A. Nihad Sayar Yardım Vakfı Yayınları, İstanbul/Türkiye.
- SEN, A. (1999). *Development as Freedom*. Anchor Books, Random House: New York.
- SHİBUYA, K., HASHİMOTO, H., ve YANO, E., (2002). Individual Income, Income Distribution, and Self-Rated Health in Japan: Cross Sectional Analysis of Nationally Representative Sample. *BMJ: British Medical Journal*, 324 (7328), 9-16.
- STRAUSS, J.ve THOMAS, D (1998). Health, Nutrition, and Economic Development. *Journal of Economic Literature*, 36 (2), 766-817.
- ŞAHİN, Z. (2020). Gelir Dağılım Eşitsizliği ve Sağlık Göstergeleri İlişkisi Panel Veri Modeli Analizi. (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=7SA3J-kC-S822qweAH6iKg>
- TABAN, S. ve KAR, M., (2016). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Analizi 1969-2001. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 159-181.
- TEPAV (2020). *81 İilde İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye'nin 2020 Küresel Performansı*. Değerlendirme Notu N202045, Erişim adresi <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/1564>
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ SAĞLIK BAKANLIĞI. Sağlık İstatistikleri Yıllıkları. Erişim Adresi: <https://www.saglik.gov.tr/TR,84930/saglik-istatistikleri-yilliklari.html>
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. Bölgesel Hesaplar. Erişim Adresi: [:https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=tr](https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=tr)
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. Çocuk İstatistikleri-Sağlık. Erişim Adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=116&locale=tr>
- TÜYLÜOĞLU, Ş. ve TEKİN, M. (2009). Gelir Düzeyi ve Sağlık Harcamalarının Beklenen Yaşam Süresi ve Bebek Ölüm Oranı Üzerindeki Etkiler. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13 (1), 1-31.
- UNDP-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2020). *Human Development Report 2020*, UNDP: New York. Erişim adresi: <http://hdr.undp.org/en/2020-report>

EXTENDED SUMMARY

With the increasing regional and income inequalities since the 1970s, development, beyond mere economic growth, has begun to be defined as a multidimensional concept that centres on human. Nowadays, the concept of development has been no longer perceived only as economic growth. The concept has been diversified by encompassing basic human freedoms, education, health and economic and cultural rights. The explanation of development Amartya Sen (1999), based on the achievement of good life standards and freedoms pioneered the theory of human development in development economics (Tüylüoğlu & Tekin, 2009). The concept of human development has brought a new perspective to the debates on development. This concept is related to the enrichment of human life rather than the enrichment of a country's economy. The 'Human Development Index- HDI', which embodies human development numerically, has been estimated by the UNDP in its annual Human Development Reports since 1990. This index has been developed to emphasize that the only criterion to be taken into account in the evaluation of a country's development is not the traditional indicator of income level / economic growth, but is the benefit provided to people. The HDI is a composite index that measures a country's level of development in three key areas of human development: health, education and standard of living (GDP per capita). Achievement of an healthy life is a precondition for social and economic development. Health indicators point to the level of development of a country, and the inadequacy of health services negatively affects development. In this context, this study aimed to compare per capita income levels and selected basic health indicators of Turkey's regions. The study descriptively analysed per capita income levels and basic health indicators at the NUTS 1 level (for 12 regions) in Turkey for the period of 2010-2019. The data was compiled from Turkstat and the Ministry of Health. In the study, per capita GDP data was used for interregional income level comparison. The main health indicators selected for the analysis are as follows: the ratio of adolescent births to total births, maternal mortality rate, infant mortality rate, birth rate in health institutions, total number of hospital beds per 10.000 people, total number of physicians per 100.000 people, nurses per 100.000 people and number of midwives. The analysis consists of two main stages. In the first stage, the trends in per capita income levels of the regions were examined. In the second stage, changes in the performance of the regions in terms of selected health indicators over the period were analysed. Besides, the performances of the regions for each health indicator were compared for the year of 2017/2019. Then, the relationship between health indicators and per capita income was evaluated at the regional level. Lastly, health conditions of Turkey were compared with the upper-middle-income, upper-income, OECD and EU countries. We found that there were parallels between regional income levels and health inequalities: as the regional income level increased, health indicators also improved. Northeast, Middle East and Southeastern Anatolia regions that had low per capita income also remained behind regarding the ratio of adolescent births to total births, infant mortality rate, maternal mortality rate and the total number of physicians per 100.000 people. Moreover, international comparisons indicate that there is a need for improvement in the infant mortality rate as well as the numbers of hospital beds and physicians in Turkey. It is seen that Turkey has made a certain progress in the field of health services in the 2010-2019 period. However, it is seen that some health indicators still lagged behind the international averages. In addition, the inequality in interregional per capita income levels reflected itself in the regional inequality in health indicators. Regions with lower per capita income also showed a lower health performance. A sustainable and inclusive development process requires Turkey to implement policies that will eliminate regional inequalities in health services as one of the essential prerequisites for human development. The findings give insight to decision makers for the determination of targets to eliminate regional health inequalities and improve Turkey's health conditions.

SONNOTLAR

ⁱ Bkz. UNDP, Human Development Index (HDI) <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

ⁱⁱ “What is the definition of health?”, <https://www.who.int/about/who-we-are/frequently-asked-questions>

ⁱⁱⁱ Sağlık Bakanlığı 2019 Sağlık İstatistikleri Yılığında anne ölüm oranına dair ayrıntılı uluslararası veri bulunmadığından, 2017 ve 2018 yıllarının verileri kullanılmıştır.

^{iv} Toplam hastane sayısı (2019) verileri şu şekildedir: İstanbul (TR1): 235, Batı Marmara (TR2): 79, Ege (TR3): 200, Doğu Marmara (TR4):138, Batı Anadolu (TR5): 135, Akdeniz (TR6): 183, Orta Anadolu (TR7): 76, Batı Karadeniz (TR8): 119, Doğu Karadeniz (TR9): 80, Kuzeydoğu Anadolu (TRA): 59, Ortadoğu Anadolu (TRB): 76, Güneydoğu Anadolu (TRC): 131 (Kaynak: TÜİK).

Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Erzincan University Journal of Social Sciences Institute

2021-Özel Sayı (20. Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi- E-ISSN-2148-9289)

**LOJİSTİK MERKEZLERİN YER SEÇİMİNDE ULAŞIM BAĞLANTILARININ
ROLÜ**

The Role Of Transport Links In The Location Selection Of Logistics Centers

BÜŞRA ERDEN

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü
Istanbul Technical University, Faculty Of Architecture, City and Regional Planning Department

erdenb19@itu.edu.tr

0000-0003-2646-8771

MEHMET ALİ YÜZER

Doç.Dr. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir Ve Bölge Planlaması Bölümü
Associate Professor, İstanbul Technical University, Faculty Of Architecture, City and Regional Planning Department

yuzerm@itu.edu.tr

0000-0001-8909-6165

Atf/©: ERDEN, Büşra ; YÜZER, Mehmet Ali (2021), Lojistik Merkezlerin Yer Seçiminde Ulaşım Bağlantılarının Rolü, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 14, Özel Sayı, ss. 133-146

Citation/©: ERDEN, Büşra ; YÜZER, Mehmet Ali (2021), The Role Of Transport Links In The Location Selection Of Logistics Centers *Erzincan University Journal of Social Sciences Institute*, Year 14, Special Issue, pp. 133-146

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü-Article Types : *Araştırma/Research*
Geliş Tarihi-Received Date : *30.06.2021*
Kabul Tarihi-Accepted Date : *04.10.2021*
Sayfa Numarası-Page Numbers: *133-146*
Doi : *10.46790/erzisosbil.960474*

Notlar/Notes

Yazar(lar), herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Turnitin/Ithenticate/Intihal ile İntihal Kontrolünden Geçmiştir

Screened for Plagiarism by Turnitin/Ithenticate/Intihal

Licensed by CC-BY-NC ile lisanslıdır

LOJİSTİK MERKEZLERİN YER SEÇİMİNDE ULAŞIM BAĞLANTILARININ ROLÜ

The Role Of Transport Links In The Location Selection Of Logistics Centers

BÜŞRA ERDEN - MEHMET ALİ YÜZER

Öz:

Türkiye ekonomik, politik ve coğrafik yapısı ile birçok alanda olduğu gibi lojistik alanında da önemli konumdadır. Küreselleşme ve ulaşım yapılanmasında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ve sistemler, ticari faaliyetleri etkilemekte ve lojistik merkezlerin yerleşmeler düzenine yapmış olduğu katkıyı daha etkili hale getirmektedir. Dünya ticaretindeki sirkülasyonda, stratejik bakımdan oldukça önemli olan lojistik merkezlerin yer seçiminde “ulaşım bağlantıları” en önemli yönlendirici olmuştur. “Taşımacılık” ve “lojistiğin” karşılıklı olarak birbirine bağımlı ve iç içe geçmiş iki faaliyet alanı olması gerçeği de bunu gerektirmektedir. Bir lojistik merkezin konumsal olarak güçlü bir karayolu ulaşım bağlantısına sahip olmakla birlikte, sıklıkla demiryolu olanağına da sahip olması gerekmektedir. Aynı şekilde lojistik merkezlerin çeşitli taşıma tesislerine, havaalanlarına, limanlara ve iç suyollarına doğrudan erişebilmesi veyahut da bu ulaşım ağlarına dolaylı olarak erişebileceği bağlantılarla ilişkili olması beklenir. Çalışmada, Türkiye’de işletmeye açılan, yapım aşamasında ve henüz kamulaştırılmamış olan lojistik merkezlerin farklı ulaşım bağlantıları ile ilişkisi, bu bağlantıların yer seçimi üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmış olup ayrıca farklı ulaşım sistemlerinin lojistik bağlamında üstünlükleri, tercih edilme/edilmeme nedenleri tartışılmıştır. Ayrıca, farklı ulaşım modlarının lojistikteki avantaj ve dezavantajlarının neler olduğu ve birinin diğerine tercih edilme nedeni, Türkiye’deki lojistik merkezlerin farklı ulaşım tiplerinden hangileri ile bağlantılı olduğu sorularının araştırıldığı bu çalışmada; lojistik ile ulaşım arasındaki sıkı ilişkili yer seçimi ve mekânsal yer seçimi yönlendiricileri bakış açısı ile değerlendirilmektedir. Türkiye’de işletmeye açılan, yapım aşamasında ve henüz kamulaştırılmamış olan lojistik merkezlerin ulaşım bağlantıları; ilgili kurumların karayolu (uluslararası karayolu ve ulaştırma projelerinden ESCAP, EATL, TEM, TRACECA, KEİ-BSEC, EİT-ECO bağlantıları), demiryolu, denizyolu ve havayolu haritalarıyla karşılaştırılarak irdelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Lojistik Merkezler, Yer Seçimi, Ulaşım Bağlantıları.

Abstract:

Turkey, with its economic, political and geographical structure, is in an important position in the field of logistics, as in many other fields. Technological developments and systems emerging in globalization and transportation structuring affect commercial activities and make the contribution of logistics centers to settlements more effective. "Transportation links" have been the most important guide in the location selection of logistics centers, which are very important strategically in the circulation in world trade. The fact that "transportation" and "logistics" are two interdependent and intertwined fields of activity necessitates this. A logistics center needs to have a strong road transport connection, as well as frequently railroad facilities. Likewise, logistics centers are expected to have direct access to various transport facilities, airports, ports and inland waterways, or be associated with links to indirectly access these transport networks. In this study, it is aimed to reveal the relationship between different transportation connections and the effect of these connections on the choice of location of the logistics centers that have been put into operation in Turkey, are under construction and have not been expropriated yet. In addition, the advantages of different transportation systems in the context of logistics and the reasons for their preference / not being preferred are discussed. Furthermore, in this study, the questions of what are the advantages and disadvantages of different transportation modes in logistics, why one is preferred over the other, and how the logistics centers in Turkey are connected with different transportation types; The closely related location selection and spatial location selection guides between logistics and transportation are evaluated from the point of view. Transportation connections of logistics centers opened in Turkey, under construction and not yet expropriated; it has been examined by overlapping with the road (international road and transportation projects such as ESCAP, EATL, TEM, TRACECA, KEI-BSEC, EIT-ECO connections), railway, seaway and airway maps of the relevant institutions.

Keywords: Logistics Centres, Location Selection, Transportation Connections

GİRİŞ

Küreselleşme ile teknolojiye yaşanan gelişmeler; ticari faaliyetleri ve ulaşım sistemlerini geliştirmiş buna bağlı olarak lojistik faaliyetlerin önemi gün geçtikçe artmıştır. Söz konusu gelişmeler doğrultusunda ticari faaliyetlerde akışın sürekliliğini sağlayabilmek adına tüm ulaşım bağlantıları arasında ve farklı taşıma türleri arasında uyumluluğu sağlamanın esas olduğu lojistik merkezler dünya genelinde yaygınlaşmıştır. Tarih boyunca uluslararası ticarete, stratejik konumu başta olmak üzere, birçok üstünlüğe sahip olan Türkiye’de lojistik merkezlerin gelişimine önem vermiş ve hem kalkınma planlarında hem de bölge planlarında lojistik merkezleri gündemine almıştır. Lojistik faaliyetlerin dünyada ve Türkiye’de giderek yaygınlaşması ile hem mevcut ulaşım bağlantıları ve bunların terminalleri (aktarma birimleri, karayolu terminalleri, demir yolu garları, havayolu ve deniz limanları gibi) önem kazanmış hem de geliştirilerek ulaşım bağlantılarının entegrasyonunun sağlanmasıyla küresel ticaret bağlamında stratejik ve ekonomik öneme sahip altyapılar oluşmuştur (Doğan, 2018).

Lojistikte bir ulaşım türünün tercih edilmesine etki eden faktörler taşınacak ürünün türüne, miktarına, zaman kavramına, maliyete göre belirlenmektedir (Kayabaşı, 2007: 23; Tabak ve Yıldız, 2017; Gülsün ve ErKayman, 2018). Lojistik merkez seçiminde de bu seçenekleri sağlayabilecek çeşitlilik sunan bölgeler öne çıkmaktadır. Bir lojistik merkezin konumsal olarak güçlü bir karayolu ulaşım bağlantısına sahip olmakla birlikte, sıklıkla demiryolu olanağına da sahip olması gerekmektedir. Aynı şekilde lojistik merkezlerin çeşitli taşıma tesislerine, limanlara ve iç suyollarına doğrudan erişebilmesi ya da bu ulaşım ağlarına dolaylı olarak erişebileceği bağlantıların olması beklenir (Karataş, 2017).

Literatür incelendiğinde, lojistik alanında Türkiye’de yapılan çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir. Rimiene ve Grundey (2007), lojistik merkez kavramını, literatür taraması ile detaylı bir şekilde irdemiştir. Bamyacı (2008) ise çalışmasında AHP yöntemini kullanarak organize lojistik bölgelerin mekânsal yer seçimine yönelik bir model oluşturmuştur. Oluşturulan model ile İstanbul’da Organize lojistik bölgesi için yer seçimi önerisi yapılmıştır. Boile, vd. (2010), daha önce yapılan çalışmalardaki kriterler doğrultusunda Delphi yöntemini kullanarak kantitatif ağırlıklı bir çalışma yapmıştır.

Tanyaş, vd. (2011)’ne göre, ülkeler dünya ticaretinin dönüşümü ile kendi karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu anlayışları doğrultusunda yeni bir değerlendirmeye gitmektedirler. Bu doğrultuda birbirine entegre ulaşım sistemleri ve uluslararası lojistik merkezi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Eryürük (2010)’e göre, lojistik merkezler lojistik faaliyetlerin gerçekleştiği alanlar olma amacıyla kurulmuş olup, farklı operatörler tarafından sağlanan ulusal ve uluslararası transit taşımacılık, lojistik ve dağıtım ile ilgili etkinliklerin gerçekleştiği bölgelerdir. Pazara erişim bir veya çok sayıda ulaşım türü ile gerçekleşen bu merkezlerde, altyapı, konum, otorite ve politikalar önemli bir role sahiptir (Dursun ve Gürsev, 2016: 557).

Dostsever (2007)’e göre, lojistik üsler 4 alt başlıkta incelenebilir. Bunlar; küresel lojistik üsler, uluslararası lojistik üsler, bölgesel taşıma ve dağıtım üsleri, yerel taşıma ve dağıtım üsleridir. Erdal (2005)’in belirttiği üzere, küresel lojistik merkezlerin özelliği taşımanın kıtalar arasında sağlanmasında merkez üssü olma özelliği taşımaları ve bulunduğu kıta üzerinde ekonomik ve coğrafi anlamda en uygun konumu seçmesidir. Küresel lojistik merkezler taşıma türlerinin tümünü kullanırlar. Uluslararası lojistik merkezleri kıtaların belirli konumlarında yerleşip uluslararası taşımada önemli yere sahiptirler. Ağırlıklı olarak deniz taşımacılığı kullanılmasına rağmen, havayolu, demiryolu ve karayolu bağlantılarını da kullanırlar. Bölgesel taşıma ve dağıtım üsleri uluslararası merkezlere yakın konumlarda bulunup, genellikle aktarma, depolama ve dağıtım için kullanılırlar. Yerel taşıma ve dağıtım üsleri ise genel olarak ulusal bazda faaliyet gösteren, yurtdışı ile ithalat-ihracat ilişkisinde bulunan ve ulaşım için genelde bir ulaşım türünü kullanan merkezlerdir (Bahar Bengi, 2013).

Kayıkcı, 2010 yılında yaptığı bir çalışmada bulanık-analitik hiyerarşik süreç (Fuzzy AHP) yöntemi ve Yapay Sinir Ağları (ANN) yöntemlerinin kombinasyonuna dayanan bir kavramsal model geliştirmenin intermodal bir lojistik merkez seçim sürecinde uygulanabilirliğini incelemiştir. Bu doğrultuda bağımlı ve bağımsız değişkenleri iyi organize edilmiş bir literatür taraması ile incelemiştir. Bulanık Analitik Hiyerarşik Süreç yöntemi seçilen kriterlerin bağıl ağırlıklarını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Yapay Sinir Ağları yöntemi ise, ÇKKV yöntemini hafifletmek ve konum için en iyi modeli seçmek amacıyla kullanılmıştır (Kayıkcı, 2010).

Fenling Feng, Feiran Li and Qingya Zhang (2012) tarafından yapılan çalışmada ise, veri zarflama analizi yöntemiyle, demiryolu lojistik merkezlerinde, yük operasyonları, ulaşım ağlarının bağlantısı, geri beslemeleri, desteklenmeleri gibi farklı birçok farklı parametre doğrultusunda yeni inşa edilecek lojistik merkezler için bir yer seçim modeli geliştirilmiştir.

Tabak ve Yıldız (2017)'in yaptığı çalışma doğrultusunda, lojistik faaliyetlerin bulunduğu alanlar için birçok parametre belirlenmiş, bu parametreler zaman, ulaştırma yatırım maliyeti, ulaştırma modlarının entegrasyonu, maliyet, arazi koşulları, arz-talep dengesi, nüfus ve demografik bilgiler, eğilim senaryoları ve ulaştırma yük modellemesi parametreleri olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda, bu değişkenler arasındaki ilişkiler ve önem dereceleri ilişkisi kurularak lojistik faaliyetlerin maliyetlerini minimuma indirecek bir yer seçimi yapılmaya çalışılmıştır.

Bediroğlu ve Yıldırım (2020)'in yaptığı çalışma doğrultusunda, CBS kullanılarak lojistik merkez yer seçimi gerçekleştirmeye yönelik bir ara yüz geliştirilmiştir. Bu çalışmada faktörlerin belirlenmesi doğrultusunda akademide karşılaşılan faktörler kullanılmış, faktörlerin ağırlıklarının belirlenmesinde ise Analitik Hiyerarşik Süreç kullanılarak ağırlık çarpanları hesaplanmıştır. Tablo 1 incelendiğinde, lojistik merkez faktörler içerisinde en yüksek ağırlığa sahip olan faktörler havalimanı ve limanların varlığı olarak öne çıkmaktadır. Bunları takip eden faktör ağırlıkları sırasıyla göller, akarsular, eğim, arazi örtüsü, sanayi tesisleri, karayolu, maden, toprak yapısı, jeoloji ve doğalgaz olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda koruma alanları ve fay hatlarının bulunduğu alanlar yerleşim için uygun olmayan yasak alanlar olarak belirlenmiştir. (s. 326)

Tablo 1: Lojistik Merkez Yer Seçimi İçin Cbs & Çökv Ara Yüzü

Faktör	Ağırlık (Çarpım Katsayısı)	Faktör	Ağırlık (Çarpım Katsayısı)
Eğim	0,226	Akarsu	0,41
Arazi Örtüsü	0,172	Göller	0,44
Sanayi Tesisleri	0,142	Maden	0,04
Karayolu	0,128	Toprak Yapısı	0,03
Liman	0,72	Jeoloji	0,02
Havalimanı	0,71	Doğalgaz	0,014
Koruma Alanları	Geçiş Yasak	Fay	Geçiş Yasak

Kaynak: Bediroğlu ve Yıldırım, 2020

Yapılan çalışmanın devamında ise literatür taraması ile bu faktörlerin alt bileşenleri incelenmiş, puanlama sistematığı doğrultusunda tercih edilen alanlara düşük, tercih edilmeyen alanlara yüksek puanlar verilerek puan düştükçe tesis kurma avantajının arttığı piksel tabanlı bir model ortaya konulmuştur.

Keleş ve Pekkaya (2021)'nin lojistik köylerin yer seçimi konusunda yaptıkları çalışma ise, literatür taraması ve kıyaslama tekniğiyle yer seçimine etki eden değişkenlerin belirlenmesini amaçlanmıştır. Çalışmada ele alınan ana değişkenler ekonomik, çevresel ve sosyal faktörler ile arazi ve altyapı, işgücü ve ulaşım bağlantıları faktörleri üzerinden belirlenmiştir.

Literatür bağlamında lojistik faaliyetlerin ulaşım ile ilgili daha çok kombine taşımacılıkla ilişkili olarak incelenmiş, konu mekânsal bağlamda ele alındığında bölgenin ulaşım bağlantılarının, doğrudan lojistik merkezlerin yer seçimine olan etkisini ortaya koyabilecek çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu doğrultuda,

bu çalışma ile farklı ulaşım modlarının lojistikteki avantaj ve dezavantajları ile birinin diğerine tercih edilme nedeni, Türkiye'deki lojistik merkezlerin farklı ulaşım tiplerinden hangileri ile bağlantılı olduğu ve bu bağlantıların mekânsal yer seçimi üzerindeki yönlendirici etkisi incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları (TCDD) tarafından işletmeye açılan, yapım aşamasında ve henüz kamulaştırılmamış olan lojistik merkezlerin ulaşım bağlantıları ile ilişkisi kapsamında gerçekleştirilen bu çalışma ile lojistik merkezlerin farklı ulaşım bağlantıları ile ilişkisi, bu bağlantıların yer seçimi üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Çalışma doğrultusunda lojistik merkezlerin yer seçiminde ulaşımın rolünün; Türkiye'den geçen Avrupa E-Yolları (E-70, E-80,E-90,E-95), Pan-Avrupa Koridoru'na olan bağlantılar, Tarihi ipek Yolunu yeniden canlandırmaya yönelik olan TRACECA projeleri vb. uluslararası ulaşım bağlantıları ile demiryolu, havayolu ve liman bağlantılarının lojistik merkezler bağlamında irdelenmiştir. Ayrıca ulaşım sistemlerinden bahsedilerek lojistik sektöründe karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu taşımacılığının birbirlerine göre üstünlükleri, tercih edilme ve edilmeme sebepleri de tartışılmıştır.

1. LOJİSTİK MERKEZLERİN YER SEÇİMİNDE ULAŞIMIN ROLÜ

Lojistik merkezlerin yer seçiminde; mevcut alan (alanın boyutu, genişletme olanağı), alan topografyası ve düzeni yerel taşıma bağlantıları ve taşıma ağları, doğal çevre ve kentleşme (yerleşim yoğunluğu), olası / mevcut çevre kirliliği, işgücü piyasası ve telekomünikasyon altyapısı ve de mevcut ve planlanmış intermodal bağlantılar (kara, deniz, hava, demiryolu taşımacılığı) etkindir (Yücel ve Yılmaz, 2019).

Bir yerin ulaşım imkânları lojistik merkezlerin yer seçiminde oldukça önemli bir yere sahiptir (Meidutė; 2007: 111). Lojistik merkezler tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde ilk başlarda liman bağlantıları yer seçiminde önemli bir etken iken farklı ulaşım modlarının gelişmesi ile ulaşım modlarında çeşitliliğin olduğu yerler yer seçimini öncelikli olarak etkilemiştir. Lokal ulaştırma modlarına sahipliği gibi konum özellikleri önemlidir (Erdal, t.y.).

Taşıma yollarının koordinasyonunun sağlanması ve taşıma eylemlerindeki akışın sürekliliği lojistik merkezlerin fonksiyonları arasında yer almaktadır. Bu nedenle de lojistik merkezlerin birçoğu dağıtım ve taşıma faaliyetlerinin düğüm noktası görevi gören, merkez noktası kabul edilebilecek demiryolu, otoyol ve deniz yollarına yakın olunan yerlerde kurulmaktadır. Lojistik merkezlerin stratejik önemi göz önüne alındığında ulaşım bağlantılarına entegre olmayan bir lojistik merkezin hem bu önemine hizmet etmesi hem de verimli olması beklenemez (Elgün, 2011).

Lojistik merkezler için kuruluş yeri belirlenirken, tek faktöre bağlı olmaksızın farklı faktörlerin dikkate alınması lojistik merkezlerin verimliliği açısından öneme sahiptir. (Elgün ve Aşıkoğlu, 2016). Lojistik merkezlerin yer seçimine etki eden yakınlık ve erişilebilirlik faktörleri göz önüne alındığında farklı türlerdeki taşıma tesislerine, iç suyollarına, limanlara, havaalanlarına doğrudan erişimi bulunan ya da dolaylı olarak başarılı bir şekilde bağlanan; karayoluyla ulaşım bağlantısının iyi planlandığı, giriş kontrollerinin sağlandığı ve sıklıkla demiryolu bağlantılarına sahip lojistik merkezlerin lojistikte ve taşımacılıkta cazibe noktası olması muhtemeldir (Aydın ve Ögüt, 2008; Bamyacı, 2008). Organize lojistik bölgelerinin hem mal ve hizmet üretenlere hem de tüketenlere en uygun mesafede olması beklenir. Aynı zamanda intermodal bir yapı düşünüldüğünden lojistik merkezlerin kurulacağı alanlar; havaalanına, limana (deniz), otoyola ve demiryoluna da en uygun mesafede olmalıdır.

Lojistik merkezlerin ulaşım bağlantılarıyla ilişkili olarak yer seçiminde bulunacağı açıktır; bununla birlikte lojistik merkezlerin kurulmasıyla ulaşım sistemlerini geliştirecek avantajlar da sağlanabilmektedir. Lojistik merkezlerle birlikte karayolu, demiryolu, havayolu ve deniz ulaşım merkezlerine bağlantı imkânı oluşmaktadır. Ayrıca lojistik merkezlerle birlikte artan demiryolu taşımacılığının tır ve ağır kamyon sirkülasyonunu azalttığı da bilinmektedir (İZTO, 2019). Sosyal ve ekonomik gelişme için de ulaştırma imkânları önemlidir (Venalainen ve diğ., 2001).

2. ULAŞIM SİSTEMLERİ

Ulaştırma sistemleri; karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu ile haberleşme ve iletişim sistemlerinin, teknik, ekonomik ve sosyal gerekliliklere uygun olarak kurulması, düzenlenmesi, geliştirilmesi ve uygulanması faaliyetlerinin tamamını kapsamaktadır (Saatçioğlu, 2016: 26). Bir ulaştırma sisteminin diğerine tercih edilme sebebi, o ulaştırma sisteminin diğerine göre bir ya da daha fazla avantaja sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu avantajlar ise maliyeti, teslimat hızı, hizmet

kapsamının genişliği, çeşitli malların kullanımına yönelik olup olmadığı, tarifeli yüklemelerin sıklığı ile güvenilirliği şeklinde ifade edilmektedir. Ulaştırma sistemlerinin faydaları ve sınırlamaları Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Ulaştırma Sistemlerinin Faydaları ve Sınırlamaları

Ulaştırma Sistemi	Maliyet	Teslimat Hızı	Hizmet Verilen Yerlerin Sayısı	Çeşitli Malları Kullanma Becerisi	Tarifeli Yüklemelerin Sıklığı	Tarifelerin Uygulanmasının Güvenilirliği
Karayolu	Yüksek	Hızlı	Çok Geniş	Yüksek	Yüksek	Yüksek
Demiryolu	Orta	Orta	Geniş	Yüksek	Düşük	Orta
Denizyolu	Çok Düşük	Çok Yavaş	Sınırlı	Çok Yüksek	Çok Düşük	Orta
Havayolu	Çok Yüksek	Çok Hızlı	Geniş	Sınırlı	Yüksek	Yüksek

Kaynak: William D. Perreault, Joseph P. Cannon, E.Jerome McCarthy, 2015: 301

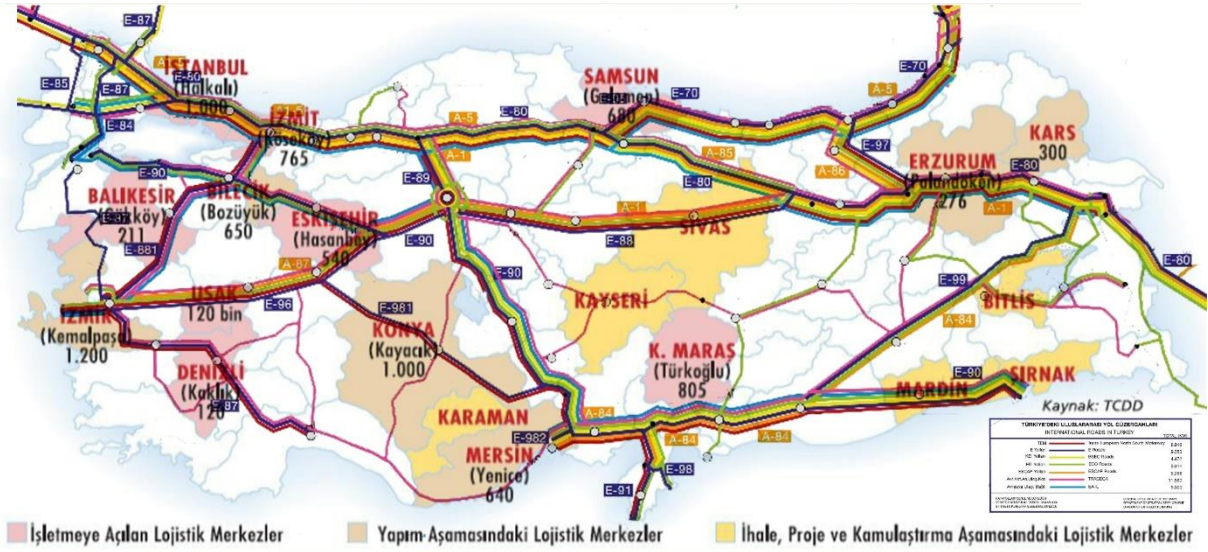
Tablo 2 incelendiğinde; karayolu ulaştırma sistemi ile hizmet verilen yerlerin sayısının çok geniş olduğu, denizyolu ulaştırma sistemiyle çok düşük maliyet sağlanabilmesine karşın teslimat hızının çok yavaş, hizmet verilen yerlerin sayısının sınırlı, tarifeli yükleme sıklığının çok düşük olduğu görülmektedir. Havayolu ile ulaştırma sistemi her ne kadar çok yüksek teslimat hızına sahip olsa da çeşitli malların taşınmasında sınırlılık göstermektedir.

a. Karayolu

Karayolları kurulurken hem ilk yatırım maliyetlerinin diğer ulaşım türlerine göre daha ucuz olması hem de her arazi yapısına uygun olması bakımından tercih edilmektedir. Kapıdan kapıya servis sağlayabilecek esneklikte olması sayesinde aktarmasız hizmet sağlayabilmesi, taşıma araçlarının kapasitelerinin esnekliği ile büyük ya da küçük miktar/ebatlar için seçeneklere elverişli olması, erişimin zor olduğu bölgelere dahi izole ulaşım ağları sağlanması, her türlü malın geniş bir bölgeye ulaştırılmasını sağlayarak ticari faaliyetlerde hareketlilik artırması bakımından yoğunluklu olarak tercih edilmektedir. Ancak hem Karayolu Ulaştırma Mevzuatı gereğince yüksek hacimli ve ağır yüklerin karayolu vasıtası ile taşınmasının önünde kısıtlılıklar olması, istatistikler doğrultusunda kaza oranının en yüksek olduğu taşımacılık türünün de karayolları olmasından dolayı güvenilirliğinin düşük olması, çoğunlukla yenilenebilir ya da çevre dostu kaynaklar yerine petrole bağımlı olduğu için gaz emisyonu ve gürültü kirliliğine sebep olarak çevre üzerinde olumsuz etkilere sahip olması gibi etmenlerden dolayı diğer ulaşım türlerine göre dezavantaja da sahiptir (Yavaş, 2013).

Karayolları kendi konumu içerisinde tek başına bir ekonomik faaliyet olmakla birlikte, diğer sektörlerle de ilişki halinde olan bir hizmet koludur. Karayolu taşımacılığında hem hızlı olması bakımından hem de yerinden tüketim mahalline aktarmasız taşıma sağlaması bakımından oldukça rağbet görmektedir (Tutar ve Yetişen, 2009).

Türkiye'deki uluslararası karayolları ve uluslararası ulaştırma projeleri: ESCAP, EATL, TEM, TRACECA, KEİ-BSEC, EİT-ECO, TEN-T projeleridir. Harita 1’de bu ulaşım bağlantıları (TEN-T projesi hariç) ile lojistik merkezlerin arasındaki ilişkiye bakıldığında; Karaman ve Kayseri’nin görece daha zayıf bağlantılara sahip olması dikkat çekse de birçok uluslararası karayolunun lojistik merkezlerle doğrudan bağlantısının olduğu görülmektedir.

Harita 1: Uluslararası Karayolları ve Uluslararası Ulaştırma Projelerinin Lojistik Merkezlerle İlişkisi

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü (KGM) (2020) ve Ekonomist (2018) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

b. Demiryolu

Lojistikte demiryolu taşımacılığının kullanımı, her ne kadar bazı teslim bölgelerine diğer taşımacılık türlerine oranla daha geç transfer gerçekleşirse de hacimli ve ağır tonajlı yüklerin taşınmasında daha az maliyetli olması, farklı taşıma türlerine göre daha güvenli olması, uzun dönemde sabit fiyat garantisinin olması ve de diğer taşıma türlerine kıyasla çevre dostu olması bakımından önemli bir yere sahiptir (Oğuz ve Oğuz, 2020).

Türkiye’de demiryolu taşımacılığı ile ticari faaliyetler;

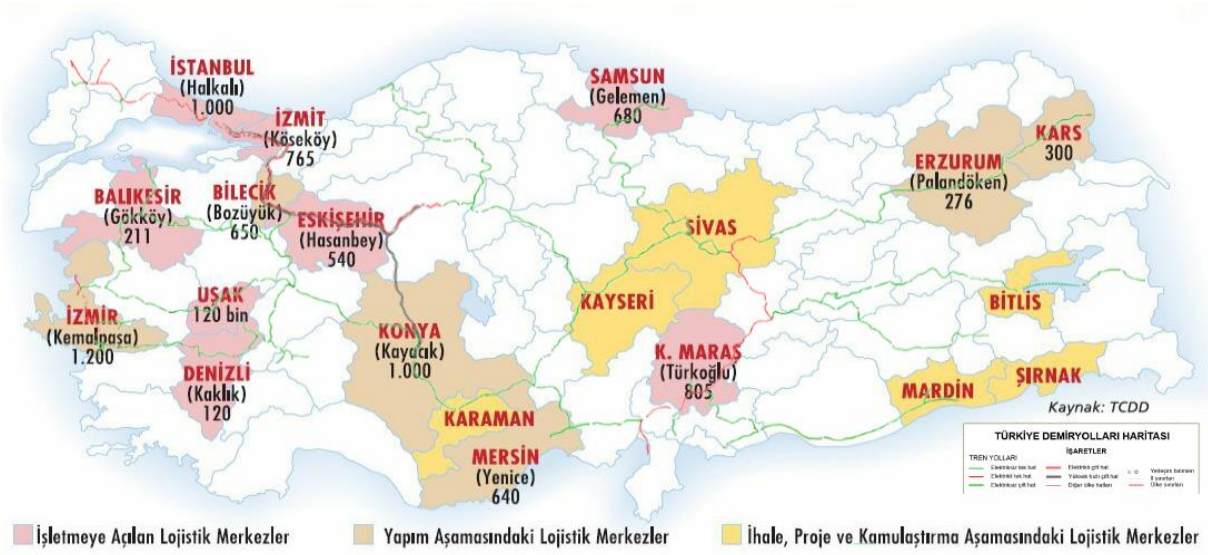
- Bulgaristan'a ve Bulgaristan üzerinden diğer Avrupa ülkelerine Kapıkule Sınır Kapısı ile
- Yunanistan'a ve Yunanistan ilerisindeki ülkelere Uzunköprü Sınır Kapısı aracılığı ile,
- Canbaz sınır bağlantısı ile Azerbaycan, Gürcistan, Rusya, Orta Asya Ülkeleri ve Çin Halk Cumhuriyeti'ne,
- Kapıköy sınır bağlantısı üzerinden, İran'a ve oradan da Orta Asya ülkelerine
- İslahiye sınır bağlantısı ile Suriye'ye ve Suriye üzerinden Irak'a (kapalı),
- Nusaybin sınır bağlantısı ve Çobanbey sınır bağlantısı ile yine Suriye'ye ve Suriye üzerinden Irak'a (kapalı)

gerçekleştirilmektedir (TCDD, 2020).

Harita 2’de Şırnak dışında işletmeye açılan, yapım aşamasındaki ve ihale, proje ve kamulaştırma aşamasındaki lojistik merkezlerinin tamamının da doğrudan demiryolu bağlantısının olduğu görülmektedir.

Harita 2: Demiryolu Bağlantılarının Lojistik Merkezlerle İlişkisi

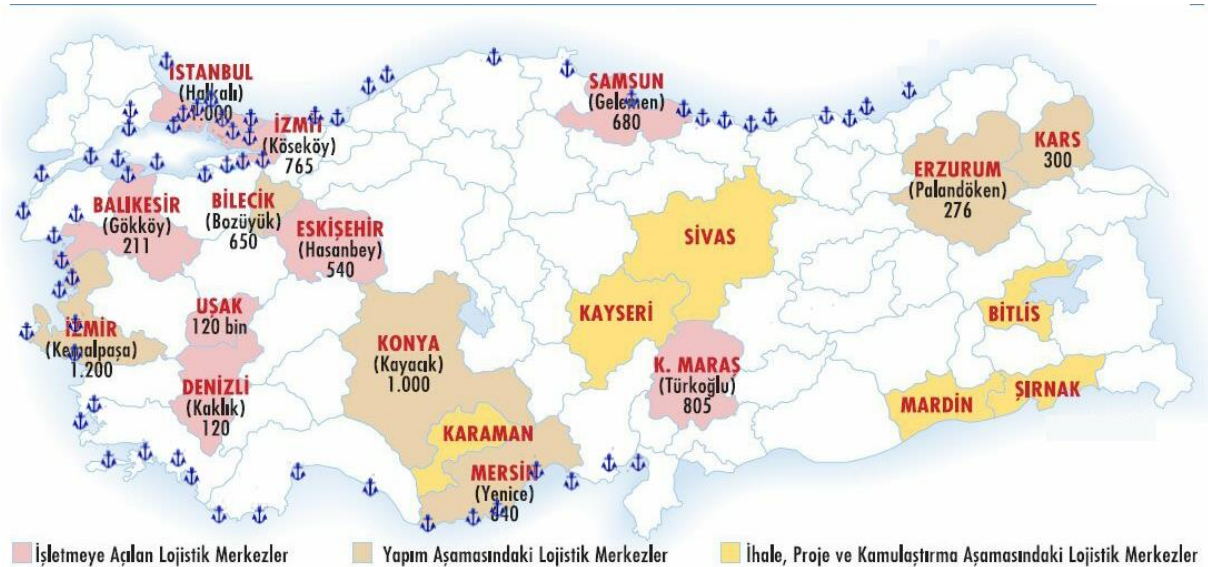

Kaynak: TCDD (2020) ve Ekonomist (2018) verileri kullanılarak hazırlanmıştır

c. Denizyolu

Denizyolu ulaştırma sistemi, diğer ulaştırma sistemlerine göre daha ucuz olması ve büyük miktardaki yükleri tek seferde taşıyabilme kapasitesi açısından, küresel ticarete en çok tercih edilen ulaştırma sistemidir (Saatçioğlu ve Çelikok, 2019). Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye’de de denizyolu ulaştırma sistemi dış ticarete büyük bir pay almaktadır. Bu bağlamda dış ticaret taşımalarının %57’si deniz, %30’u kara ve %8’i hava yolu ile gerçekleştirilmektedir (Karataş, 2017). Günümüzde dünya ticaretinin yaklaşık %80’i deniz yolu ile gerçekleştirilmektedir. Denizyolu taşımacılığının diğer taşıma çeşitlerine göre üstünlükleri fazladır. Maliyet açısından denizyolu taşımacılığı; karayolu taşımacılığına oranla 7 kat, demiryolu taşımacılığına oranla 3,5 kat daha ucuzdur (Tutar ve Yetişen, 2009). Uluslararası ticarete en çok kullanılan taşıma denizyolu taşımacılığıdır. Türk gemileri Türkiye’nin önemli bir sanayi kolunu oluşturarak ekonomiyi doğrudan etkilemektedir. Türkiye’nin üç tarafının denizlerle çevrili olduğu gerçeği göz önüne alındığında Harita 3’te lojistik merkezlerden altısının kıyı ve liman bağlantılı olduğu görülmektedir.

Harita 3: Liman Bağlantıları ile Lojistik Merkezlerin İlişkisi

Kaynak 1: Ekonomist (2018) verileri kullanılarak hazırlanmıştır

d. Havayolu

Havayolu taşımacılıkta en geç başlayıp hızlı ivme gösteren bir ulaşım sektörüdür. Yavaş (2013)' a göre havayolu taşımacılığının tercih sebepleri arasında;

- Havayolu taşımacılığının kaza ve hasar riskinin diğer ulaştırma türlerine oranla daha az olmasından dolayı, hassas kargoların taşınmasında daha güvenli olması,
- En uzun mesafeler de dâhil kısa sürelerde taşınması gereken bozulabilir ve de değerli malları taşıma imkânı,
- Konumsal olarak büyük ekonomik merkezlere yakınlık havaalanı yer seçiminde önemli bir etmendir ve bu yakınlığın lojistikteki taşıma öncesi ve sonrası akış maliyetleri azaltması
- Zaman faydası yaratması,
- Lojistik faaliyetlerin depolama, stok gibi bazı operasyonlarını -bünyesinde barındırmasına bağlı olarak- minimum seviye indirmesi

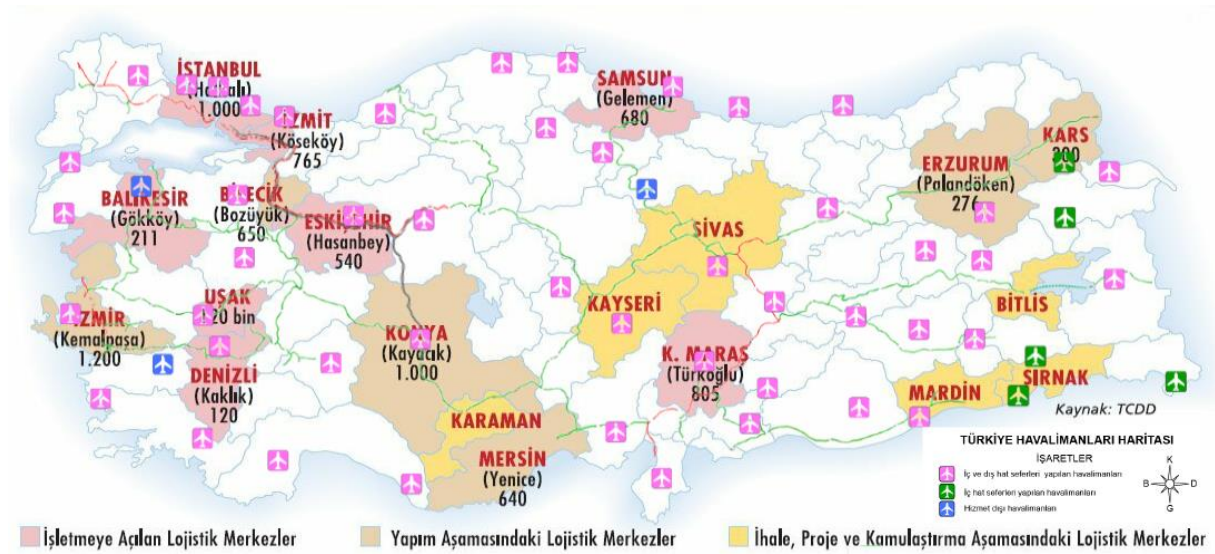
sayılabilir.

Havayolu taşımacılığı birim maliyet ve ücretleri ile yatırım ve işletim maliyetlerinin oldukça yüksek olması, diğer ulaşım modları ile bağlantı olmaksızın kapıdan kapıya tek başına taşıma olanağının olmaması, kısa mesafede diğer ulaştırma modlarıyla rekabet edememesi ve bu nedenle kısa mesafede geri planda olması gibi dezavantajlara da sahiptir (Yavaş, 2013).

Kabaca havayolu taşımacılığı her ne kadar zaman tasarrufu açısından fayda sağlasa da hem her ürünü taşımaması hem de yük ve yolcu taşımacılığındaki pahalılığından dolayı diğer türlere göre daha az tercih edilmektedir (Oğuz ve Oğuz, 2019).

Harita 4'te de görüldüğü üzere henüz ihale, proje ve kamulaştırma aşamasındaki, Bitlis lojistik merkezi dışındaki, tüm merkezlerin havayolu bağlantısı bulunmaktadır.

Harita 4: Lojistik Merkezler İle Havayolu Bağlantıları

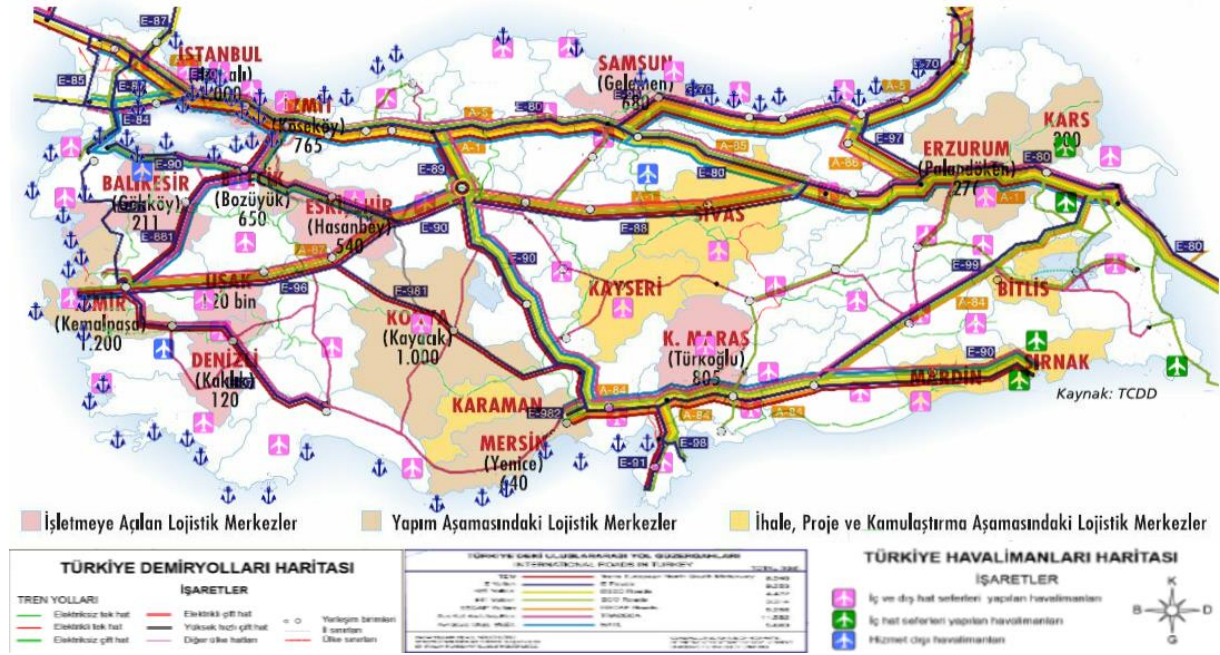

3. LOJİSTİK MERKEZLERİN ULAŞIM SİSTEMLERİ İLE BAĞLANTISI

İşlevselliği ve amacına uygunluğu bağlamında değerlendirildiğinde bir lojistik merkezin en önemli görevinin tüm ulaşım bağlantıları arasında ve farklı taşıma türleri arasında uyumluluğu sağlamak olduğu ifade edilebilir (Karataş, 2017). Aşağıda Harita 5'e bakıldığında lojistik merkezlerin tamamının (Kayseri ve Karaman hariç) doğrudan birçok uluslararası karayolu ile bağlantısının olduğu, tamamının da doğrudan demiryolu bağlantısının olduğu ve tamamında (Bitlis hariç) havayolu bağlantısının olduğu görülmektedir. Ayrıca bu tamamlanmış ya da yapım aşamasındaki ya da henüz karar aşamasındaki

lojistik merkezlerin altısının kıyı kenti olması bakımından doğrudan liman bağlantısının olduğu, liman bağlantısı olmayanların ise karayolu ve demiryolu bağlantıları incelendiğinde bu limanlara erişimlerinin mümkün olduğu çıkarımı yapılmaktadır.

Harita 5: Lojistik Merkezlerin Uluslararası Karayolu, Demiryolu, Havayolu ve Liman Bağlantıları ile İlişkisi

Kaynak: TCDD (2020), KGM (2020) ve Ekonomist (2018) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Aşağıdaki Tablo 3'te her bir lojistik merkezin ulaşım bağlantıları; çok yüksek, yüksek, orta, düşük ve çok düşük olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3: Lojistik Merkezlerin Ulaşım Bağlantıları

Lojistik Merkezleri	Karayolu	Demiryolu	Denizyolu	Havayolu
Samsun	Çok Yüksek	Orta	Çok Yüksek	Yüksek
Erzurum	Çok Yüksek	Orta	Orta	Orta
Kars	Çok Düşük	Orta	Çok Düşük	Orta
Bitlis	Düşük	Orta	Çok Düşük	Çok Düşük
Şırnak	Yüksek	Çok Düşük	Çok Düşük	Orta
Mardin	Yüksek	Orta	Çok Düşük	Orta
K. Maraş	Yüksek	Orta	Orta	Orta
Kayseri	Çok Düşük	Orta	Düşük	Yüksek
Sivas	Yüksek	Yüksek	Düşük	Orta
Mersin	Yüksek	Orta	Çok Yüksek	Yüksek
Karaman	Çok Düşük	Orta	Yüksek	Düşük

Konya	Orta	Çok Yüksek	Orta	Orta
Denizli	Orta	Orta	Yüksek	Orta
Uşak	Yüksek	Yüksek	Orta	Düşük
İzmir	Yüksek	Yüksek	Çok Yüksek	Orta
Balıkesir	Orta	Yüksek	Çok Yüksek	Orta
Bilecik	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Yüksek	Orta
Eskişehir	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Orta	Yüksek
İzmit	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Yüksek
İstanbul	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Çok Yüksek	Çok Yüksek

Kaynak: TCDD (2020), KGM (2020) ve Ekonomist (2018) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3 incelendiğinde; İstanbul'un tüm ulaştırma sistemleri ile etkileşiminin çok yüksek olduğu, İzmit'in de karayolu, demiryolu ve denizyolu bağlantılarının çok güçlü olduğu, Bilecik'te de karayolu ve demiryolu bağlantılarının çok yüksek olduğu ve aynı coğrafi bölgede bulunan Balıkesir'in de kıyı kenti olması bakımından denizyolu bağlantılarının çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu bölgenin güçlü ulaşım bağlantıları; sınır kapıları, uluslararası geçiş güzergâhı olarak kullanılması, deniz bağlantılarının olması gibi stratejik avantajları ve dolayısıyla sanayi bölgesi olması ile ilişkilendirilebilir. Bir liman kenti olan Samsun'un da denizyolu ve karayolu bağlantılarının çok yüksek olduğu görülmektedir. Uluslararası karayolu projelerinin birçoğu için adeta düğüm noktası olan Erzurum'un ise karayolu bağlantıları çok yüksek olarak belirlenmiştir. Lojistik merkezler buldukları bölgenin kalkınmasında da önemli role sahiptirler (Venalainen ve diğ., 2001). Kars'ta bulunan lojistik merkezin de bu amaca hizmet etmesi beklenmiştir (Serhat Kalkınma Ajansı [Serka], 2014). Bu bağlamda planlanan lojistik merkezin bulunduğu, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslar'a açılan kapısı Kars ilinin denizyolu ve özellikle de karayolu bağlantısının çok düşük olması dikkat çekicidir. Lojistik merkezler içerisinde havayolu bağlantısı bulunmayan tek il Bitlis'tir. Türkiye'de lojistik faaliyetler açısından demiryolu oldukça önemli bir role sahiptir (Oğuz ve Oğuz, 2019). Bu doğrultuda demiryolu bağlantısı bulunmayan tek il Şırnak'tır. Bir İç Anadolu kenti olan Karaman ve Kayseri'nin ise uluslararası karayolu projelerine –görece- çok düşük oranda sahip olması dikkat çekicidir. Konya ve Eskişehir'in demiryolu bağlantıları çok yüksek olmakla beraber Eskişehir aynı zamanda çok yüksek karayolu bağlantılarına da sahiptir. Türkiye'nin en geniş liman hinterlandına sahip olan Mersin'in denizyolu bağlantısı ise doğal olarak çok yüksek olarak değerlendirilmiştir.

4. SONUÇ

Ticari faaliyetlerde ve ulaşım sektöründe hem küreselleşmenin etkisiyle hem de yaşanan teknolojik gelişmelerle lojistik faaliyetlerin önemi gittikçe artmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda dünyanın çeşitli ülkelerinde ulaşım ve lojistik alanında akışın sağlanabilmesi için lojistik merkezler kurulmuştur. Türkiye'nin coğrafi açıdan sahip olduğu avantajlı konumu tarih boyunca dünya ticaretinde önemli bir koridor olmasının ana sebebidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, hem uluslararası karayolu bağlantıları hem de üç tarafının denizlerle çevrili olmasından dolayı deniz ticaretinin varlığı lojistik merkezlerin Türkiye için stratejik bir yatırım aracı olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Lojistik merkezlerin en temel özelliği farklı taşıma türlerinin ulaşım bağlantıları ile entegrasyonunun sağlanmasıdır. (Karataş, 2017). Yine lojistik yer seçiminin de en önemli belirleyicilerinden biri bölgenin uluslararası ulaşım bağlantıları ile ilişkileri; karayolu, demiryolu, havayolu ve denizyolu bağlantılarıdır. Yapılan çalışmada ulaşım bağlantıları; işletmeye açılan, yapım aşamasındaki ya da ihale, proje ve kamulaştırma aşamasındaki lojistik merkezler ile karşılaştırıldığında çoğu uluslararası karayolu ile

kuvvetli bağlar olduğunu, görece sadece Karaman ve Kayseri'nin doğrudan karayolu bağlantısının daha zayıf olduğu çıkarımı yapılmaktadır. İşletmeye açılan, yapım aşamasındaki ya da ihale, proje ve kamulaştırma aşamasındaki lojistik merkezlerden altısının doğrudan liman bağlantısının olması ve kıyı kentlerinde yer almayanların da farklı ulaşım modları ile limanlara erişiminin sağlandığı görülmektedir. Demiryolu bağlantısının ise (Bitlis hariç) tamamı ile doğrudan sağlanması lojistik merkezler için demiryolu bağlantısının önemini gösterir niteliktedir.

Son olarak bir bölgenin lojistik merkez olarak yer seçiminde; uluslararası ulaşım ağları ile güçlü ulaşım bağlantılarına sahip olması önemli bir etmendir. Ancak bir bölgede lojistik merkez yer seçimi ile de o bölgenin ulaşım bağlantıları gelişeceği için bölgenin gelişimi üzerinde de önemli bir etki sağlanabilir. Ulaşım bağlantılarının güçlü olduğu yerler lojistik merkezlerin yer seçimini etkiler iken lojistik merkezlerin kurulmasıyla da bölgenin ulaşım sistemi gelişebilir.

KAYNAKÇA/ REFERENCES

- AYDIN, G.T. ve ÖĞÜT, K.S. (2008). Avrupa ve Türkiye’de Lojistik Köyleri, 2. Uluslararası Demiryolu Sempozyumu, İstanbul, 2, 1471-1481.
- BAMYACI, M. 2008. Modern Lojistik Yönetimi: Organize Lojistik Bölgeleri İçin Bir Yer Seçimi Modeli, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul.
- BEDİROĞLU, Ş. VE YILDIRIM, V. (2020), Lojistik Merkez Yer Seçimi İçin Cbs & Çökv Ara Yüzü Geliştirilmesi Ve Ordu İli Pilot Bölge Çalışması, ss. 325-327
- BAHAR BENGİ, S. (2013), Lojistik Merkezlerde Yönetim Ve Organizasyon, Namık Kemal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ.
- BOİLE, M., THEOFANİS, S. VE GİLBERT, P. 2010. Feasibility of Freight Villages in the NYMTC Region. The New York Metropolitan Transportation Council, NewYork.
- DOĞAN, A. (2018.) Türkiye’deki Lojistik Merkezlerin Ulaştırma Bölgeleri Ve Taşıma Altyapılarına Göre İrdelenmesi, 5(27), 3144-3155.
- DURSUN,T. VE GÜRSEV, S. (2016), Pazarlamada Dağıtım Kanalları Yönetimi ve Lojistik Merkezlerin Gelişiminde Kümeleme Yaklaşımı, s. 556, 557
- DOSTSEVER B (2007). Küresel Lojistik ve Türk Firmalarının Rekabetçi Yapılarına Etkilerinin Araştırılması Yüksek Lisans Tezi,Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- EKONOMİST (2018). Erişim Adresi: <https://www.ekonomist.com.tr/kapak-konusu/lojistikte-yeni-usler-geliyor.html>
- ELGÜN, M. (2011). Ulusal Ve Uluslararası Taşıma Ve Ticarete Lojistik Köylerin Yapılanma Esasları Ve Uygun Kuruluş Yeri Seçimi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(2).
- ERDAL M (2005). Küresel Lojistik. Utikad Yayınları,Matas Matbaacılık.İstanbul,13
- ERDAL M. (t.y.). Küresel Lojistik Kavramı ve Lojistik Üsler. Erişim Adresi: <http://www.ihracat112.com/files/7.KureselLojistikKavramiveLojistikler.pdf>, (24.12.2020).
- ERYÜRÜK SH (2010). Tekstil Ve Konfeksiyon Sektörleri Arasında Etkin Lojistik Faaliyetlerinin Gerçekleştirilmesi Amacıyla Bir Lojistik Merkez Seçimi Ve Tasarımı.Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Entitüsü,İstanbul. 45
- FENG, F., Lİ, F., ZHANG, Q. (2012). Location Selection of Chinese Modern Railway Logistics Center Based on DEA-Bi-level Programming Model. Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology 6(5): 812-818. Doi:10.19026/rjaset.6.4125
- GÜLSÜN, B. & ERKAYMAN, B. (2018). Lojistikte Taşıma Şekillerinin Belirlenmesi: Bir Kombine Taşımacılık Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi* , 2 (2) , 37-51 . DOI: 10.31200/makuubd.443799
- İZTO. (2009). İzmir Lojistik Merkezi Raporu. İzmir: İzmir Ticaret Odası
- KARATAŞ, İ.A. (2017). Bazı Avrupa Ülkeleri ile Türkiye’nin Lojistik Sektörünün Karşılaştırmalı Analizi, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 8(1).

- KAYABAŞI, A. (2007). *İşletmelerin rekabet gücünün geliştirilmesinde lojistik faaliyetlerin performansının artırılması: Üretim işletmeleri üzerine bir uygulama* (Doctoral dissertation, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü).
- KAYIKÇI, Y. (2010), A Conceptual Model For Intermodal Freight Logistics Centre Location Decisions
- KGM (2020), *Erişim Adresi:*
<https://www.kgm.gov.tr/Sayfalar/KGM/SiteTr/Kurumsal/GlobalProjeler.aspx> (24.12.2020).
- MEİDUTE, I. (2007). *Economical Evaluation of Logistics Centres Establishment*. *Transport*, 22:2, 111-117.
- OĞUZ, H. İ. ve OĞUZ, D. (2019). Türkiye Ekonomisinde Lojistik. *Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalışmaları Dergisi*, 1 (2), 65-74.
- PERREAULT, W. D., JOSEPH, P. C., MCCARTHY E. J. (2015). *Benefits and Limitations of Different Transport Modes, Essentials of Marketing*, 14.edition, McGraw-Hill, New York.
- RİMİENE, K. VE GRUNDEY, D. 2007. *Logistics Centre Concept Through Evolution and Definition*, *Engineering Economics*, 4(54), 87-95.
- SAATÇIOĞLU, C. (2016). *Ulaştırma Ekonomisi*, Sümer Kitabevi, İstanbul.
- SAATÇIOĞLU, C. ve ÇELİKOK, K. (2019). Uluslararası Ulaştırma Politikaları Çerçevesinde Avrupa Birliği Ve Türkiye'nin Ulaştırma Politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (3), 513-524.
- SERHAT KALKINMA AJANSI. (2014). *Tra2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır Ve Kars) 2014 – 2023 BÖLGE Planı*. Erişim adresi: <https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/tra2-bolgesi-agri-ardahan-igdir-ve-kars-2014-2023-bolge-plani.pdf>
- TABAK, Ç., & YILDIZ, K., (2017). Lojistik Merkezi Yer Seçimi-İşletme Modelleri ve Kıyaslama Çalışması . TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası 12. Ulaştırma Kongresi Ulaşım Politikaları (pp.249-264). Adana, Turkey
- TANYAŞ, M., ERDAL, M., ZORLU, F., GÜRLESEL C. F. VE FİLİK F. (2011). Türkiye Lojistik Master Planı için Strateji Belgesi. Türkiye İhracatçılar Meclisi Lojistik Konseyi.
- TCDD, (2020). Erişim Adresi: <https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/trenler/anahat-trenleri/> (24.12.2020).
- TUTAR, E. , TUTAR, F. & YETİŞEN, H. (2009). Türkiye'de Lojistik Sektörünün Gelişmişlik Düzeyinin Seçilmiş AB Ülkeleri (Romanya ve Macaristan) İle Karşılaştırmalı Bir Analizi . Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2009 (2) , 190-216 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kmusekad/issue/10219/125624>
- VENALAİNEN, P., KARVONEN, T., VE KONDRATOWICZ, L. (2001). *Logistics Centres in the Baltic Sea Region*. Publications of The Ministry of Transport and Communications-Tedim.
- YAVAŞ, V. (2013). Lojistik Merkezlerin Havayolu Ulaştırması Yönlü Analizi: Türkiye İçin Bir Uygulama. (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir) Erişim Adresi
<https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12397/10558/337660.pdf>
- YÜCEL, M. & KOLTAN YILMAZ, Ş. (2019). Türkiye'deki Lojistik Köyler ve Seçimine Etki Eden Unsurlar . *Akademik Yaklaşımlar Dergisi* , 10 (1) , 72-89 . Retrieved from
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ayd/issue/45843/578748>

EXTENDED SUMMARY

Turkey, with its economic, political and geographical structure, is in an important position in the field of logistics, as in many other fields. Technological developments and systems emerging in globalization and transportation structuring affect commercial activities and make the contribution of logistics centers to settlements more effective. "Transportation links" have been the most important guide in the location selection of logistics centers, which are very important strategically in the circulation in world trade. When evaluated in terms of its functionality and suitability for its purpose, it can be stated that the most important task of a logistics center is to ensure compatibility between all transportation connections and between different transportation modes. The fact that "transportation" and "logistics" are two interdependent and intertwined fields of activity necessitates this. A logistics center needs to have a strong road transport connection, as well as frequently railroad facilities. Likewise, logistics centers are expected to have direct access to various transport facilities, airports, ports and inland waterways, or be associated with links to indirectly access these transport networks.

When the literature is examined, the scarcity of studies in the field of logistics in Turkey draws attention. In the context of the literature, the relevance of logistics activities to transportation has been examined in relation to combined transportation. No study has been found that can directly reveal the effect of the region's transportation connections on the location selection of logistics centers. Therefore, in this study, it is aimed to reveal the relationship between different transportation connections and the effect of these connections on the choice of location of the logistics centers that have been put into operation in Turkey, are under construction and have not been expropriated yet. In addition, the advantages of different transportation systems in the context of logistics and the reasons for their preference / not being preferred are discussed. Furthermore, in this study, the questions of what are the advantages and disadvantages of different transportation modes in logistics, why one is preferred over the other, and how the logistics centers in Turkey are connected with different transportation types; The closely related location selection and spatial location selection guides between logistics and transportation are evaluated from the point of view. Transportation connections of logistics centers opened in Turkey, under construction and not yet expropriated; it has been examined by overlapping with the road (international road and transportation projects such as ESCAP, EATL, TEM, TRACECA, KEI-BSEC, EIT-ECO connections), railway, seaway and airway maps of the relevant institutions.

Findings of the study: transport links; When compared with the logistics centers opened for operation, under construction or at the tender, project and expropriation stage, it is deduced that there are strong links with most international highways, and that only Karaman and Kayseri have weaker direct road connections. It is seen that six of the logistics centers that are in operation, under construction or at the tender, project and expropriation stage have direct port connections, and those not located in coastal cities have access to ports with different transportation modes. The direct provision of the railway connection (except for Bitlis) shows the importance of the railway connection for the logistics centers.

Turkey's geographically advantageous position is the main reason why it has been an important corridor in world trade throughout history. When evaluated in this context; The existence of maritime trade as it is surrounded on three sides by the sea and the presence of international road connections make it possible to evaluate logistics centers as a strategic investment tool for Turkey.

Finally, in the location selection of a region as a logistics center; Having strong transport links with international transport networks is an important factor. However, a significant impact on the development of the region can be achieved as the transportation connections of that region will be improved by choosing a logistics center location in a region. While places with strong transportation connections affect the location selection of logistics centers, the transportation system of the region can develop with the establishment of logistics centers.